

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sibel Özbudun

Latin Amerika'da Yerli Hareketleri

Sibel Özbudun
LATİN AMERİKA'DA YERLİ HAREKETLERİ

***dipnot** yayınları

Sibel Özbudun: İstanbul'da doğdu. Lise öğrenimini Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'nde tamamlayıp yükseköğrenim için Fransa'ya gitti. Parix VIII ve Paris X Üniversitelerinde sosyoloji öğrenimi gördü; sendikacılık deneyiminin ardından, lisansını İstanbul Üniversitesi Antropoloji ve Etnoloji Bölümü'nde tamamladı. Uzun süre yayıncılık ve çevirmenlik yaptıktan sonra, lisansüstü öğrenimi için girdiği Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı (1995). Doktorasını 2000 yılında tamamladı; 2005 yılında doçentlik unvanını aldı. 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevinden istifa etti. Sibel Özbudun halen Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü ile Ankara Üniversitesi Latin Amerika Araştırmaları Enstitüsü'nde lisansüstü dersleri vermektedir. İngilizce, Fransızca ve orta düzeyde İspanyolca bilen Sibel Özbudun'un çok sayıda yayımlanmış telif ve çeviri eseri bulunmaktadır.

Latin Amerika'da Yerli Hareketleri

© Dipnot Yayınları, 2012

© Sibel Özbudun, 2012

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Dipnot Yayınları'na aittir.

Dipnot Yayınları 151

ISBN: 978-605-4412-63-1

1 Baskı, 2012/Ankara

Kapak Resmi: Diego Rivera

Kapak Tasarımı: Sinan Demirkaya

Düzeltili: Ümit Özger

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

Adakale Sok. No 32/27 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 433 23 10

Dipnot Yayınları

Selanik Cad. No. 82/32 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitavebi@yahoo.com

www.dipnotkitap.com

Sibel Özbudun

Latin Amerika'da Yerli Hareketleri

Anlatılan Senin Hikâyendir

*****dipnot yayınları

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	9
------------	---

1. BÖLÜM

BİR YERLİ COĞRAFYASI OLARAK LATİN AMERİKA	17
Giriş.....	17
Tarım(n)ma Sorunu: Yerli Kimdir?	18
Latin Amerika'nın Yerli Halkları	27
Meksika.....	28
Guatemala	32
Nikaragua	35
Honduras.....	36
Panama	37
Kolombiya	38
Venezüella.....	40
Ekvator	42
Peru	43
Bolivya.....	46
Brezilya.....	47
Paraguay	48
Şili.....	49
Arjantin	51
Yerli Hareketleri ve Örgütleri.....	54

2. BÖLÜM

LATİN AMERİKA YERLİLERİ: TARİHSEL BİR BAKIŞ.....	57
Beyazlardan Önce.....	57
Beyazlar Geline.....	65
Yerli Direnişi.....	74
İspanyolların Yerli Politikası.....	75

3. BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI GELİŞMELER: “VAHŞİLER” VE “KÖYLÜ YURTTAŞLAR” OLARAK YERLİLER.....	81
Yerli-Köylü Hareketleri	91

4. BÖLÜM

“YERLİ” KAVRAMINA VE YERLİ HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI ÇERÇEVENİN BİÇİMLENİŞİ	101
---	-----

5. BÖLÜM

“KİMLİK” İDDİALARININ SU YÜZÜNE ÇIKIŞI: <i>INDIGENISMO</i> ’DAN <i>INDIANISMO</i> ’YA	111
1980’ler Meksika’sında Yerli Hareket.....	116
Indianismo’nun Dünya Kavrayışı.....	118
Yeni Yerli Hareket ve Örgütleri.....	120
Talepler: Sınıf ve Kültür	123

6. BÖLÜM

LATİN AMERİKA’DA “DEMOKRATİKLEŞME” SÜREÇLERİ VE ÇOKKÜLTÜRCÜ YÖNELİŞLER: TOPRAK HAKLARI, ÖZERKLİK, ÇOK-DİLLİ EĞİTİM.....	128
---	-----

7. BÖLÜM

YERLİ HAREKETLERİNDE YENİ YÖNELİŞLER:

NEOLİBERALİZM KARŞITLIĞI VE HALKÇI SOL

İKTİDARLAR.....	151
Yerli Örgütleri	158
Özgül Deneyimler: Meksika, Ekvator ve Bolivya	164
Oaxaca Komünü.....	164
Kıtada Halkçı/Sol İktidarlara Doğru: Ekvator Örneği.....	167
Ve Bolivya... ..	171
Yerlilerin Devleti: Bolivya Anayasası.....	178

8. BÖLÜM

LATİN AMERİKA'DA YERLİ KADINLARIN ÜÇLÜ

MÜCADELESİ: YOKSUL, YERLİ VE KADIN OLMAK 183

KAYNAKÇA	199
----------------	-----

EKLER

EK I: Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi	207
---	-----

EK II: Derin Meksika'nın Pedagojisi:

Alternatif Eğitim Yaklaşımları— ERDAL BALSAK	221
--	-----

EK III: Conaie ve Correa:

İmkânsız Aşk— SONER TORLAK	241
----------------------------------	-----

ÖNSÖZ

“nice aşklar arkadaşlıklar gördüm
kahramanlıklar okudum tarihte
çağımıza yakışan vakur, sade
davranışınız geliyor aklıma...”¹

Bu kitap, kendi küllerinden doğmasını başaran halkların öyküsünü anlatırken, bir yandan da pek çok Batılı entelektüel tarafından “çağımızın paradigması” olarak sunulan “küreselleşme-neo-liberalizm-kimlik/tarınma mücadeleleri” önkabulünü sorgulayarak yetersizliklerini gözler önüne sermeye çalışıyor.

XXI. yüzyılın eşiğinde, kendi küllerinden yeniden doğmasını başaran halklar, Latin Amerika’nın yerli halkları... Bu çalışmada ana hatlarını gözler önüne sermeye çalıştığım oldukça tikel tarihsel koşullarda biçimlenen toprak, emek ve kimlik mücadeleleri, “otokton/yerli” kavramını ve kültüre ilişkin pek çok soruyu gündemimize taşıdı. Tarihin tanık olduğu belki de en acımasız sömürgecilik girişimlerine -aslına bakılırsa merkantil kapitalizmin şafağında, sistemli bir sömürgeleştirme girişimine tabi tutulan ilk diyardı Latin Amerika. Bir bakıma bir “deneme tahtası”... Sömürgeleştirilen halklara uygulanan vahşetin akıl almazlığı, belki de bundandır. Sömürgeci efendiler, zaman içinde “şiddetten tasarruf etmeyi”, ilk sömürgeleştirilen halkların

¹ Melih Cevdet Anday, “Kitap”, Arşivi - <https://rantey.org>

parçalanmış bedenleri üzerinde öğrenmiş olmalılar...- karşın, olanca aşağılanmışlığı, hoyrat dışlanmışlığı içinde kimliklerini, kültürel dağarcıklarını koruyup çocuklarına aktarma şaşırtıcı yetisini gösteren ve XX. yüzyılın ikinci yarısında, tam filmlerde, çizgi romanlarda, erken seyyahların egzotik anılarında yitip gittiklerini sandığımız bir anda "küresel dünya"nın karşısına diki-lip topraklarını ve onurlarını geri isteyen insanlar. Üstelik de Teks'lerin, Zagor'ların, Çelik Blek'lerin şekillendirdiği kısır tahayyüllerimizi zorlayacak tarzda, teknolojinin tüm imkânlarını (Amazon ormanlarının derinliklerinden internet yayıncılığı yaparak, örneğin...) maharetle kullanarak... [Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden öğrencim olan sevgili Erdal Balsak'ın, elinizdeki kitabın "EK" bölümünde yer alan "Derin Meksika'nın Pedagojisi: Alternatif Eğitim Yaklaşımları" başlıklı makalesi, bu "onurunu geri kazanma" girişiminin, alan gözlemlerine dayalı çarpıcı bir anlatısını oluşturuyor.]

Şu hâlde önce sömürgeci efendilerden tevarüs ettiğimiz (bunun için onların "soyundan" olmak gerekmiyor. Sömürgeci zihniyetle biçimlenmiş bir popüler kültürün tüketicisi olmak yetip de artıyor bile) klişeleri kırarak giriş yaptılar "küresel dünya"ya.

Ama kırdıkları tek klişe bu değildi...

Sınıf savaşımlarından yılmış postmodern yazarlar tarafından alelacele ilan edildikleri, "kimlik şampiyonları" klişesiyle baş edebilmek, daha da zor olacaktı. Çünkü bu klişe, bir yandan onların (ikinci sınıf)"yurttaşları" olup, zorlu asimilasyon ve entegrasyon süreçlerine tabi tutuldukları XX. yüzyıl ulus-devletleri ile girdikleri karmaşık etkileşim süreçlerini, ama en çok da, Latin Amerika uluslarının en "alttakiler"i olarak yaşadıkları proleterleşme (sınıf) deneyimlerini göz ardı etme eğilimindeydi. Üstelik de, bu klişe, kendileriyle doğrudan pazarlığa oturup, teritoryalarındaki, yeryüzünün son doğal kaynaklarını (ormanlar, nehirler, doğal gaz, petrol kaynakları...) birkaç incik-boncuğa

satın almayı hesaplayan çokuluslu şirketlerin “liberal” CEO’ları nezdinde de d pek rağbet görmüştü. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi finansal kurumlarca yere göre sığdırılmayışları, bundandır...

Sözün özü, XX. yüzyılın son onyılına, birkaç cephede mücadele ederek, başkaldırarak girdiler. Bünyesinde yer aldıkları devletleri yöneten beyaz elitlerin içkin ırkçılığına, onları masederek “uygarlaştırmaya”, bir başka deyişle mestizo köylülere dönüştürmeye çabalayan asimilasyoncu, modernize edici devletlere, topraklarına göz diken, ormanlarını yok eden, ırmaklarına zehirli atık boşaltan, yaşam alanlarını otoyollarla kat eden, GDO’lu tohumlarıyla geçimlik tarımlarını çökerten ulusal ve çokuluslu şirketlere kendilerine dayatılan sefalet koşullarına, velhasıl kapitalizmin “ulusal” ya da “ulusaşırı” bütün biçimlerine ve de uçsuz bucaksız latifundialarında boğaz tokluğuna ırgatlık ettikleri “feodal kalıntılara” “insanî yardım”, “özerklik mücadelelerine destek” vb. gerekçelerle yaşam alanlarını istila edip hayatlarına müdahale eden, “akıl hocası” yerli-yabancı dinsel ya da seküler STÖ’lere...

Bu kitap, “onları” anlatmaya, “bizim” için çok uzak, çok tanış bir öyküyü daha bildik kılmayı hedefliyor. Çünkü onların yaşadıklarında, tüm ezilen, aşağılanan ve horlanan halklar için önemli dersler gizli.

Ama hiçbir zaman için sonlanmış, tamamlanmış bir öykü değil anlatılan. Latin Amerika’da kimi ülkelerde iktidara gelen halkçı-sol güçler, ülkelerinde yaşayan yerli topluluklar için -sonraki hamleleriyle çoğunu kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm kıldıkları- tüm olumlu adımlara karşın, “mutlu son” olamadılar. Bunun tanığı, Rafael Correa’nın Ekvador’u ile son zamanlarda kitlesel işçi, memur, öğrenci ve yerli protestolarıyla çalkalanan, Aymara yerlisi Evo Morales’in Bolivyası’dır.

Ekvador’da Rafael Correa ile ülkenin en büyük yerli örgütü CONAIE arasında olup bitenleri, Ankara Üniversitesi Latin

Amerika Araştırmaları Merkezi'nde² bir dönem öğrencim olmasından gurur duyduğum Soner Torlak, Ek'te yer alan makale-sinde ayrıntılı bir biçimde irdeliyor.

Bolivya'daki gelişmeler ise, henüz dumanı üstünde sayılır ve en azından kısa bir döküm gerektiriyor.

Bilindiği (ve bu çalışmada da ayrıntılı biçimde işlendiği) üzere, 2000'li yılların başlarından itibaren, bir dizi halk ayaklanması, eski bir *cocalero* (koka yetiştiricisi), militan sendika lideri, Aymara yerlisi Evo Morales'i devlet başkanlığına, onun partisi MAS'ı (Sosyalizme Doğru Hareket) ise iktidara getirdi. Bolivya'nın siyasal yaşamındaki, güçlü bir anti-neo-liberal yöneliş sergileyen bu köklü değişim, ülkenin çokkültürlülüğünü resmen tanıyıp nüfusunun çoğunluğunu oluşturan yerli halkları pek çok alanda özerklikle donatırken, bir yandan da toplumsal refahın tabana yayılmasını öngören yeni bir Anayasa'da tecesüm edecekti.

Ancak iktidar ile yerlilerin "balayı" fazla uzun ömürlü olmadı. Amazon bölgesinde yaşayan yerli toplulukları, Brezilya'nın sağladığı krediyle yapılması kararlaştırılan ve ülkeyi boydan boya kat ederek, Yuracare, Moxeno ve Chiman topluluklarının yaşam alanını oluşturan Isibore Secure Yerli Teritoryası ve Ulusal Park'ı'nı (TIPNIS) yasadışı yerleşime açacağından kaygılandıkları otoyol projesini protesto etmek amacıyla, Ağustos-Ekim 2011 tarihlerinde 350 km.lik bir protesto yürüyüşü düzenlediler. Protesto yürüyüşü La Paz'da, Bolivya polisinin gaz bombaları ve coplarıyla karşılandı. Ancak MAS hükümeti, yükselen tepkiler karşısında geri adım atarak otoyol projesini askıya aldığını açıklayacaktı.

Ne ki, bir kısım Isibore Secure yerlisinin de katıldığı ve ormanlık alanları ekime açmaya istekli koka yetiştiricilerinin, park

² Yeri geldi, belirteyim; bu kitap söz konusu merkezde verdiğim "Latin Amerika'da Yerli Mücadeleleri" başlıklı dersin notlarından oluşmaktadır.

çevresinde yaşayan çiftçilerin, ve yolun sağlayacağı nakliye kolaylığının peşindeki iş çevrelerinin Ocak 2012’de düzenlediği karşı yürüyüş, dengeleri bir kez daha değiştirecek, hükümet otoyol projesini bir kez daha gündeme alacaktı. Ancak bu kez daha ihtiyatlı davranarak, Anayasa hükümleri doğrultusunda konuyu istişare ve referanduma taşıyacağını ilan etti. Otoyol karşıtları ise, devam eden inşaat çalışmalarını ve hükümet güçlerinin kendilerini bölme çabalarını gerekçe göstererek referandumun düzmece olduğunu söylüyorlar. Buna karşılık MAS cephesinden, otoyol yapımına karşı çıkan yerlilerin kendi tikel çıkarlarını “kamu yararı”nın önüne koydukları, ilerlemeye ve refah artışına karşı oldukları ve daha da vahimi, USAID gibi Kuzey merkezli “şaiBELİ” kuruluşlar tarafından manipüle edildikleri suçlamaları yükseliyor.

Kuşku yok ki Bolivya (ve kıtadaki diğer sol-popülist rejimler) kapitalist üretim ilişkilerini lağvedememiş olmanın ve tüm söylemsel radikalliklerine karşın, küresel finansal ilişkilerden bağımsızlaşamamanın bedelini ödemeye başlamış durumda. Ancak antikapitalist olduğunu her fırsatta ilan eden, bünyesinde Che ile birlikte savaşmış eski gerillaları barındıran, sol-yerlici bir iktidarın yoksul yerlilerle karşı karşıya gelmesi, kapitalizm karşıtları açısından da, “CIA’nın oyunu”, ya da “iktidara gelince sattılar” kolaycılığıyla açıklanması mümkün olmayan ve üzerinde düşünülmesi gereken bir dizi ders içeriyor.

Öncelikle olay, gerçekte tarafları yerli halkların oluşturduğu daha derinlerdeki bir yarılmanın tezahürlerinden biri olarak ortaya çıkmakta (Bu gerilim, bir bakıma koka yetiştiriciliği yaşamlarında ağırlıklı bir yer tutan Aymara ve Quechua gruplarının oluşturduğu kalabalık ve yerleşik yayla yerlileriyle onlardan daha seyrek nüfuslu, daha marjinal ve daha tecrit durumundaki Amazon havzası yerlileri arasındaki tarihsel çelişkinin devamı olarak yorumlanmakta.) Koka yetiştiricilerinin Amazon ormanlarını tarıma açma talebi, açık. Dahası, otoyolun kokain kaçakçı-

lığını kolaylaştıracacağı konusunda kaygılar, bir kalemde geçiştirilebilecek nitelikte değil. Bu çelişki, sol, sosyalist siyasetin üstesinden gelemediği bir fay hattını açığa çıkartıyor: farklı halk kesimlerinin kendi önceliklerini toplumun bütününe dayatması ve “iktidar” mevkilerine yakın duranların taleplerini “kamu yararı” olarak sunma kolaylığına sahip olabilmesi.

Aslına bakılırsa TIPNIS olayı, ülkedeki yerli sorununun daha derinlemesine boyutlarını açığa çıkardı. Bunlardan en önemlisi, yeni Anayasa ve MAS hükümetinin 2010 yazında sunduğu “Yerli Özerkliği Üzerine Çerçeve Yasa” tasarısındaki hâliyle “yerli özerkliği” fikrinin ülkenin alçak Doğu bölgelerinde yaşayan yerli toplulukları tarafından tatminkâr bulunmayışı. Bu tasarını protesto için CIDOB (*Confederación Indígena del Oriente Boliviano* = Bolivya Doğusu Yerli Konfederasyonu) tarafından Trinidad’dan La Paz’a bir yürüyüş düzenlenmişti. Yasa, hükümetin sunduğu hâliyle Aralık 2010’da kabul edildi. CIDOB, söz konusu yasanın Bolivya Anayasası’nın öngördüğü özerkliği büyük ölçüde tırpanladığı görüşünde. Cemaat yetkelerinin iç hukuklarını uygulama konusundaki alanını büyük ölçüde daraltırken, uyuşturucu ticareti, cinayet, tecavüz gibi suçların yargılanmasını ulusal mahkemelere bırakıyor. Oriente’deki yerli toplulukları ise, hem ulusal mahkemelerin erişimi zor ve çok masraflı olduğu, hem de kararların *usos y costumbres*’ine (örf ve adetler) aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkıyorlar. Gerek feminist gruplar, gerek insan hakları savunucuları ise, çoğu cemaatlerin hukukunun eril-merkezli olduğu ve kimi zaman ağır fiziksel cezaları gerektirdiği için bu gibi davaların İnsan Hakları sözleşmeleriyle bağlı ulusal mahkemelerde görülmesinden yana tavır alıyorlar³...

³ Dr. John D. Cameron, “Is this What Autonomy Looks Like? Tensions and Challenges in the Construction of Indigenous Autonomy in Bolivia”. 6-

* * *

Tekrar edeyim, Ekvator ve Bolivya gibi, önemli bir yerli nüfusa sahip ülkelerde iktidara gelen halkçı-sol yönetimlerle yerli gruplar arasında patlak veren gerilimler, sosyalist bir gelecek kurgularına içkin bir dizi sorunu da açığa çıkartmakta: yerel öncelikler ile kamu yararı, tikel gruplar ile iktidar, çevre ile “kalkınma” vb. arasındaki ilişkiler üzerine bir dizi soru(n)...

Latin Amerika’da Yerli Hareketleri’nin bu soru(n)lar üzerinde de kafa yormanın vesilesini oluşturacağını umut ediyorum.

“İnsanım. Ve insanî olan hiçbir şey bana yabancı değil,” diyebilmek adına...

Sibel Özbudun

İstanbul, 27 Haziran 2012

1. Bölüm

BİR YERLİ COĞRAFYASI OLARAK LATİN AMERİKA

Giriş

Latin Amerika'yı türdeş bir "diyar" olarak tahayyül ederiz çoğunlukla. Bu homojenlik tahayyülümüz büyük ölçüde kıta ülkelerinin (Portekiz sömürgesi olan Brezilya dışında) İspanyol sömürgeciliği ortak tarihini paylaşmaktan, çoğunlukla 19. yüzyıl sonunda bağımsızlığına kavuşmuş olmaktan ve 20. yüzyıl başından itibaren "kuzey komşu" ABD'nin iktisadî-siyasal müdahalelerinin hedefi olmaktan kaynaklanır. Evet, gerçekten de, büyük çoğunluğu İspanyolca konuşan *mestizo* nüfusları, çoğunun, 20. yüzyıldaki uzun süreli askerî diktatörlükler ve gerilla savaşları dâhil sorunlu iç politikaları, 1980'li yıllardan bu yana neoliberal siyasaların eşliğinde "demokratikleşme" süreçleri, 1990'ların ikinci yarısından itibaren halkçı-sol hükümetlere yönelik gibi siyasal-iktisadi-sosyal-kültürel pek çok faktör bu "türdeşlik" imgesini desteklemektedir.

Yine de milyonlarca kilometre karelik, sonsuz iklimsel ve coğrafi çeşitlilik gösteren, uçsuz bucaksız bir kıtadır Latin Amerika. Ve bu topraklarda yaşayan yerli topluluklar da dilsel, kültürel, siyasal açıdan büyük bir çeşitlilik göstermektedirler. Bu nedenle, "Latin Amerika yerlileri" gibi jenerik bir kategoriye müracaat ederken, bu çeşitliliği gözden kaçırmamak gerektiğinin altını çizme gereksinimi duyulmaktadır. Bu terimi sadece "sı-

kısıtlanmış bir kavram" olarak kullandığımı vurgulamama izin verin.

Aslına bakılırsa "yerli" tanımı, onların verdikleri "tanınma" mücadelesinin düzlemlerinden bir tanesi. Bu çalışma boyunca ele alacağımız uluslararası hukuka konu olan kolektif hakların özneleri olarak kendilerini "yerli" terimiyle tanımlıyorlar. Ama aynı zamanda bu hakları hayata geçiş tarzlarını tayin edecek yerel/geleneksel kimliklerini, yani kabile ve cemaat bağlarını yeniden canlandırmak adına da mücadele ediyorlar. Bir başka deyişle, bir Meksika yerlisi bir Maya, bir Tzeltal, bir Aguacatenango komünü mensubu olabilir. Onun için "kimlik" sorunu beş düzlem birden içermektedir: Yerli olmak, Meksikalı olmak, Maya olmak, Tzeltal olmak ve Aguacatenango komünü mensubu olmak...

Bu çalışmada, Latin Amerika'nın aslî bir sosyal dinamiğini oluşturan yerlilerinin bu çok-düzlemlî, çok-mekâmlı ve çok-veçheli mücadelelerini biraz daha yakından tanımaya çalışacağız.

Tanımla(n)ma Sorunu: Yerli Kimdir?

"Yerli halklar" terimi belirli bir bölgenin, yerlisi, ya da özgün halkı olma konusunda az-çok kabul edilmiş bir iddiası olan ve egemen grubun dışındaki, genellikle de tabi konumdaki halkları tanımlamada kullanılmaktadır. *The Shorter Oxford English Dictionary* Türkçe "yerli" terimini karşılayan kavramlardan biri olan ve Latince *indigena* teriminden türetilen "Indigenous"u şöyle tanımlamaktadır:

"Indigenous, a. 1646. 1. Bir ülke ya da bölgede doğan veya doğal olarak üretilen; (toprakta, bölgede vb.) doğmuş olan; *b.* Doğan, içkin 1864. 2. Yerli, yerel dil/lehçe 1844.

Türkçe "yerli"yi karşılayabilecek bir başka terim olup günümüzde daha çok Avustralya yerlilerini karşılamak üzere kullanılan "aborijin(al)" (*aboriginal*) ise, en geniş anlamıyla, "özgün sa-

kinler" anlamına gelmekte ve belirli bir bölgenin "ilk" halkına gönderme yapmaktadır. Ancak kuşku yok ki, belirli bir yerin "ilk" halkı olma savı bazı vakalar, örneğin Avustralya "Aborijinleri", Guatemala Mayaları, ve kimi Afrika halkları için belli ölçülerde geçerli olmakla birlikte, dünyanın nüfuslandırılmasında göçlerin oynadığı ağırlıklı rol göz önünde bulundurulduğunda, kuşkulu bir iddia halini almaktadır. Göçerlerin bir yerin özgün halklarını yerlerinden edip sonradan bu topraklar üzerinde "ilk" olma iddiasında bulunması, tarihte sıkça rastlanan durumlardandır. İnsanlık tarihi, bir bakıma göçlerin tarihi olduğu için, kimin "ilk" olduğu, pek çok bakımdan sorunludur. Bu nedendir ki, bir bölgenin "özgün/ilk" halk(lar)ı(ndan) olma savının, "yerli" tanımının "emik" yönünü, bir başka deyişle, yerli birey ya da toplulukların "öz-tanımları"na ilişkin veçhesini oluşturduğu kabul edilmektedir genellikle.

Bu bakımdan, "yerli" sorunlarıyla ilgili uluslararası literatürde yerli halkları bir bölgede ulus-devletlerin kurulmasından önce bulunan halklar olarak kabul etmek, daha güvenli addedilmektedir. Ama bunun da sorunu tam olarak çözmediği söylenebilir. Örneğin, Kenya Kikuyu'ları devlet kurulmasından önce bölgede var olmalarına karşın, kendilerini "yerli" olarak tanımlamamaktadırlar. Dahası, örneğin yerli Amerikalılar Avrupalı sömürgecilerin gelmesinden çok önce egemen uluslar olarak örgütlenmişlerdi; örneğin Iroquis konfederasyonu, altı ulustan oluşmaktaydı ve yüksek ölçüde yapılandırılmış bir devlet sistemi oluşturmıştı. Meksika güneyi ve Guatemala topraklarındaki Maya konfederasyonu Beyazların kıtaya ayak basmasından önce dağılmıştı. Aztek ve İnkalar ise İspanyol fatihler Cortes (Meksika) ve Pizarro'ya (Peru) karşı güçlü bir direniş sergileyebilmiş örgütlü imparatorluk devletleriydi.

Yine de, bu uluslar bugün bilinen haliyle tekil ulus-devletler halinde örgütlenmiş değildi. Şu halde, "yerliler/yerlilik" konusundaki, işlerlikte olan tanımların çerçevesini oluşturan unsur-

lardan biri, “ulus-devlet” kurucusu olmama halidir. Örneğin International Work Group for Indigenous Affairs (Yerli İşleri Uluslararası Çalışma Grubu - IWGIA)’in kabul ettiği tanım, şöyledir:

Yerli halklar bir devlet kurulmasından önce bir bölgede yaşayan halkların dezavantajlı torunlarıdır. Yerli terimi, tikel bir halkın kimliğini tikel bir bölgeyle ilişkilendirmeye ve onları kültürel açıdan diğer bir halk ya da halklardan ayırt etmeye ilişkin bir karakteristik olarak tanımlanabilir. Örneğin Avrupalı göçmenler Amerika kıtaları ve Okyanusya’ya yerleştiklerinde, ya da Afrika ve Asya’da sömürgeciliğin ilgasından sonra yeni devletler kurulduğunda, bazı halklar, dilleri, dinleri, kültürleri ve tüm yaşam tarzları farklı olduğu ve egemen toplum tarafından aşağı görüldüğü için marjinalleşti(rildi) ve ayrımcılığa uğradı. Kendi kaderlerini tayin konusunda ısrar, yerli halkların bu engellerin üstesinden geliş tarzıdır. Günümüzde pek çok yerli halk hâlâ toplumdan dışlanmış, hatta bir devletin eşit yurttaşları olarak haklarından yoksun bırakılmış durumdadır.⁴

BM’nin Azınlıklara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Altkomisyonu’nun, “yerli” tanımı ise şöyledir:

Yerli cemaatler, halklar ve uluslar, kendi toprakları üzerindeki istila öncesi ve sömürge öncesi toplumlarla tarihsel sürekliliğe sahip olup, kendilerini bu topraklarda başat olan toplumların diğer sektörlerinden farklı gören gruplardır. Günümüzde toplumun başat-olmayan sektörlerini oluştururlar ve ata topraklarını, etnik kimliklerini, kendi kültürel örüntüleri, toplumsal kurumları ve yasal sistemleriyle uyum içerisinde, halklar halindeki varoluşlarının temeli olarak korumaya, geliştirmeye ve gelecek kuşaklara aktarmaya kararlıdırlar.⁵

⁴ <http://www.iwgia.org>

⁵ Akt.: Van Cott 1995: 23, dn. 3.

Yeri gelmişken “azınlık” ve “yerli” kavramları arasındaki ilişkiye de değinmek gerekiyor. Azınlıkların bir kısmı yerli olmakla birlikte, bu ikisi arasında zorunlu bir ilişki söz konusu değildir. Dahası, üzerinde uluslararası düzlemde anlaşmaya varılmış bir azınlık tanımı da yoktur. BM Azınlıklar Üzerine Deklarasyonu “ulusal, etnik, dinsel ve dilsel” azınlıkları kapsamaktaysa da BM 50 yıldır neyin azınlığı oluşturduğu konusunda bir tanım üzerine anlaşabilmiş değildir (Hughes 2003: 14). Minority Rights Group International (Azınlık Hakları Uluslararası Grubu - MRG) azınlıkların genellikle toplumun en marjinalleşmiş, en yoksul grupları olduğunu belirtir. Azınlık grupları da genellikle siyasal iktidara erişimden yoksundur ve genellikle kalkınma politikaları kendilerine dayatılmaktadır. Azınlıklar genellikle bir ulus-devlet içerisindeki başat olmayan etnik, dilsel ve dinsel grupları içerir. Böylelikle “azınlık” kavramı, yerli halkların da içerisine yerleştirilebileceği daha geniş bir kategoriyi oluşturmaktadır.

Ne ki, yerli temsilcileri, uluslararası platformlarda tanımı gereği yalnızca “azınlık” haklarından yararlanabilen “azınlık” ve/veya “etnik grup” olarak değil, “Halkların kendi kaderini tayin” ilkesi çerçevesine dâhil olabilmek amacıyla, “halklar” ve/veya “uluslar” olarak tanımlanma talebini dile getirmektedirler.

Bilindiği üzere, “Halkların kendi kaderlerini tayin ilkesi”, I. Dünya Savaşı’nın ertesinde Avrupa kıtasındaki ulusal sınırların yeniden çizilmesi gereğinin kendini dayattığı bir ortamda ABD başkanı Woodrow Wilson tarafından dile getirilmesinden bu yana, uluslararası hukuk çerçevesinde yer almaktadır. Bu sınırlar, olabildiğince etnik ve dilsel açıdan benzer halkların yoğunlaşmaları dikkate alınarak çizilmiştir (Van Cott, 1995: 13).

Yerli halkların kendi kaderini tayin savlarını sorunlu kılan iki yasal konu vardır: Bu gibi sorunları çözümlmek üzere oluşturulmuş BM, OAS (Amerika Devletler Örgütü) gibi uluslararası ör-

gütlerin üyeliğini ulus-devletlerin oluşturmaları, dolayısıyla bu tip örgütlerde yerli toplulukların "kendi kaderini tayin" talebine direnç gösterilmesi ve kolektif haklar ve kendi kaderini tayin ilkesinin "halklar" olarak tanımlanan kendiliklere uygulanışı. Yerlilerin "halklar" mı, yoksa, "etnik gruplar" mı olduğu, bu bakımdan halen tartışılan bir konudur. "Halk", kültürel, dilsel ve tarihsel bağları bulunan ve bir arada yaşamaya istekli gruplar olarak tanımlanmaktadır. Ne ki bunlar aynı zamanda etnik grubun da tanımlayıcılarıdır. Dolayısıyla halk ile etnik grup arasındaki sınırları çizmek, zordur. Etnik gruplar yalnızca azınlık haklarından faydalanabilirken, halkların kaderini tayin hakkına sahip addedilmesi nedeniyle bu ayırım önemlidir. Halk kavramının açık bir tanıma sahip olmaması ve yüksek ölçüde ikircik ve öznel içermesi, pek çok vakada, çifte standarda yol açmaktadır.

Bu pozisyon, 1977 yılında Cenevre'de toplanan yüz kadar yerli ve Inuit delegenin azınlık statüsünü reddederek 'halklar' olarak tanımlanmayı talep etmesiyle kritalize oldu. Delegeler, aynı zamanda o güne dek "yerliler"e ilişkin tek uluslararası belge niteliğini taşıyan ILO'nun kölelik uygulamalarına karşı (1957 tarihli) 107. Konvansiyonu'nun 'paternalist ve asimilasyoncu' tutumunu giderecek tarzda gözden geçirilmesini de talep edeceklerdi. Böylelikle 107. Konvansiyon, 1989'da 169. Konvansiyon'la değiştirildi. Bu konvansiyonda yerliler "topluluklar" olarak değil, "halklar" olarak niteleniyordu. Brezilya ve ABD, ulusal egemenliğe yönelik tehditleri gerekçe göstererek Konvansiyonu imzalamayı reddetti. Aynı yılın Eylül ayında STÖ'lerin Amerika kıtalarındaki yerli halklara karşı ayrımcılık üzerine Uluslararası Konferansı'nda "her ulusun temel koşullarını yerine getirmeleri, yani: a) süregen bir nüfusa; b) belirli bir toprağa; ve c) diğer uluslarla ilişki kurma yetisine sahip olmaları koşuluyla, bu halkların, ulus olarak tanımlanmayı istemeleri durumunda yerli ulusların uluslararası hukuka tabi olabilme hakkı"nı ilan etti (Ramos, 2002).

ILO'nun 169. Konvansiyonu, yerli iktisadî, siyasal, toprak, toplumsal, kültürel hakları konusunda geniş bir yayılım içermektedir. 107. Konvansiyon'un daha az vesayetçi ve daha katılımcı bir tarzda değiştirilmesi, ulusaşırı yerli hareketin ilk başarısı sayılır (Van Cott, 1995: 14).

1991'de yürürlüğe giren 169. Konvansiyonu, kapsadığı halkları tanımlarken yerli ve kabile halklarını şöyle ayırt etmektedir:

Bağımsız ülkelerdeki, toplumsal, kültürel ve iktisadî koşullarıyla ulusal topluluğun diğer kesimlerinden ayırt edilen ve statüleri kısmen ya da bütünüyle kendi adet veya gelenekleri ya da özel yasa ve düzenlemelerle düzenlenen kabile halkları; Bağımsız ülkelerdeki, fetih, ya da sömürgeleştirme ya da mevcut devlet sınırlarının tesisi sırasında ülkede ya da ülkenin ait olduğu coğrafi bölgede yaşayan toplulukların soyundan gelmeleri itibarıyla yerli olarak görülen ve yasal statülerine bakılmaksızın kendi toplumsal, iktisadi, kültürel ya da siyasal kurumlarından bazılarını ya da hepsini elde tutan halklar,

Yerli ya da kabile olarak öz-tanım, bu Konvansiyon'daki düzenlemelerin kapsayacağı grupların belirlenmesinde temel ölçüt kabul edilecektir (Hughes, 2003: 14-15).

Bu, BM bünyesinde başvuru alan üç tanımdan biridir. Yerli Halkların Hakları konusunda bir Bildirgesi bulunmasına karşın BM–yerli önderlerin 10 yıldır bu konuda uğraş vermelerine karşın- yerli halklara resmî bir tanım getirebilmiş değildir.

Diğer iki tanım ise, BM raporörleri Dr. José Martínez Cobo ve Mme. Erica-Irene Daes tarafından getirildiğinden, onların adlarıyla anılmaktadır. Dr. José Martínez Cobo BM Azınlıklara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması BM Altkomisyonu 1986 Raporu'nda şöyle yazmaktaydı:

Yerli cemaatler, halklar ve kişiler, topraklarında istila-öncesi ve sömürge-öncesinde gelişmiş toplumlarla tarihsel süreklilik arz edip kendilerini bu topraklarda ya da bir kısmında başat

olan toplumlardan ayrı gören cemaat, halk ve kişilerdir. Hal-i hazırda toplumun başat olmayan kesimlerini oluşturup ata topraklarını ve etnik kimliklerini, halklar olarak süregelen varoluşlarının temeli olarak, kendi kültürel örüntüleri, toplumsal kurumları ve yasal sistemleriyle uyumlu bir tarzda korumaya, geliştirmeye ve gelecek kuşaklara aktarmaya kararlıdırlar (Hughes, 2003: 16).

BM Yerli Topluluklar Çalışma Grubu Başkanı Erica-Irene Daes ise, kimi toplumları yerli olarak tanımlarken:

Farklı kültür ya da etnik kökenlerden başka gruplar geldiğinde bir ülkenin topraklarında yaşayan grupların soyundan gelmek,

Ülke nüfusunun diğer kesimlerinden tecrit oldukları için atalarının yerli olarak karakterize edilen adet ve geleneklerinin benzerlerini neredeyse dokunulmamış bir tarzda muhafaza etmiş olmak,

Formel olarak da olsa, kendilerinininkine yabancı ulusal, toplumsal ve kültürel özellikleri kapsayan bir Devlet yapısı altına yerleştirilmiş olmak

kriterlerini saymaktadır (Hughes, 2003: 16). Konuya, finanse ettiği “kalkınma projeleri”nin büyük bölümü yerli halkların geçim temellerini yitirmesine, yerinden edilmesine ve yıkımına yol açtığı için uğradığı ağır eleştirilerin sonucu son yıllarda müdahil olmak zorunda kalan Dünya Bankası ise “yerlilik” için şu tanımlı getirmektedir:

‘Yerli halklar’, ‘yerli etnik azınlıklar’, ‘kabile grupları’, (...) terimleri, egemen toplumdan farklı bir toplumsal ve kültürel kimliğe sahip ve bu nedenle de kalkınma sürecinde dezavantajlı olmaya açık toplumsal grupları tanımlamaktadır. ... Yerli halkların bulunduğu bağlamların çeşitliliği ve değişkenliği nedeniyle, hiçbir tekil tanım bu çeşitliliği kapsayamaz. Yerli halklar genellikle nüfusun en yoksul kesimleri arasındadır. Ormanlarda ya da ormana yakın bölgelerdeki dönüşümlü tarımdan ücretli emeğe, hatta küçük-ölçekli pazar yönelimli fa-

aliyetlere dek değişiklik gösteren iktisadi faaliyetlerle uğraşırlar (Hughes, 2003: 16).

Dünya Bankası personeli için hazırlanan Operasyonel Yönerge, tikel bölgelerdeki yerli halkların aşağıdaki karakteristiklerden bir kaç ya da tümüyle ayırt edilebileceğini belirtmektedir:

ata topraklarına ve buralardaki doğal kaynaklara sıkı bir bağlılık,

ayrı bir kültürel gruba ait olmaya ilişkin öz-tanım ve başkaları tarafından böyle tanımlanma,

ulusal dilden genelde farklı olan bir yerli dili konuşma,

örfi toplumsal ve siyasal kurumlara sahip olma,

birincil geçim üreticileri olma (Hughes, 2003: 16).

BM'nin Yerli Halklar Bildirgesi ile ILO Konvansiyonu'nun esas sorunu, ilkinin bir "bildirge" olarak uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmayışı, ikincininse pek çok üye tarafından imzalanmamış olmasıdır. Örneğin Hindistan hükümeti, Hindistan'ın tüm nüfusunun "yerli" olduğu savıyla ILO 169'u imzalamayı reddederken, BM 1993'ü Yerli Halklar Yılı ilan ettiğinde, çeşitli örgütlerin San topluluğu konusunda ne yapmayı düşündüğünü sorduğu Botswana hükümeti, tüm Botswanalıların yerli olduğu, bu nedenle Sanlar hakkında özel bir düzenlemeye gerek olmadığı yanıtını vermiştir.

Gerek BM Taslağı, gerekse ILO 169. Konvansiyonu'na itiraz eden devletler, genellikle, "Kolektif haklar/Bireysel Haklar" tartışmasını gündeme getirerek, bir gruba Anayasal düzlemde özel haklar tanımının sakıncalarına ilişkin gerekçeler öne sürerler. Bu yaklaşım, uluslararası hukuk açısından gerekçesini İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin evrensel/bireysel haklar üzerine temel lenmesinde bulmaktadır.

Ancak bu itiraz, Evrensel Beyanname'de ifadesini bulan kimi hakların gerçekte telaffuz edilmemiş kolektif kendiliklerin hakları olduğu gerçeğini gözlerden gizlemektedir. Örneğin, "herkesin

öğrenim hakkı" (Madde: 26), ulus-devleti oluşturan egemen unsurun dilinin "resmî dil", dolayısıyla da öğrenim dili olarak genişletilmesi ölçüsünde, gerçekte, egemen etnik/ulusal grubun yararlandığı ve/fakat azınlık dillerinin dışlanmasına zemin oluşturan bir "kolektif hak"tır. Benzer biçimde, "halk iradesi"nin "genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimler" olarak tanımlanışı (Madde: 21.3), gerçekte tarihsel ve tikel bir katılım tarzı olan Batı tipi demokrasiyi "evrenselleştiren", ama örneğin Meksika yerli cemaatlerinin büyük bölümünde uygulanan "oydaşma"yı yoksayan bir tanımdır.

"Yerli" terim ve kavramına bir başka itiraz da, terimin "özelci" olduğu ve toplumsal değişim ve akışkanlığı reddettiği, halkları evrensel olarak sabitletmiş özlere indirgediği için kullanılmaması gereğini savunan kimi toplumbilimcilerden gelmektedir ve metodolojik bir haklılık payını içermektedir. Gerçekten de, "yerli" ya da değil, tüm toplumlar hızlı bir değişim içerisinde. Herhangi bir kolektif kendiliğin, ezelî ve ebedî olarak kendisine ait sayılan ve onu benzerlerinden ayırt eden bir kısım özellik ve niteliklerle tanımlanamayacağı, açıktır. "Ezelî ve ebedî özellik, nitelik, öz vb.leri" gerçekte kolektif kendiliklerin (etnik gruplar, uluslar...), kendilerini tanımlamada başvurduğu inşalardır. Bu vasıflar konjonktürel olarak öne çıkartılabilmekte, geri çekilebilmekte, diğer kendiliklerle müzakerede manipüle edilebilmektedir... vb. Toplum bilimlerinin en azından Frederic Barth'tan bu yana büyük ölçüde kabul edegeldiği yaklaşım, budur.

Ancak bu "metodolojik doğru"nun, "yerli(lik) (giderek "etnik") sorunu"nun çözümünde tek başına yeterli olamayacağı açıktır. Evet, değişim, önce sömürgecilik, ardından sınırları içerisinde yer aldıkları ulus-devletler, günümüzde de bölgelerindeki doğal kaynaklara göz dikmiş çokuluslu şirketlerin müdahalelerine açık olan yerli toplumları açısından bütünü geçerlidir. On-

ların dezavantajı, geçimlerini, yaşamlarını, kimliklerini, hatta varlıklarını köklü bir biçimde etkileyen bu değişimlerin yönünü tayin olanak ve araçlarından hemen tümüyle dışlanmış olmalarıdır. İster istemez dâhil oldukları (daha doğrusu dâhil edildikleri) eşitsiz güç ilişkileri içerisinde, yerli topluluklara (ya da azınlık etnik gruplara) kendilerinin gerçekte “hayal edilmiş cemaatler” olduklarını söylemek, fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Bu asimetrik güç ilişkilerini değişime uğratabilmek için onların araçlara ihtiyaçları vardır. Uluslararası hukuk açısından “görünür” olma, bu sorunlarla baş edebilmelerinin kısmî bir aracı olduğundan, haklarını altında ifade edip talep edebilecekleri, savunabilecekleri bir tanıma gereksinim duymaktadırlar.

Yine bu asimetrik güç ilişkilerinin bir alanı olarak dünya ölçeğinde yerli hareketleri, kendilerini tanımlama hakkını, bir başka deyişle, öz-tanımın yerli kabul edilmek için esas ölçüt olması gereğini savunmaktadırlar.

Latin Amerika’nın Yerli Halkları

Cristóbal Colon’un kıtaya ayak bastığı 1492 yılında Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında 40 milyon kadar yerlinin yaşadığı hesaplanmıştır. Fethin 100. yılında ise bu sayı, 5 milyon dolaylarına inmişti. Günümüzdeyse sadece Latin Amerika’da sayıları 45 milyonu bulmuştur.⁶

Amerika yerlilerinin büyük bölümü, ileride göreceğimiz nedenlerle Latin Amerika adı verilen ve tarihi İspanyol ve Portekiz sömürgeciliğine dayanan kesiminde yaşamaktadır. Nüfusları, kıta nüfusunun onda birini bulmuştur. Şimdi anlamlı bir yerli

⁶ Latin Amerika ülkelerinin çoğu, yerli nüfusu saymaktadır. Ancak kimin “yerli” olduğuna ilişkin kriterler net ve tek-biçimli değildir; kimi zaman fenotipik özellikler, kimi zaman giysi vb. kültürel unsurlar, kimi zaman dil, kimi zaman ise öztanım esas alınmaktadır (Le Bot, 2009: 28).

nüfusa sahip Latin Amerika ülkelerini tek tek ele alarak yerlilik durumu hakkında genel bir fikir elde etmeye çalışalım.

Aşağıdaki bilgi ve verilerin çoğu, International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA) web sitesinden (<http://www.iwgia.org>) ve aynı siteden erişilebilen *The Indigenous World 2009* yıllığından derlenmiştir

Meksika

Yeni kurulan Ulusal Yerli Diller Enstitüsü (INALI) Ocak 2008'de Meksika'da konuşulan yerli dillerin katalogunu yayınladı. Katalogda 11 dil ailesinde toplanan 68 yerli dilin 368 lehçesi yer almaktaydı.

Ülkede mevcut yerli halkların nüfusunu tahmin etmek zor olsa da, Ulusal Nüfus Konseyi (CONAPO) 2005'te yapılan Hanehalkı Anketine dayanarak bu sayıyı 13.365.976 olarak vermektedir ki bu da toplam nüfusun %13'üne denk düşer.

Meksika'da yerli halklar, Meksika Anayasası'nın ikinci maddesi uyarınca kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Bu madde, yerli halklara başka hakların yanı sıra,

Toplumsal, iktisadî ve kültürel örgütlenme biçimlerini tayin hakkını,

İnsan hakları ve cinsiyet eşitliği ilkesi gözetilmek koşuluyla kendi normatif sistemlerini uygulama hakkını,

Dil ve kültürlerini koruyarak zenginleştirme hakkını,

Topraklarının bulunduğu bölgelerde belediye meclislerinde temsil edilme hakkını

tanımaktadır.

Meksika'daki yerli gruplar ve nüfusları, şöylece sıralanabilir:
Nüfusu 100 binin üzerinde olan halklar

Nahuatl (Nawatlaka)	2.445.969
(Yucatec) Maya (Maya'wiinik)	2.475.575
Zapotec (Binizaa)	777.253
Mixtec (Tu'un savi)	726.601
Otomí (Hñähñü)	646.875
Totonac (Tachiwin)	411.266
Tzotzil (Batzil k'op)	406.962
Tzeltal (K'op o winik atel)	384.074
Mazahua (Hñatho)	326.660
Mazateco (Ha shuta enima)	305.836
Huastec (Téenek)	296.447
Ch'ol (Winik)	220.978
Chinantec (Tsa jujmí)	201.201
Purépecha (P'urhépecha)	202.884
Mixe (Ayüükjä'äy)	168.935
Tlapanec (Me'phaa)	140.254
Tarahumara (Rarámuri)	121.835

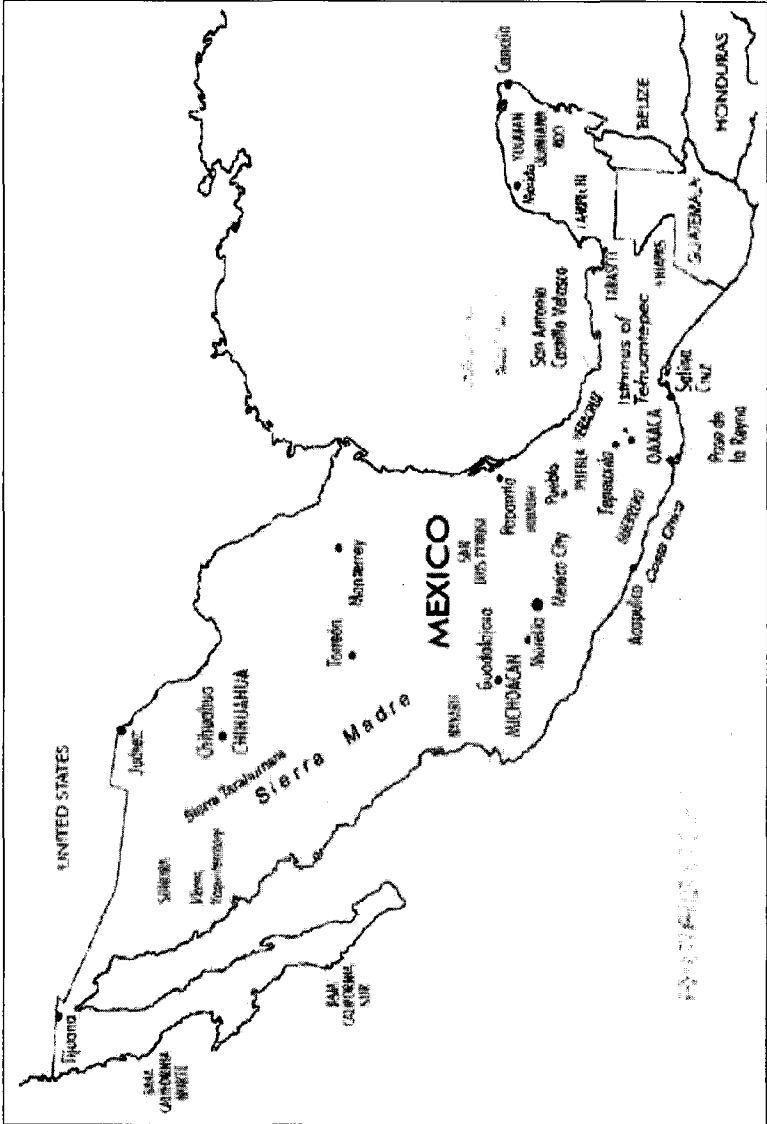
Nüfusu 20-100.000 arası olan halklar

Halk	Nüfus
Mayo (Yoreme)	91.261
Zoque (O'de püt)	86.589
Chontal Maya (Yokot)	79.438
Popoluca (Tuncápxe)	62.306
Chatino (Cha'cña)	60.003
Amuzgo (Tzañcue)	57.666
Tojolabal (Tojolwinik)	54.505
Huichol (Wixárika)	43.929
Tepehuan (O'dami)	37.548
Triqui (Tinujéi)	29.018
Popoloca	26.249
Cora (Nayeeri)	24.390

Mame (Qyool)	23.812
Yaqui (Yoeme)	23.411
Cuicateco (Nduudu yu)	22.984
Huave (Ikoods)	20.528

Nüfusu 20 000'in altında olan halklar

Tepehua (Hamasipini)	16.051
Kanjobal (K'anjobal)	12.974
Chontal de Oaxaca (Slijuala sihanuk)	12.663
Pame (Xigüe)	12.572
Chichimeca Jonaz (Uza)	3.169
Guarijío (Makurawe)	2.844
Chuj	2.719
Chocho (Runixa ngiigua)	2.592
Tacuate	2.379
Ocuiltec (Tlahuica)	1.759
Pima Bajo	1.540
Jacalteco (Abxubal)	1.478
Kekchí (K'ekchí)	987
Lacandon (Hach t'an)	896
Ixcatec	816
Seri (Comcáac)	716
K'iche' (Quiché, Q'iché)	524
Motocintleco (Qatok)	692
Kaqchikel (K'akchikel)	675
Paipai (Akwa'ala)	418
Tohono O'odham (Papago)	363
Cucapá (Es péi)	344
Kumiai (Ti'pai)	328
Kikapú (Kikapooa)	251
Cochimi (Laymón, mti'pá)	226
Ixil	224
Kiliwa (Ko'lew)	107
Aguacatec	59
Diğer gruplar	728

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Guatemala

Yerli halklar Guatemala'nun 6 milyonluk nüfusunun % 60'ını oluşturmaktadır.

Ülke sınırları dâhilinde yaşayan yerli halklar: Achi', Akateco, Awakateco, Chalchiteco, Ch'orti', Chuj, Itza', Ixil, Jacalteco, Kaqchikel, K'iche', Mam, Mopan, Poqomam, Poqomchi', Q'anjob'al, Q'eqchi', Sakapulteco, Sipakapense, Tektiteko, Tz'utujil, Uspanteko, Xinka ve ülkeye 1635'de uğradıkları bir gemi kazasıyla ulaşp yerlilere karışan Afrika kökenlilerin torunları oldukları sanılan Garifunalardır.

Guatemala zengin bir coğrafi ve kültürel çeşitlilik sergiler: Karayib kıyısındaki, ağırlıklı olarak Garifunalara ev sahipliği yapan ormanlardan, Mayaların torunlarının yaşadığı iç yaylalara dek uzanan bir çeşitlilik. Guatemala Bolivya'dan sonra kıtanın en kalabalık yerli nüfusunu barındıran ülkesi olmasına karşın, yerlilerin devlet mekanizmalarına dahil olmasını sağlayacak önlemler henüz ortada yoktur. Çoğu yerli, 200 000'in ölüm ya da kayıpla sonuçlanan uzun ve acılı iç savaşın (1962-1997) sonuçları ülkede halen hissedilebilmektedir. BM desteğindeki Hakikat Komisyonu Maya nüfusuna karşı işlenen suçları, *soykırım* olarak tanımlamıştır.

Guatemala'da konuşulan başlıca yerli dilleri ve konuşmacıların sayısı şöyledir:

Dil Grupları	Departman	Konuşmacı sayısı 2002 sayımı
Achi'	Baja Verapaz	96.178 /51.593
Akateka	Huehuetenango	35.677/5.572
Awakateka	Huehuetenango	10.108/16.272
Ch'orti'	Chiquimula and Zacapa	41.418/9.105
Chalchiteka	Huehuetenango	Recognised in Decree 24-2003 /35.000
Chuj	Huehuetenango	58.022/38.253
Garífuna	Izabal	4.690/203
Itza'	El Petén	1.829/123

Ixil El	Quiché	84.911/69.137
Jakalteka	Huehuetenango	42.871/
K'iche'	El Quiché, Huehuetenango, Quetzaltenango, Retalhuleu, Sololá, Suchitepequez Totonicapán, San Marcos and Chimaltenango.	1.160.017/922.378
Kaqchikel	Chimaltenango, Guatemala, Baja Verapaz, Sacatepéquez, Sololá and Suchitepéquez.	760.855/475.889
Mam	Huehuetenango, Quetzaltenango, San Marcos and Retalhuleu	560.511/519.664
Mopan	El Petén	2.685/468
Poqomam	Escuintla, Guatemala and Jalapa	38.653/9.548
Poqomchi'	Alta Verapaz, Baja Verapaz and El Quiché	102.075/69.716
Q'eqchi'	Alta Verapaz, Petén, El Quiché and Izabal	755.532/726.723
Q'anjob'al	Huehuetenango	143.396/99.211
Sakapulteka	El Quiché	9.151/3.940
Sipakapense	San Marcos	9.587/6.344
Tektiteka	Huehuetenango	1.904/1.241
Tz'utujil	Sololá and Suchitepéquez	72.344/47.669
Uspanteka	El Quiché	6.810/1.231
Xinka Santa	Rosa and Jutiapa	14.794 /18

Bu grupların büyük bölümü, geçimini köylü çiftçiliğiyle sağlamaktadır. Kendi topraklarında ya da ücretli işçi olarak mısır tarımı yapmakta ya da kahve plantasyonlarında çalışmaktadırlar. Bu nedenledir ki toprak, taleplerinin ve mücadelelerinin esas unsurunu oluşturur. Solcu devlet başkanı Arbenz'in CIA marifetiyle karlı bir darbe ile devrilmesi nedeniyle tamamlanamayan 1952'deki Toprak reformu girişimi, ülkedeki sonraki toprak mücadelelerine, ana gövdesini yerlilerin oluşturduğu iki örgütün damgasını vurmasına yol açacaktı: Köylü birliği Komitesi Unity

(Comité de Unidad Campesina - CUC) ve Yerli ve Köylü Çiftçiler ULusal Koordinasyonu (Coordinadora Nacional Indígena y Campesina - CONIC). 1990'lardan sonra teritoryal mücadele de önem kazanmış olmasına karşın, Guatemala yerlilerinin esas mücadelesi, cemaatlere ortak toprak tahsislerinin sağlanmasına yöneliktir.

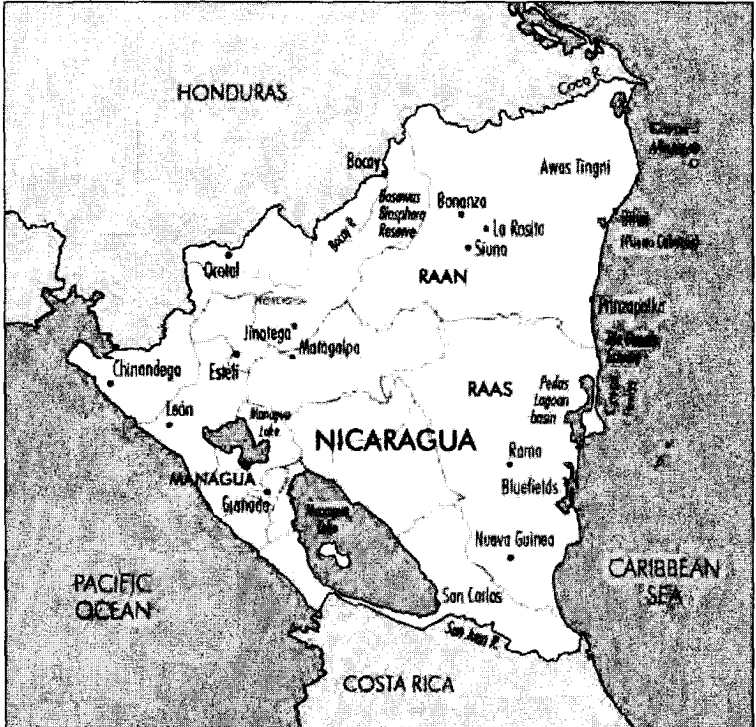
Guatemala devleti yerli yetkelerini hiçbir biçimde tanımamayı sürdürmekle birlikte, 2002 Belediye yasasıyerli halkların cemaatlerini ve yerli idari kurullarını tanımaktadır. Daha da önemlisi, yasa yerli cemaatlerin vilayetler nezdinde kendi yöneticilerini (vali yardımcısı) seçme hakkını kabul etmiştir. Mayalar ise, resmî olarak atanmış yerli yöneticilerdense, kendi yetkelerine (Maya dünyasının tinsel rehberleri: *Oxlajuj Ajpop*; Maya rahipleri ya da *Ajql'j*, geleneksel sağaltıcılar, ebeler vb.) saygı göstermeyi sürdürmektedir.

Kaynak: [http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20IN DIGENOUS%20WORLD-2009.pdf](http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20IN%20DIGENOUS%20WORLD-2009.pdf)

Nikaragua

Nikaragua nüfusunun yaklaşık % 5'ini oluşturan yedi yerli halkı iki bölgede yaşamaktadır: Bunlardan dördü Pasifik kıyıları ve Ortabatı bölgesinde yer alır: Chorotega (221.000), Cacaopera ya da Matagalpa (97.500), Ocanxiu ya da Sutiaba (49.000) ve Nahoa ya da Náhuatl (20.000). Atlantik ya da Karayib kıyıları ise Miskitu (150.000), Sumu-Mayangna (27.000) ve Rama'ların (2.000) yurduudur. 1987 tarihli Nikaragua Anayasası'na göre kolektif haklara sahip olan diğer gruplar ise, "etnik cemaatler" olarak adlandırılan Afrika kökenli siyahî topluluklardır: Kriol ya da Afro-Karayibliler (43.000) ve Garifunalar (2.500).

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Honduras

Honduras'ta yedi yerli cemaatin yanı sıra siyahî Afrika kökenliler yaşamaktadır. Siyahîler arasında bulunan Garifunalar ve İngilizce konuşan toplulukların dağılımı şöyledir:

Lengalar (269.000): Güneybatı vilayetleri. Miskitolar (96.000): Gracias a Dios vilayeti; İngilizce konuşan topluluklar (80.000): kuzey kıyılarındaki Karayib Adaları; Garifunalar (80.000): Kuzey kıyıları).

Yerli topluluklar ise:

Maya Chortí (35.000): Copán vilayeti; Tolupán (30.000): Yoro; Nahua (19.000): Olancho; Pech (5.000): Olancho; Tawahka (1.800): Olanchito ile Gracias a Dios arasındaki küçük alan.

Yerlilerin Honduras nüfusu içerisindeki oranı kendi hesaplarına göre % 8, resmî rakamlara göre ise % 6,5 dolaylarındadır. Yerliler 11,2 milyon hektarlık yüzölçümü içinde 2 milyon hektarlık toprak üzerinde hak iddiasında bulunmaktadır. Yerli nüfusun yalnızca % 10'u toprak haklarından yararlanmaktadır.

Honduras ILO'nun 169 sayılı sözleşmesini 1994'te kabul etmişti. 2007'de Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'ni onayladı. Ancak ulusal hukuk sisteminde yerli haklarını koruyacak herhangi bir düzenleme yoktur.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Panama

Gerek kanal gelirleri, gerekse Serbest Ticaret Bölgesi olması nedeniyle Orta Amerika'nın GSMH'si en yüksek ülkesi olan (kişi başına 6.000-7.000 USD) Panama'nın bu zenginliği, özellikle yerli nüfusunun derin bir yoksulluk içerisinde yaşamasına engel olmamaktadır. Panama yerlileri açısından bir başka ilginç olgu da, beş özerk yerli bölgesine (*comarca*) sahip olmasıdır. Bunlar arasında kuruluşu 1938'e dayanan Kuna Yala kıtadaki diğer yerli topluluklar açısından bir emsal teşkil etmiştir.

2000 sayımına göre ülkedeki yerli nüfus 285.231'dir. Bu nüfus şu halklardan oluşmaktadır: Kuna (61.707), Buglé (17.731), Bokota (993), Wounaan (6.882), Ngöbe (169.130), Teribe (3.305), Emberá (22.485), Bri-bri (2.521), sınıflandırılmayan (477).

Kunaların % 60'ı üç yerli Kuna *comarcas*ında yaşamaktadır: En eskisi Kuna Yala Karayib kıyısındaki 365 kadar adayı kapsamaktadır. Madungandí ve Wargandí comarcaları ise sonradan oluşturulmuştur.

Kunaların en yüksek yönetsel organı, 1945'de oluşturulan ve *comarca*'daki 48 cemaatten beşer delegenin katılımıyla yılda iki kez toplanan Kuna Genel Kongresidir. Kongre Panama hükümeti nezdinde üç genel *cacique* (şef) ile temsil edilmektedir. Kongre, *comarca*'da uygulamaya sokulacak kalkınma planlarını denetleyen Kuna Yala Bütünsel Kalkınma Enstitüsü ve kültürün sürdürümünden sorumlu Genel Kültür Kongresi gibi organlar oluşturmuştur. Yanı sıra, yerel kongreler de cemaat düzleminde faaliyettedir.

Kunaların esas geçim kaynağı, balıkçılık, el sanatları ve turizmin yanı sıra, tarımdır (muz, Hindistan cevisi, avokado). Kunalar günümüzde madenciliğin yol açtığı sorunlar, topraklarını istila eden yerleşimciler ve Kolombiya sınırındaki uyuşturucu kaçakçılığı sorunlarıyla baş etmek durumundadır.

Emberá ve Wounaanlar farklı dilleri konuşmakla birlikte aynı coğrafyayı ve geçim faaliyetlerini paylaşmaktadır ve ortak örgütlenmişlerdir. Geçimleri başta muz yetiştiriciliği olmak üzere tarım, avcılık, hayvancılık, balıkçılık, toplayıcılığa dayanmaktadır. Yakın zaman öncesine dek yarı-göçer bir yaşam sürdüren Emberá-Wounaanlar Panama hükümetinin isteği üzerine 1968'de kendi *comarcalarını* oluşturmuşlardır.

Benzer bir gelişme, batıdaki dağlık bölgede pirinç, yam, mısır, fasulye, muz ve kahve yetiştiren ve kahve ve muz plantasyonlarında ücretli işçilik yapan Ngöbe ve Bugléler için de söz konusudur. 1970'li yıllara dek merkezî bir yönetimden yoksun, dağınık mezralarda yaşayan bu halklar, 1970'li yıllarda birleşerek Kunal modelinde kendi *comarcalarını* oluşturdular.

Diğer gruplar ise şu sıralar kendi comarca'larını oluşturma ve tarınma uğraşı vermektedir.

Bugün Panama yerlilerinin yarısından fazlası (% 53) mevcut beş comarca'da yaşamaktadır: San Blas (1953) ya da 1998'den beri aldığı yeni adla Kuna Yala, Emberá-Wounaan comarca (1983), Panama bölgesindeki Kuna de Madungandi comarcası (1996), Bocas del Toro, Chiriquí ve Veraguas bölgelerindeki Ngöbe-Buglé comarcası (1997), ve Darién'deki Kuna de Wargandi comarcası (2000)Naso-Teribe ise bir süredir kendi comarca'sını oluşturma uğraşı vermektedir.

Comarca'lar bugün Panama topraklarının %20'sini kaplamaktadır ve yerli mücadelelerinin önemli bir kazanımına işaret ederler. Ne ki, özerklik, Panama yerlilerinin yoksulluğuna ve marjinalleşmesine çare olamamıştır. Yoksulluk, yerlilerin comarcalarını terk ederek kentlere göç etmesine neden olmaktadır.

Kolombiya

Kolombiya'da 12 dil ailesine mensup 87 yerli halk yaşamaktadır. Ülkedeki tahminî yerli nüfusu (2005 sayımlarına göre) 1,2-1,4 milyon dolaylarındadır ve tüm Kolombiya nüfusunun yaklaşık

% 3'ünü oluştururlar. Yerli nüfusun yaklaşık % 85'ini oluşturan 12 kadar halk Andlar bölgesi ya da Atlantik kıyılarında yaşamaktadır; geri kalan topluluklar ise Amazon bölgesi, Pasifik kıyıları ve Doğu Kolombiya savanlık alanlarında ikamet eder. Kolombiya yerli nüfus açısından Brezilya'dan sonra en kalabalık Latin Amerika ülkesidir.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Kolombiya yerli halkları arasında kültürel açıdan büyük farklılıklar bulunmaktadır; bu toplulukların geniş toplumla temas düzeyleri farklı olduğundan, kültürleşme düzeyleri de çeşitlilik göstermektedir. Buna koşut olarak talepleri de farklıdır: Andlarda büyük toprak sahiplerine karşı toprak mücadelesi yürütürken, Amazonlarda ve ovalık bölgelerde topraklarını arazi sahipleri, kereste ve madencilik işletmeleri, hatta topraklarına yerleştirilen yerleşimcilere karşı savunmaktadırlar.

Örgütlenme ve siyasal mücadeleleri de değişiklik göstermektedir; bazıları siyasal partiler, kiliseler, antropologlar ve STÖ'lerden etkilenirken, bazı örgütler bizzat bu kurumlarca oluşturulmuştur. Kolombiya'daki en önemli yerli örgütleri özerkliklerini korurken diğer toplum kesimleriyle de ittifaklar oluşturmaktadırlar. Bazıları ise kesin özerk bir hat izlemeyi yeğlemektedir.

Venezüella

Venezüella yerli halkların ve cemaatlerin varlığını tanımakta ve haklarını güvence altına almaktadır. Venezüella'nın yerli halkları: Baniva, Baré, Cubeo, Jivi, Hoti, Kurripaco, Piapoco, Puinave, Sáliva, Sanemá, Wotjuja, Yanomami, Warekena, Yabarana, Yekuna, Mako, Nengatú, Kariña, Cumanagoto, Pumé, Kumba, Urak, Akawayo, Arawako, Eñepa, Pemón, Sape, Wanai, Warao, Chaima, Wayuu, Añu, Bari, Yukpa, Japreria, Ayaman, Inga, Amorura, Timoto-cuicas ve Guanono'dur. Ülkenin 26 milyonluk nüfusunun % 2,2'si yerlidir. 1999 Anayasası ülkenin çok-etnili ve çok-kültürlü yapısını tanımaktadır ve yerli haklarını ayrı bir bölümde ele alır. Ulusal, eyalet ve yerel düzlemlerde yerli halkların katılımını sağlamak için önlemleri öngörür. Yerli Halkların Habitat ve Topraklarının Sınırlarının Belirlenmesi ve Garanti Altına Alınması Yasası 2001'de yürürlüğe girdi; ILO'nun 169 no.lu sözleşmesi 2002'de onaylandı; 2005'te ise Yerli Halklar ve Cemaatler Organik Yasası'yla haklar çerçevesi tahkim edildi. Yerli Hakları

üzerine üç uluslararası sözleşmenin yanı sıra, Venezüella iç hukuk sistemi 20 yasa, kararname, tebliğ ve sözleşmeyle yerli haklarını güvence altına almaktadır.

1. Wayyu, Yukpa ve Bari 2. Pumé 3. Warao 4. Pemón 5. Yagarana 6. Yanomami 7. Yekua-na 8. Chaktapa cemaati 9. Guamo cemaati

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Venezüella'da son yıllarda biçimlenen bu siyasal ve yasal bağlam yerli temsilcilerin karar-alma mekanizmalarına şimdiye dek görülmemiş düzeyde katılımını sağlamıştır: günümüzde bir yerli eyalet valisi (Amazon eyaleti), altı yerli vali, Ulusal Meclis'te beş yerli milletvekili, yerli nüfusun yaşadığı eyaletlerde sekiz yerli parlamento üyesi görev yapmaktadır.

Hükümet kurumları yerli halklara yönelik yeni politikaları uygulamak üzere pek çok uyarlanma gerçekleştirmiştir; Eğitim, Sağlık, İmar ve İskân, Savunma alanlarındaki çalışmalar özellikle dikkat çekicidir. Yerli Halkların haklarının korunması ve güvence altına alınması için özel bir ombudsmanlık oluşturulmuştur. 2007'de ise hükümetin yerlilere yönelik siyasa, karar ve uygulamalarını koordine etmek amacıyla Yerli Halklar Bakanlığı kurulmuştur. Bu kurumların çoğunun başında yerliler bulunmaktadır. Yerli dillerin canlandırılması, korunması, savunusu ve desteklenmesine yönelik Yerli Dilleri Yasası ise Temmuz 2008'de yayımlandı.

Ekvator

Ekvator'un toplam nüfusu 13.406.270 olup ülke topraklarında yaşayan 14 yerli halk ve Afrika kökenliler bu nüfusun yaklaşık 1,5 milyonunu oluşturmaktadır. 25 yıllık bir mücadelenin sonunda Eylül 2008'de yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Yeni Anayasa'da Ekvator, "Egemen, bağımsız, kültürlerarası, çokuluslu ve seküler, demokratik, anayasal, bir sosyal adalet ve hukuk devleti" olarak tanımlamaktadır. Ekvator doğaya ilişkin hakları tanıyan ve "Sumak Kawsay" (temiz ve uyumlu bir yaşam) gibi atasal ilkeleri Anayasası'na dâhil eden ilk ülkedir. Ne ki bu haklar, küresel ekonomik krizin Başkan Rafael Correa hükümetini ciddî bir ikilemle karşı karşıya bıraktığı bir dönemde, siyasal ve kurumsal reform sürecine bir meydan okuma oluşturmaktadır: büyüyen malî açığı kapatabilmek için kapıları doğal kaynak megaprojelerine açmak, çok sayıda yerli halkın teritoryal ve kültürel bütünlüğünü tehlikeye atacaktır. Dahası, devletin yeni Anayasa'nın içerdiği hakları uygulama ve güvence altına alma kapasitesi de tartışmalı gözükmektedir.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Peru

Peru yerlileri başlıca iki bölgede dağılım gösterir; esas olarak Aymara ve Quechua dilleirini konuşan yerlilerin yaşadığı And yaylaları ve yüzlerce küçük grubun dağınık bir biçimde iskân ettiği Amazon bölgesi. 2007 yılında 1.786 Amazon cemaati arasında yürütülen ikinci Yerli Cemaatleri sayımı, ormanlarda yaşayan 60 etnik gruptan 51'i hakkında bilgi toplamıştı. Dokuzu, "başka topluluklara karışıp cemaat olarak varlığını yitirdiği" için kaydedilmedi; bazılarına ise erişim mümkün olamamıştı. Amazon bölgesindeki toplam yerli nüfusu bu sayımda 332.975 olarak saptanmıştı; bunların çoğu Asháninka (% 26,6) ve Awajún (% 16,6) halklarına mensuptu. Yerlilerin % 47,5'i 15 yaşın altındaydı ve % 46,5'u herhangi bir sağlık sigortasına sahip değildi. %19,4'ü

okuma-yazma bilmediğini beyan etmişti, kadınlar arasındaysa bu oran % 28,1'e yükseliyordu. 15 yaş üzeri nüfusta ilköğretim görenlerin oranı % 47,3'tü. Sayımda ayrıca 3.360.331 kişinin Quechua, 443.248'inin ise Aymara dillerini konuştuğu ortaya çıkmıştı; bunlar Peru'nun kıyı-Andlar bölgesinde başat dillerdi. Peru ILO'nun 169 no.lu sözleşmesini kabul etmiştir, ancak yerli halkların siyasal ifadelerini tanıma ya da devletin çokuluslu yapısını kabullenme konusunda gönülsüzdür.

Teritoryal mücadele Peru yerlilerinin mücadelesinin gövdesini oluşturur. Bugüne dek 15 milyon hektarın üzerinde arazi, komünal topraklar ya da rezervasyonlar olarak yerli topluluklara tahsis edilmiştir. Ancak özellikle Amazon bölgesinde hızla süregelen ormansızlaşma, bu bölgedeki grupların varlığını tehdit eder niteliktedir.

Peru Yerli Halkları

Etno-linguistik aileler	Etnik Gruplar	Bölge
Arawak	Yanesha	Huánuco, Junín and Pasco
Ashaninka	Ayacucho, Cusco, Huánuco, Junín, Pasco and Ucayali	
Chamicuro	Loreto	
Culina	Ucayali	
Machiguenga	Cusco ve Madre de Dios	
Nomatsiguenga	Junín	
Yine	Cusco, Loreto, Madre de Dios and Ucayali	
Cahuapana	Shawi	Loreto ve San Martín
Shiwilu	Loreto	
Harakmbut	Harakmbut	Cusco ve Madre de Dios
Huitoto	Bora	Loreto
Huitoto	Loreto	

Ocaina	Loreto	
Jíbaro	Achuar	Loreto
Awajun	Amazonas, Cajamarca, Loreto ve San Martín	
Kandozi	Loreto	
Wampis	Amazonas ve Loreto	
Jíbaro	Loreto	
Pano	Amahuaca	Madre de Dios ve Ucayali
Capanahua	Loreto	
Cashibo-Cacataibo	Huánuco ve Ucayali	
Cashinahua	Ucayali	
Mayuruna-Matsé	Loreto	
Nahua	Ucayali	
Sharanahua	Ucayali	
Shipibo-Conibo	Loreto, Madre de Dios and Ucayali	
Yaminahua	Yaminahua	
Peba-Yagua	Yagua	Loreto
Quechua	Quechua del Napo	Loreto
Quechua del Pas-taza y del Tigre	Loreto	
Quechua Lamista ve Kiwcha-Runa	San Martín ve Madre de Dios	
Tacana	Ese'Ejja	Madre de Dios
Tucano	Orejón	Loreto
Secoya	Loreto	
Tupí-Guaraní	Kukama – Kukaminia	Loreto
Zaparo	Arabela	Loreto
Iquito	Loreto	
Tanumlanamamuş	Tikuna	Loreto
Urarina	Loreto	

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Bolivya

2001 nüfus sayımına göre 15 yaş üzeri Bolivya nüfusunun % 62'si yerli kökenlidir. Ülkede 36 yerli halkın varlığı tanınmaktadır: bunların en geniş Batı Andlarda yaşayan Quechua (% 49,5) ve Aymaralardır (% 40,6). Diğerleri arasında Chiquitano (% 3,6), Guaraní (% 2.) ve Moxeño (% 1,4) halklarının da dahil olduğu gruplar, ülkenin doğusundaki ovalarda yaşarlar. Yerli Cemaat Toprakları (*Tierras Comunitarias de Origen* - TCO). yasal konsepti çerçevesinde yerlilerin elinde 11 milyon hektar toprak bulun-

maktadır. Bolivya ILO 169. Sözleşmesini 1991’de imzaladı. 7 Kasım 2007’de BM Yerli Halkları Hakları Bildirgesi’ni onaylayan ilk ülke oldu. 25 Ocak 2009’da düzenlenen referandumla kabul edilen Anayasa, Bolivya’yı çokuluslu, komünöter, demokratik bir üniter devlet ilan ederken, yerli haklarında önemli kazanımlar sağlamaktadır.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Brezilya

Brezilya’nın 8,5 milyon kilometrekarelik yüzölçümünün %13’ü, yani 1.100.491 km²’si yerli topraklarıdır. Yerli nüfusu ise 180 milyonluk nüfus içinde % 0,4, yani 734.127 kişidir. Yerli topraklarının % 98,61’i Amazon havzasındadır. Ekim 2008 itibariyle ülkede 343’ü kayıtlı, 49’u onaylı, 59’u ilan edilmiş, 22’si tanımlanmış, 122’si tanıma başvurusunda bulunmuş, 216’sı hakkında karar verilmemiş, 35’i rezervasyon olmak üzere 847 cemaat bulunmaktaydı. Kentlerde yaşayan yerli nüfus 383.298 kişi olarak saptan-

mıştır. Brezilya yerlileri 227 farklı etnik grup oluşturmaktadır; bunlardan yarısı 500 kişinin altındadır; nüfusu 20.000'i geçen halkların sayısı dördttür. Tikunalar, Kaiganglar, Macuxiler, Tere-nalar, Guajajaralar ve Yanomamilerin nüfusu 1000 kişininin üzerindedir. 46 halk tecrit bir durumda yaşamaktadır. Brezilya yasaları yerli halkların haklarını tanıyan bir dizi düzenleme içerir; Brezilya ILO 169 Sözleşmesi'ni 2004'te kabul etmiştir.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Paraguay

2002'de gerçekleştirilen yerli nüfus sayımına göre 87.099 kişilik yerli nüfusu, Paraguay nüfusunun % 1,7'sini oluşturmaktadır. Yerli nüfusun yarısından fazlası Chaco olarak da bilinen Batı bölgesinde yaşamaktadır.

Paraguay'ın yerli nüfusu 20 etnik grup halinde sınıflandırılabilir; bunlar arasında sayıca en kalabalık olanlar, Mby'a guaraní, Avá guaraní, Paî tavyterâ, Nivacle, Enlhet norte, Enxet sur, Manjui, Guaná ve Tomaraho'dur.

Yerliler aşırı yoksulluk koşullarında yaşamaktadır; sayım Paraguay'da yaşayan 412 yerli cemaatinden 185'inin kalıcı toprak tahsisatına sahip olmadığını ortaya koymuştur. Oysa Paraguay'da yerli halklar lehine geniş bir haklar dizisi mevcuttur. ILO 169. Sözleşme de kabul edilmiştir.

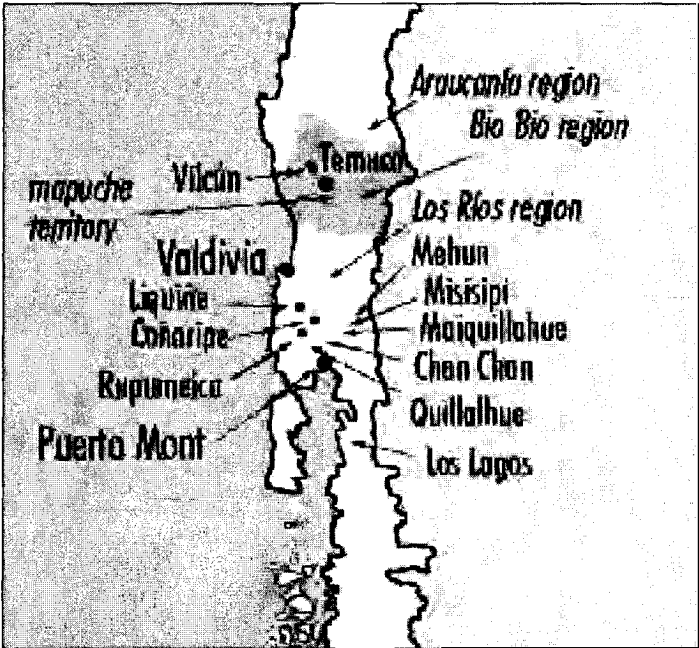

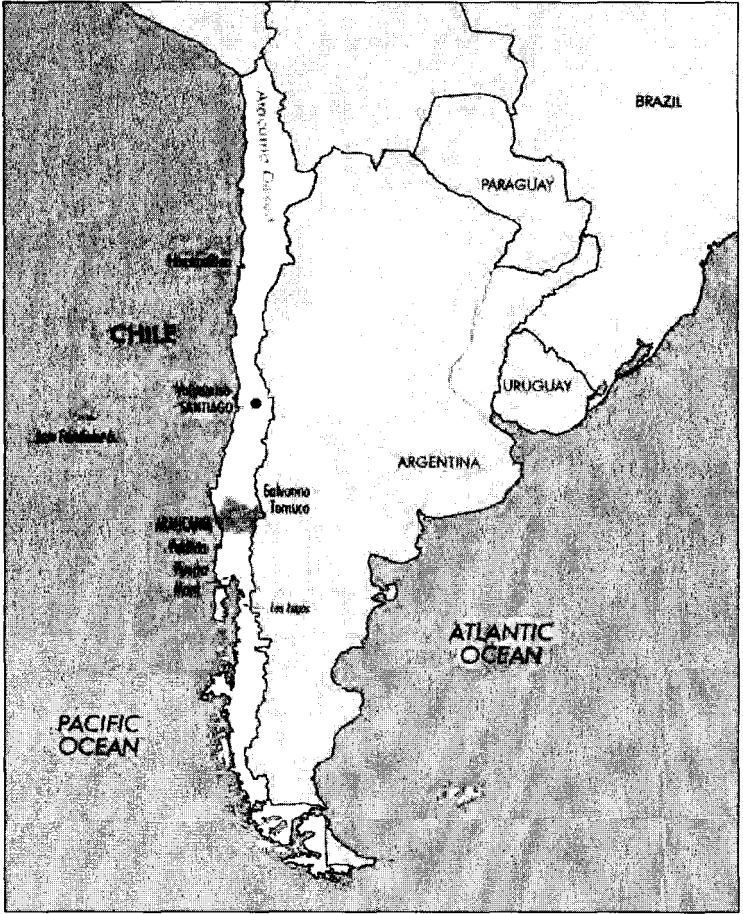
Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Şili

Ülkede kendini yerli olarak tanımlayan nüfus 1 milyon dolayındadır ve Şili nüfusunun % 6,6'sını oluşturmaktadır. Bunların büyük bölümü Mapuche halkıdır (% 87,2) Geri kalanlar ise Aymara (% 7,8), Atacameña ya da Lickanantay (% 2,8), Diaguita (%)

0,8), Quechua (% 0,6), Colla (% 0,3); Rapa nui (%0,2); Kawéskar (% 0,2) ya da Yagán (% 0,1) halklarını oluşturmaktadır. Yerli nüfusun % 69,4'ü kentlerde yoğunlaşmıştır. Şile yerlileri başta siyasal dışlanma (Kongre'de hiçbir yerli temsilci yoktur) ve toplumsal-iktisadî dışlanma (aynı sörveye göre 2006 yılında yerli nüfusun % 19'u yoksulluk sınırı altında yaşamaktaydı; yerli olmayanlarda ise bu oran % 13,7 idi) olmak üzere çeşitli biçimlerde ayrımcılıkla karşı karşıyadırlar. Yerli hakları anayasal düzeyde tanınmamaktadır; bunlar, 1993'ten kalma ve uluslararası hukuk standartlarının bir hayli altında kalan "yerli halkların teşviki, korunması ve kalkındırılması" yasası ile düzenlenmektedir. Ek bir yasal düzenlemeyi ise, 2008 tarihli yerli halkların kıyı haklarını düzenleyen yasa oluşturur. Şile ILO 169. Sözleşmeyi 2008'de kabul etti.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/graphics/fotos/books/THE%20INDIGENOUS%20WORLD-2009.pdf>

Arjantin

Toprakları onyıllar boyunca ellerinden alınan ve liderleri askerî yenilgiye uğratılan yerli uluslar, boyunduruk altına alınmış halklar ve kendi topraklarının güvenceden yoksun sakinleri olarak entegre edildi; yabancı bir dini ve yaşam tarzını benimsemek zorunda bırakıldılar. Özerk sosyo-ekonomik sistemleri imha edildi

ve o gün bugündür, besin güvenlikleri kuzeyde avcılık, balıkçılık, toplayıcılık ve küçük ölçekli tarıma (hortikültür) güneydeyse sığır yetiştiriciliğe bağlı olmakla birlikte, kapitalist yayılma tehdidi ile karşı karşıyalar.

Pek çok Arjantinli, toprakları üzerinde yerlilerin yaşadığından habersizdir. Öte yandan mevcut yerlilerin büyük bölümü, asimile olmuş durumda. Pek çok yerli ise, ayrımcılığa karşı, yerli kimliğini gizlemek zorunda hissediyor kendini. Gündelik dilde yerliler yaygın bir biçimde tembel, pis, cahil ve vahşi olarak damgalanmaktadır.

Kuzeydoğu bölgesi: Chaco, Entre Ríos, Formosa, Misiones, Santa Fe, Santiago del Estero.

Halklar: *Charrúa, Lule, Mbya-Guaraní, Mocoví, Pilagá, Toba, Tonocoté, Vilela, Wichí.*

Kuzeybatı Bölgesi: Catamarca, Jujuy, La Rioja, Salta, San Juan, Santiago del Estero, Tucumán.

Halklar: *Atacama, Avá-Guaraní, Chané, Chorote, Chulupí, Diaguita-Calchaquí, Kolla, Ocloya, Omaguaca, Tapiete, Toba, Tupí-Guaraní, Wichí.*

Güney Bölgesi: Chubut, Neuquén, Santa Cruz, Tierra del Fuego.

Halklar *Mapuche, Ona, Tehuelche, Yamana.*

Orta Bölge: Özerk Buenos Aires kenti ve çevresi, Córdoba, La Pampa, Mendoza.

Halklar *Atacama, Avá Guaraní, Diaguita-Calchaquí, Huarpe, Kolla, Mapuche, Rankulche, Toba, Tupí Guaraní, Comechingon.*

Arjantin'de yerli halkların çoğu kırsal cemaatler halinde yaşamaktadır ve toplam ülke nüfusunun %3 ila 5'ini oluştururlar. Bazı bölgelerde yerli nüfusu toplam nüfusun %17-25'ine denk düşer. Yoğunlaşan kırsal yoksullaşma, kentlere yığınsal göçe yol açmaktadır. Günümüzde ülke kentlerinde yaşayan yerli nüfus konusunda veri yoktur, ancak Neuquén gibi taşra kentlerinde bu sayının yüksek olduğu bildirilmektedir. Ancak Buenos Aires ve çevresi, ülkede en çok yerlinin yaşadığı kenttir.

2004 yılında yapılan bir sörvey çalışması, eksik de olsa ülkedeki yerli nüfusu açığa çıkartmıştır:

HALK	BÖLGE	HANE SAYISI
Mapuche	Chubut, Neuquén, Rio Negro ve Tierra del Fuego	76.606
Kolla	Jujuy ve Salta	53.019
Toba	Chaco, Formosa ve Santa Fe	47.591
Wichí	Chaco, Formosa ve Salta	36.135
Ava Guarani; Guaraní; Tupi Guarani	Jujuy ve Salta	29.703
Ava Guarani; Guaraní; Tupi Guarani	Buenos Aires ve 24 idarî bölgesi	20.340
Toba	Buenos Aires ve 24 idarî bölgesi	14.456
Diaguita Calchaquí	Jujuy, Salta ve Tucumán	13.773
Huarpe	Mendoza, San Juan ve San Luis	12.704
TOPLAM		383.132

Dil: Yerli halkların çoğu ana dillerini konuşmaktadır, tekdillilik yaygındır. Ancak özellikle 20. yüzyıl ortalarından itibaren kentlere yönelen yığınsal göçün sonucu, genç kuşaklarda dil yitimi yaygındır. Birkaç yıldır çift-dilli ve kültürlerarası eğitim teşvik edilmektedir, ancak uygulamayı güvence altına alacak federal bir sistem yoktur.

Din: Gerek fetih sırasında, gerekse sonrasında Hıristiyanlaştırılmaya maruz kalmalarına karşın yerli halkların tümü ata inançlarını şu ya da bu ölçüde muhafaza etmiştir. Korn (Toba) gibi halklar Protestan inançları ile kendi dinlerini karıştırdıkları senkretik kiliseler kurmuşlardır.

Kırsal cemaatlerin durumu: Yerli nüfusun en büyük bölümünün (çoğunluğu avcı-toplayıcılıkla geçinen 9 farklı etnik grup) yaşadığı ortabatı Chaco bölgesinde kereste şirketleri ve

yerli-olmayan işletmeciler ormansızlaşmaya yol açarken, yaygın sığır besiciliği, biyo-çeşitliliğin yitimi ve çölleşmeye yol açmıştır. Yerel hükümetler kamu topraklarını devasa çiftlikler kuran özel kişi ve şirketlere satmaktadır. Bu ise, yerli halkların geçiminin dayandığı bitki ve hayvan örtüsünü yok etmektedir. Nehir boyu cemaatlerin balıkçılık kaynağı olan Pilcomayo Nehri çevre madden işletmelerindeki sızmalar nedeniyle bugün cıva ve ağır metallerle zehirlenmiş durumdadır. Yerli cemaatlere danışılmaksızın uygulamaya sokulan kalkınma planları geleneksel kullanımı engelleyerek yetersiz beslenme ve yoksulluğu arttırmaktadır.

Ortagüneyde Mapuche, Teheulce ve Rankulche halkları sürekli topraklarından edilmektedirler. Bölgedeki toprak sahipleri arasında geceleyin çitlerinin yerini değiştirerek yeni toprakları çiftliklerine katma uygulaması yaygındır. Yerel hükümetler kamu topraklarını üzerlerindeki yerli cemaat veya ailelerle birlikte satışa çıkartmaktadır. Son yıllarda Çokuluslu şirketlerin Patagonya topraklarına ilgisinin artması, küçük yerli üreticileri sıkıntıya sokmakta, mülklerini elden çıkarmalarına neden olmaktadır. Tarımsal işletmeler, istihdam piyasasıyla ilişkileri son derece zayıf ve kırılğan olan yerli nüfus arasında istihdam açısından da hemen hiçbir olanak açmamaktadır.

Cemaatlerin karşı karşıya olduğu bir başka sorun da petrol kirlenmesidir. Bazı bölgelerde su hidrokarbonlar tarafından kirlenmektedir. Yerli topluluklar, özellikle yaşlılar ve çocukların kanlarındaki kurşun ve cıva oranı, tehlikeli düzeydedir.

Yerli Hareketleri ve Örgütleri

Arjantin'deki yerli örgütlenmesi birkaç düzlemde. Kırsal cemaatlerde yaşayanlar grupta bir şef ya da lideri otorite kabul etmektedirler (İspanyolca: *cacique*, yerli dillerde: *niyat*, *lonko*, *mburuvicha* vb. Kimi yerlerde bu şeflere bir konsey yardımcı olur; bunun yanı sıra, yerli-olmayan örgütlenme sistemlerinden ödünç alınma, uzman görevler bulunmaktadır: mahalle dernek-

leri, kalkınma komiteleri, kilise, okul, sağlık komiteleri vb. Karar alma mekanizması her bir gruba aittir ve kararlar genellikle oydaşma yoluyla sağlanır.

Buna ek olarak, cemaatler stratejik önemde konuları yönetebilmek için daha yüksek organlar oluştururlar: bunlar meşru taban örgütleri temsilcilerinden (cacique'ler, lonko'lar, niyat'lar, mburuvicha'lar) oluşan meclisler olabilir. Örneğin Lhaka Honat derneği Salta Chaco'dan 43 cemaati bir araya getirir; Mapuche Neuquén Federasyonu, bölge Lonko'larından oluşmaktadır; Amaicha del Vale'nin India Quilmes cemaati çeşitli taban örgütlerinden oluşmaktadır; Kolla Tinkunaku Cemaati dört cemaatten oluşur; Guarani Halk Meclisi Jujuy bölgesi cemaatlerini, Pilagá Federasyonu Formosa bölgesi Pilagá halklarını, Interwichi ise aynı bölgedeki Wichi cemaatlerini bir araya getirmektedir. Büyük kentlerde de cemaatler yetkililerini görevlendirip örgütlerini sürdürmektedirler: Buenos Aires'deki Toba Halk Konseyi gibi...

Bunların yanı sıra, özel amaçlı örgütlenmeler de görülmektedir: medya, yerli kültürlerini yaymak, hakları savunmak, yardımlaşma vb. Bunlar arasında: Yerli Olayları Konseyi, Arjantin Cumhuriyeti Yerli Hukukçular Komisyonu, Amerika'nın İlk Halkları Öğrencileri Derneği (CEPNA), 1975'te kurulan Arjantin Cumhuriyeti Yerlileri Derneği (AIRA), Yerli Cemaatleri Birliği (ACOIN), 2004'te kurulan Arjantin Yerli Ulusları ve Halkları Örgütü (ONPIA), Mapuche gençlerinden oluşan Rio Negro Mapuche İletişim Takımı sayılabilir. Arjantin'deki tüm yerli cemaatleri kapsayan bir örgütlenme yok. Bu ise, muhataplık sorunu oluşturmakta.

Ancak Arjantin yerlileri kültürel, siyasal ve iktisadî çıkarlarını savunmak üzere ortak toplantılar düzenliyorlar. 1990'lı yıllardan itibaren kurumsallaşan bu toplantılar, Anayasa reformunda etkili oldu.

Kaynak: <http://www.iwgia.org/sw17277.asp>

2. Bölüm

LATİN AMERİKA YERLİLERİ: TARİHSEL BİR BAKIŞ

Beyazlardan Önce...

Avrupalılar XV. yüzyıl sonlarında Yeni Dünya'ya ayak bastıklarında, çeşitli dillerde konuşan binlerce yerli toplumla karşılaşmışlardı. Bu kültürler küçük yerleşimler hâlinde yaşayan, gevşek biçimde örgütlenmiş avcı-toplayıcı takımlardan, büyük kentlere sahip, yüksek biçimde örgütlü tarımsal toplumlara dek değişiklik göstermekteydi. Alimler onların "kim" olduğunu, oraya nasıl geldiklerini anlayabilmek için eldeki kaynaklara başvurdular: Kutsal Kitap ve Grek-Roma klasikleri... 1535'de İspanyol yazar Oviedo, Platon'un anlatısına dayanarak, Amerika yerli halklarının, bir zamanlar İspanya ile Yeni Dünya arasında yer alan ve zamanla Atlantik Okyanusu'na gömülen Atlantis kıtasının hayatta kalabilen sakinleri olduğunu öne sürdü.

1567'de ise Hollandalı ilahiyatçı Lumnius, Amerika yerlilerinin İ.Ö. 721'de Babil'den sürülen on İbranî kabilesinin torunları olduğunu söyleyecekti - bu fikir, XIX. yüzyıl başlarında yazılan Mormon Kitabı'nın temel savlarından biri olarak süregitmektedir; gerçekte Orta Batı'daki yerli yerleşimlerinde devasa höyükleri fark eden ABD'li tarihçilerin sarılacağı ilk açıklama da bu

yolda olacaktır: İsrailoğulları'nın "Yeni Dünya'daki izleri!"... Genç ABD'nin, Tanrı'nın kendisini yükümlü kıldığı Yeni Dünya topraklarını ele geçirip yepyeni bir uygarlık kurma yolundaki "Aşkar Yazgı"sının bir kanıtı daha... Günümüzdeyse Ahir Zaman Azizleri Kilisesi, TV reklamlarında İsa'nın bu kabileleri ziyaret etmek üzere Yeni Dünya'ya geldiği görüşünü ileri sürmektedir!⁸

Daha iyi bir gözlemci olan Cizvit Jose de Acosta ise, Amerika yerlileri ile Sibiryalı halkları arasındaki benzerliklerden hareketle, yerlilerin, Meksika'nın fethinden 2.000 yıl önce Sibiryalı'dan geldiklerini öne sürer. XX. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlanan görece bilimsel arkeoloji teknikleri, özellikle de son kırk yılın bulguları, bunun, zaman bakımından yarılmış olmakla birlikte, isabetli bir görüş olduğunu gösterecektir.

"Kaplumbağa Adası"nın⁹ orijinal sakinleri, Kuzey, Orta ve Güney Amerika yerlileri, günümüzden 30.000 yıl kadar önce, belki de daha eski tarihlerde¹⁰ hayvan sürülerinin peşinde, geç Pleistosen buzul çağında yükselerek Sibiryalı'yı Alaska'ya bağlayan *Berengia* altkıtasını yürüyerek geçmeye başlayan Asyalı avcılardı. Bu göç hareketi binlerce yıl sürdü. "Paleo-yerliler" olarak adlandırılan göçmen grupları, buzullar arasındaki doğal koridorlardan güneye doğru yol alarak zamanla kıtanın tümüne yayıldılar.

⁷ "Stone Works", kaynak: http://ancientgreece-earlyamerica.com/html/early_america.html.

⁸ "Old World-New World", *Museum Notes*, Royal British Columbia Museum, 1999.

⁹ New England'ın yerli halklarının inancına göre Amerika kıtası, tüm halkların anası "Gökten Düşen Kadın"a yardım etmek amacıyla ilkel suların yükselen bir kaplumbağadır.

¹⁰ Richard S. Macneish, Batı yarıküreye ilk insanın muhtemel giriş tarihi olarak İ.Ö. 70000'leri vermektedir. (Akt.: Stannard, 2005: 394).

Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya göç, buzulların hükmü altındaydı. Buzullar eridiğinde, *Berengia* sular altında kalıyor, soğuma baş gösterdiğindeyse yeniden ortaya çıkıyordu. Son buzul çağının günümüzden 10 bin yıl kadar önce sona erdiği biliniyor. Ancak Aleut ve Athabascanlar'ın, 3.000 yıl önce kano ve deriden yapılmış kayıklarla Bering Boğazı'nı geçerek Amerika'ya ulaştığı bilinmektedir. Soğuk iklime uyarlı bu toplulukların çoğu, günümüzde Alaska olarak adlandırılan kutup-altı bölgede kalarak günümüz Aleut, Inuit, Yupik ve Eskimo halklarının atalarını oluşturdular.

Kaliforniya kıyısı açıklarındaki Santa Rosa adasında bulunan ve İ.Ö. 28000 yılına tarihlendirilen yanmış kömür izleri, günümüzden 30 bin yıl önce göçmenlerin Kaliforniya kadar güneye inmiş olduklarına işaret etmektedir. New Mexico'da Sandia dağında bulunan ve İ.Ö. 25000'e tarihlenen obsidyen ve çakmaktaşı kazıyıcı, kesici ve mızrak uçları ise, kıtanın yeni sakinlerinin 5.000 yıl içinde uzun bir yol katetmiş olduklarını göstermektedir. İ.Ö. 12000'lere gelindiğinde, Paleo-yerliler, hem Kuzey, hem de Güney Amerika'nın buzul altında olmayan hemen her bölgesine ulaşmış durumdadır. İ.Ö. 11000'de Colorado'da, İ.Ö. 10000'de ise günümüzde Mexico City olarak bilinen yerde yerleşimler kurulur. Son buzul çağının İ.Ö. 10-7000 yılları arasında sona ermesi, habitat'da önemli değişimlere yol açar. Mastodon, mamut gibi av hayvanları yeryüzünden silinirken, yabancı bitkiler üzerinde denemeler yoğunlaşacak ve İ.Ö. 9000 dolaylarında orta Meksika'da, Tehuacán vadisinde mısır ekimi başlayacaktır.¹¹

Avrupalı sömürgecilerin kıtayı "keşfetmesi"nden önce "Kapumbağa Adası" sakinleri, 16 milyon mil karelik kuzey ve güney Amerika'da geçim ve yaşam tarzı, diller ve inanç sistemleri açısından büyük bir çeşitlilik sergilemektedir.

¹¹ Nies, (1996: 7-10).

Avrupalıların kıtaya ayak basmasının, yani XVI. yüzyılın arifesinde Amerika yerlileri nüfusuna ilişkin tahminler, oldukça değişkenlik gösterse de, günümüzde bunlar, 75 ilâ 110 milyon arasında bir aralığa yerleşir. Bir karşılaştırma yapabilmek açısından aynı dönemde Avrupa kıtası nüfusunun 60-70 milyon, Afrika kıtası toplam nüfusunun ise 40 milyon dolaylarında olduğunu belirtmek gerekir.¹²

Geçim ve yaşam tarzları bu denli farklılaşmış bu milyonlarca insanın kaç dil konuştuğunu, kaç topluluk oluşturduğunu saptayabilmek, bugün ne yazık ki olanaksız. Bir fikir vermesi açısından, Güney Amerika yerli bölgelerine ilişkin bir döküm vereyim:

İ.Ö. 2500 yılları dolaylarında Meksika'nın Oaxaca vadisinde, her biri bir tören meydanını çevreleyen 10-12 evden oluşan köy yerleşimleri biçimlenmişti. Bu halklar İ.Ö. 1500'e doğru Meksika'nın güneyinde oluşan **Olmec İmparatorluğu** içerisinde eriyecekti.

Guatemala, Honduras, Nikaragua ve Kosta Rika'ya dek uzanan karmaşık bir ticaret ağını denetleyen Olmec İmparatorluğu, anıtsal dinsel mimarî ve mermerden dev heykellerle karakterize olmaktaydı. Epey kuzeylerindeki Ay Gölü doğusunda yer alan ve dört mil uzunluğundaki iki caddenin üzerinde uzanan, Ay ve Güneş piramitleri ve sarayları hâlâ tüm görkemiyle ayakta olan Teothiucan kentiyse, 250 bine yaklaşan nüfusuyla İS II. yüzyılda zirvesini yaşamaktaydı.

Gerek Olmec İmparatorluğu, gerek Teothiucan, gerekse yine Oaxaca vadisinde kurulan **Zapotec uygarlığı** (başkenti 30 bin nüfuslu Monte Albán), karmaşık bir kanal sistemiyle sulanan geniş topraklarda yapılan tarımla beslenmekteydi.

Meksika'nın orta kesimlerinde **Toltec** ve **Mixtec** devletlerinden sonra kurulan **Aztek İmparatorluğu**'nu ise, dilerseniz İs-

¹² Stannard, (2005: 402).

panyol fatih Hernan Cortés'in ve arkadaşı, tarihçi Bernal Díaz del Castillo'nun, İmparatorluk merkezi (bugün Mexico City'nin yerini aldığı) başkentleri Tenochtitlán'a dair izlenimlerinden tanıyalım:

Her şey çok iyi görülüyordu ve bizi kente getiren üç geçidi de gördük; bunlardan biri dört gün önce geçtiğimiz Iztapalapa geçidiydi, diğerleri de Tacupa ve Tepeaquilla; şehre su sağlayan Chapultepec'ten gelen tatlı suyu ve üç geçit üzerinde gölün suyunun bir yandan öbür yana akıp durduğu mesafelerde inşa edilmiş olan köprüleri de gördük, bu büyük gölde çok sayıda sal gördük, bazıları yiyeceklerle geliyor, bazıları da ticarî yüklerle geri dönüyordu; bu büyük şehirde ve diğer bütün şehirlerde su içine inşa edilmiş olan hiçbir evden diğerine geçmek, ahşap açılır köprüler veya salları olmadan mümkün değildi; ayrıca bu şehirlerde kule ve kaleler gibi, hepsi de bembeyaz [tapınaklar] ve küçük ibadethaneler gördük; manzara seyrine doyulmayacak kadar güzeldi.¹³

Anakaranın derinliklerindeki kaynaklardan getirilen ve Cortés ile adamlarını hayretler içinde bırakan karmaşık bir kemer sistemiyle kenti kat eden kanallara akıtılan bir sulama sistemi üzerinde yer alan kent, aynı zamanda canlı bir ticaret merkeziydi. Cortés, güncesinde "her gün mal alıp satmak için altmış binden fazla insanın geldiği ve bu topraklarda üretilen her türlü malın, erzakın yanı sıra, altın ve gümüş süs eşyalarının, kurşun, pirinç, bakır, teneke, taş, bağa, kemik ve tüyün bulunduğu", "bol miktarda odun ve kömürün, toprak işi mangalların, yatak için şilte gibi çok çeşitli hasırların ve koltuklara, odalara ve antrelere serilen daha iyileri"nin alınıp satıldığı özel ticarî alanlardan söz etmektedir.

Her mesleğe ait dükkânların ayrı bir sokakta yer aldığı pazar yerinde, berberler, manavlar, kuşçular, eczaneler, kumaşçılar,

¹³ Akt.: Stannard, (2005: 27-28).

çömlekçiler, balıkçılar... yan yana dizilmektedir. Tüm bunları anlattıktan sonra Cortés'in soluğu kesilir: "Daha önce bahsettiğim şeylerden başka pazarda bu ülkede bulunabilecek her şey satıyorlar ancak bunlar o kadar çok çeşit ki sayılarından ve adlarını bilmediğimden hatırlayamadığım bir çoğunu anlatmayacağım."¹⁴ Ve bu sadece pazar yeri idi... Cortés ve Diaz, görkemli bahçeleri, botanik parklarını, içinde rengarenk papağanların, sinekkuşlarının, şahinlerin, alakargaların, balıkçıların, tepeli akbabaların ve İspanyolların adlarını bilmediği tropikal kuş çeşitlerinin uçtuğu kuşhaneleri, görkemli sarayları, tapınakları, şaşırtıcı temizlikteki caddeleri betimlerler, İspanya tahtına yazdıkları mektuplarda: "O kadar çok ve öyle muhteşemler ki, inanılmaz görünüyorlar..."¹⁵

Meksika güneyindeki Yucatan bölgesinden başlayıp Belize ve Guatemala üzerinden Honduras ve El Salvador sınırlarına dek uzanan ve 10.000 mil karelik bir yüzölçümünü kaplayan **Maya uygarlığı** ise, anıtsal sanat eserleri ve mimarîsinden geriye kalabilenlerle görenleri büyülemeyi sürdürmektedir. Kaminaljuyú, Yaxchilán, Palenque, Copán, Uxmal, Tula ve Chichén Itzá, Tikal kentleri, girift kanal sistemleriyle sulanan geniş kırsal kesimlerle çevriliydi.

İ.S. VII. yüzyılda zirveye ulaşan ve 900 yılına doğru kentler arası savaşlar, açlık, salgın hastalıklar, diğer halklarla savaşlar nedeniyle sönmüş Maya uygarlığı, gelişkin bir iktisadî örgütlenme, tıraşlı tarım, yaygın bir ticaret ağı, karmaşık bir takvim ve astronomi/astroloji bilgisi, hem fonetik hem de ideografik unsurları birleştiren ve soyut fikirleri ifade etmeye yetili karmaşık bir yazı sistemi, tropikal ormanların derinliklerinde inşa edilmiş piramitleri ile karakterize oluyordu. Ancak en çarpıcı özelliği, sanırım, gizleri yeni yeni çözülmeye başlayan kent mi-

¹⁴ Akt.: Stannard, (2005: 30).

¹⁵ Akt.: Stannard, (2005: 31).

marfileridir: Maya kentlerinin gök cisimlerin devinimleri modelinde, Venüs gezegeniyle hizalanacak şekilde kurulduğu, 1980'li yıllarda anlaşılmıştır!

Mayaların güneyinde **Lenca, Jicaque, Paya, Sumu ve Chorotega** gibi halklar bugünkü Guatemala, Honduras, Belize, El Salvador, Nikaragua, Kosta Rika ve Panama topraklarında uzanıyordu - bu bölgeye ilişkin Columbus öncesi nüfus tahminleri 5.5 milyon ile 13.5 milyon arasında değişmektedir. Günümüz Kolombiyası topraklarında bağımsız şeflikler olarak örgütlenen **Muisca** ise, usta altın işlemecileriydiler: beyazların yağmasından kurtulabilmiş 10.000 kadar som altından sanat eseri, günümüzde Bogota'da Museo del Oro'da (Altın Müzesi) sergilenmektedir.

Ve **İnkalar...** Peru, Bolivya, Ekvator topraklarında, dört bin yıllık Galgada, Huaricoto, Huacaloma gibi uygarlık merkezlerinin üzerinde gelişen son yerli imparatorluğu... Yüz kadar farklı etnik topluluğu hükümleri altına almış olan İnkalar, Merkezi, puma biçiminde tasarlandığı ancak yükseklerden ayırt edilebilen, taştan oyulma tek katlı evleriyle 150-200 000 nüfuslu Cuzco olan geniş bir imparatorluğu görece kısa bir sürede kurabildiler. Gelişkin bir kanallar sistemiyle taraçalı tarımla kalabalık bir nüfusu besleyebilen İnkâ İmparatorluğu'nun geniş toprakları, yüzer köprülerden de yararlanan düzgün bir yol sistemiyle birbirine bağlanmaktaydı.

İnkâ İmparatorluğu, en tepesinde kuramsal olarak mutlak iktidar sahibi İnkâ'nın yer aldığı hiyerarşik bir toplumdur. Onun altında aristokratik sınıfı oluşturan kraliyet ailesi yer almaktaydı. Quechua dilinde *Tawantinsuyu* (Dört Teritorya) olarak adlandırılan İnkâ İmparatorluğu, dört idarî bölgeye ayrılmıştı: Kuzeyde *Chinchasuyu*; güneyde *Qollasuyu*, doğuda *Antisuyu* ve batıda *Kuntisuyu*. *Suyu* yöneticileri İnkâ'nın yardımcıları ve kendi bölgelerinin sorumlularıydı. Her bir *suyu*, *junu* denilen, onbin aileyi kapsayan *comarcalara*, her bir *junu* biner ailelik on *waranqa*'ya,

waranqa'lar yüzer ailelik *pachaj'*lara, *pachaj'*lar ise, onar aileden oluşan *Pishqachuncacamayj'*lara bölünmüştü.

Bunun yanı sıra, İnka toplumsal düzeni, *ayllu* sistemi çerçevesinde örgütlenmişti: Temelde her biri bir toprak parçasının ortak mülkiyetine sahip olan akraba grupları olan *ayllular cura-ca'*ların yönetimindeydi. Her biri kendi *huaca* yani ilahına sahip ayyılular, İnka ambarlarından beslendikleri doğal ya da toplumsal afet koşulları dışında, kendine yeterli birimlerdi. Halen And bölgesi yerlilerinin temel birimi olarak işlev gösteren *ayllu* sistemi, tüm kararların oydaşma yoluyla alındığı bir taban demokrasisi aygıtı olarak işlev göstermektedir.

İnkaların güneyinde ise, Brezilya'nın dağlık bölgeleri, sık Amazon ormanları ve Arjantin pampalarında, Tierra de la Fuego'ya dek yüzlerce bağımsız kabile ve ulus yaşıyordu: **Tupianlar, Jivarolar, Nambiquaralar, Aravaklar, Tucanoalar, Makualar, Tupi Guaraniler, Yahganlar, Alacalufklar, Onalar, Haúshlar...** avcı-toplayıcılıktan bahçe tarımcılığına, balık çiftçiliğine geniş erimli geçim stratejileri izliyor, çanak-çömlek, taş aletler, yeşim taşından süs eşyaları, heykeller imal ediyor, eşitlikçi bir yaşam tarzını sürdürüyorlardı¹⁶...

Yani 16.000.000 km²'lik topraklar üzerinde, 2.000 kadar farklı dili konuşan binlerce halk, 40.000 yılı aşkın bir sürede, avcı-toplayıcı takımlardan imparatorluklara, farklı boyutlarda, büyük bir kültürel çeşitlilik sergileyen toplumsal-siyasal örgütlülükler oluşturmuş, yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ta ki 1.492 yılının o uğursuz Ekim günü, Karayip adalarının açıklarında üç gemi belirene dek...

¹⁶ Veriler, Stannard (2005) ve Zimmerman (1997)'den derlenmiştir.

Beyazlar Geline...

“Bütün adada süren açlık, ümitlerimi kaybetmeme neden oluyor, çünkü taşrada bir çok yöneticiyle, elli bin naborias (köle) göndermeleri konusunda anlaşmıştık. Anlaşmanın koşulu, bu kölelerin dört ayda bir altın dolusu çanak getirmeleriydi, ama donatımsızlık ve açlık, yarısından fazlasının ölmesine yol açtı.”¹⁷

Aslına bakılırsa, yaygın kanının aksine, Yeni Dünya topraklarına ayak basan ilk Avrupalılar, Colombus ve denizcileri değildi... Grönland kıyıları boyunca seyreden İskandinav denizcilerin dışında, Venedikli Zeno ailesine mensup gemicilerin -bir seferinde İngiltere’den Prens Henry Sinclair’i de yanlarına alarak- Amerika’nın Kuzeydoğu’suna ulaştıkları, Micmac kabilesiyle temas kurdukları, Pawtucket, Pennacook ve başka halklardan rehberlerin eşliğinde Westford, Massachusetts’e dek ilerledikleri kaydedilmektedir (1399’da).¹⁸

Ancak yerlilerin felaketini getirecek “temas”lar için bir yüz yıl daha beklemek gerekecektir. İspanyol Kralı’ndan kopardığı destekle 3 Ağustos 1492 günü, veba, kıtlık ve yoksulluğun pençesindeki Avrupa kıtasını geride bırakarak, üç gemiyle Asya’nın doğusuna ulaşmak üzere yola çıkan Cenevizli gemici Cristobal Colón’u...

İstanbul 1453 yılında Türkler tarafından fethedilmiş, Batı Avrupa’yı Asya’ya bağlayan ticaret yolları kesilmiş, üstelik Kuzey ve Doğu Avrupa’yla girişilen ticaret (özellikle kereste), Batı Avrupalı krallıkların nakit, özellikle de altın gereksinimini katlamıştı.

Dokumacı bir ailenin oğlu olan Colombus, muhteris, dilbaz bir serüvenciydi; denizcilik deneyimini Afrika’dan köle ticareti

¹⁷ C. Colombus.

¹⁸ http://ancientgreece-earlyamerica.com/html/early_america.html

yaparken edinmişti... Atlantik Okyanusu'nda sürekli batıya doğru seyrederek Asya kıyılarına varılacağını tahmin ediyordu - döneminde denizcilik çevrelerinde yaygın bir bilgiydi bu. Kendisinden önce aynı yolu kat eden denizcilerin deneyimlerinden haberdar olmalıydı.

Portekiz tahtı nezdinde ilk başarısız girişiminin ardından, İspanya kralını bu serüvene ikna edebildi. Bol miktarda altın, baharat ve köle vaad etmişti krala. Üstelik, yaptığı iş, kendi açısından da "ballı" bir anlaşmaydı: getirdiği altın ve baharat karşılığında elde edecekleri kârın yüzde 10'u ve yeni bulunan toprakların valiliği ile 'Okyanus Denizlerinin Amirali' rütbesini alacaktı. Colombus, üç gemi (biri Santa Maria) ve 39 tayfayla 1492 Ağustosunda yola çıktı.

1492 yılı Ekim ayının ilk günlerinde tayfalar suda yüzen ağaç dalları ve odun parçaları gördüler. Havada kuş sürüleri uçuyordu. Bunlar karaya yaklaştıklarının işaretleriydi. Sonra 12 Ekim günü Rodrigo adındaki tayfa, sabahın ilk ışıklarıyla solan ay ışığının beyaz kumlar üzerine düştüğünü gördü ve 'kara' diye bağırdı. Burası Karayibler denizindeki Bahama adalarından birinin sahiliydi. Karayı ilk gören yaşamı boyunca yılda 10.000 maraverdi (İspanyol altın lirası) alacaktı, ama Rodrigo bu parayı alamadı. Ödülü onun yerine bir gece önce oradaki ışığı gördüğünü iddia eden Kolomb aldı.¹⁹

Dolandırılan, ihanete uğrayan sadece Rodrigo olmadı ne yazık ki... Colombus ve denizcilerinin ayak bastığı ve "Hispaniola" adını verdiği adanın (günümüzde: Haiti) yerlileri, Arawaklar, dostça karşılarlar Avrupalı denizcileri... Öyle ki, bu ilk karşılaşmaya dair izlenimlerini güncesine şöyle not eder, "Amiral":

Son derece sade, dürüst ve eli açık insanlar. Herhangi birinden sahip olduğu herhangi bir şey istenince hemen veriyorlar. Kötülüğün ne olduğunu hiç bilmiyorlar, çalmıyorlar, öl-

¹⁹ Zinn, (2005: 8).

dürmüyorlar. Komşularını, kendileri kadar çok seviyorlar. Dünyada onlar kadar tatlı dilli insanlar yoktur. Her zaman gülüyorlar...”

Ve bu Eski Ahit’e göndermeleri aşıkâr, “sevimli” izlenimlerin hemen ardından ekliyordu: “elli adamla bu halkın hepsini boyunduruk altına alabilir ve onlara her istediğimizi yaptırabiliriz.”²⁰

Colombus pragmatik, dünyevî bir Rönesans adamıydı²¹ ve “neyin” peşinde olduğunu gayet iyi biliyordu. (Howard Zinn, güncesinin ilk iki haftalık kısmında, bir sözcüğün tam yetmiş beş kez geçtiğini saptar. Bu sözcük, “altın”dır...²²) “Hispaniola’da kendilerini dostça karşılayan, ikramlarda bulunan yerlilerin bu-

²⁰ Zinn, (1992: 54).

²¹ Tabii ki çağının koşullarıyla tarımlıdır bu “dünyevilik”. Columbus’un “zihniyet dünyası”nu biçimlendiren yazının bir kısmını biliyoruz. Örneğin kaynaklar, Columbus’un numerolojik hesaplamalarla dünyanın sonunun 150 yıl içerisinde gerçekleşeceğini, Türklerin İstanbul’u alması gibi olayların Tanrı’nın Hristiyanları sınamasının bir işareti olduğunu, İsa’nın yakında yeryüzüne döneceğini, Yahudilerin İspanya’dan çıkartılışı ve Granada Müslümanlarının düşüşünün bunun müjdeli belirtileri olduğunu, Kudüs’ün son bir Haçlı Seferi’yle yeniden fethedileceğini ve altının bunun için gerekli olduğunu kaydeden, *Libro de las profecias* (Kehanetler Kitabı) olarak anılan bir kişisel albümü kaleme aldığını aktarmaktadır (Stannard, 2005:307). Öte yandan Columbus, Avrupa dışındaki dünyaya ilişkin, Ortaçağ sonu Avrupası’nın *Imago mundi* (Paris Üniversitesi rektörü, Enkizisyon rahibi Pierre d’Ailly’nin kitabı – 1410), Plinius, John Mandeville, Marco Polo gibi yazarların fantastik anlatılarından beslenen klişelerini çağdaşlarıyla paylaşıyordu (bkz. Özbudun, 2004).

²² Zinn, 1992: 58.

²³ İşte İspanyollar’ın Aztek yurdunda altınla karşılaşmasını anlatan bir Nahuatl tarıklığı: “Bir maymun gibi altını ellerine alıp dokundular; kalpleri sanki aydınlanmış, yenilenmişti. Hakikat şu ki, altını şehvetle arzuluyorlardı. Bedenleri hırstan şişiyordu, açlıkları tahripkârdı, domuzlar gibi açtılar altına... İspanyollar küçük hayvanlar gibi sırtıp mest bir şekilde birbirlerinin omuzlarını tıptıladılar” (Nies, 1996:100-101).

run, kulak ve boyunlarındaki minik altın takıları görmekte gecikmez. Ancak bütün uğraşlarına rağmen ilk sefer pek başarılı olamayacaktır. Bunun üzerine, hamilerinin gözünü boyamak amacıyla çok sayıda yerli kadın, erkek ve çocuğu “avlayarak” Seville ve Barcelona’da teşhir etmek üzere gemilere istifler ve gerisinde bir garnizon bırakarak yeniden Avrupa kıtasına doğru yola çıkar.

Ancak Eski Dünya’ya varmadan, İspanya tahtına yazdığı mektuplarında anlattıklarının ünü yayılmıştır kıtaya. Yeni “keşfedilen” dünya cennetine ilişkin bu betimlemeler (uzun, sayısız, harikulade nehirler, binlerce çeşitte ağaçlarla kaplı tepeler, mis kokulu çayırklar, çeşit çeşit meyveler, envai çeşit kuşlar, ve tabii en önemlisi, “nehirlere altın taşıyan çaylar”²⁴) Anvers, Basel, Paris, Floransa, Strasbourg, Valledolid ve başka Avrupa merkezlerinde tekrar tekrar yayınlanacak, ipsiz-sapsız, aç ve açgözlü serüvencilerin iştahlarını kabartacaktır...

Colombus’un “insan numûneleri”nin çoğu, yolda yaşamını yitirir (550 tutsaktan 200’ü). Yine de getirdiği kadarı, İspanya tahtını ikna etmeye yetmiş olmalı ki, 1493 sonlarında, bu kez 1200’den fazla asker, denizci ve yerleşimci, bir mızraklı süvari birliği ve beş-altı rahipten oluşan 17 gemilik filo, koyun, sığır ve domuz sürüleriyle birlikte yeniden sefere koyuldu. Hispaniola’nın kıyılarına vardıkları gün balık ve meyvelerle kendilerini karşılamaya gelen Arawaklara armağanları müthiş oldu: Kıtadan beraberlerinde getirdikleri esrarengiz bir hastalık - belki de domuz gribi.

Bağışıklık sistemlerinde yer almayan bu yeni virüs, Arawak nüfusunu Colombus’un askerlerinden önce kırmaya başlayacaktı. Salgından tarumar olmuş köylere ulaşan İspanyol askerleri, sağ kalabilmiş yerlileri, Amirallerinin İspanya kralına söz verdiği altını bulmaya zorluyordu. Batı uygarlığı, altını güvence altına

²⁴ Stannard, 2005:120.

alabilmek için müthiş bir sistem geliştirdi: On dört yaş ve üstündeki herkese, üç ayda bir belli bir miktar altın getirmelerini emrettiler. Altın getirenlere birer bakır marka verip boyunlarına asıyordu. Bakır markası olmayan yerlilerin ellerini kesip kan kaybindan ölmeye terk ediyorlardı.

Oysa yerlilerin altın bulmaları mümkün değildi. Çevrede bulunabilecek tek altın, derelerin yığıldığı toz parçacıklarıydı. Bu nedenle yerliler için kaçmaktan başka çare yoktu; kaçanlarsa köpeklerle bulunup öldürüldüler. Arawaklar bir direniş ordusu oluşturmaya çalışarak zırhlı, tüfekli, kılıçlı, atlı İspanyolların karşısına çıktılar. İspanyollar bunları derhâl tutsak edip ya astılar ya da yakarak öldürdüler. Howard Zinn 1500 yılına dek *Hispaniola* adasına tam 340 tane darağacı inşa edildiğini kaydetmektedir. Arawaklar arasında *topyaka* zehriyle toplu intiharlar başgösterdi. İspanyollardan kurtulmak için çocuklarını öldürdüler. İki yıl içinde ölümler, sakatlamalar, ya da intiharlarla Haiti adasında yaşayan 250.000 yerlinin yarısı yok oldu.²⁵

Colombus'un ikinci seferine katılan ve İspanyolların yerlilere karşı acımasızlığını gördükten sonra onların savunuculuğunu üstlenen ve bir süre Chiapas piskoposluğu görevinde bulunan Dominiken rahip Bartolomeus de las Casas,²⁶ yerli soykırımının ilk yıllarının canlı tanığıdır. İspanya kralına yazdığı mektuplarda, yerlilerin uğratıldığı akıl almaz işkenceleri anlatmaktadır: "Kudurmuş canavarlar" gibi davranan askerler bıçaklarının keskinliğini denemek için yerlileri biçmekte, bebekleri kayalara çarparak parçalamakta, köpeklerine yedirmekte, evlerini ateşe vermekte... kısacası insanın aklına gelen ya da gelemeyecek her türlü işkenceyi onlar üzerinde uygulamaktadırlar:

İspanyollar, insan kanı dökmek için her türden acayip zulümler icat etmekten zevk duyuyorlardı; bu icatlar ne kadar za-

²⁵ Zinn, (2005: 10).

²⁶ Chiapas'ın önemli bir kenti, hâlen onun adını taşımaktadır.

lim olursa o kadar iyiydi. [Bir seferinde] boğulmayı engellemek için ayak parmaklarının yere değeceği kadar alçak ve uzun bir darağacı kurarak, on üç [yerliyi] aynı anda Kurtarıcımız İsa ve on iki Havarî onuruna astılar. Kızılderililer askıda ve hâlâ canlıyken İspanyollar, güçlerini ve bıçaklarını onlar üzerinde deneyerek bir darbeye göğüslerini yarıp bağırsaklarını döktüler; daha kötüsünü yapanlar da vardı. Sonra yerlilerin parçalanmış bedenlerini samanlarla sarmalayarak onları diri diri ateşe verdiler.²⁷

Böylelikle, 1508'e gelindiğinde Haiti adası yerli nüfusu 60.000'e inecek, 1548'de ise 250.000 Arawak'tan geriye sadece 500'ü kalacaktı.²⁸ Öyle ki, bir süre sonra diğer adalardan Hispaniola'ya çalıştırılmak üzere köle nakledilmeye başlanır...

"Enkizisyon çocukları"nın virüsleri, gözü dönmüş katil sürüleri ve "savaş köpekleri"yle birlikte anakaraya ayak basmaları uzun sürmez. Hernán Cortés Meksika kıyılarından içerilere, Aztek İmparatorluğu üzerine yürümeye koyulurken Pizarro'nun cellatları ise İnkalara doğru uğursuz bir sefer başlatırlar...

Hangi birini anlatmalı? 400 yıllık soykırımın acılı, utançlı tarihi kütüphaneler dolusu belgeyle serilmiştir görmeye istekli gözlerin önüne... Soykırım belgelidir, çünkü yağmacılar, övünerek anlatmaktadırlar işledikleri cinayetleri.

Örneğin, hani yukarıda, ilk kez gördüğü Aztek başkenti Tenochtitlán'a duyduğu hayranlığa tanık olduğumuz "conquistadore" Cortés... Azteklerle çelişkileri olan ve onlara karşı İspanyolları bir müttefik olarak gören Tlaxcaltec rehberlerle geldiği kentte büyük bir törenle karşılanır kral Montezuma tarafından... Ve kralın hile-hurdayla rehin alınmasının ardından, saldırıya geçer. Savaşın tanığı tarihçi Bernard Sahagún anlatıyor:

²⁷ Casas.

²⁸ Zinn, (1992: 59).

Savaşı ilk başlatan İspanyollar, birden şarkı söyleyip dans edenler için müzik çalanlara saldırdılar ve onları, ellerini doğrayıp kafalarını uçurarak öldürdüler. Sonra diğer bütün İspanyollar da, yerilerin kafalarını, kollarını, bacaklarını koparmaya, karınlarını deşmeye girişti. Bazıları kafaları kesilerek, bazılarının bedenleri ikiye bölünerek, bazıları da boydan boya karınları deşilerek oracıkta öldüler. Kimileri düştükleri yere kadar bağırsaklarını sürüklemişti. Çıkışlara ulaşanlar orada kendilerini bekleyen İspanyollar tarafından öldürüldü, bir kısmı avlunun duvarından atladı, bazıları tapınağın damına tırmandı, kaçış yolu bulamayan kimileriye, kendilerini öldürülenlerin arasına atarak ölü taklidi yaptılar. Öyle çok kan aktı ki, avluyu sağanak yağınur sonrasında oluşan gölcükler gibi kan gölü kapladı. Avluda biriken balçık çamurunu andıran kan ve bağırsak artığı o kadar muazzam, bunlardan yayılan kötü koku o kadar yoğundu ki, hem dehşet veriyor, hem de yürek parçalıyordu...²⁹

İlk saldırıdan sonra, sıra Avrupalı “fatihler”in en önemli mütefikine gelecektir: çiçek basili. İlk şaşkınlığı üzerinden atıp direnişe geçen Aztekler bu kez de hastalıktan kırılmaya başlarlar. Püskürtülen İspanyollara düşen artık sadece kentin dışına çekilip kanalları tahrip ederek Tenochtitlán’lıların hastalık ve açlıktan kırılmasını beklemektir. Bu da çok uzun sürmez. “Muzaffer” Cortés, kente ikinci girişindeki manzarayı şöyle betimleyecektir:

Şehir halkı ölülerin üzerinden yürümek zorunda kalıyor; bazıları kanoların bulunduğu o büyük gölün sularında yüzüyor veya boğuluyordu; gerçekten de acıları öyle büyüktü ki, nasıl tahammül ettiklerini anlamamız mümkün değildi. Karşımıza sayısız erkek, kadın ve çocuk çıktı, bunların çoğu kaçmaya çalışırken sulara gömülerek cesetlerin arasında boğuldu; tuzlu su içmekten, açlıktan ve cesetlerin iğrenç bir şekilde kokuşmasından ölenlerin sayısı elli binden fazla gibi görünüy-

²⁹ Akt.: Stannard, (2005: 137).

yordu... Sokaklarda o kadar büyük ceset yığınlarına rastladık ki, üzerlerinden yürümeye mecbur kaldık.³⁰

Cortés, çok değil, kısa süre önce hayranlıkla söz ettiği evleri, köprüleri, bahçeleri yıktırarak, Tenochtitlán'ın içerisinde yer aldığı gölü cesetler ve molozla doldurtur. Mexico City'nin temeli atılmıştır!

Tenochtitlán'ın düşüşünü diğer Aztek kentleri izler. Conquistadore'nin bu işten kazancı, görkemlidir: tüm yağmanın ellide biri. Bu ise, günümüzde 10 milyon Amerikan doları bir servet ile 3.000 kişisel köleye denk düşmektedir. Derhâl altın madenlerinde çalışmaya koşulacak ve kısa sürede tümü birden ölecek olan 3.000 köle...

İnkaların yurdunu bekleyen kader de bundan farklı değildir. Hatta "Altın Ülkesi" *El Dorado*'nun burada olduğuna inanan Pizarro'nun katilleri daha bile acımasızdırlar: bütün bir yerli ailesini "vahşi hayvanlarmış gibi sundurmaya asarak bunlarla köpeklerini besleyen Rogue Martin isimli Portekizli"³¹ gibi... Daha İspanyollar bölgeye girmeden mikroplarının saldırısına uğramış İnka halkları, kılıçların önünde kırılır. Tarlaları yağmalanır, lama, alpaka sürüleri katledilince açlığa mahkûm kalırlar. Ve sonunda yerliler,

Halklarının her gün İspanyolların insanlık dışı ve zalimce muameleleriyle, atların ayakları altında çiğnenerek, kılıçlarla doğranarak, köpeklere yedirilerek veya parçalatılarak katledilişini, bir çoğunun akla gelmedik her türden işkenceye maruz bırakılarak diri diri mezara gömülüştüğünü gördükleri için... artık daha fazla mücadele etmeden, kendilerini onlara dilediklerini yapabilecek düşmanlarının ellerine bırakarak mutsuz yazgılarına teslim olmaya karar verdiler.³²

³⁰ Akt.: Stannard, (2005: 141).

³¹ Stannard, (2005: 153).

³² Akt.: Stannard, (2005: 134).

Teslim olanlar, köleleştirilerek, alınlarında sahiplerinin kızgın damgasıyla damgalanmış işaretleri, boyunlarından birbirlerine zincirlenmiş bir hâlde maden ocaklarında ve yerleşimcilerin plantasyonlarında çalıştırılmaya gönderildiler... Yavaş yürüyener, tökezleyenler, hayır kırbaçlanmıyordu bile... Oracıkta kafaları kesiliyordu. Yürüyüşü aksatan çocuklar parçalanıyor, gebe kadınların karınları deşiliyordu... Madenlerde, yerin onlarca, yüzlerce metre altında, günde 10-12 saat çalıştırılmaktaydılar. Pek az yerli 6 aydan uzun bir süre hayatta kalabildi. Peru'daki Potosi gümüş madenlerinin yolunu bulmak çok kolaydır, kaydını düşer tarihçiler. Çünkü madenin onlarca millik çevresi, insan kemiği kalıntılarından bembeyaz olmuştur.

İspanyol efendiler, tükenmeyecek bir köle kaynağına sahip olduklarını sanmaktaydı.

Oysa çok hızla tükendiler... Tüm Meksika'da Avrupalıların ayak bastığında 25 milyon olarak hesaplanan nüfus, 75 yıl sonra, 1595'te 1 300 000'e düşmüştü. Tüm Latin Amerika için Avrupalıların neden olduğu yerli nüfus kaybı, 70-80 yıl içerisinde yüzde 90-95 olarak hesaplanmaktadır...

Bu nüfus düşüşünün bir nedeni de, katliamlardan, hastalıktan ve kölelik koşullarından yılan yerlilerin üremeyi durdurmalarıdır.

Böylece kocalar ve karıları birbirlerini sekiz, on ayda bir görebiliyorlardı. Bir araya geldiklerinde ise, her iki taraf çalışmaktan öyle bitap düşmüş, öyle bunalmış oluyorlardı ki... çocuk yapmayı bıraktılar. Yeni doğan bebekler ise erken ölüyorlardı, çünkü açlık ve çalışmaktan ötürü annelerinin sütü kesiliyordu. Ben Küba'da iken 7000 bebek ilk üç ayda bu yüzden öldü. Hatta bazı anneler sırf çaresizlikten bebeklerini kendi elleriyle boğdular... Bu şekilde erkekler madenlerde, kadınlar işte ve çocuklar sütsüz kalmaktan öldüler... ve kısa bir süre içinde bu büyük, bu güçlü, bu verimli topraklarda... nüfus azaldıkça azaldı. İnsan doğasına aykırı bütün bu ey-

lemleri benim gözlerim gördü ve şimdi yazarken bile titriyorum.³³

diyor Bartholomeus de las Casas... XVI. yüzyıl sonunda Karayib Adalarıyla Orta ve Güney Amerika'ya 200.000 İspanyol ve Portekizli taşınmıştır, 60, belki de 80 milyon ölü yerliden boşalan topraklara...

Yerli Direnişi

Beyazların işgal ve sömürgeleştirme girişimleri, Kuzey'de ve Güney'de müthiş bir direnişle karşılandı. Yalnızca günümüz Meksika'sı topraklarında, 1520-1792 arasında 304 yerli ayaklanmasının gerçekleştiğini söylemek, kıtadaki yerli direnişinin boyutları konusunda bir fikir vermeye yetecektir.³⁴ Kıtanın geri kalanı için ise, Cortés'in Tenochtitlán istilasına karşı silaha sarılıp direnişi örgütleyen Cuauhtémoc'dan (1521), Brezilya'daki siyahî kölelerin ayaklanmalarına (1557), Peru'da Manco Inca önderliğinde İspanyol sömürgecilere karşı sürdürülen ve 2000 kadar İspanyol'un hayatına mal olan 13 yıllık direnişe (1531-1544) ve ardından Titu-Cusi kralı Taki Onqoy'un Pizarro'ya karşı direnişine (1560); XVI. yüzyıl boyunca Arawakların kıta güneyindeki savaşlarına, yine Peru'da José Gabriel Condorcanqui (Tupac-Amaru II) ayaklanmasından (1780), Bolivya'da isyan ederek La Paz'ı kuşatan Julián Apaza (ya da Tupac Katari) (1781) ve Santo Domingo'daki köle isyanlarına (1791), Şili'de 300 yıl boyunca sömürge yönetimine karşı direnerek özerk bir bölgeyi fiilen edinebilen Mapuchelere, XVIII. yüzyıl boyunca sömürge rejimlerine kan kusturan, İspanyol kenti Guayaquil'i üç kez ateşe veren Ekvator yerlilerine... adlı-adsız pek çok direnişe sahne olduğunu belirtmekle yetinelim.

³³ Akt.: Zinn, (2005: 12-13).

³⁴ Meksika topraklarındaki yerli isyanlarının bir listesi için bkz. Hernández, (2006: 326-343).

İspanyolların Yerli Politikası

Fethedilen “Yeni Dünya”nın halklarına nasıl davranılacağı konusunda metropol elitleri, ikiye bölünmüş durumdadır. Dominiken rahip Bartolomeus de las Casas, piskopos olarak görev yaptığı Chiapas’dan, İspanya’daki Dominiken cemaati aracılığıyla, fethin meşruiyetini sorgulayan, “putperest” olmalarının bu toprakları doğal efendilerinin elinden almak için yeterli neden oluşturmadığını savunan ısrarlı bir tartışma başlatmıştır. Karşı kampta ise, yerlilerin doğal efendiler değil, tiranlar olduğunu, yamyamlığa, oğlancılığa, insan kurbanlarına düşkün olduklarını öne sürerek fethin meşruiyetini savunan ilahiyatçı Juan Ginés de Sepúlveda yer almaktadır. Sepúlveda’ya göre köleleştirilmeleri, onların bu iğrenç pratiklerini unutarak ahlaken yükseltilmeleri için gereklidir.

1556’da Kral Charles V, Valladolid’de bu iki tezi tartışmak üzere bir komisyon toplar. Komisyonda bir uzlaşma sağlanamazken, Las Casas’ın tanıklıkları 1552’de yayınlanırken, Sepúlveda’nın kitabının basımının yasaklanacaktır.

Las Casas’ın Amerika kıtasının tinsel danışmanlar gözetiminde geleneksel şefleri eliyle yönetilmesi fikri, yalnızca Dominikenler değil, aynı zamanda Fransiskenler ve ardından da Cizvitler arasında rağbet bulacaktır. Böylelikle yerlileri Avrupalıların doymak bilmez hırslarından korumaya kararlı tarikatlar, yerliler arasına karışarak Avrupalılara kapalı, eşitlikçi, ütopik cemaatler örgütlemeye girişirler. Böylelikle örneğin Vasco de Quiroga’nın 1530’da piskopos olduğu Michoacán (Orta-batı Meksika) Tarascalı arasında örgütlediği İspanyollara yasaklı köylerde Thomas Morus’un *Ütopya*’sı hayata geçirilmektedir adeta: kadınlarla erkekler günde altı saatle sınırlandırılan işgününde tüm faaliyetlere katılmakta, ürünler ihtiyaçlara göre bölüşülmekte, herkes dönüşümlü olarak bütün işlere katılmaktadır. Özel mülkiyet sınırlandırıldığı bu köylerde kaynaklar ortaklaşa

kullanılmaktadır; eğitim zorunlu, sağlık hizmetleriyle birlikte ücretsizdir. Benzer örgütlenmeleri Cizvitler Peru'da Mayna bölgesinde, Bolivya'da Mojolar ve Chicquitolar, Paraguay'da ise Guaraniler arasında gerçekleştirmişlerdir.

17. yüzyıl başlarında Cizvitler, İspanyol ve Portekiz imparatorluklarının toprakları üzerinde elliden çok kendi silahlı kuvvetlerine sahip, özerk teokratik falanster kurmuşlardır. Ancak her iki metropol, bu duruma uzun süre seyirci kalmayacak, 18. yüzyıl sonlarında mülklerine el konulan Cizvitler kıtadan kovulacaktır...

Fetih sonrası, yerli direnişinin görece bastırılması ve İspanyolların (ve Portekizlilerin) kıtanın büyük bölümü üzerinde denetim sağlamalarının ardından, (Brezilya toprakları dışında) tüm kıtada İspanyol krallığına bağlı bir yönetim tesis edildi. Kıta önce Yeni İspanya Viskrallığı (1535; başkent: México City) ve Peru Viskrallığı (1542, başkent: Lima) olmak üzere iki idarî birime ayrılmıştı; 18. yüzyılda bunlara Peru Viskrallığından ayrılan Yeni Granada Viskrallığı (1717, başkent: Bogota) ve Rio de la Plata Viskrallığı (1776, başkent: Buenos Aires) eklendi.

Indies (İspanya'nın Amerika'daki sömürgelerine verdiği ad) yasasına göre bütün sömürgelerdeki topraklar, kralın malıydı. Bu topraklar *encomienda* adı verilen bir sistem uyarınca fatihlere ve kraliyete hizmet eden kişilere tahsis edilmekteydi. *Encomendero*, kendisine tahsis edilen topraklarda yaşayan yerlilerin korunmasından ve "siyasal ve dinsel olarak uygarlığa ihtida etmesinden" (Roscher, 1904: 4) sorumluydu. Kraliyet yerlilerin *encomenderolar* tarafından aşırı sömürülmesini ve suistimali önleyecek kimi önlemler almışa benzemektedir: Yerlilerin köleleştirilmesi, 1512'de yasaklanmıştı. Öte yandan, birbiri ardı sıra yürürlüğe konulan bir dizi düzenlemeyle, *encomienda* sahipliği iki kuşakla sınırlandırılmış, oğul *Encomendero*'nun ölümü ardından topraklar üzerinde yaşayan yerlilerin doğrudan İspanya Krallığı'nın uyruğu olması güvenceye alınmıştı. Yanı sıra hiçbir *encomendero*,

köyünde bir ev sahibi olamayacak ve encomienda sakinlerini evine alamayacaktı. Yerliler özgür kişilerdi, *encomendero* tarafından satılamazlardı. Tabii kâğıt üzerinde!

Encomienda sistemi, yerliler üzerinde bir tür vesayet sistemi olarak işlemekteydi. Yerlilerin silah taşınması ya da yapması, at sahibi olması, *encomendero*'nun izni olmadan ikametgâhını terk etmesi (bunun onun barbar avcılık yaşamına geri dönmesini önlemeye yönelik olduğu söylenmektedir, Roscher 1904: 6), borç işlemlerine girmesi ya da topraklarını, evini vb. satması yasaktı.

Sömürgeci İspanya'nın yerlilerin hukuksal durumuna ilişkin tutumu nihaî biçimini 1680'de yayınlanan Indies yasalarıyla aldı. Bu yasa Avrupalıların kıtaya ayak basışından önceki her türlü hukuku geçersiz kılarak yerlileri İspanya tahtının uyrukları ilan etmekteydi. Tabi oldukları ayrıcalık ve yükümlülükler, onları kıtadaki "İspanyol cumhuriyeti"nden ayrı ve farklı bir "cumhuriyet" kılmaktaydı. Bu "yerli cumhuriyeti" hukuksal kişiliği haiz ve her yıl genel meclisin seçtiği yöneticiler (*cacique*'ler) tarafından yönetilen köy cemaatinden oluşuyordu. Köy cemaatleri, bölünmez ve devredilmez nitelikteki toprakların sahibiydi. Bu toprak, her tarım çevriminin başında aileler arasında pay edilen tarlalar, bir ihtiyat akçesi sağlamak üzere kolektif olarak işlenen bir araziden ve çevreleyen orman ve otlaklardan oluşuyordu. Cemaat yılda iki kez haraç ödemekle yükümlüydü. Bir "yerliler savcısı", onları mahkeme huzurunda temsil etmekteydi. (Favre, 2009: 17-18)

Yerlilerin "ruhları" ise, Kilise'ye emanet edilmişti. Misyonerler kıtanın en ücra köşelerine dek ulaşarak yerlileri Hıristiyanlaştırmaktaydı. *Encomendero*'ların uzanamadığı bölgelerde *misión*lar iş başındaydı.

Öte yandan, yerliler, *mita* adı verilen angaryaya tabiydi: madencilik, yol yapımı, mısır tarımı, sığır yetiştiriciliği gibi hizmetlerde.

Mita koşulları konusunda Potosí gümüş yatakları uygun fikir verecektir. 1527'de Río de la Plata (Gümüş Nehri) üzerinden Paraguay içlerine sokulan Cabot, yerlilerden gümüşün (bugün Bolivya sınırları içerisinde bulunan) Potosí'den getirildiğini öğrenince bu alandaki çabalar yoğunlaştı ve Potosí'deki gümüş madenleri 1545'de "keşfedildi"; 1591'de de işletmeye açıldı.

4000 metre yüksekliğinde bir "gümüş dağı"ydı Potosí... 4.000 m.'nin üzerindeki bu buz çölünde, yerliler, oksijen ve yiyecek kıtlığı koşullarında zorla çalışmaya koşuldu... Resmî kayıtlara göre 1556-1783 arasında ocaklardan 45.000 ton gümüş çıkarılmıştı.

Kimler mi çıkarmıştı bu gümüşü? Tabii ki ocaklarda, angarya usulüyle çalıştırılan yerliler:

Yayla yerlileri dahi, Potosí 'cerro'sunda organizmalarının uyarlanmış olduğu optimum yükseltinin üzerinde yaşamaya zorlanıyordu. Soğuk, besin yokluğu, ısı kontrastları. Aşınmış basamaklarıyla merdivenlerin tepesinde, kaygan toprak üzerinde, sırtları maden külçe yüklü, iki büklüm kadın ve erkekler, oksijeni kıt, karbon gazı zengin, sıcak ve nemli havada, bedenleri ter içinde, birden sıfırın altındaki ısılarla temasa geçiyorlardı. XVI. yüzyılın sonunda kaç kişi madenlerde çalışmıştır? Bunu bilmiyoruz. Ama toplam olarak milyonlarca insan, orada öldü (Chaunu, 1969: 315).

Madenlerde, yerin onlarca, yüzlerce metre altında, günde 10-12 saat çalıştırılıyorlardı. Pek az yerli 6 aydan uzun bir süre hayatta kalabildi. Ama daha da öldürücüsü vardı. Madendeki gümüş, çıplak ayakla üzerlerinde tepinen yerliler tarafından cıvayla karıştırılarak bir alaşım elde ediliyordu ve yerliler, yerin altında cıva solumaktaydılar... Cıva işçileri arasında iki-üç haftadan uzun yaşayan olmadı (Chaunu, 1969: 308)... Huancavelica'daki cıva yataklarının yolunu bulmak çok kolaydır, kaydını düşer tarihçiler. Çünkü madenin onlarca mülük çevresi, insan kemiği kalıntılarından bembeyaz olmuştur (akt.: Akal, 1997: 93).

Görüldüğü üzere, sömürge rejimi altında yerliler, on derece vurgulu ayrımcılık, baskı ve sömürü koşullar altında varlıklarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardı. Ancak çarpıcı bir biçimde, maruz kaldıkları ayrımcılık, ya da bir başka deyişle sömürge sisteminin, yerlileri vesayet altında ayrı cemaatler halinde örgütlemesiyle, bir yandan onların ikinci sınıf konumunu tescil etmiş ama bir yandan da, fiziksel ve kültürel varlıklarını –kentlerde süregiden hızlı melezleşmeye karşın- muhafaza etmelerinin de zeminini oluşturmuştur.

3. Bölüm

BAĞIMSIZLIK SONRASI GELİŞMELER: “VAHŞİLER” VE “KÖYLÜ YURTTAŞLAR” OLARAK YERLİLER

19. yüzyıl, Latin Amerika ülkelerinin büyük bölümü için bağımsızlık mücadeleleri ve ilanı yüzyılı oldu. Fransız ve Amerikan devrimlerinin etkisinde, özellikle de İspanya’da 1812’de ilan edilen liberal Anayasa’nın açtığı yoldan, kıtanın iktisadî değerlerinin aslan payını metropole gitmesine tepkili liberal düşünceli *creole*³⁵ elitlerin önderlik ettiği bağımsızlık savaşları birbiri ardı sıra patlak verecekti.

Aslına bakılırsa İspanyollar karşısında ikinci sınıf yurttaş muamelesi gören, kuşkuyla yaklaşılan, yüksek sivil, dinsel ve askerî görevlerden uzak tutulan *creole*’lerin İspanya’ya karşı hoşnutsuzlukları, çok daha gerilere, neredeyse sömürgeciliğin başlangıç tarihlerine dek uzanmaktadır. Örneğin Peru fatihinin kardeşi Gonzalo Pizarro, daha 1546’da Peru’da bir *encomendado*’re’ler ayaklanmasının başını çekmişti. 1566’da ise, Meksika’da ülkeyi İspanya’dan bağımsızlaştırmayı hedefleyen bir başka ayaklanma girişimi gerçekleştirilmişti.

³⁵ *Creole*: Amerika kıtasında doğan Avrupa kökenliler.

Creole'ler Yeni İspanya'yı anayurtları olarak görmekte, İspanya'dan ayrı bir tarih kurma çabaları içinde, kendilerini Aztekler, Mayalar, İnkalarla ilişkilendirmektedirler: hiç kuşkusuz ki, "gerçek yerli"yi kale almayan, söylemsel bir bağlantıdır bu. "Amerikacı" söyleme göre, yerli imparatorlukları Yeni İspanya'nın Grek ve Roma antik çağını oluşturmaktaydı; Yeni İspanya'nın tarih ve uygarlık açısından Avrupa'dan bir eksiği yoktu. Amerika arkeolojisine ilgi zirve yapmıştı; Andlar bölgesindeki *creole* elitler kendi aralarında –kendilerini nefret ettikleri *peninsulare*'lerden ayırt etmek üzere- Quechua dilinde konuşmaktaydı örneğin (Favre, 2009: 20-22).

Bu nefret fiiliyata dökülmekte gecikmedi. Böylelikle, Meksika 1822'de³⁶, (Guatemala, Nikaragua, El Salvador, Honduras, Kosta Rika'yı kapsayan) Orta Amerika Federal Eyaletleri (Provincias) 1823'te (bu federasyon 1838-40 arasındaki iç savaşın sonunda dağılacak, yeniden birleştirme çabalarıysa sonuçsuz kalacaktır), Simón Bolívar önderliğinde Venezüella ve Kolombiya 1821'de, Ekvator 1822'de, Arjantin 1816'da, Brezilya 1822'de, Paraguay 1811'de, Şili 1818 (ya da İspanyolların anakaradan kovulduğu 1821)'de, Peru 1821'de (ya da İspanyol ordusunun nihaî yenilgi

³⁶ 1531 yılında, Ana tanrıça Tonantzin'in tapınağı yakınlarında bir yerliye görüldüğüne inanılan Meryem Ana'ya bağlanan senkretik Guadalupe Bakiresi kültürünün Meksika'nın bağımsızlığına yol açan ayaklanmalardaki rolü çok önemlidir. Görü, *creole*'ler tarafından Yeni Dünya'nın Tanrı tarafından terk edilmediğinin kanıtı olarak yorumlanmıştır. Ayaklanmayı başlatan rahip Hidalgo halkı Guadalupe Bakiresi adına, bağımsız Anahuac cumhuriyetini kurmak üzere ayaklanmaya çağırmıştı (Bowen, 1998). Bir başka *creole* mitosu ise, Aziz Thomas'ın Batı Hint adalarına (Amerika kıtası) gelerek bu kıtayı Avrupalılardan çok önce Hristiyanlaştırdığı yolundadır. Aziz Jacob'un İspanya'yı Hristiyanlaştırmasıyla eşzamanlı olarak Amerika kıtasının da Hristiyanlaştırıldığı söylencesi, böylelikle, İspanyol fethinin meşruluğunu geçersizleştirerek kıta üzerindeki İspanya iddialarını boşa düşürmektedir. (Favre, 2009: 24)

tarihi 1825’te), Bolivya 1824’te, Uruguay 1828’de... bağımsızlıklarını kazandılar.

Bağımsızlıkları izleyen sancılı hâkimiyet savaşları, kısa süreli monarşiler (örn. Brezilya, Meksika...) ve kıtada birleşik devletler (Orta Amerika Federal Eyaletleri, Simón Bolívar’ın Gran Colombia’sı...) kurma çabaları yerel ticaret elitleri tarafından başarısızlıkla uğratılmasının ardından, bağımsız cumhuriyetlerden oluşan günümüzdeki siyasal harita biçimlenmeye başladı. 19. yüzyıl sonları, 20. yüzyıl başlarına denk düşen bu süreçte de, *mestizo*³⁷ elitler başı çekecekti.

Kıta yerlilerinin büyük bölümü, İspanya’ya karşı yürütülen bağımsızlık savaşlarına ve ardından da yeni kurulan cumhuriyet rejimlerine etkin destek verdi. Gerek Simón Bolívar’ın, gerekse Meksika Bağımsızlığının mimarı Peder Hidalgo’nun ordularında hatırı sayılır sayıda yerli savaşmıştı. Bağımsızlık mücadelelerine eşlik eden yerli ayaklanmaları³⁸, isyancı *creole*’leri sık sık saf değiştirerek İspanyol ordularının yanında yer almalarına yol açacaktır. Böylelikle, kıtada liberallerin başlattığı bağımsızlık mücadelelerini çoğunlukla, önce saf değiştirerek İspanyollarla birlikte yerli ayaklanmalarının bastırılmasında rol alan ve bu vesileyle liberalleri de siyaset sahnesinden tasfiye eden muhafazakârlar sonuçlandıracaktır.

³⁷ *mestizo*: Avrupalı-Amerika yerlisi melezler.

³⁸ 1780’de Cuzco’da (Peru) başlayan ve Venezüella’dan la Plata’ya (Arjantin) dek geniş bir bölgeyi etkisi altına alan İnka kökenli José Gabriel Condorcanqui (Tupac Amaru II) önderliğindeki isyan bu tip ayaklanmalara bir örnektir. Angaryanın ilgası, haracın ortadan kaldırılmasını talep eden isyancılar, buna karşın, büyük toprak mülkiyetine karşı çıkmıyorlardı. Liderlerinin tutuklanıp idam edilmesi, ayaklanmayı daha da radikalleştirdi. Öncülüğü ele geçiren yerliler, tüm Beyazlara karşı genel bir saldırıya geçerken, Oruro kentinde bütün İspanyolları, *creole*’leri ve *mestizo*’ları katlettiler. Ayaklanma ancak 1783’de bastırılabilirdi.

Ne ki gerek bağımsızlık, gerekse Cumhuriyet rejimleri, yerli halklar açısından tam bir düş kırıklığına yol açtı. Soyluluk unvanları ve kilise ve ordu mensuplarının ayrıcalıklarının kaldırılması, hatta toprakbentliğin ilgası gibi girişimler, ırk ayrımcılığının sonlandırılması ve yerlilerin haklarının tanınmasına kadar uzanmadı. Daha da kötüsü, sömürge rejimi altında kendilerine tahsis edilen ortaklaşa topraklarda göreceli tecrit bir yaşam sürdüren yerliler, bağımsızlıkla birlikte ilk kez toprakları üzerinde özel mülkiyet rejiminin tehdidi ile karşı karşıya kaldılar. Böylelikle, örneğin Simón Bolívar'ın 4 Temmuz 1825'te Cuzco'da imzaladığı yönetmelik, köy komünlerinin elindeki toprakların köylülere dağıtılmasını öngörmekteydi. Yeni rejim(ler), yerlileri ekonominin refahını ve siyasal kurumların istikrarını sağlayacak bağımsız küçük üreticilere dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Sömürge yönetimi boyunca beyaz ve mestizo toplumdan tecrit, mülkiyet hukuku ve finansal ayak oyunlarından habersiz yerliler, kendilerine dağıtılan toprakları kısa sürede büyük toprak sahiplerine kaptırarak serf konumuna indirgendiler. Komünal toprakların tasfiyesi, küçük mülk sahiplerinin sayısını arttıracak yerde, *latifundium* sistemini takviye etmişti. Büyük toprak sahipleri, genç devletlerin zaaflarından da yararlanarak bir yandan topraklarını genişletirken, bir yandan da kendi paralarını basıyor, kendi ordularını kuruyorlardı. S erf konumuna indirgenen yerlilerin bağımlılığı, borçlandırılarak pekiştirilmekteydi.

Bağımsızlığın ardından ilga edilen haraçlar ise, malî güçlükler karşısında, "yerli katkısı" adı altında kısa sürede yeniden ihdas edilecekti. Böylelikle, "dış sömürgecilik, yerini Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde önemli yapısal değişimler geçirmeksizin 20. yüzyıl ortalarına dek sürecek vahşi bir iç sömürgeciliğe bırakmıştı" (Favre, 2009: 29). Yeni "ulusal" elitlerin yetkilerini ezilenlerle paylaşmaya yanaşmaması ve özellikle de geleneksel toprak haklarına yönelik tehditler, çoğu Latin Amerika ülkesinde

yerlileri köylü çiftçiler olarak uzun süreli bir mücadeleye yöneltecekti.

Genç Latin cumhuriyetlerinin serfliğin ilgasına ve yerlileri topraktan kopartmaya yönelik politikalarının bir başka boyutu ise, tarım ve madencilğe ve bu sektörlerin ürettiği, dünya piyasalarına yönelik birincil maddelerin (kahve, pamuk, tütün, kakao, bakır ve diğer madenler) işlenmesine dayalı kapitalist sistemleri için işgücünü serbest bırakmaktı. Böylelikle Meksika'da Porfirio Díaz rejimi bölgeler arası nüfus aktarımlarını otoriter yöntemlerle örgütlerken (Favre, 2009: 76), Peru Kongresi 1916'da çiftlik sahiplerinin emekçileri istekleri hilafına malikânelerinde alakoymalarını ve işçilerine aynî ödeme yapmalarını yasaklayan bir yasayı kabul ediyor, Ekvator hükümeti ise 1918'de emekçilerin borçlandırılmasını yasaklıyordu.

Latin Amerika cumhuriyetçiliği konusunda şu genellemeyi yapmak, mümkündür: Kuramsal olarak liberal doktrinden beslenmesine ve yasalar önünde eşitliği öngörmesine karşın, evrensel bir yurttaşlık kavrayışına yol açmamıştır. Siyasal katılım cinsiyet, eğitim, mülkiyet hatta dinsel inanca göre sınırlandırılmıştı. Aralarındaki farklılıklar bir yana, kıta devletlerinin anayasalarında kadınların ve yerlilerin oy hakkı kazanması için uzun mücadeleler gerekecektir.

Şu halde denilebilir ki Latin Amerika'nın bağımsız, ardından da cumhuriyetçi rejimleri, esas itibarıyla Sömürgecilikten devrıldıkları tahakküm stratejilerini sürdürdüler. Anıbal Quijano, Kuzey ve Güney Amerika'nın bağımsızlık süreçleri arasındaki farkı şöyle vurgulamaktadır:

Hiç kuşku yok ki ABD'nin durumunda yeni devletin milliyeti, yeni ülkenin, 'Avrupalı' ve 'beyaz' kökleri ve bağıntılarına rağmen, sömürgecilik karşıtı zaferiyle kendisine yeni bir milliyet atfeden nüfusunun çoğunluğununkine denk düşmekteydi. Başlangıçta Britanya-Amerikalı sömürge toplulukları içinde yeni devlette sömürge durumuna tabi olan tek nüfus

olan 'siyahîler' iktisadî önemine karşın, azınlıktaydı. Aynı durum yok olmanın eşiğinden dönen, toprakları fethedilen, yeni ülke, yeni ulus ve yeni devletin kurulmasının ardından sömürgeleştirilen 'yerli' nüfus için de geçerli olacaktı.

İber (İspanyol ve ardından da Portekiz) sömürgeciliğinden ayrılan ülkelere gelince, süreç burada köklü biçimde farklıydı. Sonunda devleti biçimlendirme süreci üzerinde denetimi sağlayabilenler, bir yandan devasa bir "Yerli", "siyahî" ve bunlara denk düşen 'mestizo' nüfus karşısında küçük bir Avrupalı ya da beyaz kökenli azınlık oluşturuyordu. Öte yandan da, 'yerliler'in çoğunluğu hizmetkâr, siyahîler ise – modern çağın ilk büyük toplumsal ve ulusal Amerikan devrimi sonucunda- Haiti dışında, köleydi. Yani bu topluluklar, yalnızca hukuken ve toplumsal olarak (hizmetkâr ve köle statülerinden dolayı) değil, aynı zamanda sömürgeleştirilmiş topluluklar olarak devlet sürecine katılmaktan alıkonuluyordu. Bağımsızlığını kazandıktan sonra ve yeni bir devlet oluşturduktan sonra da bir sömürge toplumu olarak kaldı. Bu yeni devlet, böylelikle toplumdaki iktidarın sömürge özelliğinin mikrokozmosu olarak kaldı (...) (Latin) Amerika'daki bu yeni bağımsız devlet, iki temel bakımdan modern bir ulus-devlet olarak ortaya çıkmadı: Nüfusunun devasa çoğunluğu açısından 'millî' değildi; yurttaşlarının geçek çoğunluğuna dayanmadığı, onları temsil etmediği ölçüde de demokratik değildi (Quijano, 2005).

İlginç olan şudur ki, "aşağı ırk mensupları" olarak katılım mekanizmaları ve yurttaşlık haklarından dışlanan yerliler, aynı zamanda "asimilasyon" girişimlerinin de hedefi kılınmıştı. Arjantin, Uruguay ve Şili gibi tümüyle imhaları yoluna gidilmediği ülkelerde, özellikle de hatırı sayılır bir yerli nüfusun yaşadığı Meksika, Andlar bölgesi ve Orta Amerika'da "yerli" sorununun çözümü yerlilerin "uygarlaştırılması", ulusal nüfus içerisinde eritilmesi, "mestizolaştırılması" olarak görüldü. Mestizo'laştırılma, kimi durumlarda [örneğin yanında çalıştırdığı Alman çift-

çibaşlarına tecavüz edip gebe bıraktıkları her yerli kadın için fazladan elli dolar ödeyen Guatemalalı çiftlik sahipleri gibi – Hernandez Castillo, (2001: 29)] fiziksel, çoğunlukla da kültürel: Geleneksel giysilerin yasaklanması, yaygın ve merkezî bir eğitim sistemiyle İspanyolca’nın (ve Brezilya’da Portekizce’nin) yerli dillerin yerini alması, Hıristiyanlaştırma çabalarının yoğunlaştırılması ve encomiendolar özel ellere aktarılırken üzerlerinde yaşayan yerlilerin “ulusal” köylü çiftçilere ya da ücretli tarım emekçilerine dönüştürülmeleri...

Bu uygulamaların fikrîsel arka planını ise, 20. ilk onyıllarında Meksika’dan başlamak üzere bir çok ülkede yürürlüğe sokulan *Indigenismo* politikaları oluşturmaktaydı: Yerliliği (Aztek, Maya, İnka vb.) “mestizo” ulusun “anası” olarak müzelerdeki saygın yerine yerleştirirken, onun sefil, cahil, vahşi çocuklarını “Avrupalı” babanın izinden uygarlaştırmaktı hedef. Meksika indigenismo’sunun babası sayılan Manuel Gamio, 1917’de *Forjando patria* başlıklı kitabında modern bir ulusu oluşturmak üzere ülkenin kültürel türdeşleşmesini savunuyordu. Pre-hispanik kalıntılar sayılan yerli kültürler, ulusal hibrid mestizo kültürüne entegre olmadıkları ölçüde, tecrit ve aşırı yoksulluğa mahkûm olacaktı. Bu görüş doğrultusunda, 1917’de, Gamio başkanlığında, Dirección de Antropología y Poblaciones Regionales de la República kuruldu. Amaçları arasında “yerli toplulukların ırksal kaynaşması, kültürel bütünleşmesi, dilsel birleşmesi ve ekonomik dengesini tesis için hazırlanmak” bulunmaktaydı. Bunun, “(Meksika halkının) tutunumlu ve iyi tanımlanmış bir milliyet ve gerçek bir anavatan oluşturmalarının tek yolu” olduğu söyleniyordu. 1921’de ülke çapında “ulusal değerler”i destekleyecek ve dilsel türdeşleşmeyi sağlayacak bir bütünleşme politikası gereksinimini karşılamak üzere Eğitim Bakanlığı kuruldu. Bu politikalar 1923’ten itibaren José Vasconcelos’un okuma-yazma ve İspanyolca’nın yanı sıra, temel eğitimi en ücra köylere dek yayabilmek amacıyla tasarladığı, her biri bir öğretmen, bir ziraatçı, bir hekim, bir ebe

ve bir teknisyenden oluşan “kültürel misyonlar” eliyle hayata geçirilecekti. Peru’da 1939’dan itibaren uygulamaya geçilen “kanatlı yerli kültürleme tugayları” da benzer bir mantığın ürünüdür (Favre, 2009: 78).

1929 Büyük Buhran’ın tetiklediği popülist-korporatist yönelişler çerçevesinde³⁹ Indigenismo kısa sürede kıta ölçeğinde yankısını bulacaktı: Latin Amerika hükümetleri birbiri ardı sıra yerlileri toprakbentlikten kurtarıp ücretli emekçilere dönüştürecek önlemleri alırken, 1940’ta onsekiz kıta ülkesinden temsilcilerin katıldığı Pátzcuaro (Meksika)’da toplanan hükümet temsilcileri, indigenismo politikalarını benimsediklerini ilan ettiler.⁴⁰ Kongre’nin hemen ertesinde, devletlerin bu alandaki faaliyetlerini koordine etmek üzere Interamerikan İndigenist Enstitüsü (III) kurulacak ve başına ölümüne (1960) dek bu görevde kalacak olan Gamio getirilecekti. III 1948’de Amerika Devletleri Örgütü’nün uzman bir organına dönüştürüldü. Bu anlayış içerisinde Latin Amerika ülkelerinde indigenist politikaları saptayıp hayata geçirmek üzere ulusal enstitüler birbirini izlemeye başladı: Kolom-

³⁹ Büyük Buhran, Latin Amerika’nın ham ve yarı-mamûl madde ihracatının çökmesine yol açarken, ülkelerin gereksindiği sınaî malları ithal edebilme kapasitesini de büyük ölçüde sınırlandırdı. Bu, kıtanın hemen tümünü, milliyetçi, popülist-korporatist rejimlerle desteklenen ithal ikameci bir sanayileşmeye dayalı yeni bir kalkınma modeline yöneltecekti.

⁴⁰ Bu toplantının sonuç bildirgesi üç konunun altını çizmekteydi: 1. Yerli sorunu, doğrudan devletin üstlenmesi gereken acil bir kamusal bir sorundur. 2. Sorun ırksal değil, kültürel, toplumsal ve iktisadîdir. Irkların eşitsizliği fikri üzerine temellenen her pratik, resmen mahkûm edilmelidir; indigenismo’nun hedefi yerliler ile yerli-olmayan arasındaki eşitliği sağlamaktır. 3. Bu hedefe ulaşabilmek için yerlilerin hakları hukuksal sistem çerçevesinde korunmalı, iktisadî ilerlemeleri sağlanmalı ve modern teknoloji ile evrensel uygarlık kaynaklarına erişimleri, positif değerleriyle tarihsel ve kültürel kişiliklerine saygı temelinde güvence altına alınmalıdır. Sonuç metni için bkz. Convención de Patzcuaro, <http://www.iadb.org/Research/legislacionindigena/pdocs/CONVENCIONPATZCUARO.pdf>

biya, Ekvator, Nikaragua (1943); Kosta Rika (1944); Guatemala (1945); Peru (1946); Arjantin (1947); Meksika (1948); Bolivya (1949); Panama (1952). En güçlüsü Meksika’daki Ulusal Indigenist Enstitü (INI) olan bu enstitüler, sağlık, eğitim, tarım, iletişim ve hukuk alanlarında yerli toplumlara yönelik siyasetlerin oluşturulması ve yürütülmesini araştırma ve koordinasyonla görevliydi.

Latin Amerika ülkelerinin indigenist politikaları BMÖ nezdindeki çeşitli uzman kurumların da desteğini sağlayacaktı: örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) FAO, UNESCO, UNICEF, Dünya Gıda Programı ile birlikte Peru, Bolivya ve Ekvator’da faaliyet gösterecek, ulusal ve uluslararası uzmanların görev aldığı eylem üslerini koordine etmek üzere bir “Andlar Misyonu” oluşturdu. Bu üsler, yerli toplulukların yeniden iskân, eğitimi, sağlık taramaları, modern tarım teknikleriyle tanıştırılması vb. görevleri üstlenen cemaat kalkınma girişimleriydi [Bu tip programların sorumluluğu 1960’ların başlarından itibaren devletlere aktarılacak, And Misyonu 1973’te ise tümüyle tasfiye edilecektir (Favre, 2009: 86)].

Ne ki, indigenismo politikaları, özellikle de bu politikaları oluşturup koordine etmekle yükümlü enstitü ve kurumlar, misyonlarını yürütmelerini sağlayacak malî kaynaklardan yoksundu. Yanı sıra, malî açıdan sıkışan her hükümetin en kolay kesinti yapacağı kalem durumundaydı “cemaat kalkınması”.⁴¹ Dahası, indigenist ajansların toprağın tasarrufu konusunda herhangi bir yetkileri bulunmuyordu. Bu ise bu politikaların “makyaj”dan öte bir işlev taşımasını engellemekteydi. Favre’ın (2009: 95) deyişiyile,

⁴¹ Örneğin, Meksika’da bir enstitü üyesi, 1968’de 5-6 milyon yerliden sorumlu “INI’ye tahsis edilen bütçenin bir federal bölgenin çiçeklendirilmesine ayrılan miktar kadar olduğu”nda yakınıyordu. (Favre, 2009: 96)

(...) indigenist politika, iç gelişmeyi sıkı sıkıya koşullandıran dış etkenleri ihmal etmekteydi. Özellikle, yerli gelenekçiliğini besleyen ve kuşku yok ki değişim önündeki en önemli engeli oluşturan bölgesel sömürü yapılarına dokunmuyordu. Mestizo tacirleri destekleyen eşitsiz mübadele ağları, modernleşen cemaatlerin artı ürünlerine, onları eskisi gibi yoksul bırakıp şevklerini kırarak tarzda el koymayı sürdürüyordu. (...) [Öyle ki,] 1960'larda Ekvator Chimborazo'sunda olduğu gibi Meksika Chiapas'ında da yerlilere yapılan yardımların onları sömüren yerli-olmayanlara yaradığı ve yer yer daha da kârlı hâle gelen eski zorlama mekanizmalarını güçlendirdiği görüldü.

Kırsal dünyanın modernleşmesine, tarımsal verimin artması-na, bu amaçla tarım teknolojilerinin geliştirilmesine, özellikle 1950'li yıllardan itibaren nüfusları hızla artan kentleri en düşük maliyetle beslemeye, kısacası tarımda kapitalist gelişmeye tartışmasız bir öncelik tanıyan hükümetler açısından indigenismo'nun ikincil, üçüncül önemde bir "makyaj" olarak görüldüğü vurgulanmalı. Sonuç olarak denilebilir ki, yerlileri ulusu biçimlendiren mestizaje'nin bir katılımcısı, tarihe değgin folklorik bir unsur olarak değer katarken, bir yandan da ulusal üretkenliğe katılabilmesi için "modernize edilmesi", okur-yazar kılınması, "köylüleştirilmesi" gereken "arkaik/geriletici" kalıntılar olarak değersizleştiren bu politikalar (Meksika için bkz. Tresierra, 1995; Hernández Castillo, 2001; Kolombiya ve Latin Amerika geneli için Gros, 2000), yerliliği, en azından Amazon havzası dışında, "millileştirme" ve "köylüleştirmeye" yönelikti. Yerli bölgelerinde toprakta özel mülkiyeti tesis eden uygulamalar ve örneğin Meksika'da "etnik temelli" örgütlenmeyi yasaklayan yasalarla desteklendikleri düşünüldüğünde, bu alanda başarılı da oldular. Yerliler, kısmen de olsa, genel bir Latin Amerika "köylülüğü" nosyonu içerisinde massoldu. Ve direniş geleneklerini köylü hareketlerinde sürdürdüler.

Yerli-Köylü Hareketleri

Latin Amerika yerli hareketlerinin günümüzdeki “içleyici” karakterlerinin (sınıf dayanışması) ve “dönüştürücü” perspektiflerinin (antikapitalist konumlanış), kısmen 20. yüzyılın büyük bölümünü kıtasal ölçekte kapsayan köylü mücadelelerinin mirasçısı olmalarıyla açıklanabileceği kanısındayım. Köylü örgütlenmesi başlangıçta “ulusal bütünleşme”yi yerlileri köylüleştirerek gerçekleştirmeyi tasarlayan ve 1950’lerden itibaren hemen bütün Latin Amerika ülkelerinde yürürlüğe sokulan, eski toprak mülkiyeti biçimlerini tasfiyeye yönelik “popülist-kalkıncı” modeller doğrultusunda, onları “korporatist” özellikleri ağır basan türden bir sendikalaşmaya teşvik eden (bu sendikalar, örneğin Meksika’da iktidar partisine –PRI- kliyantel ağların oluşmasında etken olmuştur, Nash, 2001: 46-51) mestizo elitlerin öncülüğünde yürütülmekteydi; ancak köylü örgütleri, yerlilerin Marksizm’in çeşitli versiyonlarıyla tanışmasına da vesile oldu.⁴²

Le Bot (1994: 91) Latin Amerika’da 60-70’li yıllarda ve bazı durumlarda 80’lere dek, tarım sorununa ilişkin tartışmanın, deneyim ve politikaların üç kutup etrafında toplandığını vurgulamaktadır:

- Ulusal kalkınma önünde engel oluşturan eski tarım toplumlarının ipoteğini kaldırarak dinamik aile işletmecileri sektörü yaratmak, büyük mülkleri kapitalist işletmelere dönüştürmek (öz. Kolombiya’da.)
- Eski oligarşilerin yerinden edilmesi ve köylülük ile diğer halk kesimlerinin dikey tarzda ulus-devlet sistemiyle bütünleştirilmesi (Velasquez, Meksika ve Bolivya tarım reformları. Bugün bu model tasfiye edilmektedir.)
- Köylülüğe farklı roller ve önem atfeden devrimci kopuş çabaları (gerillalar, Küba ve Nikaragua devrimleri).

⁴² Örneğin Bolivya’da. Bkz. Webber, (2005).

Latin Amerika'da 1930-60 yılları arasında köylü mücadelelerinin çoğu, aktörleri yerli-köylüler olan toprak mücadeleleri biçimini almıştır. "Ama devrimler artan ölçüde modernleştirici ve entegrasyonist projeler çerçevesine eklemlenmiş ve ulusal aktörlerin önderliğine geçmiştir (sendikalar, partiler, Kilise, hükümet)". Kültürel unsurlar korunup yüceltilse dahi, hedef "etnik" bir siyasetin geliştirilmesi değil, yerli köylülerin sıradan köylülere dönüştürülmesidir. (Le Bot, 1994: 92)

Ne ki, 1950'lerden itibaren Latin Amerika hükümetleri, besin fiyatlarını düşük tutabilmek, sanayi ücretlerinin yükselmesini önlemek, hayat pahalılığından kaynaklanan toplumsal gerilimlerin önüne geçmek, enflasyonu kontrol altında tutabilmek için sınırlarını ithal tarım ürünlerine açmak durumunda kaldı. Bu ise, küçük yerli üreticinin idam hükmü anlamına geliyordu. Yerli köylülüğü parçalanmaya uğrarken, kentlere doğru büyük yerli göçü böylelikle başlayacaktı.

Toprak reformuna dayalı kırsal kalkınma hamlelerinin (kısmen Meksika dışında) tüm Latin Amerika ülkelerinde başarısızlığa uğraması, dahası, 1950'lerden itibaren BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA)'nın formülasyonları doğrultusunda yürürlüğe konulan "ithal ikameci", iç pazarları dinamize etmeye yönelik sanayileşme politikalarının (Edelman and Haugerud, 2005: 12) iflası, bir başka deyişle, kırsaldan kopan devasa yerli-campesino kitlelerini massedecek bir istihdam yaratamayışı; yerli-campesino örgütlerini devlet dışında müttefikler arayışına yöneltecektir. Böylelikle, toprak mücadeleleri sürdüren köylü örgütleri [Bolivya'da önce Bloque Independiente Campesino, (Le Bot, 1994: 94) ardından da Katarista hareketin çekirdeği Confederación Unica de Trabajadores Campesinos de Bolivia (CSUTCB ya da La Unica) (Álbo, 1995: 59); Kolombiya'da önce 1960'ların başlarında kabul edilen toprak reformu yasalarını hayata geçirmeyi hedefleyen Asociación Nacional de Usuarios Campesinos (ANUC) (Jackson, 2002: 82), ardından özellikle Ca-

uca bölgesinde etkili olan Conseja Regional Indígena del Cauca (CRIC) (Avirama ve Márquez, 1995: 84; Le Bot, 1994: 111-112); Guatemala’da Comité de Unidad Campesina (CUC) (Adams, 1995: 163); Ekvator’da Komünist Parti önderliğinde kurulan Ekvator Yerli Federasyonu (FEI) (1944) ve onun alternatifi olarak Katolik Kilise öncülüğünde oluşturulan (1972), ancak bir süre sonra “sosyalist bir devlet kurulması yolunda çalışacağını” ilan eden Ecuador Runacunapac Riccharimui (ECUARUNARI) (Selverston, 1995: 138), yerli-campesino’ların bünyesinde diğer halk sektörleriyle (işçiler, öğrenciler...) buluşmasının, Komünist Partiler, diğer Marksist eğilimler (Bağımlılık kuramları, Üçüncü Dünyacılık, Maoizm, Troçkizm, anarko-sendikalizm...) ve (bazı durumlarda) bunlardan beslenen gerilla hareketleri ve Kurtuluş Teolojisi savunucularıyla verimli bir diyalog geliştirmesinin zeminini oluşturmuştur.

Yine de, genç Latin Amerika cumhuriyetlerinin giriştiği “modernizasyon”, “mestizo’laştırma”, “köylüleştirme”nin hiçbir zaman tam olarak gerçekleşt(irile)meyecek bir proje olduğunu vurgulayabiliriz. Birkaç bakımdan:

Kırsal yatırımların düşüklüğü, okullaşma, sağlık hizmetlerine erişim, hatta “ulusal pazara katılım”ı sınırlamaktaydı. Yerliler görece refah dönemlerinde dahi toplumun en alttakileri olmayı sürdürüyorlardı. Tüm altkıtada, yerliler toplumun en yoksul katmanlarını oluşturmaktaydı, işsizlik en çok onlar arasında yaygındı ve yine eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim düzeyi en düşük olan kesimleri oluşturmaktaydılar.

Buna ek olarak, altkıtanın Avrupa-kökenlileri arasında içkin ırkçılık süregitmekteydi (bu durum halen böyledir). Yerli cemaatler, yüzyıllardır içine yerleştirildikleri “İkinci sınıf” statüsünden yeni yeni sıyrılmaya başlamışlardır. [Örneğin Paraguay’da yerli öldürmek, ancak 1970’ten itibaren suç sayılmıştır. Peru’da yerli nüfusun seçme seçilme hakkına kavuşması, ancak bu hakkın okur-yazar olmayanları da kapsayacak şekilde genişletildiği

1980'de gerçekleşmiştir. Meksika'da yerli (Maya kökenliler) nüfusun yoğun olduğu Chiapas eyaletinde yerliler sokaklarda kaldırımından yürüme "hak"ına ancak Zapatista ayaklanmasından sonra kavuşacaklardır...]

Böylelikle Latin Amerika yerlilerinin kapitalist modernizmin öznesinden çok nesnesi konumunda olduğunu söyleyebiliriz. Bu, sömürgecilikten devralınan maduniyetin sürdürümü anlamına gelmekteydi.

1929 ekonomik bunalımının ardından kıtadaki ulus-devletlerce benimsenen korumacı kalkınma siyasetleri, hızlı bir sanayileşme hareketine yol açacak, bu ise, 1950'lerden itibaren tüm altkıtayı saran, kırsaldan kentlere yönelik devasa bir exodus'u tetikleyecekti. Toprakta özel mülkiyet rejiminin de etkisiyle geçim temellerini yitiren, temel hizmetlere erişimden yoksun köylü-yerli yığınları, iş ve ekmek peşinde, kentsel merkezlerin çeperlerindeki varoşlara akıyorlardı.

Ne ki bu "exodus"a yığinsal bir proleterleşme eşlik etmedi. Latin Amerika ülkelerinin gecikmeli sanayileşmesi sermaye yoğun teknolojiler aracılığıyla gerçekleştiğinden, 1945-80 arasında kıtanın sınaî üretimi altı kat artarken, işgücü gereksinimi oranı ancak üçe katlanacaktı. Bu gereksinim, kentlere hücum eden kırsal nüfus için hiç de yeterli değildi. ILO'nun Bölgesel İstihdam Programı verileri faal nüfus içerisinde istihdam edilebilenlerin oranının tüm kıtada % 35 ila % 65 arasında değiştiğini göstermektedir. Ülkelerin içine düştüğü borç krizi karşısında 1970'lerin sonlarına doğru uygulamaya sokulan neoliberal politikalar, istihdam edilen nüfus oranlarını daha da alta çekecektir. Böylelikle, Latin Amerika metropollerinin varoşlarında yığılan geniş yerli nüfusu içerisinde hızlı bir marjinalleşme baş gösterecektir.

Ancak sanılabileceğinin tersine, bu durum bir "kimlik yitimi"ne yol açmayacaktı. Aksine, "yerli kimliği"nin temel referansını oluşturan "cemaat"ler, sosyal hizmetlere erişim olanakları son derece düşük yerli topluluklarının birincil dayanışma kay-

nakları olarak varlıklarını varoşlarda da sürdürebilmişlerdir. Marjinalizasyon ve dışlanma, kültürel kimliğin korunmasında etkili olmuş gözükmektedir. Yapıtı Meksika indianismo’sunun temel taşlarından birini oluşturan antropolog Bonfil Batalla (2002), Meksika’da cemaatlerin kentsel ortamda –hatta yoksul mestizolar arasında- süredurumunu çarpıcı biçimde anlatır.

Ancak burada, konumuz açısından ilginç olan cemaat(ler)in sürdürümünden çok, bir kimlik çerçevesi olarak yeniden üretiliştir. Fiziksel bir mekânın ötesinde cemaat, Latin Amerika ülkelerindeki modernizasyon çabalarından nasibini almış, orta, hatta yükseköğrenime erişim olanağı bulmuş eğitilmiş bir yerli elit tarafından simgesel olarak yeniden üretilmektedir.⁴³ Öz kaynaklara dönmeyi savunan, Batı uygarlığı karşısında eleştirel, eğitilmiş bu yeni yerli elit “*Indianismo*” sunun taşıyıcıları. Bu, kimi zaman “yerliye rağmen” bir indianismo biçimini almaktadır.⁴⁴

Şu halde, 1970’li yıllardan itibaren, yerli nüfus içerisinde derin bir düş kırıklığına yol açan ve fiyaskoyla sonuçlanan *indigenismo*’nun, yerini ağırlıklı olarak, indigenist politikalar uyarınca eğitim görmüş, sendikal mücadeleler içerisinde pişmiş yerli elitler elinde, kentsel ortamlarda biçimlenmiş, yerli kimliğini vurgu-

⁴³ Üstelik bu “elit” çok sayıda beyaz ya da mestizo aydın tarafından da desteklenmektedir. Özellikle Latin Amerika solu içerisindeki Tchayanov referanslı *campesinista* kanadın sürdürücüler tarafından. Bir örnek için bkz. Esteva (2001).

⁴⁴ Bolivyalı arkeolog Jedú Sagárnaga’nın aktardığı bir anı, aydınlatıcıdır: “Yıllar önce Uyuni-Coipasa bölgesinde meslektaşım Lecoq ile bir araştırma yürütürken, küçük bir erkek çocuğun bana yanaştığını ve kendisine Aymara dilinde bir soru sorduğumu hatırlıyorum, ama aldığım tek yanıt bir omuz silkmesi oldu. Aymara’cam çok kötü olduğundan yanlış bir şeyler söylediğimi düşünüp babasına sordum; o ise soruların doğru ifade edildiğini söyleyerek beni rahatlatı. ‘Sorun şurada ki, burada okur-yazarlık sancağını yükselttik. Çocuklara Aymara dilinde konuşmuyoruz ve onlar da dili bilmiyorlar. Biz uygarlaştık.’ Afallamıştım!” (Sagárnaga, 2006: 3.)

layan, yerliliğe yeniden değer kazandırmaya yönelik bir *indianismo*'ya bıraktığını öne sürebiliriz. Bu elitlerin elinde “yerli kültür”, seçilerek imal edilen bir “güçsüzlerin silahı”na dönüştürülmektedir.

Tresierra'nın (1995) terimlerini ödünç alarak, 20. yüzyıl boyunca farklı tarihlerde iktidara gelerek Latin Amerika “ulus-devletleri” inşasına girişen mestizo kadroların paternalist, modernleştirici indigenismo'suna alternatif bir indianismo'nun biçimlenişinde etkili olan bu yerli elitlerin (ve “beyaz” destekçileri, antropologların⁴⁵, STÖ mensuplarının, taban ruhbanların vb.) “kültürel özselciler”den çok modernleşmenin yerli dilini oluşturmaya çalışan, “diyalog ve yeniden tesis edilmiş bir uyum içerisinde bir arada yaşama” yanlısı kültür-imalatçıları olarak görülmesi gerekir. Latin Amerika indianismo'sunun başat özelliği, ayrılıkçı değil, ama ayrışmacı oluşundadır. Bu akımın günümüzdeki sürdürücülerinin vurgusu, farklı kültürel kimliklerin ulusala eşit ve tam haklı katılımı üzerinedir.

Gerçekten de, günümüz indianismo'su, (sömürgeci-yeni sömürgeci Avrupa-merkezli uygarlık paradigmasından) “tefrik edilmiş” bir kimlik aracılığıyla, “moderniteye ‘yerli’ yolla katılmayı” (Gros, 2000: 40) hedefleyen “modernleşmeci” bir versiyon olarak görülebilir. “Komplekssiz ve korkusuz bir kültür ve bir dil istiyoruz. Ekvator ulusal kültürünün avantaj ve haklarıyla

⁴⁵ Antropologların gerek *indigenismo*, gerekse *indianismo*'nun biçimlenişindeki katkıları, çarpıcıdır. *Indigenismo*'daki (“toplum mühendisliği” olarak tanımlanması mümkün olan) rolleri için bkz. Hernández Castillo, 2001: 54-72; Favre, 2009: 93). *Indianismo* için genellikle bir milat olarak düşünülen ve nihai bildirgesinde “Yerli toplulukların kurtuluşunun kendileri tarafından gerçekleştirilmesi gereğinin akıldan çıkartılmaması gerektiği, aksi takdirde bunun kurtuluş olamayacağı” ifadesinin yer aldığı 1970'deki Barbados Konferansı (Van Cott, 1995: 6) ise antropologların ağırlıklı olarak temsil edildiği bir toplantı olmuştur.

birlikte - bunun adını koyalım” diyor, Shuar yerlisi Ampam Karakras (1990).

Latin Amerika yerli hareketlerini “modernleşme” çerçevesi içerisine yerleştirmeyi olanaklı kılacak olgulardan bir başkası da, birkaç düzlemde birden etkin olabilen dinamik bir yapılanış sergilemekte oluşlarıdır. Kolombiya, Bolivya, Ekvator, Peru ve Şili gibi ülkelerde ulusal ölçekte örgütlenmiş çok-etnili konfederasyonlar cemaat-içi, cemaatler-arası, etnik, etniler-arası, ulusal (devlet ve toplumun diğer sektörleri), kıtasal ve uluslararası (BMÖ, STÖ’ler vb.) düzlemlerde etkileşime girebilmektedirler.

Kolombiya’nın en etkin yerli örgütü ONIC’in (Organización Nacional Indígena de Colombia= Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü) İnsan Hakları ve Barış Komisyonu sorumlularından Diego Fernando Henao Arcile ile yaptığımız kişisel görüşmede söylediği şu sözler, bir yerli örgütünün karşı karşıya olduğu farklı meydan okuma düzlemleri konusunda bir fikir verebilecektir:

1970-80’li yıllarda tüm bölgelerde, neredeyse her pueblo’nun (köy/halk/cemaat) bir örgütü bulunmaktaydı. ONIC, bu mücadeleleri koordine etme, yerli taleplerini ortaklaştırma gereksiniminden doğdu.

Şunu vurgulamak önemli; federasyon niteliği taşısa da ONIC bir taban örgütüdür, yöneticilerini ve yerli önderleri tabandan yetiştirmeyi hedefler. Örgüt içerisinde, şu sıralar bir yenden yapılanma tartışması süregidiyor. Bir yandan Kolombiya Anayasası’nın yerli halklara tanıdığı kolektif hakların uygulanması ve genişlemesi konusunda devletle formel bir ilişkiyi ve müzakereleri sürdürebilecek, ama bir yandan da bu topraklardaki yerli cemaatlerin geleneksel yetke biçimlerini koruyabilecek bir örgütlenme arayışı içerisindeyiz.⁴⁶

Dahası, kimlik kurgusu diğer toplumsal sektörlerle ittifakı dışlamamaktadır:

⁴⁶ Yer: ONIC Genel Merkezi, Bogota; Tarih: 31 Temmuz 2006.

Bölgesel, makro-bölgesel ve ulusal düzlemde yaşam planları (planes de vida) kavramlarından söz ederken, yalnızca pueblolar arasında bir kültürlerarasılıktan değil, giderek bize yakınlaşan diğer toplumsal sektörlerle -örneğin Afro-karayibliler, köylüler, beldeler vb.- bir kültürlerarasılığı düşünmemiz gerektiğinin bilincindeyiz. [ONIC –IICA, 2000: 13]

Evet, gerek “yerli” kimliğiyle geniş topluma eşit bireyler olarak katılma talebi çevresinde biçimlenmeleri, gerek binlerce cemaat, farklı yaşam tarzları, farklı geçim örüntüleri, sömürgecilik ve ulus-devletlere farklı eklemeleniş tarzları açısından geniş bir çeşitlilik gösteren Latin Amerika yerlileri için bir *lingua franca* oluşturma girişimi özelliği göstermesi, gerek “modern” örgütlenmeler oluşturmaları ve modern iletişim araçlarından yararlanmaları [Chiapas’da Lacandone ormanındaki jeneratörlü San Andrés de Sacamch’en de los Pobres kampında (eski Oventic aguascalientes’i) uydu aracılığıyla internet yayını yapan EZLN Mayaları, unutamayacağım bir manzaraydı], gerekse devlet kurumları, toplumun çeşitli kesimleri ve uluslararası STÖ’lerle sürdürdükleri ilişkiler, “modernleştirici” çerçeveye yerleştirilmelerini haklı kılar

Ama konu salt bununla sınırlı değildir. Yerli kimlik kurgusu, modernizmin üzerinde uzlaşmış tarımının ötesinde, neo-liberalizmin tehdidi altındaki dünyayı dönüştürme arzusunu entegre etmektedir. Kanımızca bu yönü, onu salt “modernleşme” çerçevesi dâhilinde değerlendiren analizleri eksikli kılmaktadır – ki bu konuya daha sonra eğileceğiz.

Şu hâlde, Latin Amerika yerli hareketlerinin 20. yüzyılda sergilediği mücadele trendlerinin ilk evrede, köylü mücadelelerinde görüldüğü üzere, “cemaatten sınıfa” doğru bir yöneliş gösterdiği söylenebilir. 1970, özellikle de 80’li yılların yönelişi ise, “sınıftan (campesinos) cemaate” dönüş olarak özetlenebilir. Uzatmalı gerilla mücadelelerinin yerli pueblo’lar üzerindeki yıpratıcı etkisi (Kolombiya, Peru), devletlerin kontrgerilla faaliyetle-

rinin yerli cemaatler üzerinde uyguladığı akıl almaz terör (Guatemala, El Salvador), Sosyalist blokun çözülmesi/Soğuk Savaş'ın sonu, kıtadaki modernleşme girişimlerinin iflası ve bunun yol açtığı kırsal çözülme... ve benzeri etkenler, yerli hareketlerini bir kez daha *campesino*'dan çok *indio* vurgulu bir yöneliş içerisine sokarak, kimliğe ilişkin talepleri (teritorya, özerklik, özsaygınlık ve insan hakları, atasal kültür) gündemin ön sıralarına taşımaya yöneltecektir. Cemaat, yeniden “yerli kimliği”nin vazgeçilmez bir referans noktasına dönüşmüştür, ama artık bu, içe kapalı, çevre ilişkileri sınırlı, büyük ölçüde kendine yeterli “geleneksel” cemaat değil, karşılıklılık ve komünitarizm ilişkileri idealize edilmiş, dinsel yönelimlerindeki senkretizm otokton dinler lehine yeniden yorumlanan, kadîm bilgelikleri (atasal tıp, üretim teknikleri, el sanatları, kadim taksonomiler, astronomi, ritüeller...) seçilerek yeniden vurgulanan, yani hareket tarafından bilinçli bir tarzda yeniden tanımlanan ve/veya inşa edilen “kültürlerarası” bir cemaattir. Hiçbir şekilde “geçirimsiz” olarak tasarlanmamakta, yerelle sınırlandırılmamaktadır. “Yeni” yerli cemaati, durumsal ve interaktif; olanak bulduğunda kendini TV ve internet aracılığıyla dünyaya açmaktan geri durmamakta, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçekte ilişkiler ve temsili önemsemektedir. “Latin Amerika’da aktüel etnojenez süreci kapalı kategorilerin yaratılmasını gündeme getirmemektedir. ‘Sınır’ geçirgen, geometrisi değişken ve birey ve grupların yerleştikleri bağlama göre açılıp kapanmaktadır” (Gros, 2000: 112). Ya da, Le Bot’un (1994: 48) deyişiyle,

Ancak teritoryal bağlılıkları ve tarihsel kökleşmişlikleri ne olursa olsun, çağdaş yerli hareketleri gelenekten uzaklaşmakta, cemaat içerisine kapanmayı kırmakta, tam ve kapalı bir toplum olarak tanımlanan, hiyerarşikleşmiş bir bütün olarak bütüncü cemaat kavrayışına sırtını dönmektedir. Kuşkusuz cemaatte yarattıkları bu çatlağın nedeni, canlanmış ve modernleşmiş bir başka cemaate çağrı çıkarmalarıdır. Cemaati

bölmelerinin nedeni onun dağılmasını önlemek, yeni temeller üzerinde yeniden inşa etmektir. Farklılık, meta-sosyal terimlerle tanımlanmış bir kimlik ile, sosyal bir kimlik arasındaki: kimlik, 'başka bir varlığa yönelik bir çağrı değil, bir eylem ve değişim kapasitesi talebine' dönüşür. 'Artık töz, öz ya da gelenekle değil, seçim terimleriyle tanımlanmaktadır.' (Touraine)

4. Bölüm

“YERLİ” KAVRAMINA VE YERLİ HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI ÇERÇEVENİN BİÇİMLENİŞİ

Bundan önceki bölümlerde tartıştığımız süreçler, bir yandan yerli haklarına ilişkin uluslararası hukuksal çerçevedeki gelişmeleri olanaklı kılarken, bir yandan da bu süreçlerden beslenmekteydi. Bu bölümde, yerli haklarına ilişkin uluslararası çerçeveyi biraz daha yakından tanımaya çalışacağız.

1923 yılında, Haudenosaunee (Iroquis Konfederasyonu) reisi Deskaheh, Cemiyet-i Akvam huzurunda halkının kendi toprakları üzerinde, kendi hukuku çerçevesinde, kendi inançları doğrultusunda yaşama hakkını savunmak üzere Cenevre'ye gitti. Kürsüden konuşmasına izin verilmeyen Reis Deskaheh, eli boş döndü anayurduna.

Bu yerli halkların uluslararası platformda taleplerini dile getirme yolundaki ilk girişimleriydi. Bu hamleyi, kısa sürede diğerleri izleyecekti: 1927'de örneğin, bir Maori şefi, Yeni Zelanda hükümetinin halkıyla Britanya sömürge yönetimi arasında 1870'te imzalanmış Waitangi anlaşmasına yönelik ihlallerine uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla yeniden çıkma teşebbüsünde bulundu Cemiyet-i Akvam kürsüsüne. (Bellier, 2006: 28)

Ancak yerli halkların sorunlarına sistemli ilgi, II. Dünya Savaşı'nın yıkıntıları üzerinde kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'yle birlikte başlayacaktır. Örneğin, örgütün kuruluşunun hemen ardından, 1948 yılında, Bolivya devlet başkanı yerliler sorununun ele alınması çağrısında bulunmuştu (Bellier, 2006: 29).

Yerli halkların temsilcilerinin uluslararası platformlarda devletlerin temsilcileriyle temas ve müzakereleri, uzun ve sorunlu bir süreci kapsamaktadır.

Uluslararası mevzuatta “yerli hakları” kavramıyla ilintilendirilebilecek ilk belge, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) BM sisteminin talebi doğrultusunda benimsenen, 1957 tarih, 107 numaralı “Yerli ve Kabile Popülasyonları Konvansiyonu”dur. Yerli “popülasyonların” toprak, istihdam ve çalışma koşulları, meslekî eğitim, zanaatlar ve kırsal sanayiler, sosyal güvenlik ve sağlık, eğitim ve iletişim araçları ve idare alanlarında içlerinde yer aldıkları ulusal toplum ile sancısız bir biçimde bütünleştirilmeleri ve bu süreç içerisinde suistimal edilmelerinin önlenmesi, bir başka deyişle kendi rızaları sağlanarak “modernleştirilmeleri”ni öngören “zamane ruhu”nu yansıtıyordu Konvansiyon'un dili. Örneğin, 1. maddede Konvansiyon'un “*toplumsal ve iktisadî koşulları ulusal topluluğun eriştiği evreden daha geri bir evrede olan (...) kabile ya da yarı-kabile popülasyonlarının üyeleri*”ni kapsadığı belirtilmekteydi. Giriş bölümünde ise Konvansiyon'un amacı “*sözkonusu popülasyonların korunmasını ve ulusal topluluklarına tedricî bütünleşmelerini (...) güvence altına almak*” olarak ifade ediliyordu.⁴⁷

Hazırlanışına yerli halklardan hiçbir temsilcinin dâhil edilmediği Konvansiyon'a damgasını vuran kalkınmacı, vesayetçi ve asimilasyonist mantık, yerli halkların mücadelelerinin görünür-lük kazandığı 1970'li yıllarda ağır eleştirilere hedef olacaktı. Yerli

⁴⁷ ILO 107 no.lu Konvansiyon için bkz. <http://www.ilo.org/images/em-pent/static/coop/pdf/Conv107.pdf>.

halklar ile BMÖ kurumları arasındaki diyalog geliştikçe, uluslararası çerçevelerde bir “zihniyet dönüşümü” yaşanacaktı.

Morin (2006: 44), BM’nin yerli halkların sorunlarını 1970’lerden itibaren gündeme almasını sağlayan gelişmeleri şöyle sıralamaktadır:

Çok sayıda Latin Amerika ülkesindeki etnik çatışmalar, yerli katliamları⁴⁸ ve bunların ardından yerli topraklarına el konulmasıyla ilgili haberlerin yoğunlaşması;

Yerlilerin sorunlarına dikkat çekmek ve haklarını savunmak üzere birbiri ardı sıra kurulan uluslararası nitelikteki STÖ’lerin [1968’de Kopenhag’da kurulan Yerli İşleri Uluslararası Çalışma Grubu (IWGIA), 1969’da Londra’da kurulan Survival International ve 1971’de Cambridge’de kurulan Cultural Survival’ın faaliyetleri özellikle etkili olmuştur] yerli sorunlarını uluslararası platforma taşıma yönündeki çabaları;

1970’lerden itibaren bazı yerli örgütlerinin sorunlarını uluslararası arenada dile getirme konusundaki çabaları. Böylelikle örneğin, American Indian Movement (Amerika Yerli Hareketi), devletlerin yerli halklarla imzaladıkları anlaşmalara uymasını sağlamak ve konuya uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek üzere, Kuzey ve Güney Amerika yerlilerinin temsilcilerini bir araya getiren, “Uluslararası Yerli Anlaşmaları Konferansı” düzenledi.⁴⁹ Hareket, böylece BM’nin Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) nezdinde akredite bir STÖ olarak tanınacaktı.

⁴⁸ Bu katliamlar arasında en çarpıcısı Brezilyalı altın arayıcılarının Amazon’da Yanomamö topraklarına girip yüzlerce Yanomamö’yü katletmesiydi (1969).

⁴⁹ 1968 başkaldırısı, Amerika kıtasında, ama özellikle de Kuzey Amerika’da siyahî hakları hareketinin yanı sıra, yerlilerin hakları sorununu da çeşitli eylem biçimleriyle gündeme taşıyan yerli örgütlenmelerinin önünü açmıştı.

Bu ve benzeri gelişmeler sonucunda ECOSOC, 1971'de "Azınlıkların korunması ve ayırıcı önlemlere karşı mücadele alt komisyonu"nun yerli topluluklara yönelik ayırıcılığı da gündeme alması kararını aldı. Ekvator elçisi José Martinez Cobo bu alanda çalışmaları yürütmekle görevlendirildi. Cobo, ancak 1983'de tamamlayabildiği, 37 devletin sınırları dâhilinde yaşayan yerli toplulukların sağlık, barınma, toprak, din, siyasal, kültürel ve teritoryal hakları (ve hak ihlalleri) konusunda ayrıntılı bir rapor hazırlamaya koyuldu. Bu raporu hazırlama sürecinde ise alt komisyon üyelerini düzenli olarak çalışmaları konusunda bilgilendirmekteydi.

Alt komisyon böylelikle, giderek yerli toplulukların sorunlarının diğer azınlık gruplardan farklı, özgül yönlerinin bilincine varmaya başlayacaktı. BMÖ nezdinde bu konuda düzenlenen üç uluslararası konferans, bu sürece katkıda bulunacaktır.

Bu konferanslardan ilki, STÖ'lerin 1977'de Cenevre'de düzenlediği "Amerika kıtasındaki yerli popülasyonlara karşı ayırıcılık" konferansıdır. BMÖ'nün 1966 tarihli Uluslararası İktisadî, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'yle, Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmeleri'ndeki "kolektif haklar" ve "halkların kendi kaderini tayin hakkı" ilkelerinden esinlenen (Lawlor, 2003) yerli örgütlerin temsilcileri, bu konferansta, 38 hükümetin temsilcileri karşısında, "azınlık" statüsünü reddederek, "yerli (otokton) halklar" olarak tanınmayı, ILO'nun 107 no.lu Konvansiyonu'nun gözden geçirilmesini, otokton halkların özgül sorunlarını ele alacak bir çalışma grubu kurulmasını ve kolektif hakları üzerine uluslararası bir Bildirge yayınlanmasını talep ettiler. "İrkçilik ve ırk ayırıcılığına karşı" 1978'de düzenlenen konferansın sonuç bildirgesinde ise, "otokton halkların, dilleri ve toprakla özgül ilişkileri dâhil, geleneksel iktisadî ve kültürel yapılarını koruma hakkı"ndan söz edilmekteydi. Bu bildirge, kalkınmacı mantıktan kopuş ve yerli halkların kendilerine özgü, "Batı-

merkezci” olmayan bir yaşam tarzını sürdürme haklarına ilişkin ilk uluslararası kabulü oluşturması açısından önemlidir.

Nihayet, 1981’de “yerli halkların toprakla ilişkileri”ni konu edinen bir başka STÖ Konferansı’nda yalnızca Amerika yerlileri değil, aynı zamanda Avustralya ve Norveç yerlileri de temsil edilecekti. Bu konferansın “ulus-aşırı bir yerli kimliği”nin biçimlenmeye başladığına işaret ettiği kaydedilir (Morin, 2006: 45).

Böylelikle yerli haklarına ilişkin BM münderecatı, bir yandan “otokton popülasyonların sahip oldukları toprakları elde tutma ve müsadere edilen topraklarını geri alma” devredilemez hakkı ile “temel haklarından ve kendi geleceklerini belirleme hakları” etrafında biçimlenmeye başlamıştır. Sorun, artık yerli halkların sancısız bir biçimde “modernleştirilmeleri” değil, kendi topraklarında, yaşam biçimlerini tayin etme” ekseninde dönmektedir. Bu ruhu yansıtan Cobo Raporu da, İnsan Hakları Bildirgesi’nin ilkelerinin “otokton popülasyonların özgül haklarının korunması için tam bir uygunluk göstermediği” (Morin, 2006: 45) gerekçesiyle, bu konuda yeni bir Bildirge hazırlanmasını ve bu bildirgeyi hazırlama görevinin ise, İskandinav ülkelerinin ve İnsan Hakları Merkezi’nin Hollandalı sorumlusu Theo van Boven’in basıncıyla 1982’de kurulan “otokton popülasyonlar üzerine çalışma grubu”na verilmesini tavsiye etmektedir.

Norveçli diplomat Asbjørn Eide’nin ilk başkanı olduğu çalışma grubu, BM uygulamalarında pek alışılmadık bir tarzda, tüm oturumlarını, katılmak isteyen, söyleyecek sözü olan bütün yerlilere açtı. Böylelikle, katılımcıların sayısı, 1982’de Amerika kıtasından 50 kadar yerli temsilcinin katıldığı ilk çekirdekten, 1990’lara gelindiğinde, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Japonya, Güneydoğu Asya, Sibiry ve Afrika yerli toplumlarından bin kadar delegenin katıldığı ve devletlerin ve yerlilerin temsilcilerinin tartışabildiği bir foruma dönüştü. Bu kolektif çalışma, böylelikle bir yerli hakları bildirgesinin hazırlanmasına öncelik vermektedir.

Hazırlanan bildirge taslağı, 19 paragraflık bir giriş ve 45 maddeden oluşmaktaydı ve yerli halkların siyasal, iktisadî, toprak, kültürel, dinsel ve eğitim haklarını kapsamaktaydı.

Çalışma grubunun ilk toplantılarından itibaren yerli temsilcileri, Çalışma grubunun adındaki, aşağılayıcı buldukları “popülasyon” tanımına [“popülasyon” terimi hayvan türleri için kullanılmaktadır] ve azınlık olarak nitelenmeye itiraza koyuldular. Bu itirazlar üzerine BM İnsan Hakları Alt komisyonu Asbjorn Eide ile Bildirge’nin yazım sürecini gözetmekle yükümlü Erica Irene Daes’i “azınlıklar” ile “yerliler” arasındaki farkı saptamakla görevlendirdi. 2000 yılında yayınlanan çalışma belgesinde, Asbjorn Eide yerli (otokton) halkların ayırt edici özelliğinin, “yaşadıkları bölgelerdeki (territory), toprağın ve doğal kaynakların özgül kullanım tarzlarına sıkı sıkıya bağlı olan öz kültürlerinin muhafazasıyla bağlantılı olarak evveliyatları” olduğunu söylemekte ve azınlıklar ile yerli halklar arasındaki ayırımın gerçekten evrensel olup olmadığını sorgulamaktaydı. Belgede Azınlık Hakları bildirgesinde Avrupa deneyiminin belirleyici olduğunu ve bildirgenin bu nedenle Avrupa-merkezci bir ton taşıdığını, buna karşılık, yerli halkların hakları bildirgesinin kaleme alınışında Amerika kıtaları ve Pasifik bölgesi deneyimlerinin etkisinin ağırlıklı olduğunu, bu nedenle de bu bildirgenin ise Amerika-merkezli olduğunu vurgulamaktaydı. Irene Daes ise, otokton halkların ayırt edici özelliğinin aborijinalite (bir teritoryanın özgün halkı olma durumu) olduğunu öne sürüyordu. Bunun yanı sıra, “otokton halkın, bugün üzerinde yaşamakta olduğu topraklarda ayrı bir kültürel kimliği, ve ayrı bir kolektif siyasal ve toplumsal örgütlenmeyi sürdürme *arzusu*”na dikkat çekmekteydi (Morin, 2006: 48). Cobo raporu da benzer biçimde, “kendi popülasyonlarına kimin ait olup kimin olmadığını belirleme hakkı”nın yerli topluluklara ait olduğunun altını çiziyordu.

Çalışma grubunun baş etmek durumunda olduğu ikinci bir dikenli konu ise, yerli temsilcilerinin topluluklarının “halklar”

olarak tanınması konusundaki ısrarıydı: “Halklar” tanımı BM müktesebatında “kendi kaderini tayin hakkı”na gönderme yaptığından, sınırları dâhilinde yerli topluluklar yaşayan devletlerin çoğunun tüylerini diken diken etmeye yetiyordu. Böylelikle, *Bildirge*’nin İngilizce formülasyonunda “insanlar, kişiler” anlamına gelen *people* sözcüğünün mü, yoksa “halklar” anlamındaki *peoples* sözcüğünün mü kullanılacağı, yerli temsilcileriyle devlet temsilcileri arasında yıllarca tartışılacaktı. Aynı tartışma, uluslararası bir “yerli halkların hakları” yılı ilan edilmesi konusunda da sürdürecekti; Kanada ve Brezilya’nın ısrarlı direnişiyle 1993 yılı, “otokton popülasyonlar” uluslararası yılı ilan edilecekti.

Çoğu antropolog olan uzmanların da desteğiyle yerli örgütleri, Erica-Irene Daes’i *Bildirge*’de “halklar” terimini kullanmaya ikna ettiler. On yıl süren hararetli tartışmaların ardından, *Bildirge taslağı* 1993 yılında nihayet hazır olmuştu! 3. maddesinde “*Yerli halklar kendi geleceklerini kendileri belirleme hakkına sahiptir. Bu hakkın tabiatı dolayısıyla kendi siyasi statülerini belirleme ve ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma için izlenecek yolu özgürce seçme hakkına sahiptirler,*” hükmü yer almaktaydı.

Taslak, Çalışma grubunun bağlı olduğu “Azınlıkların korunması ve ayırıcı önlemlere karşı mücadele alt komisyonu”na sunularak 1994’te onaylandı ve buradan da BM’nin daha üst organlarına doğru yolculuğuna başladı. Yerli delegelerin katılım ve taleplerine daha kapalı, daha resmî bir yapıdaki İnsan Hakları Komisyonu [Komisyonun çalışmalarına ancak akredite STÖ’ler katılabilmekteydi ve Kasım 1995’teki ilk toplantıya katılmak üzere başvuran 90 küsur yerli örgütünden ancak 45’i akredite olabilmiş, toplantıya ise ancak 31’i katılabilmmişti. Daha da vahimi, komisyonda temsil edilen 61 hükümetin ancak 6 tanesinin delegasyonunda bir yerli temsilci bulunmaktaydı! (Lawlor, 2003)], taslağı bir çalışma grubunun belgesi olarak değerlendirip, 1995’te bir yerli hakları bildirgesi hazırlamak üzere yeni bir çalışma grubu oluşturma kararı aldı. Yerli temsilcileriyle devletle-

rin İnsan Hakları Komisyonu'ndaki tartışmaları, komisyon faaliyetlerini çıkmaza sokacaktı. Böylelikle, Guatemalalı insan ve yerli hakları savunucusu Rigorberta Menchú'nun önerisiyle kabul ve ilan edilen "Otokton Popülasyonlar Uluslararası Onyılı" (1994-2004) sonunda ilan edilmesi kararlaştırılan Bildirge, 2004 yılı geldiğinde yayınlanamadı.⁵⁰

"Otokton popülasyonlar üzerine çalışma grubu"nın hazırladığı taslak, dokuz başlık altında toplanmış 45 maddeden oluşmaktaydı:

1. Genel Hukuk İlkeleri,
2. Ayrı halklar olarak varolma hakkı,
3. Kültürel, manevî ve dinsel haklar,
4. Eğitim, bilgilenme ve çalışma hakları,
5. Siyasal haklar ve kalkınma hakları,
6. Toprak, teritorya ve doğal kaynaklara ilişkin haklar,
7. Kendi kaderini tayin hakkı,
8. Devletlerin yükümlülükleri ve adalet,
9. Bildirgenin getirileri.

Taslağın İnsan Hakları Komisyonu'na sevk edilişini izleyen on yıl içerisinde, yalnızca iki madde kabul edilecekti; her ikisi de, devletlerin engelleme yapmadığı "bireysel haklar" üzerineydi.

Bellier (2006: 32-33) devletlerin engellemelerinin iki tema üzerinde yoğunlaştığını kaydetmektedir: Tartışma konularından ilki, devletlerin, "kendi kaderini belirleme hakkı"nın, halklara değil, devletlere ait olduğu yolundaki itirazlarıdır. Bu, bir yanıyla yerlilere "halklar" statüsü tanınmasıyla, bir yandan da kendi kaderini tayin ilkesinin ayrılma hakkı ve devletlerin toprak bü-

⁵⁰ Burada, imzacı devletler açısından bağlayıcı olan Konvansiyonların tersine, Bildirgelerin, onaylayan devletler açısından bir yükümlülük getirmediğini vurgulamak gerekir. Devletlerin "halklar" tanımına itirazı, daha çok kavramın simgesel getirilerine karşı yöneltilmiştir.

tünlüğüyle ilgili bir sorundur; örneğin ABD temsilcileri, kendi kaderini tayin hakkının “ayrılma hakkı”nı da içeren “içsel” biçimi ile, bu hakkın sözkonusu olmayıp salt “iç özerklik” hakkı ihtiva eden “dışsal” biçimi arasına getirdiği ayırım, yerli temsilcileri tarafından, kendilerini “halk”tan daha alt bir konuma yerleştirme girişimi olarak şiddetle eleştirilecektir.

Devletlerin yerli halkların taleplerine yönelttikleri ikinci itiraz grubu, “toprak hakları”yla ilişkili olanlardır. Hangi toprakların “yerli” toprakları sayılacağı; iade edilecek ya da tazminata tabi toprakların (ve doğal kaynakların) neler olduğu vb...

Kanada, ABD, Avustralya, Birleşik Krallık ve Fransa’dan oluşan “red cephesi”nin üçüncü bir itiraz noktası ise, özellikle Büyük Britanya’nın sesini yükselttiği, hakların “kolektif” temelde değil, “bireysel insan hakları” temelde tanımlanması gereğidir. Bu yaklaşım, “kendi kaderini tayin” hakkını bir “iç özerkliğe” (ABD), demekler rejimi altında serbest bir iradeye (Fransa) indirgeyen ve yerlilerin toprak üzerindeki kolektif haklarını (ve yerli adetlerinin varlığını kabul etmekle birlikte yerli bir hukuk sisteminin varlığını) tanımayan liberal bir rejimi va’zetmektedir.

Bildirge, 20 yılı aşkın bir tartışmanın ardından, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 13 Eylül 2007 tarihli oturumunda, 143 kabul ve 4 red (Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD) oyuyla, Çalışma Grubu’nun hazırladığı biçimiyle kabul edilecektir. Bu kabulde yerli örgütlerinin yanı sıra, yerli haklarıyla ilgili uluslararası STÖ’lerin katkısı büyüktür.

Latin Amerika’da yerli haklarıyla ilgili yeni dönem düzenlemelerin hukuksal çerçevesinin oluşmasına katkıda bulunan bir başka uluslararası nitelikli gelişme ise, ILO’nun 109 no.lu Konvansiyonu’nun, 1989 yılında, “eski standartların asimilasyonist yönelişlerini ortadan kaldırmayı hedefleyen” ve yerli halkların

kolektif haklarını tanıyan⁵¹ 169 no.lu Konvansiyon ile değiştirilmesidir.

Gerek BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, gerekse ILO'nun 169 no.lu Konvansiyonu, "evrensel ve bireysel" nitelikli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Sivil ve Siyasal Haklar Bildirgesi'nin tersine, yerli etno-kültürel tikellikleri ve bunlardan kaynaklanan farklılaşmış talepleri ve kolektif hakları tanıdıkları ölçüde, modern liberal toplumların bireyci kavrayışına radikal bir meydan okumayı oluşturmaktadır.

⁵¹ Bu konvansiyon metni (İngilizce) için bkz. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>. Ne ki, Konvansiyon'un "Bu Konvansiyon'da *halklar* teriminin uluslar arası hukukta terimle ilişkilendirilebilecek haklara herhangi bir gönderme yapacak tarzda kurgulanmayacağı" hükmü (Md. 1/3) yerli halkların şiddetli protestolarına ve 1989'da BM merkezinde dev bir gösteri düzenlemelerine neden olacaktı. (Morin, 2006: 51)

5. Bölüm

“KİMLİK” İDDİALARININ SUYÜZÜNE ÇIKIŞI: INDIGENISMO’DAN INDIANISMO’YA

Cumhuriyet rejimlerinin uyguladığı asimilasyonist politikaların, Latin Amerika yerlilerini köylülere dönüştürmede kısmen de olsa başarılı olduğunu, ancak bunun Meksika, Bolivya, Peru, Guatemala gibi yerli nüfusun yoğun bir biçimde yaşadığı ülkelerde yerli mücadelelerinin “köylü” mücadeleleri (kooperatifler ve köylü sendikaları, kısmen de madenci sendikaları) içerisinde massolmasının ve yerli-köylülerin toplumun diğer emekçi kesimleriyle temasa geçmesine olanak sağladığına daha önce de değinmiştik.

1950’li yıllardan itibaren yığınsallaşarak süren kentlere göçün istihdam olanakları tarafından emilememesi ise, kent varoşlarında, giderek marjinalleşen yoksul yerli cemaatlerini açığa çıkartacaktı: ulusun daha geniş sektörleriyle tanışık, sınıf mücadelesi deneyimli, Indigenismo’nun asimile edici pratiklerinin “rahle-i tedris”inden geçmiş, bir kısmı okur-yazar, İspanyolca (ya da Portekizce) konuşabilen yoksul, umudunu yitirmiş yerli cemaatleri.

Uluslararası arenada himayeci, vesayetçi, asimilasyonist kalkınma retoriğinden, yerlilerin (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin evrenselci ve bireyci yönelişinin kapsayamadığı) tikel kül-

türel kimlik ve taleplerine vurgu yapan bir söyleme yönelişin öyküsünü ise, bir önceki seminerimizde izledik...

Tüm bu gelişmelere, Latin Amerika'da uygulanagelen ithal ikameci, içe kapanık sanayileşme modelinin iflasını, ülkelerin (1970'lerde) birbiri peşisıra sürüklendiği dış borç krizlerini ve IMF ve Dünya Bankası'nın Latin ülkelere (çoğunda o sıralarda hüküm süren ABD destekli askerî diktatörlükler⁵² eliyle) dayattığı (neo-)liberalizasyon politikalarını da ekleyelim: Devletin iktisadî yaşamdan el çekmesi, kamu sektörlerinin özelleştirilmesi, kitlesel işten çıkartmalar, sosyal güvenlik bütçelerinin ve sosyal yatırımların budanması, kamusal hizmetlerin paralılaştırılması, istihdamda deregülarizasyon (düzensizleştirme/istikrarsızlaştırma)... Bu yöneliş, devletler açısından düşük getirili, ama yüksek maliyetli bir girişim olarak *indigenist* politikaların terk edilip yerli cemaatlerin "kendi başlarının çaresine bakacakları" bir kültüralizmle baş başa bırakılmasıyla uyarlık içerisindeydi.

Latin Amerika'da yerli yığınların, paternalist, asimilasyoncu *indigenismo*'dan koparak hem iktisadî-siyasal, hem de toplumsal-kültürel talepleri içeren bir programla *kendi adlarına* örgütlenmeye başlamaları böylesi bir arkaplanda gerçekleşecektir.

Yerlilerin kendi sorunlarını kendi ellerine alması ve bu temelde örgütlenmesi, muhalif toplumsal kesimler, Özgürlük Teolojisi'ne bağlı din adamları ve başını antropologların çektiği sosyal bilimciler tarafından da desteklenmekteydi. Özellikle Dünya Kiliseler Konseyi'nin 1971'de Barbados'ta düzenlediği "Yerlinin Kurtuluşu" temalı konferans bu konuda belirleyicidir. "Konferansa katılan antropologlar, yerli davalarının aktif destekçileri

⁵² Arjantin (1976-1983), Bolivya (1969-1979; 1980-1982), Brezilya (1964-1985), Şili (1973-1990), Ekvator (1972-1979), El Salvador (1931-1980), Guatemala (1970-1986), Honduras (1972-1982), Nikaragua (1932-1979), Panama (1968-1989), Paraguay (1954-1993); Peru (1968-1980); Surinam (1980-1988), Uruguay (1981-1985)...

oldular. Davanın, destekçilerden bizatihî yerlilerin eline geçmesini desteklediler. Barbados Bildirgesi’nde, ‘Yerli toplulukların kurtuluşunun kendileri tarafından gerçekleştirilmesi gereğinin akıldan çıkartılmaması gerektiği, aksi takdirde bunun kurtuluş olamayacağı’ vurgulanmaktaydı” (Van Cott, 1995: 6).

Gros (2000: 98-102), ülkelerinde yürürlükte olan indijenist politikadan kopmuş birkaç aydının “antropologların yeni bir uzlaşmasından ve yerli toplumların tarihselliğinin tanınmasından yana” ilk manifestoyu yayınladığı ilk Barbados buluşmasından sonra, “ ‘yerli uyanışı’ ya da ‘yeniden doğuşu’ olarak nitelendirilebilecek” durumla ilişkili hipotezlerini (özetle) şöyle sıralamaktadır:

- Bu yüzyılın ikinci yarısında Latin Amerika yoğun ve kentlerden kırsala toplumun tümünü derinlemesine etkileyen bir modernleşme süreci yaşadı. Bu, her bir toplumsal grubu ‘kendi’ yerinde tutan bir toplumsal düzenin yıkılması anlamına geliyordu. Köylü ve yerli toplulukların durumunda modernleşme süreci çok sayıda ‘grubu boyunduruk altında tutan geleneksel iktisadî, ideolojik, toplumsal ve siyasal denetim modellerinde bir krize yol açtı. Bu kendini sürdürebilmek için simgesel şiddete, hatta gerektiğinde doğrudan zorlamaya başvuran ‘paternalist hâkimiyet modeli’nin iflasına işaret ediyordu. Bu süreçte aslî rol oynayan iki kurum, hacienda ve Kilise değişimden fazlasıyla etkilendi. Hacienda kırsal kesim üzerindeki denetimini büyük ölçüde yitirirken, Kilise de toplumsal düzenin koruyuculuğu rolünde kimi zaman köklü değişikliklere gitmek durumunda kaldı. Formel eğitimin yaygınlaşması da simgesel düzenin sorgulanmasına, bilişsel bir mücadeleye, yeni bir elitin ortaya çıkışına yol açmasıyla modernleşme sürecinde önemli bir etken olmuştur. Öte yandan, piyasa ekonomisinin küçük köylü üretimi üzerinde baskat konuma geçmesi, doğal kaynaklar üzerindeki baskıların yoğunlaşması, kırlardan kentlere göç ve beraberinde getirdiği demografik değişiklikler, o güne dek yalnızca yerli topluluk-

ların yaşadığı ormanlık bölgelerin yerleşime açılması vb., tüm bunlar, yerli nüfusu ulusal mekâna yeniden eklemlenme biçimleri arayışına yöneltecekti. Yeni bir proje gereksinimi gündemdeydi.

- Ancak bütün bu değişimler özlenen, beklenen düzeltimlere yol açmamakla derin bir düş kırıklığı yaratacaktı. İlk modern yerli örgütlerinin ortaya çıktığı 70'lerde ulusal popülist entegrasyon ve modernleşme projesi tüm tezahürleriyle birlikte krizdeydi; kriz 80'lerde daha da derinleşecekti. Devletin güdümünde mestizo, birleşik, Latin Amerikalı bir ulusal toplum yaratma düşünün sonuydu bu: O güne dek bunun eğitim, tarım reformu, kentleşme, formel işgücü piyasası, korporatif örgütler, ücretli bir toplum yaratılması, fordist bir refah toplumunun yaratılmasıyla gerçekleşeceği düşünülmekteydi. Devlet bu gelişmelerin kırsal kesime ulaşması yolundaki zorlu sürece destek olmayı üstlenmişti. Beklenti modern, türdeş, ulusal-kolektif bir proje çerçevesinde tutunum sağlamış bir bireyler toplumu yaratmaktı.

Bu süreç kırsaldan kentlere kitlesel bir göçle desteklenmekteydi. Ancak gözden kaçan bir şey vardı: kentlere göç zorunlu olarak cemaatle bağların kopması anlamına gelmemekteydi ve çoğunluk kentlerde yeni bir yurttaşlığa katılma araçlarını bulamadı.

- Latin Amerika'da 80'li yıllar boyunca devlet artık eski asimilasyonist perspektiflerden yoksun ve "azınlıklar"ı karşısında yeni siyasalar arayışındaydı. Yeni konjonktür kentsel bütünleşme projesinin iflası ve kırsal modernleşmeyi sağlamadaki yetersizliğinin (toprak, kredi, eğitim, örgütlenme vb.) bilinciyle, yerliyi cemaati içerisinde tutmaya yönelikti. Eleştirel antropolojinin açıklama ve kriterlerinden beslenen ve kimlik ve kültürlere saygı temasından yararlanan yeni yerli politikası özellikle kırsalda, dolayısıyla da tarihin marjlarında kalan yerli toplulukların durumlarını manipüle ederek "baskı ve sefalet" koşullarını pozitif bir söyleme, saygı gören bir kültürel ötekilik kisvesine dönüştürdü. Bu, kısmen de neoliberal

ve adem-i merkezileştirici süreç içerisinde o güne dek devletin üstlendiği yükümlülüklerin cemaatlerin sırtına yıkılması anlamına gelmekteydi.

- Ancak tek aktör devlet değildi: cemaatler açısından da, “modern” ve yüksek ölçüde araçsallaştırılmış bir etnisitenin kullanımı aracılığıyla bir değişim, demokratikleşme konusunda yeni yollar arayışının devreye girdiği gözlemleniyordu.

Özetle, Latin Amerika’da günümüzde güçlü bir modernleşme sürecinin işlerlikte olduğu söylenebilir; bu süreç, yerli nüfusu etkileyen tahakküm biçimlerini istikrarsızlaştırarak değişimler ve seferberlikler için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

- Bu olgulara bir de, sömürgelerin tasfiyesi ve soğuk savaşın sonundan bu yana büyük değişimler yaşayan yeni uluslararası bağlamın etkilerini eklemek gerek. Petrol krizinin tetiklediği küreselleşme sürecinde “yerli sorunu”nun geniş çaplı bir uluslararasılaşmasına tanık olmaktadır. İnsan Hakları, çevre savunuculuğu ya da alternatif kalkınma yollarının (etno-kalkınma) arayışında uzmanlaşmış STÖ’lerin yeni bir aktör olarak ortaya çıkması yeni bir çerçeve oluşturmaktadır. Cenevre’de ILO’nun yerli halkların temel haklarının kabulünü kapsayan sözleşmesi, Dünya Bankası, AB ve diğer uluslararası kurumların yerli halklara yönelik özel koruma taleplerini bünyelerinde ifadelendirmeleri yeni ortamın biçimlenişinde etkili olmuştur. Böylelikle, küreselleşmenin çelişik etkisinden söz edilebilecektir: bir yandan yerli cemaatleri derinlemesine etkileyip krizlerini derinleştirerek tepki vermeye, kendilerini savunmaya yöneltmekte, bir yandan da onların ve örgütlerinin yararlanabileceği yeni kaynakları ve araçları devreye sokmaktadır.

Yerli (kültürel) kimliğini ön plana çıkartan tikelci nitelikli yeni bir yönelişin doğmasını biçimlendiren koşullar, bunlardır. Şimdi bu süreci biraz daha yakından izlemeye çalışalım.

1980'lerin Meksika'sı bu gelişmelerin izlenebileceği uygun sahnelerden birini oluşturur. Tresierra'dan (1995: 199-) özetleyelim:

1980'ler Meksika'sında Yerli Hareket

Bu yıllar, Meksika siyasal tarihinde "Meksika devriminden kaynaklanan kurumların tasfiyesi ve devletin toplumsal temellerinin yeniden tanımlanması" dönemi olarak nitelenebilecektir. 50 yılı aşkın PRI⁵³ iktidarı, Meksika devletini müdahaleci, popülist, milliyetçi konumundan "bırakınız yapsınlar" ve neoliberalizm ile tanımlanan yeni bir paradigmaya doğru yöneltmektedir.

Hükümet yerli üreticilerden çok, tarımsal üretimle ilgilidir. Köylü kredileri sınırlandırılırken, ihracata yönelik üretim teşvik edilmektedir; girdi fiyatları hızla yükselirken, küçük ölçekli tarımın çıktılarının fiyatları üretim maliyetlerinin altında tutulmaktadır. Rejimin modernleşme projesi artık yerli cemaatleri dışlamaktadır. Bunlar ise, hükümet-dışı kanallardan örgütlenmeye yönelmişlerdir; bu girişimleri ulusal ve uluslararası STÖ'ler, Katolik Kilise, özellikle de kurtuluş teolojisi, çevre hareketleri vb. tarafından desteklenmektedir.

1990'larda *indigenismo-indianismo* denklemi önceki dönemlerden çok farklı bir nitelik alacaktır. Devletin *indigenista* politikası Meksika ve uluslararası bağlamdaki değişiklikler uyarınca evrilirken; tutarlı ve kapsayıcı bir *indigenismo* politikasını tanımlayabilmek mümkün olmaktan çıkmıştır.

1980 ve 1990'larda, deyim yerindeyse "katılımcı bir *indigenismo* modeli" başat hale gelmiştir. Bu, yerli halkların kendi geleceklerini biçimlendirmelerine olanak yaratmayı hedefleyen daha liberal bir konum yaratmaktadır. Tresierra'ya göre "katılımcı *indigenismo*" (ki sonradan ilişkin literatürde *indianismo* olarak ta-

⁵³ Partido Revolucionario Institucional: Kurumsal Devrimci Pati. Meksika'da 70 yılı aşkın bir süre iktidarda kalmış, Sosyalist Enternasyonal üyesi, merkez partisi.

nımlanacaktır), 1970’lerden itibaren devlet kadrolarına dâhil edilen “eleştirel antropologların” ürünüdür. (1995: 200)

Indianismo, yerli halkların talepkâr eylemlerini dayandırdıkları ideolojik platform olarak tanımlanabilir. Bir felsefe olarak kökleri Avrupa işgali yıllarına dayanmaktadır; “bir pratik olaraksa tarihi cemaat, bölgesel ve ulusal örgütlerin resmî devlet inisiyatiflerine gerekli uyarlanmalarının bir ifadesi olarak, *indigenismo*’nun gölgesinde yeniden yazılmıştır.” Díaz Polanco, özellikle etnisist yorumuyla *indianismo*’nun, “yerli milliyetlerin kendiliğinden bilincini sömürdüğü ve içe-yönelik bir etnik-merkezciliği teşvik ettiği ölçüde”, negatif bir etken olabileceğini öne sürmektedir (akt.: Tresierra, 1995: 201).⁵⁴

Tresierra (1995: 206), yeni *indianismo*’nun temel sütunlarından birini oluşturan kendi kaderini tayin hakkını talep eden yerli örgütlerin çoğunun, buna aynılıkçı bir anlam yüklemeyi kaydetmektedir. Bunun yerine, yerli örgütlerin “beyazlar ve mestizolarla eşit temelde siyasal sisteme daha geniş bir katılımı, özellikle de kendi refah ve hayatta kalmalarına ilişkin konularda karar alma hakkı” talep etmekte olduğunu vurgular. BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından yerli halkların insan hakları ve özgürlükleri özel raportörlüğüyle görevlendirilen Meksikalı ant-

⁵⁴ Öte yandan, *indianismo*, tüm Latin Amerika’da süregiden, *indigenist* politikaların engelleyemediği, ve genellikle yerli topraklarına göz diken büyük toprak sahipleri, madenciler, Amazon bölgesinde ise beyaz yerleşimciler, kereste işletmecileri vb.nin beslediği paramiliter güçlerin yerlilere yönelik şiddetiyle ve devletin bunların önüne geçememesinin yarattığı düşüncüklüğüyle da ilgilidir. Örneğin, Ocak 1982-Ocak 1989 arasında kırsal Meksika’da, çoğu nüfusun yoğun olduğu bölgelerde (ülkenin yerli nüfusunun % 81’ini barındıran Oaxaca, Chiapas, Puebla, Hidalgo, Veracruz, Guerrero, México), çoğu yerlileri hedef alan toplam 870 cinayet işlenmişti. Bunlara gözaltılar, toplumsal ve siyasal önderlere yönelik tacizler eşlik etmekteydi. Sivil ve askeri yetkililer ise, yerlilere karşı yükselen bu paramiliter şiddet dalgası karşısında sessizliklerini koruyorlardı.

ropolog Rodolfo Stavenhagen'in deyişyle, "ulus-devletler bağlamında kendi kültürünü koruyup geliştirme hakkı, toprak hakkı, iktisadî kaynaklarını kendi terimleriyle geliştirme hakkı"dır talep ettikleri. Ve bunu dile getirmek için (paternalist ve kliyentalist Meksika devlet pratiğinde pek de alışılmadık bir biçimde) kendi örgütlerini kurarlar: Ayala Planı Ulusal Koordinasyonu (CNPA), Bağımsız İşçi-Köylü Merkezi (CIOAC), Triqui'lerin birleşme ve mücadele hareketi MULT, bağımsız örgütleri bir araya getiren Convenio de Acción Unitaria (CAU) gibi...

1981-1983'te Tehuantepec kıstağı işçi, köylü ve öğrencilerin örgütü COCEI önderliğindeki Juchitán ayaklanmasına sahne olan Oaxaca'da 1989'da bir grup STÖ ve köylü, işçi ve halk örgütleri, yerli örgütleriyle birlikte, Yerli Halkların İnsan Hakları Birinci Uluslararası Forumu'nu düzenleyecektir. Amaç, resmî girişimlere alternatif bir yerli hareketini başlatmaktır. İkinci forum da Mart 1990'da Xocimilco'da düzenlenir. Bu çabaların sonucunda, insan hakları STÖ'leri, akademik kurumlar, yerli ve halk örgütlerinde oluşan 23 örgütün katılımıyla Consejo Mexicano 500 Años de Resistencia Indígena y Popular (CM-500) Haziran 1990'da kurulacaktır. CM-500, Milpa Alta'da Yerli Halklar ve Örgütler Birinci Ulusal Meclisi'ni toplantıya çağırır: Frente Nacional de Pueblos Indios (FRENAPI) böylece oluşacaktır.

Indianismo'nun Dünya Kavrayışı

Bu arada, 1992 yılındaki, Amerika kıtasının Christoph Colombus tarafından "keşfi"nin 500. yıldönümüne denk düşen kutlamaların, gerek Kuzey, gerekse Güney Amerika yerlileri arasında "*indianismo*" yönünde ciddi bir mayalanmaya yol açtığını da vurgulamak gerek. Kıtarın Avrupa kökenlilerinin "şenliği", yerliler açısından bir soykırım, kültürel kıyım ve direniş tarihine işaret etmekteydi; Fethin 500. yılı, tüm Latin Amerika'da Meksika'da örneğini gördüğümüz türden yüzlerce örgütlenmeye ve fetih ta-

rihinin yerliler açısından bir kez daha değerlendirildiği binlerce gösteriye (kıta ölçeğinde protestolar, konferanslar, yayınlar, vb.) vesile oldu. 500. yıl, kıta yerlileri için “Beyazların ideolojisi”nden kopuş momentiydi, denilebilir. Böylelikle, 1987’de Ekvator’un Quijoto kentinde toplanan Amerika Kıtaları arası konferansı bir dizi buluşma izleyecekti: Bogotá, 1987; Brezilya, 1990; Guatemala, 1991...

500. Yıl’a yönelik tepkiler, kıta ülkelerinde farklı yerli gruplarını buluşturarak taleplerini toprak haklarının ötesine taşımalarına olanak verdi. Gerek aynı ülkede, gerekse farklı ülkelerde yaşayan farklı yerli topluluklarının buluşması, cemaat boyutunun ötesine geçen kültürel kimlik ve özerklik ile siyasal katılıma ilişkin talepleri biçimlendirmelerine yol açacaktı. Resmî “500. Yıl” kutlamaları, yerli zihninde hem cemaat, hatta ulus-aşırı bir yerlilik bilincinin oluşması, hem de sömürgecilik ve tahakkümün süregelenliğinin bilince çıkartılıp teşhis edilmesine olanak sağlaması açısından ters tepti.

Öte yandan, yerli halkları kendi kaderlerine tayin, kültürel kimliklerine saygı ve atasal toprakların geri alınması talepleri temelinde kendi bağımsız örgütlerini kurmaya iten, devletin ve-sayetçi, asimilasyonist siyasalarının yarattığı düşkırıklığının yanı sıra, kendilerini hayatta kalabilmek için doğal kaynaklarını pazarlamaya zorlayan neoliberal uygulamalar karşısında hem geçimlerinin maddî temelini, hem de dil, gelenek ve değerleri dâhil kültürel bütünlüklerini savunma gereksinimidir. Ve yerli mücadeleleri, ileride de göreğemiz üzere, artan ölçülerde, neoliberalizm karşıtı bir zemine oturacaktır.

Gross (2000b: 34) 1980’lerin *indianismo*’sunun dünya kavrayışının, egemen söylemi nasıl tersyüz ettiğini betimlemektedir. Bu kavrayışta yerli nüfusu Kolomb-öncesi dünyanın meşru kalıtçılarıdır. Apolojetik mestizaje söyleminin tersine, yerli halkın geçirdiği acılı dönüşümler onda ancak yüzeysel değişimlere yol açmış, temelde olanı, yani “öz”ü etkilememiştir. Şu halde Latin

Amerika tarihi uzun bir baskı ve şiddetli bir direniş tarihi olarak yeniden yazılmalıdır. *Indianist* söylemde Latin Amerika halen sömürgeci bir durumu yaşamaktadır. Bağımsızlık yalnızca kreol beyaz elitlere yaramış ve bağımsızlık sonrasında yerliler tahakküm altına alınmış ya da yok edilmeye çalışılmıştır. Bağımsızlık bu toplumların doğasında hiçbir esaslı değişime yol açmamıştır; elitlerin efendi değiştirmesi dışında. Yeni “efendi” ise, ABD’dir. Bir başka deyişle, bir iktisadî bağımlılıktan diğerine geçilmiş, ne ki bu sermaye değişikliği yerlinin sömürülmesi durumunda bir değişikliğe yol açmamıştır. “Yurttaşlar” ilke olarak yabancı bir burjuvazinin tahakkümü altında olduğunda, yerli çoğunluk etnik azınlığa dönüşmekte ve onu oluşturan yerliler dışlanmaktadır.

En yetkin ifadelerinden birini, Meksikalı antropolog Bonfil Batalla’nın, *indianismo*’nun en önemli yapıtlarından biri sayılan *México Profundo* adlı kitabında⁵⁵ bulan bu söylemin “Üçüncü Dünya’cı” tınısı çarpıcıdır; ve bu haliyle ABD ve Batı Avrupa’nın muhalif hareketleri içinde güçlü bir yankı yaratmıştır.

Yeni Yerli Hareket ve Örgütleri

Kıta yerlileri arasındaki bu yeni yönelim, bir dizi yerel, bölgesel ve ulusal düzlemde yerli örgütünün kurulmasına yol açacaktır.

Yerlilerin özörgütlenmelerine ilk itim sağlayanın, kimi bağlamlarda din adamları olması, dikkat çekicidir. Özellikle Kurtuluş Teolojisinin biçimlenmesinde etken olan Vatikan II Konsili (1962) hattını izleyen Katolikler, kimi zaman da Protestan misyonerler Ekvator, Bolivya, Kolombiya, Guatemala, Nikaragua,

⁵⁵ Batalla (1996: 1) ulus-kurucu ideolojide yüceltilen *mestizo* Meksika’sı karşısında Avrupa-merkezci olmayan bir dünya görüşü ve uygarlığın taşıyıcısı olarak yerli Meksika’nın “köklerinin Orta Amerika uygarlığında yattığını” ve “uzun ve karmaşık bir tarihsel süreç aracılığıyla” biçimlendiğini öne süren yapıtı, tüm kıtadaki yerli hareketlerince coşkuyla benimsemiştir.

Meksika ve Brezilya’daki yerli örgütlenmelerine ilk itimi sağlamışlardır. Örneğin, “1960’lı yılların başlarında ilk modern yerli örgütü sayılan Shuar merkezleri federasyonu, Ekvator Amazonia’sında Salésien misyonierlerin desteğiyle kurulmuştu.” (Le Bot, 2009: 54)

Böylelikle, Andlar’da birkaç yıl sonra taban örgütleri ve And köylüleri cemaatlerini birleştiren, sınıf mantığına dayalı ECUARUNARI (Ecuador Runacunapac Riccharimu = Ekvator Yerlileri Uyanışı) kurulacaktı; onu, yerlilerin ülkenin dört bir köşesinden başkent Quito’ya yürüdüğü 1990 yerli ayaklanması Inti Raymi (Güneş Bayramı) ile birlikte siyaset sahnesinin merkezine taşıdığı Ekvator Yerli Milliyetleri Konfederasyonu CONAIE izleyecekti.

Bolivya’da 18. yüzyılda sömürge karşıtı bir ayaklanmanın önderi olan Tupac Katari anısına Katarista hareketi olarak nitelenen sendikal kökenli yerli hareketi, sendikal hareket içerisinde özerklik kazanmak için mücadele etmektedir. Katarist hareketin 1970’lerin sonu, 1980’lerin başlarında Banzer diktatörlüğünü devirmeye yönelik çabaları, yerli toplumsal aktörü siyasallaştırırken, sınıfsal ve kimliğe ilişkin talepleri bütünleştiren militan bir harekete dönüştü. Ancak 1980’li yıllarda Bolivya hükümetlerinin izlemeye başladığı neoliberal politikalar, bağrında yeşerdiği güçlü işçi hareketleriyle birlikte Katarizm’in de sönümlenmesine yol açacak, hareket, 1990’lardaysa bu kez etno-milliyetçi bir yönelişle yeniden sahneye çıkacaktı.

Kolombiya’da ise Cauca Yerli Bölgesel Konseyi (CRIC), 1970’lerin ulusal çaplı köylü örgütü ANUC bünyesinde biçimlenmişti. Guatemala’daysa yerli cemaatlerine mensup köylü ve esnaf arasında 1930-40’lı yıllardan itibaren boy veren yerli kurtuluş hareketinin bir kanadı, 1970’lerden itibaren, kurtuluş teolojisiyle temasın da etkisiyle, radikalleşecek, Köylü Birliği Komitesi (CUC) bünyesinde gerilla hareketiyle bütünleşecekti.

Böylelikle, işçi ve köylü (sınıfsal) hareketler bünyesinde biçimlenen ve iktisadî nitelikli taleplere öncelik veren (istihdam, sosyal güvence, toprak, kredilere erişim vb.) yerli hareketleri, zamanla yerli kimliği ve kültürü vurgusunu giderek daha öne çıkartmaya başlayacaktır. Bu kültürel yük, aynı zamanda karşıdaki düşmanın saptanmasında da bir kaymaya yol açacaktır: hedef, patron ya da büyük toprak sahibi olmaktan çıkmış, muğlak ve değişken bir tarzda da olsa Beyazlar, Mestizolar, seçkinler, Batıcı devlet ve kurumlar, kimi zaman da yerli cemaatleri bünyesinde tahakkümün yeniden üretilmesine aracılık eden geleneksel yetkeler hedef tahtasına yerleştirilmiştir. (Le Bot 2009: 58).

Ne ki, Latin Amerika'nın yerli hareketleri, Fausto Reinağa'nın *Partido Indio*'su⁵⁶, ya da Felipe Quispe'nin *Pachakuti* hareketi⁵⁷ gibi birkaç aşırı örnek dışında hiçbir zaman ayrılıkçı (ve rövanşist) olmamıştır.

⁵⁶ *Partido Indio Aymara Quechua*'nın kurucusu Bolivyalı yerli Fausto Reinağa'nın yazılarından etkilenen bir çevrenin, anlamlı bir yerli nüfusa sahip tüm Latin Amerika ülkelerinde kurulacak *Indio* partilerini "beyaz ırkın yalnız fiziksel olarak değil, siyasal, toplumsal ve kültürel olarak yeryüzünden silinmesi için mücadele edecek" (Reinaga, 1970) bir *Partido Indio de America*'ya dönüştürme girişimi, sonuçsuz kalmıştır.

⁵⁷ Eski bir gerilla lideri (EGTK= Tupaj Katari Gerilla Ordusu) olan Bolivyalı Aymara yerlisi Felipe Quispe'nin 2000 yılında kurduğu Pachacuti hareketi, İnka imparatorluğunun (Tawantinsuyu) günümüz Bolivya'sının Andlar kesimine denk düşen Qollasuyu parçasını yeniden canlandırmayı hedeflemektedir. Hareketin anayasası, Jach'ak'achi Manifestosu, teritoryal özerklik, kendi kaderini tayin, dinsel ve kültürel tanınma ile "ayllu'lardan oluşan sosyalist cemaatler toplumu olarak Qollasuyu'nun yeniden inşası" perspektifini va'zeder. Hedef *Q'ara*'ları (beyaz ve mestizolar) ortadan kaldırıp, Bolivya, Peru, Şili Aymara'larını bir araya getirerek büyük bir Aymara ve Quechua devleti kurmaktır. (Le Bot, 2009: 184-185)

Talepler: Sınıf ve Kültür

Latin Amerika’nın yerli hareketleri kendi kimlikleri etrafında, yani “yerliler” olarak özerk-bağımsız örgütlenmelere yöneldi-çe, yerlilerin taleplerine ilişkin özgül bir ajanda biçimlenmeye başlayacaktır. Bu ajanda, bir yandan, sendikal-siyasal mücadelelerden devraldıkları iktisadî-siyasal nitelikli talepleri öne sürerken, bir yandan kendilerini özgül hakları haiz, özgül halklar olarak tanımlayan uluslararası hukuksal çerçeveden sağladıkları destekle, bu talepleri özgül kültürel kalıplara dökmesini bileceklerdir.

Yerli hareketlerin taleplerinin kültürel veçhesi, iki potada biçimlenmektedir. Bunlardan ilki, Latin Amerika ülkelerinde bir yandan resmî yapılara, bir yandan da beyaz ve mestizo nüfusun bilincinin derinliklerine işlemiş, giderek bizzat yerliler tarafından içselleştirilmiş ırkçılığa karşı mücadeledir: ırkçılık, Le Bot’un (2009: 60) deyişiyle, “çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir: biyolojikleştirici, kültürel, folklorik... Siyasal tezahürleri Guatemala tarzı yarı-apartheid’den en inceltilmiş biçimleri 1930’lu yıllardan 1980’lere dek uygulanan Meksika indigenismo’sunda ortaya çıkan asimilasyoncu entegrasyon politikalarına dek değişiklik gösterir. Bizatihî toplum bilimleri, yerli ‘farklılığı’nın nesneleştirilmesi ve değersizleştirilmesine yönelik biçimler geliştirip, sosyal-Darwinizm’den melezleşme yoluyla türdeşleşmenin yüceltilmesine dek onun ortadan kaldırılmasını va’zeden ideolojileri beslemiştir.”

Günümüzün yerli hareketleri, bu ırkçılıktan koparak yerli dilleri, kırsal cemaat, *ayllu* gibi yönetim pratikleri, yerli bilgi-si/bilgeliği, yerli dinleri ve ayinleri, yerli sanatını yeniden talep eden, yerli kimliğinin değerlendirilmesine yönelik bir kültüralizmi va’zetmektedir. Hiç kuşku yok ki, içe-kapalı cemaat yapısını yeniden üretmeye, arkaik/folklorik “yerli”nin müze vitrinlerinden çıkararak canlandırılmasına yönelik özselci bir kültüralizm

değildir bu. Yerli hareketleri Colombus'un topraklarını çoktan "keşfettiği"nin, ve uzun bir sömürgecilik tarihinden geçtiklerinin, ve kendilerinin beyaz ve mestizolarla birlikte ulus devletlerin yurttaşları olduklarının bilincindedirler. Tarih, büyük çoğunluğu için geri dönüşsüzdür; ancak, gelecekteki yerlerini "yerliler" olarak almak istemektedirler. Kültürlerini canlandırmaya yönelik talepleri, kendi yazgılarını ellerine alma girişimlerinin bir yansımasıdır. "Cemaat", dil, teritorya, ritüel, içine kapanacakları bir kültürel hücreyi değil, dünyaya açılırken temel alacakları bir zemini simgelemektedir onlar için.

İkinci potayı ise, ekoloji oluşturmaktadır. Ne denli kentlileşmiş olurlarsa olsunlar, Latin Amerika yerliliğinin ana gövdesini (avcı-toplayıcılıkla geçinen Amazon toplulukları dışında) hâlâ köylülüğün/kırsalın oluşturduğunu akıldan çıkarmamak gerek. Toprak, köylülük için (ama aynı zamanda avcı ve toplayıcı topluluklar, hortikültüralistler için de) salt bir geçim aracı olmanın çok ötesinde bir değer taşır.

"Yerli halklar Toprağı bir yaşam kaynağı, Yaratıcı'nın, bizi besleyip barındıran, eğiten bir armağanı olarak görürler. Adetler, kültürler ve toprağın işlenişi bir yerli halktan diğerine önemli ölçüde farklılık gösterse de, hepsi toprağı yakın bir akraba olarak görür. Toprak Ana, evrenlerinin merkezi, kültürlerinin çekirdeği ve kimliklerinin temelidir. Atalarını barındırdığı için onları geçmişe, ihtiyaçlarını karşıladığı için şimdiki zamana ve çocuklarına ve torunlarına bırakacakları mirası oluşturduğu için de geleceğe bağlar. Yerli olmak, bir toprağı aittir." (Burger, 2000: 18)

Böylelikle Meksika'da Guadalupe Bakiresi kültü içerisinde massolan Toprak Ana Tonanzin, ya da Andlar bölgesi yerlilerinin Pachamama kültü, onların dünya temsillerinde merkezî bir rol üstlenmiştir.

Doğayla bütünleşik, ona zarar vermeyen, onu gözetken bir kültür fikri, bir başka deyişle ekolojik bilinç, her zaman pratikte

olmasa da kuramsal olarak tüm yerli hareketlerine içkindir. Yerüstü ve yer altı kaynakları, ormanlar, nehirler, göller, geçim gereksinimlerinin sağlamakla birlikte, yağmalanacak, araçsallaştırılacak, tüketilecek kaynaklar değil, gözetilmesi, sürdürülebilir kılınması, yaşatılması gereken canlılar olarak kavramsallaştırılır. Bu durum, ileride de göreceğimiz üzere, yerli hareketleri sık sık topraklarındaki kaynakları işletmeyi hedefleyen Çokuluslu şirketler ile sık sık karşı karşıya gelmektedirler.

Latin Amerika’daki yerli hareketlerin talepleri, böylelikle, yedi başlık altında toplanabilecektir:

1.Toprağa ilişkin ve teritoryal talepler: Yerli halkların toprakları, doğal kaynakları ve bölgeleri üzerindeki, devredilmez, vazgeçilmez, sınırlandırılmaz kolektif mülkiyet hakkının tanınması; gasp edilen toprakların cemaatlere iadesi; yerli bölgelerinde ulusal hükümetlerin ya da ÇUŞ’ların “kalkınma” projelerine son verilmesi; kaynakların işletilmesi konusundaki kararların alınması ve yürütülmesinin yerli cemaatlerine bırakılması⁵⁸; hükümetlerin ulusal ve çokuluslu şirket politikalarının doğal kaynaklar üzerine uygulanmalarından ya da toprak veya can gü-

⁵⁸ “Yerli halklar için topraklarımız ve kaynaklarımız kültürlerimizin gelişmesi için aslidir, tinselliğimizi, kültürlerimizi, adetlerimizi, kurumsallığımızı, geleneklerimizi, ilaçlarımızı, besin güvenliğimizi ve halklarımızın yaşamını temsil ederler ve onlarla iç içedirler.Yerli halklar devletlerin sözde “kalkınma”yı sağlamak için dayattıkları politikalardan birinci elden etkilanmektedir. Tarım reformu, maden, hidroelektrik, petrol endüstrileri, çeşitli tiplerde altyapı inşaatları gibi politikalar, hiçbir gelişme sağlamamak bir yana, topraklarımızın istilasını, ormanlarımızın tahrip edilmesini, yer altı ve yerüstü kaynaklarımızın yağmalanmasını, çevrenin kirlenmesini halklarımızın yoksullaşması ve soykırımını getirmektedir. (...)Yoksulluğu karşı durabilmek için, bölgelerimiz, topraklarımız ve doğal kaynaklarımızın ulusal ve uluslararası piyasalara açılma fikrine karşı duruyoruz.” (Cumbre Continental de Pueblos y Organizaciones Indigenas, Territorio Mapuche, Mar Del Plata, Argentina, 2-4 Kasım 2005. <http://www.cumbrecontinentalindigena.org/declaracion.php>)

venliği yoksunluğundan kaynaklanan her türlü zararı gidermesi ve sorunları çözmesi;

2. Özerkliğe ilişkin talepler: Yerli halkların kaderlerini özgürce tayin haklarının tanınması; Devletlerin, toplumlarının çokkültürlü, çoketnili ve çokdilli yapısını tanınması⁵⁹; ırkçılık, ayırıcılık, hoşgörüsüzlük ve dışlanmaya karşı mücadele; yerli halkların haklarının, özellikle yaşam tarzlarının yoksulluk, marjinalleşme ve toplumsal dışlanmaya karşı yeterli mekanizmalar olduğunun yasal kabulü; cemaatlerin iç işlerinde örfî hukuklarını uygulaması;

3. Kültürel talepler: Yerli dillerin hükümetlerce kabulü; cemaatlerin eğitim programlarını kendileri düzenlemeleri; yaşlıların bilgeliğini korumak ve sistemleştirmek üzere stratejiler geliştirilmesi, bilgilerin, kültürün ve maneviyatın eğitim programları aracılığıyla genç kuşaklara aktarımı; yerli halkların kültürel mirası ve entelektüel mülkiyetinin tanınması ve korunması; yerlilerin kültürel miraslarının yönetiminde söz sahibi olması; geleneksel sağlık pratiklerinin ve sağlık açısından önemli bitki, hayvan ve madenlerin korunması;

4. İnsan haklarına ilişkin talepler: Yerli bölgelerinin demilitarizasyonu; yasadışı silahlı grupların, beyaz muhafızların ve diğer grupların silahsızlandırılarak cezalandırılması; yerli kadın ve çocuklara yönelik insan hakları ihlallerine son verilmesi; yerli kişi ve ailelerin devletlerarası sınırlardan serbest geçiş hakkı; yerli ve sivil toplum önderlerine karşı kovuşturmalara son verilmesi; yerli toplumlar arasında, bilgilendirilmemiş ve rızaya dayalı ol-

⁵⁹ “Yerli halkların, çeşitli özerklik ve özyönetim biçimleriyle ifade edilen kendi yazgılarını özgürce tayin hakkını tanıyan gerçek bir toplumsal sözleşmeye dayalı demokratik, içleyici, kültürlerarası, adil devletlerin kurulması.” (Fundación Rigoberta Menchú ve Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM)’nun çağrısıyla düzenlenen Latin Amerika Yerlileri Konferansı bildirisinden - Tepotzlán, Morelos, 12 Ekim 2004.)

mayan genetik araştırmalara son verilmesi; cinsiyet eşitliğine, yerli kadınların mücadele ve bilgilerine saygı;

5. **Sosyal talepler:** Ücretli çalışan yerliler için daha iyi çalışma koşulları ve daha yüksek ücretler; sağlık kurumlarına sınırsız erişim hakkı; örgütlerin tüm toplumsal düzlemlerde meşru olarak tekabül eden mekanlara katılıp haklarını uygulaması ve savunması;

6. **Yerli örgütleri ve diğer toplumsal kesimlerle ilişkiler:** Kolektif hakların tam uygulanmasına olanak verecek siyasal ufku sağlamak açısından, ortak stratejileri geliştirmek ve hayata geçirebilmek için yerli halklar arasındaki iletişim ve dayanışma mekanlarını güçlendirmek ve harekete geçirmek; ulusal ve uluslararası düzlemlerde diğer muhalif sivil toplum kesimleriyle yakın işbirliği; yerli hareketin konumunu yansıtan önerilerle Dünya Sosyal Forumu gibi uluslararası forumlara katılmak; yerli örgütleri arasındaki bilgi paylaşımı konusunda teknolojik gereçlerin kullanımı; Abya Yala Yerli Halkları ve Örgütleri Ağı’nı kurmak için birlikte uğraş; kolektif ve tarihsel hakları için mücadele veren tüm yerli halklarla, bu arada Zapatistalarla, Venezüella halkı ve Başkan Chavez’le, sürekli antiemperyalist mücadelesinden dolayı Küba halkıyla dayanışma;

7. **Uluslararası hukuk:** BM Altkomisyonu’nca benimsenen Yerli Halklar Hakları Evrensel Bildirgesi’nin onaylanması; ILO Kovansiyon 169’un onaylanıp etkin tarzda uygulanması.

6. Bölüm

LATİN AMERİKA'DA "DEMOKRATİKLEŞME" SÜREÇLERİ VE ÇOKKÜLTÜRCÜ YÖNELİŞLER: TOPRAK HAKLARI, ÖZERKLİK, ÇOK-DİLLİ EĞİTİM

20. yüzyılın son onyılı, Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğu, ulusun çok-etnili ve çoğul kültürlü karakterini tanıyan yeni Anayasaların benimsenmesine sahne oldu. Brezilya (1988), Kolombiya (1991), ve yeni bir Magna Carta'yı kabul eden Venezüella (1999) bunlar arasında öne çıkan örneklerdir.

Günümüzde Latin Amerika ülkelerinin neredeyse tamamı, günümüzde Anayasalarına ülkelerinin çok-etnili ve çoğul kültürlü karakterini tanıyan maddeler geçirmiş durumdadırlar. Anlamlı bir yerli nüfusuna sahip olup da bu duruma istisna oluşturan iki ülke vardır: Guatemala ve Şili. Guatemala'da sonradan siyasal partiye dönüşen gerilla örgütü URNG ile imzalanan anlaşma sonrasında referanduma sokulan Anayasa değişikliği önerisi reddedilirken (1999), Şili, Anayasası'nı değiştirmemekle birlikte ILO'nun 169 sayılı Konvansiyonu'nu 2008 yılında onaylayarak bu yolda önemli bir adım attı.⁶⁰ Şili, daha önce ise, toprak-

⁶⁰ ILO'nun 169 sayılı Yerli ve Kabile Halklar Konvansiyonu'nu (1989) onaylayan Latin Amerika ülkeleri ve onay tarihleri şöyledir: Meksika (1990), Kolombiya (1991), Bolivya (1991), Kosta Rika (1993), Paraguay (1993), Peru

larında yaşayan Mapuche, Rapa nui ve Aymaralar için geniş kolektif haklar tanıyan bir yerli yasasını kabul etmişti (1993).

Meksika Anayasası'nın 1992'de değiştirilen 4. maddesi, "Meksika ulusunun, yerli halklara dayanan çoğul-kültürlü bileşimini tanımakta ve dilleri, kültürleri, örfleri, adetleri, kaynakları ve özgül toplumsal örgütlenme biçimlerini koruma altına almaktır." İsyancı EZLN ile Meksika hükümeti arasında 1996'da imzalanan, ancak Federal Kongre'nin 2001'de kabul ettiği "Yerli Yasası"yla geçersiz kılınan San Andrés Larráinzar Anlaşması'nı hayata geçireceğini ilan eden Başkan Vicente Fox döneminde gerçekleştirilen yeni Anayasa reformu çerçevesinde değiştirilen 2. maddeyle ise, yerli cemaatlerin hukuksal özerkliği kabul edilecektir. Böylelikle Meksika'nın yerli cemaatleri, a) Birlikte yaşama ve örgütlenmenin iç biçimleri üzerine karar alma; b) Anayasal ilkeler ve İnsan Haklarıyla çelişmemek kaydıyla iç çelişkilerini kendi normatif sistemleri doğrultusunda çözüme kavuşturmak; c) Cemaat kültür ve dillerini muhafaza etmek ve zenginleştirmek; d) "Stratejik alanlar" dışında kendi hukuk sistemleri altındaki doğal kaynaklardan tercihli olarak yararlanmak; maddeleriyle ifadelendirilen bir özerkliğe kavuşmuşlardı. Anayasa bunun yanı sıra, yerli cemaatlere geleneksel işlemleri ("*usos y costumbres*") doğrultusunda iç otoritelerini ve belediyeler nezdindeki temsilcilerini seçme yetkisini tanımaktaydı. (de la Peña, 2006: 286-287).

Benzer bir süreci diğer Latin Amerika ülkelerinin pek çoğunda izlemek, mümkündür. Çarpıcı bir örnek, Kolombiya'dır.⁶¹ Ül-

(1994), Honduras (1995), Guatemala (1996), Ekvator (1998), Arjantin (2000), Brezilya (2002), Venezüella (2002), Dominik (2002), Şili (2008), Nikaragua (2010). Konvansiyonu onaylayan, Latin Amerika dışındaki ülkelerin sayısı ise sadece 7'dir: Orta Afrika Cumhuriyeti, Danimarka, Fiji, Nepal, Hollanda, Norveç, İspanya.

⁶¹ Kolombiya örneği çarpıcıdır, çünkü "narko-militarist" olarak nitelendirilmesi mümkün olan Kolombiya devleti, 1990'ların Anayasal dönemecine

kede “Virgilio Barco hükümeti, devleti ademi merkezîleştirme, belediye yönetimlerinin reformu, silahlı gruplarla barış sürecini başlatmak üzere harekete geçti. Başkan Gaviria ise, devletin modernleştirilmesi (neoliberal ekonomi, özelleştirme, serbestleştirme) ve barış yolundaki adımları daha ileri boyutlara taşıyacaktı.” (Avirama ve Marquéz, 1995: 85)

Kolombiya’da, yerli örgütlerinin de temsiliyle oluşturulan Ulusal Kurucu Meclis, ilk kez yerli halkların ve cemaatlerin toprak, siyaset, ekonomik gelişme, idare ve toplumsal-kültürel haklarını tanıyan yeni bir anayasanın hazırlanışını üstlenecekti. 1991 tarihli yeni Kolombiya Anayasası, “Kolombiya ulusunun etnik ve kültürel çeşitliliğini tanıyıp koruma altına almakta (md. 7); İspanyolca’yı Kolombiya’nın resmî dili olarak tanımakla birlikte etnik grupların dil ve lehçelerini kendi bölgelerinde resmî dil kabul etmekte ve geleneksel dilleri konuşan cemaatlerin iki-dilli hale gelme umudunu ifade etmekte (md. 10); tüm inançların yasa önünde eşit ölçüde özgür olduğunu tesis temekte (m. 19); etnik grupların ortaklaşa toprakları ve resguardo topraklarının satış ve devrini yasaklamakta (md. 63); etnik grupların üyelerinin kültürel kimliklerini örgütlenme ve geliştirme hakkını tesis etmekte (md. 68); yerli halkların otoritelerinin kendi bölgelerinde hukuksal yetkelerini –Anayasa ve Cumhuriyet yasalarıyla çelişmemek kaydıyla- kendi norm ve işlemleri doğrultusunda uygulama haklarını tanımakta (md. 246); yerli teritoryalarının cemaat-

dek, (sayıca oldukça az olan) yerli toplumlarına acımasız muamelesiyle kötü bir şöhret sahibiydi. Örneğin 1960’lı yıllarda yerlileri işkenceyle öldüren bir beyazın “yerli öldürmenin suç olduğunu bilmediği” gerekçesiyle, yargılandığı mahkemede beraat ettirilmesi mümkün iken, ya da kahve topraklarının büyük bölümünün bulunduğu (aynı zamanda FARC’ın da etkili olduğu) Cauca bölgesinde yerlilerin 1971’de kurduğu CRIC (Consejo Regional Indígena del Cauca) hükümetlerin ağır baskılarıyla karşılaşmış, onlarca yöneticisi “failli meçhul” cinayetlere kurban giderken, onlarcası da cezaevine konulmuştu (Ramos, 2002: 261).

lerin örf ve adetleri (usos y costumbres) doğrultusunda yönetilmesini kabullenmektedir. (Avirama ve Marquéz, 1995: 102-105)

Gros'un (2000: 64) deyişiyle Kolombiya'da "yerli olmak, tarihi ve kökeni bakımından Kolombiya yasası nezdinde bir teritorya üzerinde uygulanan kolektif hakka saygı ya da tanınması iddiasındaki bir cemaatin üyesi olmak demektir."⁶² Bu, toprak hakkının yanı sıra bir dizi hakkı da varsaymaktadır: özyönetim (cabildo'lar ya da diğer cemaat yetkelerinin resmen tanınması) ve yerli statüsüyle bağlantılı bir dizi hak: hastanelerde ücretsiz bakım, iki-dilli, iki-kültürlü öğrenim hakkı, üniversiteye ücretsiz kayıt, askerlik ve toprak vergilerinden bağışıklık, cemaat içerisinde kendi örflerine göre yargılanma hakkı ve 1991 Anayasası'ndan bu yana bunlara eklenen ulusal kaynaklardan transfer, çevrenin korunması ve özel seçim çevreleri aracılığıyla senatoda temsil hakkı."⁶³

Böylelikle Kolombiya'da nüfusları ancak 600.000 kadar olan yerli cemaat mensupları, yaklaşık 10 milyon kadar hektar toprak üzerinde özyönetim hakkını ele almıştır. Bu Latin Amerika için dahi "olağanüstü" sayılabilecek durumun, az ileride ele almaya çalışacağım neoliberal politikaların gereksinimlerinin yanı sıra, bu ülke özgülünde, yerli cemaatlerin büyük bölümünün aynı zamanda isyancı gerilla örgütü FARC'ın denetimi altındaki bölgelerde yaşıyor olması nedeniyle, örgütü etkisizleştirmeye yönelik bir siyasetle bağlantılı olduğu vurgulanmalıdır (Le Bot, 2009: 66).

⁶² 70'li yıllarda yerli hareketi resguardo topraklarının devredilmezliğini ilan eden 1890 tarihli, 89 sayılı yasanın uygulanmasını talep etmekteydi. 1991 Anayasası yerli cemaatlerin toprak hakkını kabul etmekte ve resguardo'yu da tanımaktadır.

⁶³ Ne ki Gros (2000: 65) yerli kimliğiyle tikel haklar arasındaki bağlantının izinin İspanyol krallığının paternalist politikalarına dek sürülebileceğine, bu vesayetin ancak Cumhuriyet döneminde yerli topraklarını özel mülkiyete açan liberal siyasalarca lağvedildiğine dikkat çeker.

Aynı dönemde Ekvator'da da hükümetler yerli hakları konusunda bir dizi inisiyatif gerçekleştireceklerdir. 1994'te yerli halkların ata topraklarını tanıyan Tarımsal Kalkınma Yasası'nın ardından, 1996'da Anayasa'nın 1. maddesinde Ekvator'u "çoğul-kültürlü ve çok-etnili olarak tanımlayan değişiklik yapılacak ve yerli halkların çoğunlukta olduğu bölgelerde yerel yöneticilerini seçme hakkı tanınacaktır.

Ekvator'un yeni Anayasa'sında yerli halkların talep ettiği çoğul ulusluluğa dair bir hüküm yer almasa da, bir dizi norm (kimileri ikircimli olsa da) çeşitlilik-yerellik yönünde adımlar oluşturmaktaydı. Bunlar arasında en vurguları şunlar:

- Devlet çoğul-kültürlü olarak tanımlanmakta ve atasal dilleri kendi bölgelerinde resmi dil kabul etmekte; ancak çeşitlilik içerisinde birliğin güçlendirilmesi gereğine vurgu yapılmaktadır (1. ve 3. md.)
- Devlet uluslararası hukukla bağlılığını kabul edip her türlü sömürcülüğü mahkûm etmekte, kolektif haklarla ilgili uluslararası sözleşmelere uymayı taahhüt, cemaat topraklarının devredilmezliğini -kamu yararını saklı tutmak kaydıyla- kabul etmektedir (4.3 ve 6; 161.5 ve 83.2. maddeler);
- Devlet yerli ve siyahi halkların topraklarının yenilenebilir kaynaklarının kullanım, yönetim ve korunmasına katılımını kabul ederken, daha az gelişmiş bölgeler ve ulusal çıkar durumlarında kamu ve özel yatırımlara özel muamele hakkını saklı tutmaktadır (83.4 ve 271. md.);
- Geleneksel ve alternatif ilaçların geliştirilmesi gereği ve ülkenin çeşitliliğine uygun eğitim programlarını kabul edip ikidilli kültürlerarası eğitimi güvence altına almaktadır (44, 68 ve 69. md.).
- Yerli ve siyah halkların kolektif hakları ve çevresine ilişkin düzenlemeleri taahhüt altına almaktadır (83 ve 92. md.);
- Yönetimi adem-i merkezileştirerek "işlev, görev, yeti ve sorumlulukları ve kaynakları tedricen bölgesel karakterli özerk

ya da benzeri seksiyonel kendiliklere tevdi etmeyi" taahhüt etmektedir. (225. md.) (71)

Ekvator'da 1998'de Yerli ve Siyahi Halklar Planlama ve Kalkınma Ulusal Konseyi (CONPLADEIN) kurulmasının ardından, aynı yıl, ILO 169'un onaylanacaktır. (Rodríguez, 2003: 65-66, 70-71).

Latin Amerika'da en yüksek yerli nüfus oranına sahip ülkelerden biri olan Bolivya'da da, uzun süre ulusal-popülist eğilimler doğrultusunda *campesina*'lar olarak massedilmeye çalışılan yerli halkların özgül haklarının tanınmasına yönelik girişimler, 1980'lerin sonlarında baş gösterecektir.

Sol kökenli MIR ile eski general Bánzer'in sağcı AND'sinden oluşan ve 1989'da kurulan Acuerdo Patriótico (AP) hükümeti yerli harekete karşı belirli bir duyarlılığı ifadelendirmekten çekinmemektedir. MIR'den Başkan Paz Zamora uluslararası platformlarda yerli haklarından söz açmakta, hatta ABD'nin "anti-narkotik savaşı"nın zirvesinde, koka yaprağının kültürel değerinden söz etmekteydi. Ülke içerisinde de hükümet Yerli Enstitüsü'nü güçlendirmiş; yerli kültürlerarası eğitimi desteklemiş ve yerli dillerde kitlesel okuma-yazma kampanyalarına girişmişti; Zamora ayrıca ILO'nun Konvansiyon 169'unu onaylayan ilk başkanlardan biri olacaktır.

Bolivya'da 1993 seçim kampanyası, yerlileri yakın geçmişte dek "*campesino*" olarak tanımlayan ve kültürel farklılıklara karşı kasıtlı bir körlük politikası izleyen çoğunluk partisi MNR'nin çoketnililik sorununu daha da çarpıcı biçimlerde gündeme taşımasına olanak sağladı. MNR'nin "liberal" görüşlü lideri Cárdenas, bu seçimlerde bir yerli hareketi olan *Kataristalar*la koalisyonla girmişti.

İktidarın 1993'te yayınladığı *Plan de todos*, yeni hükümetin stratejisinin anahatlarını vermektedir. Toplumsal programlarla desteklenen, devletin düzenleyici rolüne vurgu yapan bir neoliberalizmdi bu. Planın başlıca noktaları: 1) Yerli bir örgütlenme

biçimi olarak cemaat üzerine vurgu; 2) Coğulcu demokrasinin derinleştirilmesi; 3) Kùltürlerarası ve iki dilli eğitimin genel politika olarak benimsenmesi idi. Yanı sıra cemaatler, *tentalar* ve etnik grupların toprak hakları da kabul edilmekteydi. Öte yandan, hükümetin çiftdilli eğitime yönelik vaadleri Dünya Bankası'ndan güçlü bir destek almaktaydı. (Albó, 1995: 65-71)

Bu süreç içerisinde, Bolivya Anayasası'nın (1967) 1. maddesi 1994'de değişikliğe uğratarak, "*Üniter Cumhuriyet şeklinde tesis edilmiş özgür, bağımsız, çok-etnili, çoğul-kùltürlü (pluricultural) Bolivya, hükümet olarak tüm Bolivyalıların birlik ve dayanışması üzerine temellenen temsili ve katılımcı demokratik biçimi benimser,*" hükmü benimsenmiştir.

Yine hatırı sayılır oranda bir yerli nüfusa sahip Peru ise, yerli hakları açısından ikircimli bir tablo sergilemektedir. Fujimori iktidarında kabul edilen ve Başkanlık yetkilerini arttıran yeni Anayasa'da yerlilere ilişkin somut maddeler, devletin "Ulus'un etnik ve kültürel çoğulluğunu tanıyıp ve koruduğunu" belirten II/19. madde ile ülkenin resmî dilinin İspanyolca olduğunu, ancak başat oldukları bölgelerde Quechua, Aymara ve diğer aborijinal dillerin de resmî dil olduğunu ifadelendiren 48. maddesidir.⁶⁴ Köylü ve yerli cemaatlerinin temel insan haklarını ihlal etmemek kaydıyla kendi topraklarında kendi örfi yasalarını uygulamaları da Anayasal güvence altındadır. (Remy, 1995: 121)

* * *

Bu örneklerde görüldüğü üzere, Latin Amerika ülkelerinin yerli nüfusa sahip olanların tamamı, yerli dillerin korunmasını ve kendine özgü eğitim haklarını güvence altına alan ILO Konvansiyon 169'u onaylamak suretiyle (Latin Amerika'da 169'u onaylamayan ülkeler Belize, El Salvador, Guyana'lar ve Uru-

⁶⁴ <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Peru/per93reforms05.html#titIIcapI>

guay’dır) ve/veya Anayasalarında gerçekleştirdikleri değişikliklerle, homojen ulus, monolitik ulus-devlet kavrayışını terk ederek şu ya da bu ölçüde çok-dilli, çokkültürcü uygulamalara kapıyı aralamıştır.

Hiç kuşku yok ki, yasalarda değişiklik yapmak, hayatı değiştirmek anlamına gelmez. Latin Amerika’nın yerlileri, halen yaşadıkları ülkelerin en yoksul ve dezavantajlı kesimleri olmayı sürdürmekte, işsizlik, düşük eğitim düzeyi, yetersiz beslenme, temiz suya, elektrifikasyona, sağlık hizmetlerine erişimsizlik, cezaevlerindeki yüksek nüfus oranı, uyuşturucu kullanımı, gündelik yaşamda ırkçılığa maruz kalma gibi konularda toplumlarının en dezavantajlı kesimleri olmayı sürdürmektedir.

Bu durum, bizi 20. yüzyılın son onyılında Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen yapısal değişimlerin doğası üzerinde biraz kafa yormaya sevk etmelidir.

Yerli varlığı ve özgül haklarının devletlerce tanınmasına yol açan iç ve kimi dış dinamikleri daha önce işlemiştik. Yerli mücadele gelenekleri, başta BMÖ ve ILO olmak üzere kimi uluslararası organlardaki, yerli haklarını yeni bir kavrayışla ele alan yönelim değişiklikleri, yerli sorun ve haklarını gündeme getiren STÖ’lerin etkinlikleri, 1968 yükselişinin Batı dünyasında farklılıkları (kadınlar, siyahîler, yerliler) dikkate almaya sevk eden yeni bir kavrayışa yol açması, vb.

Ancak Latin Amerika ülkelerinin birbiri peşisıra yöneldikleri bu paradigmatik değişikliği salt bu etkenlerle açıklamak mümkün değildir. Kıtanın 1980’lerde içine düştüğü dış borç krizi ve 1990’lı yıllardan itibaren Dünya bankası ve IMF gibi uluslararası finans kuruluşları eliyle dayatılan yapısal uyum programları, yerli kimlik ve haklarının çeşitli düzlemlerde tanınmasını sağlayan altyapıyı oluşturacaktı. Bir başka deyişle, Latin Amerika devletlerini yerli haklarına çeşitli düzlemlerde tikel haklar tanımaya razı eden, neoliberal politikalar olmuştur...

Açımlayalım:

1970'li yıllarda, hızla yükselen petrol fiyatları, artan faiz oranları, büyümenin yavaşlaması özellikle Latin Amerika'da pek çok yoksul ülkeyi daha yüksek bir borç yükü altına sokmaktaydı. Borç krizi, 1980 ve 90'lı yıllarda Dünya Bankası ve IMF'yi "yapısal uyum" olarak bilinen reform dizilerini formüle ederek yoksul ülkelere dayatmaya yöneltti: ekonomik yaşamda devletin rolünün azaltılması, devletlerin sosyal harcamalarının (özellikle sağlık ve eğitim) azaltılması, bu hizmetlerin paralı hale getirilmesi, ticaretin serbestleştirilmesi, kur devalüasyonları, devlet işletmelerinin satışı, mali ve istihdam piyasalarının deregülarizasyonu...

Böylelikle 30 yıl içerisinde, dünya kalkınma çabalarının resmi hedefleri dramatik bir düşüş göstermişti. W. W. Rostow'la bağlantılandırılan ve sanayileşmiş ülkelerin tüketim düzeyini yakalamaktan söz eden 1960'ların nosyonundan, 1970'lerin sonlarında yoksulların temel gereksinimlerinin karşılanması programına, 1980'lerde ise Yapısal Uyum Programlarının yoksullara dayattığı, temel gereksinimlerin karşılanmasından dahi vazgeçen "kemer sıkma" beklentilerine gelinmişti. Geline nokta, "resmen onaylanan tek kalkınma siyasasının, bir kalkınma siyasasının olmayışı, kaynakların dağıtımının devlete değil, piyasaya bırakılması gereği" anlayışıydı. (Edelman ve Haugerud, 2005: 7-8)

Yeni (neoliberal) paradigma, borç krizindeki Latin Amerika devletlerini popülist/paternalist "sosyal devlet" uygulamalarından vaz geçmeye yöneltecekti. Yaşadıkları ülkelerde nüfusun en yoksul ve dezavantajlı kesimlerini oluşturan yerli topluluklara yönelik "refah uygulamaları"nın (altyapı, eğitim ve sağlık hizmetleri) yüksek maliyetiyle bu kalemelerin önde gelenini oluştuyordu. Buna karşılık cemaat özerkliklerinin tarınmasını içeren çokkültürcü reformlar, yerli toplulukların masraflarını bizzatîhî yerli cemaatlere, ya da onları destekleyen ulusal/uluslararası STÖ'lere yıkmayı hedeflemekteydi – "modern, birleşik, mestizo bir ulus" tahayyülünden vazgeçmeyi ve farklı ölçülerde adem-i

merkezîleşmeyi, merkezî yetkilerin (cemaatlara, yerel yönetimlere, sivil topluma, şirketlere) devrini gerektirse de.

Ekvator'daki "demokratikleşme/adem-i merkezîleşme" süreçlerini "İktisadî neoliberalleşme ile siyasal adem-i merkezîleşme arasında bir eklemlenme" olarak tanımlayan Rodríguez (2003: 72), aynı süreç içerisinde emekçi kesimlerin kronikleşen hak kayıplarına dikkati çeker:

Bu nedenledir ki, başta yerliler olmak üzere kimi toplumsal hareketlerin yurttaşlık haklarına ilişkin temalar gündeme gelebilirken, işçi hakları sorunu devre-dışı bırakılabilmektedir. Bu alanda tersi gelişmeler söz konusu: kamusalın özelleştirilmesi, işçi haklarının sınırlandırılması, sosyal sigorta sisteminin özelleştirme kapsamına alınması (55. md.), eğitimde idari adem-i merkezîleşme, temerküzsüzleşme, özellikle sağlık, eğitim, adalet güvenlik, enerji, içme suyu, yanıcı madde nakliyatı, kitle ulaşımı, telekomünikasyon gibi kamu hizmetlerinde bunların yürütülmesini engelleyecek protesto hareketlerinin yasaklanması (35.10 md.)...

Yerli özerklik tasarımları, neoliberal sahnenin önde gelen aktörlerinden uluslararası finans kurumları (IMF, Dünya Bankası, Inter-Amerikan Bankası...) ⁶⁵ ve Çokuluslu Şirketlerce de (ÇUŞ) hararetle desteklenmiş olmasının nedeni, olasılıkla budur: bir yandan devletlerin "sosyal" bütçelerini hafifleterek borç ödemeye öncelik vermelerini sağlaması, "kamu" retoriğini zaafa uğratarak sosyal maliyetleri sivil topluma yükleyen bir zihniyet değişimini simgelemesi...

⁶⁵ Azgelişmiş ülkelere kredi sağlayan Dünya Bankası ve onun bölgesel versiyonları olan bankalar (Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası ve Interamerikan Kalkınma Bankası) 1990'lı yıllardan itibaren bünyelerinde yerliler, etnik azınlıklar, çevre korunması vb. konulara ilişkin uzman birimler oluşturdular ve kredilendirme koşulları arasına bu sorunlara ilişkin duyarlı projelerin oluşturulması koşulunu getirdiler. (Rodríguez, 2003: 89-90).

Ama aynı zamanda, özerklik uygulamalarının ulus-devletlerin teritoryal yetkelerini sınırlandırmakla, ÇUŞ'ların yerli toprakları üzerindeki doğal kaynaklara yönelik tasarruflarında yozlaşmış, rüşvetçi bürokrasileri bypass ederek doğrudan cemaat önderleriyle muhatap olma olanağını sunması da etkili olmuşa benzemektedir. Pek çok Latin Amerika ülkesinde yerli cemaatlerin bugüne değin pek az işletmeye açılmış kaynakların (doğalgaz, petrol, kereste, akarsular...) bulunduğu marjinal bölgelerde (tropikal ormanlar, yarı-çöl topraklar, dağlık bölgeler) bulunduğu bölgelerde yoğunlaştığı akıldan çıkartılmamalıdır.⁶⁶ Warren ve Jackson (2002: 23), *"Adem-i merkezîleşme ve siyasal ve etnik çoğulculuk gibi neoliberal ilkeler yerli cemaatlerin paternalist devlet ve bölgesel ajansları bypass ederek ulusal ve uluslararası şirketlerle kendi pazarlıklarını yürütmelerine olanak sağlamaktadır."* derken bu durumu tersinden okumaktadır.

* * *

Her durumda, 1990'lı yıllar, Latin Amerika'nın pek çok yerli toplumu en belirginleri teritoryal özerklik ve çok-dilli, çok-kültürlü eğitim olan bir dizi yeni alandan yararlanmaya başladı. Bu durumun yerli toplulukların rejenerasyonunda, bir başka deyişle Latin Amerika'da günümüzde yaşanmakta olan "Yerli Dirilişi"nde etkin olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Gros (2000: 59-62)'dan özetle nakledecek olursak:

ONIC'in örgütlediği IV. Ulusal Yerli Kongresi (30 Ağustos- 3 Eylül 1993, Natagaima/ Tolima)'nde Sierra Nevada de Santa Marta'da Kankuamo yerlilerinin yeniden canlandığı müjdesi ve-

⁶⁶ ABD'nin Batı Yanküresi İşlerinden sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı Roger F. Noriega, Bolivya'nın halk ayaklanmalarıyla sarsıldığı 2 Mart 2004 tarihinde ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi huzurundaki ifadesinde, "Bolivya'daki demokrasi programımızın temel hedeflerinden biri, uzun süredir marjinalleşmiş yerli nüfusu, siyasal yaşama çekmektir," derken olasılıkla benzer bir mantığı seslendirmektedir. (akt.: Solo, 2004)

rilmişti. Birkaç ay sonra, Valledupar (Sierra bölgesi) belediyesinde Atanquez beldesinin 6000 sakiniyi temsilen 300 kadar delege, Sierra Nevada'da Arhuaco (İka), Kogui (Kaggaba) ve Arsario (Wiwa)'ların yanı sıra dördüncü bir etnin doğduğunu ilan etti. Çoğu uzman tarafından kesinlikle asimile olmuş ve mestizo'laşmış kabul edilen bir grubun bu yeniden doğuşu, olağanüstü bir durumdu. Bugün Atanquez adını alan bu cemaat, kırk yıl kadar önce, Gerardo ve Alicia Reichel-Dolmatoff tarafından (Aritama adı altında) incelenmişti. Yazarlar, bu grubu "mestiza" olarak tanımlamakta ve iki kesime ayırmaktaydı: "yerli" ve "uygar". Yerli kesimin tüm enerji ve kaynaklarını "uygar" gruba dahil olmak için seferber ettiğini vurguluyorlardı. Kuşaklar öncesinde Hristiyanlığa ihtida etmiş Kankuamo'ların torunları, saçlarını kestirmiş, *manta* (yerli giysisi) ve *poporo*'larını (koka tüketiminde kullanılan bir alet) terk etmiş ve dillerini unutmuşlardı.

Ülkede 1991'de kabul edilen yeni Anayasa farklı cemaatlere ait olabilen toprakları aynı yerli yetkesi altında birleştiren "yerli teritoryal kendilikleri" oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Sierra Nevada bu yeni hükmün uygulanmasına açık bir bölgedir. Bugüne dek burada yaşayan üç cemaat yıllar boyu, "*línea negra*"ya [kutsal dünyayı *bonachis* (beyazlar) topraklarından ayıran sınır] kadar olan topraklar üzerine hak mücadelesini sürdürmekteydi. Ancak üç departmanın kesişme noktasındaki Sierra Nevada'nın yerli bölgesine dönüşebilmesi için yitik dördüncü etnin küllerinden yeniden doğması gerekiyordu. Mitosların *mama*'lar (Kogui'lerin cemaat içinde büyük prestije sahip tinsel önderleri) tarafından yeniden gözden geçirilmesi gerekti.

Böylece, Kankuamo'ların ortaya çıkışıyla Kolombiya'da etnik grup sayısı en az 86 oldu. Yerli nüfusun yaklaşık 600.000 olduğu ve toplumun yaklaşık %2'sini temsil ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu önemli bir rakamdır.

Benzer bir olay, 1991'de, Bogota'nın banliyösü Suba'da "Muisca" yerlilerinin bir *cabildo* (bir *resguardo*'da⁶⁷ yaşayan cemaat ya da *parcialidad*'ın seçtiği otorite. Görevleri arasında *resguardo* topraklarını yönetmek, cemaat içi anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak ve cemaatin dış ilişkilerini yürütmek bulunmaktadır) seçilmesi sürecinde yaşanmıştı. Suba *pueblo*'suna dayanan beş aile, 19. yüzyılda *resguardo*'larının dağılmasının ardından köyü çevreleyen otlaklar üzerindeki ortak mülkiyeti ellerinde tutmayı sürdürmüştü. Uzun süre değersiz sayılan bu topraklar, kentsel büyümeyle birlikte hızlı bir değer artışına sahne olacak, bir inşaat şirketinin bu topraklar üzerinde inşaata kalkışması, kentlileşmiş bir "Muisca" dirilişine yol açacaktı. Topraklarını geri kazanmak için bir *cabildo* seçip, uzun bir hukuk mücadelesine giriştiler.

Birkaç yıl önce de, Cauca departmanında Macizo Central'de yaşayan bir köylü topluluğu, Yanacona adıyla yerli kimliğini yeniden doğruladı. Kimlik gösterenleri arasında koyun yününden yelek ve İnka kökenli birkaç sözcük bulunmaktaydı...

Gros (2000: 63), bu gibi kimlik dirilişlerinin gerisinde, toprak taleplerinin yanı sıra, belediye erkine doğrudan (klijentalist ağlar ve polis denetimi dışında) erişim olanağı da etkili olduğunu vurgulamaktadır.

* * *

⁶⁷ *resguardo*: Toprakları üzerinde sömürge döneminden kalma hak sahibi olan ya da son yirmi yıl içerisinde *resguardo* olarak tanınan yerli cemaatlerinin, ortak toprak sahibi korporasyonlar olarak sınırlı bir özerklikten yararlandığı, Kolombiya'ya özgü bir kurum. *Resguardo*, *cabildo* denilen, seçilmiş bir konsey tarafından yönetilir. Bu organlar, 1991 Anayasası'yla, ulusal hükümetin tahsis ettiği kamu fonlarının yönetimi ve cemaat içerisindeki adalet işlerinden sorumludur. (Gow ve Rappaport, 2002: 74). 70'li yıllarda yerli hareketi *resguardo* topraklarının devredilmezliğini ilan eden 1890 tarih, 89 sayılı yasanın uygulanmasını talep etmekteydi. 1991 Anayasası yerli cemaatlerin toprak hakkını kabul etmekte ve *resguardo*'yu da tanımaktadır.

Latin Amerika ülkelerinin yerli kimlik ve haklarına yönelik düzenlemelerinde ikinci önemli başlık, çift-dilli, çokkültürlü eğitimin kabulü ve uygulamaya sokulmasıdır. Bu düzenleme, örneğin Ekvator Anayasası'ndaki "ulusal eğitim sisteminin ülke çeşitliliğine uygun öğrenim programları benimsemesi ve idarî, malî ve pedagojik adem-i merkezileşme stratejilerini benimsemesini" öngören 68. ve "Devletin kültürlerarası iki-dilli eğitim sistemini güvence altına alan, anadili ilişkin kültürün birincil dili, İspanyolca'yı ise kültürlerarası ilişkilerin dili kabul eden 69. maddesi; Kolombiya Anayasası'nın "İspanyolca'nın resmî dil olduğunu bildiren, ancak etnik grupların diyalektlerini de kullandıkları bölgelerde resmi dil sayan, lingüistik geleneklere sahip cemaatlerde eğitimin iki-dilli olacağını" bildiren 10. ve "etnik grup mensuplarının kendi kültürel kimliklerinin gelişimine saygı gösteren bir eğitim hakkı"na sahip olduklarını belirten 68. maddesi; (1992 tarihli) Bolivya Anayasası'nın Bolivya eğitim sisteminin kültürler-arası ve iki-dilli olduğunu, çünkü kadın-erkek tüm Bolivyalılar arasında bir saygı ortamında ülkenin sosyokültürel heterojenliğini varsaydığını" belirten 1. ve "Tüm Bolivyalıların, hiçbir ayırım olmaksızın eğitime erişimini olanaklı kılan kültürler-arası ve katılımcı bir sistem inşası"nı eğitim sisteminin hedefi olduğunu belirten 3. maddesince (Gros, 2000: 174-175) tesis edilmektedir.

İki-dilli eğitim (ama iki-kültürlü değil) bazı ülkelerde (öz. Meksika) uzun bir tarihçeye sahiptir. Aslına bakılırsa, Latin Amerika'da 19. yüzyıldaki "ulus-biçimlendirme" süreçlerinin⁶⁸

⁶⁸ Latin Amerika devletleri, "kan birliği"ne değil, "özgür yurttaşların iradî birliği/toplumsal sözleşme" ilkelerine dayalı Fransız ve Anglo-sakson tipi bir uluslaşma sürecini benimsemişlerdir. Örneğin, Latin Amerikalı büyük devrimci Simon Bolivar, Jamaica'dan yazdığı mektupta, "bizler ne yerli, ne de İspanyoluz; ülkenin meşru varisleri (yerliler) ile gaspçı İspanyollar arasında ara bir şeyiz," (akt.: Gros, 2000: 180) demektedir.

iki önemli ayağından birinin eğitim (diğeri mestizolaşma) olduğu kaydedilmeli. Latin Amerikalı “kurucu babalar”, eğitime uygarlaştırıcı ve türdeşleştirici bir misyon biçmekteydi. İspanyolcalaştırma ve okur-yazarlığın yaygınlaştırılmasının, aynı zamanda yerliyi ve siyahı sömürgecilik boyunca maruz kaldıkları aşağılanma ve barbarlıktan, daha da önemlisi, üzerlerindeki Kilise ve latifundist vesayetinden kurtaracağı varsayılmaktaydı. Yalnızca cehalet ve Kilise denetiminden kurtulmuş mestizo’nun yurttaşlık statüsüne erişmesi olanaklı görülmekteydi; bunun için zorunlu eğitim bir önkoşuldu.

Oysa bu hiç de gerçekçi değildi; okur-yazar olmayanların büyük bölümünün kırsal kesimde, yerli cemaatler içerisinde ya da *hacienda*’larda serfler olarak yaşamaları, okulun yaygınlaşmasının önünde bir engeldi: üretim ilişkileri büyük ölçüde prekaptalistti ve yazının genelleşmesi için bir gereklilik yoktu.

20. yüzyıl başlarında da yerli ve yerli-olmayan nüfusun büyük bölümü okur-yazar değildi ve İspanyolca bilmediği için de “ulusallaşmış” sayılmıyordu; bu durum, nüfusun okur-yazar olmayan geniş kesimlerinin siyasal katılımdan dışlanmasına, seçme-seçilme hakkından yoksun bırakılmasına yol açmaktaydı. 20. yüzyıl başlarında tüm Latin Amerika’da bu haklara sahip olanların oranı %5-10 arasındaydı. Okuryazarlığın genelleşmesi ancak kentli orta sınıflara dayanan popülist ve korporatist devletçi siyasaların yürürlüğe konulduğu 20. yüzyıl ortalarında mümkün olacaktır. Bu dönem, aynı zamanda, yerlilerin köylüler olarak asimile edilmesini öngören eğitim siyasalarının kitlesel ölçekte devreye sokulmasına sahne olmuştur.

Böylelikle, örneğin, Meksika’da 1921’de A. Obregan iktidarı sırasında Kamu Eğitimi Sekreterliği bünyesinde kurulan Yerli Eğitim ve Kültürü Departmanının kurucuları Moisés Saenz ve Rafael Ramirez, “tüm Meksikalılara tek bir dil vermek”ten söz ediyorlardı: İspanyolca. Petrolü millileştiren ve tarım reformlarını gerçekleştiren L. Cárdenas ise, ILV’nin (Instituto Lingüístico

de Verano – K. Amerikalı evanjelist lingüistlerin yönetiminde) yerli cemaatleri arasında çalışmasını kabul etti.⁶⁹ İlk Ulusal İki-dilli Eğitim Planı, İspanyolca öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla Yerli Eğitim ve Kültürü Departmanı yeni başkanı etnolog Carlos Basauri'nin önyak olmasıyla 1937'de ilan edilecekti. (Gros, 2000: 182-183)

Ne ki, izleyegeldiğimiz bir dizi sürecin sonucu (uluslararası basınç, neoliberal politikaların gereksinimleri, örgütlü bir yerli hareketinin baş göstermiş olması vb.) asimilasyonist eğitim politikaları, yerini, kıtanın çoğu ülkesinde, çok-dilli, çokkültürcü, ti-kellikleri ve farklılıkları tanıma politikası üzerine temellenmiş eğitim siyasalarına bırakacaktır.

Bu noktada bir soru sormak gerekiyor: çok-dilli, çok-kültürlü eğitim yerliler açısından ne ifade etmektedir? Gros (2000: 190-191) bu soruya, yeni eğitim talep ve politikalarının çelişkili talep ve gereksinimleri eklemlendiğini vurgulayarak yanıtlamakta: araçsal modernliğe erişim iradesi ve dilini, "kültür"ünü muhafaza arzusu, özerklik ve entegrasyon talebi, eşit ve farklı olma arzusu vb. Böylelikle okul birkaç durumu ifade etmekte: bir hak, bir gereksinim, bir kimlik göstereni, bir siyasal proje ... İki-dilli,

⁶⁹ ILV (Dil Yaz Okulları): Fikir babası ve kurucusu, Guatemala yerlileri arasında misyonerlik çalışmaları yapan William Cameron Townsend olan ve en önemli faaliyeti İncil'i yerli dillerine çevirmek olan bir hareket. *Wycliffe Bible Translators* adıyla da bilinen bu milenaristik hareket, Tann kelimasının yeryüzündeki tüm ulus ve kabilelere ulaştığında, dünyanın sonunun geleceğini, dolayısıyla da bu kelamı tüm yerli dillere çevirme gereğini va'zetmekteydi. ILV, *New Tribes Mission*'un kurulmasıyla birlikte Latin Amerika yerlileri arasında Protestanlığın koçbaşı haline geldi. Her iki örgüt de dinsel görünüm altında emperyalist çıkarları perdelemekle eleştirilmişler ve gerek Katolik Kilise, gerekse yerli-olmayan kesimler arasında büyük tepkiyle karşılanmışlardır (Le Bot, 1994: 229). ILV'nin Latin Amerika hükümetleri nezdinde ikircimli bir konumu vardır: devletler faaliyetlerine izin vermekle yasaklamak arasında salınlı bir hat izleyegelmişlerdir.

iki kültürlü okullar “etnik gurur”u, cemaat sevgisini, mensuplar arasındaki dayanışmayı, kendi tarih ve kültürünü, “halklar” olarak haklarını bilme arzusunu, özerklik ve kimliğin güçlendirilmesini vb. desteklemekte.

Böylelikle Kolombiya'nın Cauca bölgesi yerlilerinin örgütü CRIC' (Consejo Regional Indígena del Cauca), Eğitim Programına ilişkin hedeflerini şöyle belirlemektedir:

- Yerli olmaktan gurur duyan,
- Cemaat yaşamını savunan ve seven,
- İyi yönetici ve başkan olan,
- Geleneksel otoritelere saygı gösteren,
- Birliği güçlendirecek tarzda işbirliği yapmasını bilen,
- Gerçekliğe eleştirel yaklaşan
- Toprağı savunan ve ona bakan

güçlü, emekçi insanlar yetiştirmek.

CRIC, bunların yanı sıra, şimdiye dek sözel olan yerli dillerinin yazıya geçirilmesini talep etmektedir. Bu talep önemlidir, zira Kolombiya'da 62 yerli dilin yarısı 1.000 kişiden az sayıda konuşmacıya sahiptir. Brezilya'da ise 350.000 yerli 170 farklı dil konuşmakta, bunlardan hiç birini konuşanların sayısı 350.000'i geçmemektedir. Bunlardan yalnızca 5 tanesinin 5.000'in üzerinde konuşmacısı vardır; 50 dili konuşanların sayısı ise 100'den az. Bu dillerin vakit kaybetmeksizin yazıya geçirilmesi, en azından tümüyle yitip gitmelerinin önüne geçecektir.

Çok-dilli, çok-kültürcü ve müfredat ve öğretmenlerin belirlenmesi süreçlerine cemaatlerin katılımına dayalı bir eğitim siyaseti, 1990'lı yıllardan itibaren Ekvator'da uygulamaya girmiştir. Son olarak bu ilginç uygulamayı açmıyalım.⁷⁰

Çok-dilli, çokkültürlü eğitim, Ekvator'da da, diğer Latin Amerika ülkeleriyle aynı mantığı izler: Ülke, 1980'li yıllar hem

⁷⁰ Ekvator'daki çok-dilli, çokkültürcü eğitim sistemine ilişkin bilgiler, Rodríguez (2003: 69-105)'den aktarılabacaktır.

dış borçta hızlı artış, hem de petrol fiyatlarındaki dramatik bir düşüşe sahne olmuş ve derin bir iktisadî krize sürüklenmişti. Böylelikle Ekvator, en güçsüzlere yönelik neoliberal yapısal uyum reformlarını benimsemek zorunda kaldı. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, kamu harcamalarında kısıtlamalar (yabancı yatırımları teşvike yönelik), ve iktisadi dışa açılma (ürünlerin uluslararası dolaşımını hızlandırmak). Bu sürece bürokratik yapının demonte edilmesi, devletin etkinleştirilmesi ve onu ekonominin dinamik sektörlerine ve küreselleşmenin mal ve sermaye akışına eklemleme söylemleri eşliğinde devletin yapısal güçsüzleşmesi eşlik ediyordu. Osvaldo Hurtado ve Rodrigo Borja hükümetleri iç kalkınma ve üretken altyapıyı güçlendirme siyasetlerini desteklerken, Febres Cordero döneminde “hibrid bir neoliberal model” benimsendi; bu model Durán Balén döneminde ve Bucarán’ın yapısal reformlarıyla saflaştırılacaktı.

Ekvator’da yapısal reformlar, ilk elde devletin bürokratik yapısının hafifletilmesine yönelirken, sonraki evrede iktidarın yerele doğru dağıtılması süreci öne çıkacaktır.

Farklılıkların tanınmasına ilişkin uluslararası çerçevedeki son gelişmeler ve yerli halkların içeriden yükselen talepleri neoliberal buyrultularla birleştğinde, Ekvator’da da hükümetler ve Anayasa yeni bir çoğulluk sahnesine yol verecekti. Kültürlerarasının yönetimi, yalnızca yerel özerklikleri tanımakla kalmıyor, daha geniş toplumsal hakların tanınmasını da içeriyordu. Yerlilerle devlet arasında sınırlı bir müzakere sahnesi olarak kültürlerarasılığın yanı sıra, bu halkların, çoğunluğu oluşturdukları bölgelere hapsedilmektense, ulusal yaşama katılabilmesi kanallarının genişletilmesi talep edilmekteydi.

Ekvator’da böylesi bir bağlama yerleşen *Educación Bilingüe Intercultural* (EBI)’ın öncelleri paternalist bir karakter taşımakta ve gerek sömürgecilik, gerekse bağımsızlık dönemlerinde yerlileri farklı uygarlık modellerine dâhil etmeyi hedeflemekteydi. Sömürgecilik döneminde İncil’in yerli dillere çevrilmesi ve yerlile-

rin ihtida ettirilmesi, cumhuriyet döneminde ise onları ulusun unsurları ve ucuz işgücü haline getirmek amaçlanmaktaydı iki-dilli eğitim uygulamalarından.

Rodríguez (2003: 75-76) yerli halkların eğitimi alanında üç modele dayanak oluşturan üç tarihsel kavrayıştan söz etmektedir: a) İkidillilik ikinci bir dili öğrenmek olarak kvanılmıştır; b) İki-kültürlülük eğitimin kültürel bir içeriğe sahip olması şeklinde yorumlanmıştır; 3) Kültürlerarası iki-dilli eğitimin ise hem kültüre hem de dile eşit ağırlık tanınması olarak görülmektedir.

Bağımsızlık öncesi tüm eğitim, kilisenin elindeydi. Kilise devletle bütünleşmişti ve tüm toplumun ideolojik boyutu üzerinde tekel sahibiydi ve kültürü yayan tek kurum konumunu elinde tutuyordu. 18. yüzyıl ortalarından itibaren devlet eğitim alanında kilise tekeline kırma yolunda çabalara girişti. Seküler-dinsel modeller arasında rekabetin 18. ve 19. yüzyıl boyunca süregittiğini söyleyebiliriz. Seküler model, kültürler çoğulluğunu evrensel sayılan bir modelde birleştirme yönelişini benimsemişti.

19. yüzyıl sonu ise, ulusal kavrayışla üretim vurgusunun eklemelenmesine sahne olacaktır.

Böylelikle laiklik kilisenin eğitim üzerindeki tekeline son vererek onu Devletin alanına dâhil eder. Ancak bu, Latin Amerika'da yerli eğitimi üzerine kilise tekelinin sona ermesi anlamına gelmemektedir. Dışlayıcı devlet aygıtı ve hacienda sisteminin süregitmesi, yerli eğitiminde iki sonuca yol açmaktaydı: bazı durumlarda eğitim hacendadolar ve kilisenin elinde kalırken, başka durumlarda devletin entegrasyonist ve kalkınmacı girişimleri bu alanı da temellük ediyordu. Ekvator'da devlet 1963'ten itibaren okuma-yazma öğretme sürecini üstlendi. Bu, "içeri doğru büyüme" stratejilerinin benimsenmesine denk düşmekteydi: 60'larda başlatılan tarım reformu ve 70'li yılların petrol patlaması, entegrasyonist ve ulusalcı bir ideolojinin desteklenmesinin iktisadî zeminini oluşturacaktı. Hiç kuşku yok ki bu girişim, aynı

zamanda kalkınma hamlesi için gerekli işgücünün formasyonunu hedeflemekteydi.

1981 yılında EBI bir bakanlık kararnamesiyle resmileşti; 1983’teki Eğitim Yasası ise, “halkın toplumsal, kültürel ve iktisadî bütünleşmesini sağlayabilmek ve bütün veçheleriyle az gelişmişliği alt edebilmek amacıyla” (Rodríguez, 2003: 82-83), tüm Ekvatorluların bütünsel eğitime katılma hakkı ve ulusal eğitim sürecine katılma yükümlülüğünü tesis ediyor, katılımıda eşitliği devlet garantisi altına alıyor, eğitimin Ekvator halkına dayanan otantik bir ulusal kültürü destekleyeceğini temin ediyordu.

12 Aralık 1984’te Alman ve Ekvator hükümetleri İnterkültürel İki-dilli Eğitim Projesi’ni (PEBI) imzaladı. 1988 Kasım’ında 203 sayılı yürütme kararıyla yerli halklara eğitim alanında özerklik tanındı, İnterkültürel İki-dilli Eğitim Ulusal Yönetimi (DINEIB)’nin kurulması kararlaştırıldı. Bu karar CONAIE⁷¹ ile hükümet arasındaki ilişkileri düzeltti; 1992’de Eğitim Yasası reformuyla EIB kurumsallaşacaktı.

DINEIB Ekvator Eğitim Bakanlığı’nın bir parçası olarak işlev gösterse de kadroları yerli hareketinin denetimindedir. Kurum, 17 yerel birime bölünmüş üç bölgesel birim (Amazonia, Dağlık Bölge ve Kıyılar) ve yerli etnik gruplar (Achuar, Huaorani, Siona-Secoy-Cofán gibi) temelinde örgütlenmiş altı idarî birimden oluşmaktadır. İşleyişinde taban denetimi esastır; ebeveyn ve cemaat temsilcilerinden oluşan yerel eğitim danışma konseyleri müfredat ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesinde etkindir. Günümüzde ülkede 2000 kadar İki-dilli eğitim veren ilkokul ve beş öğretmen enstitüsü faaliyet göstermektedir. (Veintie, 2009)

Neoliberal siyasal reformların kurumsallaşması bağlamına yerleşen bu gelişmeler, yerel maliyetleri üçüncü kişilere tevdi

⁷¹ CONAIE (Confederación de las Nacionalidades Indígenas del Ecuador = Ekvator Yerli Milliyetleri Konferderasyonu). Ekvator yerlilerinin en güçlü merkezi örgütü.

etmek, bürokratik yükü azaltmak; eğitim projelerini devlet-dışı fonlarla finanse etmek gibi özgül hedeflerden bağımsız değildi... Böylelikle Ekvator'da 1993'te kabul edilen Devletin Modernleşmesi Yasası eğitimi kamusal olduğu kadar özel sektörün de sorumlu olduğu bir alan olarak tesis edecektir. Böylece örneğin Maxus Petrol İşletmeleri Şti. 1993'te Huaorani halkına yönelik bir iki-dilli eğitim programı başlatacak, ne ki bu girişim, CONAIE'nin, eğitimin yerlileri çocukluktan şirkete bağımlı kılmayı hedeflediği yolundaki şiddetli itirazlarıyla karşılaşacaktı.

Kıtanın çeşitli yerli hareketlerinin neoliberalizme ve Çokuluslu şirketlerin etkinliklerine karşı duruşları, bir sonraki bölümün konusunu oluşturuyor; ancak CONAIE'nin hem ülkede etkinlik gösteren CUŞ'ların yerli cemaatlara ilişkin tasarruflarına, hem de kültürlerarası, çok-dilli eğitimi sosyal bütçenin yükünden kurtulma vesilesi olarak gören hükümetlerin tutumuna karşı eleştirilerini burada kaydetmek önemlidir. Çünkü, Rodríguez'in (2003: 95-96) isabetli teşhisiyle, "Yerli hareketi, günümüzde salt moderniteye her giriş-çıkıştan avantaj devşirecek stratejik bir hibridleşmenin değil, alternatif bir uygarlık projesinin peşindedir."

Yerli örgütleri "baskıcı ve ayrımcılık biçimlerine karşı, kimlik, toprak, atasal kültürlerini koruma ve Devletle ilişkilerini yeniden tanımlama mücadelesi" yürütmektedirler. Hareket, 80'li yıllardan itibaren toprak taleplerini radikalleştirerek, teritoryalite taleplerini formüle etmeye başlamıştır: toprağı uzun süremlili olarak, tüm simgesel içeriğıyle birlikte talep etmek. Kültürel ayrımcılık ve ulusal madunluk bu talep içerisinde yaşam bulmaktadır: Ekvator yerlilerinin talebi, "devlet içerisinde devlet oluşturma talebi olmasa" (Luis Macas) da, "milliyet" olarak tanınmaktadır.

Rodríguez'e göre, yerli eğitim programlarının batı modelinde kurgulanmıştır; bir yerli kozmovizyonu peşinden koşulmamaktadır. "Modelde karakteristik olan, köktenci bir geçmişe dönüş

değil, belirgin bir tarzda ikircimli, ancak potansiyel olarak stratejik olan karmaşık bir unsurlar karışımıdır: yeni teknolojilere erişimden vazgeçmeyen kültürel canlanma, tarih ve dilin, katılımı dinamikleştirecek bir yeniden anlamlandırılması." (Rodríguez, 2003: 102)

Ancak, Batı eğitim biçimlerini benimserken, özgün tarih, mantık ve dillerinden vazgeçmiş değildirler. Böylelikle, örneğin ilkokul düzeyinde dağılım gösteren 70 kredinin (...) 10 tanesi coğrafya ve jeopolitik dâhil tarih alanına aittir, yani tüm programın %14,2'si. Dahası, diploma sonrasında sosyal bilimlerde bir uzmanlaşmaya gidilebilmektedir ki bu da 3 kredi felsefe, 2 sosyoloji, 2 antropoloji ve 2 hukuku içerir. İçeriğe göz atıldığında, 29 başlıktan 15'inin doğrudan yerli halkların sorunlarıyla ilgili olduğu görülür: aile bağlamında çocuğun kimliği, cemaat ya da merkez içerisinde çocuk, cemaat-dışı ilişkiler, kültürel tezahürler, Ekvator nüfusu, kültürlerarası ilişkiler, kıtanın diğer yerli halkları, Ekvator'da mevcut durum, yerli nüfusun ulusal bağlamdaki durumu, uluslararası bağlamda Ekvator, yaşamın kökeni üzerine diğer inanç ve kuramlar, dönemin Amerikan yerlisi halkları, fetih, sömürgecilik, sömürgecilikte kölelik sistemi... Bunların yanı sıra, fizik, matematik, kimya ya da biyoloji alanında teknik uzmanlaşma olanağı sunulmaktadır; öğrenciler dilerlerse tarım, tahıl üretimi, cemaat yönetimi, kamu sağlığı, sanat, bilim ve kültür alanında uzmanlaşabilmektedir." (Rodríguez, 2003: 105)

* * *

Şu halde, bir yandan "modern" yerli örgütlerinin mücadeleleri, bir yandan değişen uluslararası hukuksal çerçevenin yarattığı elverişli zemin, 1990'lı yıllardan itibaren kıta ölçeğinde yürürlüğe sokulan neoliberal siyasalardan beslenen "hayırhah" ortamda Latin Amerika devletlerinin hemen tümü, uluslarını çokkültürlü, çok-dilli" olarak yeniden tanımlama sürecine girmişlerdir. Ülkelerin bazılarında Anayasa değişiklikleri, bazılarında

ILO'nun 169. Konvansiyonu'nun onaylanması, bazılarındaysa özgöl yasal düzenlemelerle hayata geçen bu süreç, yerli cemaatlerine teritoryal özerklik, kendi toprakları üzerinde kendi organları eliyle, kendi örf ve adetlerini uygulama hakkı (bu hak genellikle İnsan Hakları ve ölke yasalarıyla çelişmeme koşuluna bağlanmıştır) ve çok-dilli öğrenim olarak tezahür etmektedir. Yerli örgütlerinin (birkaç istisna dışında hiçbirini) sınırları içerisinde yaşadığı devletten ayrılma talebini dile getirmemektedir.

Bu düzenlemeler, Latin Amerika'da "Yerli sorunu"nu çözümlemiş midir?

Kıta yerlileri, yaşadıkları ölkelerin hâlâ en yoksul ve marjinal kesimlerini oluşturmaktadır. Yanı sıra, toprakları ve toprakları üzerindeki kaynaklar, devletler ve şirketler tarafından ele geçirmekte, bu durum ve çoğunlukla yol açtığı çevre tahribatı ise, yerli mücadelelerini çoğunlukla neoliberal sisteme karşı yöneltmektedir.

Önümüzdeki bölümde, Latin Amerika'daki yerli dinamiklerini, kapitalist küreselleşme karşıtı hareketlerin önemli bir bileşeni kılan koşulları ele alacağız.

7. Bölüm

YERLİ HAREKETLERİNDE YENİ YÖNELİŞLER: NEOLİBERALİZM KARŞITLIĞI VE HALKÇI SOL İKTİDARLAR

Bir önceki bölümde, Latin Amerika kıtasında 20. yüzyıl sonlarında başgösteren yerli hareketlerinin biçimlenişinin, 1980'lerden itibaren uluslararası finans kurumlarının ve kreditor ülkelerin hükümetlerinin basıncı ile kıta ülkelerince benimsenen neoliberal politikalardan bağımsız olmadığını görmüştük. Bir kez daha vurgulayacak olursak, kıta ölçekli bir yeniden yapılandırmayı hedefleyen bu politikalar, Birleşmiş Milletler Latin Amerika İktisadî Komisyonu (ECLA) tarafından yüzyıl ortalarında geliştirilen ithal ikameci, içe doğru büyüme modeline nihaî darbeyi indirerek ihracata, özelleştirmelere ve dünya ekonomisiyle entegrasyonu (küreselleşme) benimseyen, neoliberal modellerle ikamesini öngörmekteydi. Devletin (iktisadî rolünün) küçültülmesi ve serbest piyasa ekonomisi ve mantığının yaygınlaştırılmasına dayalı bu model açısından yerli halkların özerkliği ve kendi kalkınmalarını üstlenmesi, hem devlet(ler)in sosyal bütçelerinin daraltılması, hem de adem-i merkezîleşme, dolayısıyla da devletin küçültülerek etkinleştirilmesi retoriğiyle uyum içerisindeydi.

Ne ki, neoliberal politikalar, Latin Amerika halkları, özellikle de yerli toplumlar açısından başka bir anlam ifade etmekteydi.

Yerli cemaatler o güne dek beyaz ya da mestizo uygarlığın yerleşmeyi fizibiliteye uygun bulmadığı marjinal (buzul, çöl, canğıl...) alanlara sığınagelmişti. Ve bu bölgelerin doğalgaz, akarsu, petrol ya da hidrokarbon kaynakları açısından zengin olduğunun ortaya çıkması, onları bir kez daha (kapitalist) uygarlığın hedef tahtası haline getirecekti.

Böylelikle Latin Amerika yerli halkları, kendilerini bir kez daha, mücadelenin içinde buldu. Bu kez mücadelelerinin hedefinde, yalnızca 1990'lı yıllarda kendilerine tanınan özerklik ve teritoryal hakların alarını daraltacak ve onları kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm kılacak tarzda, yaşadıkları topraklardaki kaynakları büyük şirketlerin, yeni girişimcilerin müdahalelerine açan neoliberal hükümetler yoktu; topraklarını işgal eden, petrol sondaj çalışmalarıyla sularını kirleten, nehirlerine inşa ettikleri hidroelektrik santrallerle sulama ve balıkçılık sistemlerini yok eden, kereste üretme ya da fast-food endüstrisinin sığırları için otlaklara dönüştürme adına ormanlarını yok eden, özelleştirme girişimleriyle onları sığındıkları varoşlarda en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getiren çokuluslu şirketler (ÇUŞ'lar) de yer alıyordu.

Üstelik, küreselleşme süreçleri sağladıkları iletişim olanakları sayesinde, yerli halkları hem birbirleriyle, hem de kıtasal ölçekte, neoliberalizm karşıtı diğer toplumsal kesimlerle temasa ve koordinasyona geçirebilecekti.

Böylelikle Latin Amerika yerlileri, geçmişteki sendikal/sınıfsal ve 20. yüzyıl sonlarında geliştirdikleri kültürel/kimliksel mücadelelerini kaynaştırarak kıtasal ölçekli bir anti-neoliberal hareket geliştirme işine giriştiler. Bu bölümde, bu yeni dinamiğin biçimlenişini ele alacağız.

* * *

20. yüzyıl sonunda dünyanın farklı bölgelerinde boyvermeye başlayan küreselleşme karşıtı toplumsal muhalefet hareketleri-

nin tetikleyicisi, hiç kuşkusuz ki, Meksika hükümetinin ABD ve Kanada ile imzaladığı NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)'nın yürürlüğe gireceği 1994 yılbaşında, ülkenin güneyindeki Chiapas eyaletinde ayaklanarak San Cristobal de las Casas'ı "işgal" eden yüzleri maskeli, silahlı Maya yerlileriydi. Meksikalı karizmatik "komutan yardımcısı" (*subcommandante*; "Komutan" ise, 20. yüzyıl başındaki köylü ayaklanmasının önderi Emiliano Zapata'ydı) felsefe hocası Marcos'un sözcülüğünü üstlendiği ayaklanma, neoliberal politikalarının görece direniş yokluğunda, küresel ölçekli olarak uygulamaya sokulduğu ve yeryüzünün kırılğan gelir dengelerini hızla daha da bozarak birkaç küresel şirketin dünya servetinin büyük bölümünü kontrol eder hale getirdiği yirmi yıllık sürecin, sonuna işaret eder görünüyordu. Kendilerine EZLN (*Ejercito Zapatista de la Liberación Nacional*=Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) adını veren isyancı Mayalar, aynı zamanda yerli halkların küresel neoliberal sisteme karşı duruşunu da ifadelendirmektedir.

Chiapas Mayalarını kısa sürede kıtadaki diğer yerli toplumlar izleyecekti: 1990'ların ortasında, Kolombiya U'vaları, Occidental Petrol Şirketi'nin topraklarındaki sondaj çalışmalarına boyun eğmektense, ölmeyi yeğlediklerini dünyaya ilan ettiler (Şirket, yerli direnişi sonucu imtiyazlarını Kolombiya devlet petrol şirketine terk edip ülkeden ayrılacaktı...). Peru yerli örgütlerinin Urubamba ırmağı havzasındaki Camisea gaz projesine karşı direnişleri, 2003 Ağustos'unda projeyi geçici olarak felce uğrattırırken, Citibank ve ABD'li Export-Import Bankası'nın projeyi finanse etmekten vazgeçmesine yol açtı. Ekvator'da yerli ayaklanmaları, birbiri peşisıra iki devlet başkanının devrilmesine yol açtı. 2000 yılında Bolivya'da ayaklanan Quechua ve Aymaralar, diğer halk kesimleriyle ittifak halinde, ABD merkezli Bechtel şirketi öncülüğündeki bir konsorsiyumun suyu özelleştirmesinin önünü kestiler; ardından da 2003'deki altı haftalık "Gaz Savaşı"yla hem siyasi dengeleri köklü bir biçimde değiştirerek ülke

tarihinde ilk kez *cocalero* (koka yetiştiricisi), sendikacı bir yerlinin, Aymara Evo Morales'in devlet başkanlığının yolunu açtılar, hem de doğalgaz ve hidrokarbon kaynakları üzerindeki ÇUŞ denetimine son verdiler. Şili'de iki Mapuche kadın topraklarını satmayı reddetmekle, İspanya'nın en büyük enerji şirketlerinden birinin Bio Bio nehri üzerindeki santral projesini suya düşürdü. Mapucheler 2004 yılı boyunca ata topraklarını oluşturan Bio Bio ırmağı güneyindeki ormanları ABD'li, Japon ve Avrupalı kereste şirketlerine karşı hayatları pahasına savunan bir mücadele sürdürdüler. Arjantin'in Salta ve Jujuy'unda başını yerlilerin çektiği bir halk muhalefeti, büyük şirketlere toprak satışlarına karşı dişiyle tırnağıyla direndi. Paraguay'da toprakları sığır yetiştiricilerinin tehdidi altındaki Ayoreo-Totobiegosode'ler, Brezilya'da ise madencilerle sığır yetiştiricilerin topraklarından ettiği Makuxiler, Wapixanalar, Ingarikólar, Taurepanglar ve Patamonalar yurtlarını savunmak için gündelik bir mücadeleyi sürdürüyor. 2004 Şubatı'nda Lenca halkı Honduras'ta otoyolları çokuluslu şirketlerin nakliye işlemlerine kapattı. Yine Orta Amerika ülkelerinin ve Inter-American Bank'ın 2002'de serbest ticaret anlaşması Plan Puebla Panamá'yı (PPP) askıya almasında etken olan, örgütlü yerli direnişiydi. Kolombiya'da Embera Katio halkı Urrá hidroelektrik santrali (1996-2002) ve Urabá su şebekesi (2001-2003) inşaatına karşı su altında kalacak toprakları işgal edip Çevre Bakanlığı'nı bastılar.

Yerli mücadelelerinin bir başka hedefi de, besin güvenliği ve genetiği değiştirilmiş organizmalardır. Yerli örgütleri, ekosistem ve biyoçeşitliliklerinin, genetik kaynaklara erişim haklarının, atasal bilgi ve tekniklerinin ve sürdürülebilir kalkınma tarzlarının savunusu uğruna, radikal biçimler alabilen mücadelelere girişmektedir. Örneğin, Brezilya, Meksika ve Guatemala'da yerli grupları genetiği değiştirilmiş ürün tarlalarını sık sık tahrip etmektedirler. Yerli örgütleri, bunun yanı sıra, Vía Campesina, Dışlanmışların Çılgılığı, Latin Amerika Kırsal Örgütleri Koordinas-

yonu (CLOC) gibi köylü örgütleriyle bağlaşıklık içinde, "Dünya Ticaret Örgütü, Tarımdan Elini Çek!" kampanyasını sürdürmektedir.

Ve gerek ulusal yerli örgütlerinin gerekse son dönemlerde sıkça gerçekleştirilen Abya Yala⁷² kıtasal yerli buluşmalarının sonuç bildirgelerinde, Latin Amerika ülkelerinin ABD ile ekonomik entegrasyonunu öngören ikili ya da çoklu serbest ticaret anlaşmalarına kararlı biçimde karşı durulmaktadır. Örneğin, 2002'de Meksika'daki Yerli Meksika Halkları ve Örgütleri Ulusal Toplantısı'nın nihaî bildirisi, "Chilpancingo Bildirgesi", serbest ticaret anlaşmalarının "egemenliği büyük ulusal ve ulusaları sermayeye devrettiğini, çoğunluk çıkarlarına sırt çevirdiğini ve halklarımızın çoğulluk ve çeşitliliğini reddederek, türdeş bir ulus korumaya çalıştığını" bildirmekteydi. Benzer biçimde, Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü (ONIC) de bu anlaşmaları "topraklarımızı, kültürlerimizi, bilinçlerimizi ve bizatihi doğayı yeniden sömürgeleştirme yolunda yeni bir haçlı seferi" olarak tanımlamaktaydı. Ve 2002'de Ekvator'un başkenti Quito'da düzenlenen yerli örgütleri kıtasal zirvesinden sonra yayınlanan "Abya Yala Yerli Halklar Bildirgesi'nde Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) konusunda şu ifadeler yer alıyordu:

FTAA çevreye büyük zarar vererek topraklarımızdan sürülmemize yol açacaktır. Suyun özelleştirilmesine ve genetiği değiştirilmiş besinlerin genel kullanımına boyun eğmek zorunda bırakılacağız. Emek hakları ve çalışma koşulları daha da kötüleşecek. Halklarımızın yaşam koşulları ve sağlık koşulları, sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi kabul edilip uygulamaya sokuldukça, daha da kötüleşecek. Halen hayatta kalabilen pek çok küçük ve orta boy işletme iflas edecek. Toplumdaki demokratik haklar, daha da sınırlandırılacak. Yok-

⁷² Yerli örgütlerinin kıtasal buluşmalarında Amerika kıtasını tanımlamada kullanılan *Abya Yala* terimi, Panama ve Kolombiya Kınalanının dilinde "Yaşam Kıtası" anlamına gelmektedir.

sulluk, eşitsizlik ve adaletsizlik daha da artacak. Hâlâ sahip olduğumuz atasal kültürler ve etik değerler tahrip olacak. Ulus-devletleri bile parçalayıp bütünleşik sömürgelere dönüştürecekler. Planlarınız yürürlüğe konuldukça bizler parçalanıp tasfiyeye uğrarken, nasıl bir bütünleşmeden söz ediyorsunuz? Önerinizin temeli rekabet, her ne pahasına olursa olsun kâr elde edip biriktirme arzusu, adaletsizlik, halklara ve kültürlere saygısızlık, ve hepimizi piyasanın, tırmanan tüketimciliğin parçası kılma arzusu olduğu sürece, bize nasıl bir bütünleşme öneriyorsunuz? İnsanların birincil ve en önemli ilişkisi toprak anayla ise ve siz böyle bir ilişkiden yoksunsanız, nasıl bir bütünleşme öneriyorsunuz bize?⁷³ (Houghton ve Bell, 2004: 15-16.)

Benzer açıklamaları, 2000'lerin ilk yıllarında Meksika Yerli Halkları ve Örgütleri Ulusal Buluşması (12-13 Eylül 2002, Chilpancingo Bildirgesi); Ekvator Yerli Ulusları Konfederasyonu (CONAIE), Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü (ONIC); ("Amerika Yerli Halkları ve FTAA Uluslararası Semineri", Eylül 2002, Bogotá); Peru Cangılı Etnilerarası Kalkınma Derneği (AIDASEP); Venezüella Ulusal Yerli Konseyi (CONIVE); Amazonia Havzası Yerli Örgütleri Koordinasyonu (COICA); Honduras Halk ve Yerli Örgütleri Sivil Konseyi (COPINH); Panama Kuna Genel Kongresi, Pan-Amazon Sosyal Forumu, Şili ve Bolivya'nın çeşitli yerli örgütleri de pek çok kez yapmışlardır.

Görüldüğü üzere, günümüzde Latin Amerika yerli hareketlerinin yönelişi, kültürel haklarla sınırlı olmaktan çıkmış, sınıf savaşlarına ve ülkelerinin dış politikalarına yönelik doğrudan müdahalelerine dönüşmüştür. Bu hareketlerin Bolivya ve Ekva-

⁷³ Quito'daki zirveye Ekvator yerlilerinin örgütü CONAIE, Bolivya'dan CONAMAC, COICA ve CSTUCB, Panama'dan Kuna Gençlik Hareketi, Kolombiya'dan ONIC, Meksika ve Şili'den sektörel ve bölgesel örgütler katılmıştı.

tor gibi, nüfusunda yerlilerin ağırlıklı bir yer tuttuğu iki ülkede yol açtığı radikal siyasal değişimleri, az ileride ele alacağız.

Bu gelişmeler nedeniyledir ki, CIA'e bağlı Ulusal İstihbarat Konseyi, 2002 tarihinde yayınladığı "Küresel Eğilimler, 2015" başlıklı raporunda, kıtanın yeni bir tehditle, yerli direniş hareketlerinin tehdidiyle karşı karşıya olduğunu belirtmekteydi (Houghton ve Bell, 2004: 4).

Yerli hareketlerinin bu anti-neoliberal yönelişi, hiç kuşku yok ki, Latin Amerika'da yürürlüğe sokulan yapısal uyum programlarının kıta ekonomilerini yeniden hammaddeye bağımlı hale getirişiyle bağlantılıdır.

Küresel Güney ekonomilerinin bu yenilenmiş 'hammaddeleşmesi' yerli toprak ve kaynaklarının saldırgan ele geçirilişi anlamına gelmiştir. Yeşil piyasalar, karbon dioksit küvetleri, genetik enformasyon, petrol, gaz ve su, hepsi birden ulusal hükümetlerin öncülüğündeki hızlı özelleştirme süreçlerine ve borsada satışlara tabidir. Amazon havzasında odun, ecza malzemesi ve petrol çıkarımı hızlanmıştır. Puebla Panama Planı, otoyollar ve demiryolları inşasını, petrol ve elektrik sanayilerinin geliştirilmesini ve kaynaklar ve biyoçeşitlilik açısından son derece zengin bir bölge olan Orta Amerika'da dev bir serbest ticaret bölgesi yaratılmasını teşvik etmekteydi. Bolivya'nın yaylaları ve doğu kesimi, gaz ve su projelerinden etkilenmektedir. Ekvator Amazonlarının iki milyon hektarı, petrol şirketlerine bırakılmış, Kolombiya Amazonlarının yüzde 50'si petrol şirketlerinin erişimine açılmıştır.

Nikaragua'da Koreli çokuluslu şirket Kumyung Awas Tingi yerli halkının orman kaynakları üzerinde 30 yıllık kullanım hakkı elde etmiştir. Peru'da Madre de Dios'ta, Kolombiya Pasifik'inde, Şili'nin güney bölgesinde, Brezilya'nın Amazon sınırlarında ve Guyana'da –ki bunların tümü yerli topraklarıdır- orman plantasyonları yetiştirilmektedir. Bu plantasyonların amacı, dünya kâğıt fiyatlarını düşük tutmak ve çokuluslu gıda şirketlerinin kullandığı bitkisel yağın fiyatını düşür-

mektir. Bu da, Şili'deki Mapuche topraklarında olduğu üzere tarıma ve Kolombiya'daki Chajerado ve Embera toprakları gibi sürdürülebilir ormancılığa ayrılmış geniş yerli topraklarını kısa vadeli ve yoğun orman işletmeciliğine yöneltecekti

Çokuluslu ve yerel madencilik şirketleri –altın, bakır, ferro-nikel- Venezüella, Brezilya, Kolombiya ve Panama'daki yerli toprakları dönüştürdü. Altın madencileri ve çokuluslu şirketlerin özel muhafızlığını yaparken dahi yerlileri kendilerine haraç ödemeye zorlayan yasadışı silahlı gruplar, bu ve başka topraklarda yaşayan yerli cemaatlere –Yanomami, Curripaco, Baniva, Kuna- karşı sürekli bir savaş yürütüyor (Houghton ve Bell, 2004: 16-17).

Ulusasını sermayenin gücü karşısında yerli toplulukların elde ettikleri özerkliğin fazla bir işe yaramadığı, cemaatlerin şirketlerle “müzakere”lerinde güçler dengesinin belirgin bir biçimde orantısız olduğu böylece ortaya çıkmıştı.

Yerli Örgütleri

Houghton ve Bell (2004: 20-27) Meksikalı antropolog Rodolfo Stavenhagen'e dayanarak yerli örgütlerini faaliyetlerine göre üç gruba ayırmaktadır:

1. Yerli yetke ve yönetim örgütleri (*federatif*);
2. Sendikal ve hükümet-dışı örgütler (*sendikalist*)
3. Siyasal partiler (*ideolojik*)

1. Yerli Hükümetleri ve yetkeleri: Bugün özerk yerli hükümetleri toprakların paylaştırılması, adaletin ve cemaat normlarının uygulanması gibi, cemaatlerinin toplumsal, iktisadî ve kültürel işlerini yönetmektedir. Özerk yerli cemaatlerin hükümetleri birkaç biçimde karşımıza çıkar: Şili Mapuchelerinde aile ya da klan yaşlılarından oluşan *lonko* konseyi; Peru *cacique*'leri ve Kolombiya Amazonu *curaca*'ları gibi kalıtsal ya da büyüsel-dinsel kehanet usulleriyle göreve getirilen hükümetler; Bolivya ve Ko-

lombiya Andları pueblolarındaki *cabildolar* gibi seçimle işbaşına gelen kolektif hükümetler; Panama ve Kolombiya Kunaları'nın *saila*'ları gibi geleneksel sağaltıcılar ya da bilgeler; Andlar ve Orta Amerika cemaatlerindeki gibi sömürge sisteminden kalıtılmış başkanlar; Venezüella ve Kolombiya Wayúuları, Panama Ngobelerindeki gibi klan şefleri...

Yerel Konseyler: Yerel düzlemde etkiyen yönetim aygıtları, genellikle tek-etni örgütleridir. Ancak özellikle Amazonlar gibi farklı etnilerin yaşadığı bölgelerde, çok-etnili hükümet biçimleri çıkmaktadır karşımıza.

Bölgesel Konseyler: Yerel yerli örgüt ve hareketlerinin çoğu, teritorya temelli olarak, bölgesel düzlemde örgütlüdür. Bu tip örgütler (özellikle Andlar ve Güney Amerika'nın dağlık bölgelerine) tek-etnili ve merkezî, cangıl bölgelerindeyse çok-etnili ve adem-i merkezîdir.

Bu örgütlerin başlıcaları, Orta Amerika ve Karayiblerde Belize'deki Karayib Yerli Halklar Örgütü (COIB) Kosta Rika'daki Bribrí Cabarga Yerli Derneği, Nikaragua'daki Miskito Cemaat Ulusu, Panama'daki Kuna ve Ngobe-Bugle Genel Kongreleri, Meksika'da Alto Balsas Nahua Halkları Konseyi, Guerrero Dağları Tlapaneco Halkları Konseyi, Kıtak Yerli Cemaatleri Birliği (UCIRI), Chinanteco Yerli Konseyi ve Sonora eyaleti Yerli Halklar Geleneksel Konseyi'dir.

Güney Amerika'daysa Kolombiya'da hükümet tarafından tanınan Cauca havzası örgütü (CRIC), Vaupéler (CRIVA), Tolimalar (CRIT), Caldalar (CRIDEC), Antioquia (OIA) ve Chocólar (OREWA); Ekvator'da Kichua Ulusu Halkları Konfederasyonu (ECUARUNARI), Ekvator Amazonu Yerli Milliyetleri Konfederasyonu (CONFENIAE); Bolivya'da Moxeña Bölgesel Konseyleri, Santa Cruz de la Sierra Etnik Halkları Koordinasyonu (CPESC), Isibora Sécure Millî Parkı Yerli Teritoryası Cabildoları (TIPNIS); Brezilya'da Waiapi Köyleri Konseyi (APINA); Cachoerinha Terina Yerli Derneği, Roraima Yerli Konseyi, Trauca ve

Jordao Yerli Halklar Örgütü, Acre ve Amazon Güneyi Yerli Uluslar Birliği (UNI-AC), Brezilya Amazonu Yerli Örgütleri Koordinasyonu (COIAB); Peru'da Aguaruna Huambisa Konseyi, Corrientes Irmağı Yerli Cemaatleri Federasyonu (FENCONACO), Madre de Dios Irmağı Yerli Federasyonu (FENAMAD) ve Ayмара Cemaatleri Birliği; Paraguay'da Pilcomayo Irmağı Havzası Yerli Halklar Koordinasyonu; Arjantin'de Lhaka Honhat Aborijin Cemaatleri Derneği ve Andlar Bölgesel Yerli Örgütü; Şili'de Temuco Mapuche Grubu (KONAPEWMAN) öne çıkan örgütlerdir.

Ulus-ölçekli Konseyler: Ülke çapında örgütlü bu çok-etnili örgütler, çeşitlilik ve uzlaşa temelinde işlemektedir. Bu tip örgütlerin en tipikleri Ekvator ve Kolombiya'dakilerdir. Ekvator'un 1986'da kurulan Yerli Uluslar Konfederasyonu (CONAIE), CONFENIAE, ECUARUNARI ve Ekvator Kıyısı Yerli Milliyetler Konfederasyonu (CONAICE)'nu kapsamaktadır. Ulusal ölçekli yerli örgütleri arasında en kapsayıcı ve en büyüğü olan CONAIE, Latin Amerika yerli hareketleri için bir referans noktası oluşturur.

Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü (ONIC) ise 92 halka ait 40 kadar örgüt ve konseyi içermektedir ve Latin Amerika'nın ikinci büyük yerli örgütüdür. Yine Kolombiya'daki Yerli Yetkeleri Hareketi (AICO) özellikle And bölgesinde, Kolombiya Amazonu Yerli Halkları Örgütü (OPIAC) ise Amazon havzasında etkindir.

Venezüella Ulusal Yerli Konseyi (CONIVE) ülkedeki tüm yerli örgütlerini bünyesinde toplayan bir şemsiye örgüt olup Venezüella Ulusal Kongresi'nde temsil edilmektedir. Önderlerinden biri Başkan Yardımcılığı yapmaktadır.

Latin Amerika'nın bu saydıklarımız dışında daha az güçlü olan başka ulusal yerli örgütleri de bulunmaktadır: Honduras Yerli Halklar Konfederasyonu (CONPAH) ve Honduras Popüler ve Yerli Yerli Örgütleri Sivil Konseyi (COPINH); Panama Yerli Halklar Ulusal Koordinasyonu (COONAPIP), Meksika'daki, Za-

patista hareketi ve Avrupa işgalinin 500. yıldönümünü protesto faaliyetlerinden doğan Ulusal Yerli Çoğul Özerklik Meclisi (ANIPA) ve Ulusal Yerli Kongresi (CNI); Bolivya'daki Qullasuyo Ayllular ve Markalar Ulusal Konseyi (CONAMAQ); Arjantin'deki Yerli Halklar Ulusal Örgütü (ONPIA); Guatemala'da Saqb'ichil Maya Halkı Örgütleri Koordinasyonu (COPMAGUA) gibi...

Uluslararası Konseyler: Bugün için uluslararası bir yerli örgütünden söz etmek mümkün olmasa da, Bolivya lideri Evo Morales'in bir zamanlar başını çektiği *cocalero* hareketi, Meksika'nın Chiapas'ında ayaklanan ve o günden bugüne yerel özerklik modelini *de facto* uygulamaya başlayan EZLN ve Ekvator'daki CONAIE, hem güçlü uluslararası bağları olan, hem de özellikle de ikili ve çok-taraflı serbest ticaret anlaşmalarına karşı kıtasal ölçekte harekete geçirme gücüne sahiptirler.

Bir başka uluslararası yerli örgütlenme biçimi, Amazon ormanlarında toprakları bulunan farklı devletlerin sınırlarında yaşayan yerlilerin örgütlerini toplayan Cuenca Amazonia (Amazon Havzası) Yerli Örgütleri Koordinasyonu (COICA)'dur. En önemli gündem maddeleri biyoçeşitlilik ve iklim değişikliği olan COICA'nın bünyesinde Kolombiya, Brezilya, Venezüella, Peru, Ekvator, Guyana, Surinam Amazon yerlileri örgütleri bulunmaktadır.

Kanada Dünya Yerli Halklar Konseyi, Peru'daki Yerli Halklar Bölgesel Koordinatörü (CORPI), Güney Amerika Yerli Konseyi ve Uluslararası Yerli Antlaşması Konseyi ise, ağırlıklı olarak BM gibi uluslararası organlar nezdinde lobi faaliyetleri yürüten örgütlerdir.

Son dönemlerde biçimlenen yeni tipte bir uluslararası inisiyatif ise, periyodik olarak çeşitli kentlerde toplanan ve son olarak, dördüncüsü 27-31 Mayıs 2009 tarihleri arasında Peru'nun Puno kentinde düzenlenen Abya Yala yerli Kıtasal Zirveleridir. (III. Zirve 26-30 Mart 2007 tarihleri arasında Guatemala'nın Iximu-

lew kentinde, ikincisi 21-25 Temmuz 2004 tarihlerinde Ekvator'un Quito'sunda, birincisi ise 2000 yılı Ekim ayında Meksika'nın Teotihuacan kentinde düzenlenmişti.) Bu zirvelere katılan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçekli örgütler genel olarak neoliberal siyasalara, serbest ticaret anlaşmalarına, kıta devletlerinin sınırları dâhilinde yaşayan yerli topluluklara karşı uygulamalarına, özerklik ve toprak ihlallerine karşı ortak stratejilerin geliştirilmesi, çevresel tahribata karşı mücadele perspektifleri, yerli kadınların özgürlük mücadeleleri, ortak bir iletişim alanı yaratma sorunları vb. sorunlar gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır.

2. Sivil Örgütler: Bunlar çevre, iktisat, kadın, gençlik ve insan hakları odaklı, kültürel, araştırmacı, eğitimsel örgütlerdir.

Kültürel örgütler: Yerli kültürünü savunma ve geliştirme hedefli örgütler, özellikle Guatemala gibi, askerî diktatörlüklerin tüm muhalif siyasal ifade biçimlerini bastırdığı ülkelerde öndelik kazanmıştır. Ülkede Guatemala Maya Dilleri Akademisi (ALMG), Maya Eğitim Konseyi (CNEM), Maya Kültürü Araştırmaları Merkezi (CECMA) gibi örgütler, Maya kimliği ve kültürü odaklı faaliyetleri yürütmüşlerdir. Benzeri dil ve kültür odaklı faaliyetleri, Şili'de diktatörlük döneminde Jufjen Mapu Mapuche İletişim Merkezi, Liwen Mapuche Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezi, Mapuche Uluslararası Bağlantı gibi Mapuche örgütleri sürdürmüştür. Meksika'daysa Uluslararası Yerli Basın Ajansı (AIPIN), Yerli Yazarlar Derneği, Yerli Halklar Öz-Kalkınma Öğrenim Merkezi (CECADEPI-RAP), Chiapas Eyaleti Yerli Hekimler Örgütü (OMIECH), Mixteca Dili Merkezi ve Purépecha Kültürü Araştırma Merkezi gibi örgütler, yerli dil ve kültürlerine odaklanmıştır.

İnsan Hakları Grupları: Yakın geçmişteki askerî diktatörlük rejimlerinin özellikle yerli halklar üzerinde kıyım sürdürdüğü ülkelerde yerli halklar arasında güçlü bir İnsan Hakları savunuculuğu eğilimi gelişmiştir. Guatemala'da Maya Savunma Konseyi,

(Nobel Barış ödüllü) Rigoberta Menchú Tum Vakfı, Guatemala Dulları Ulusal Koordinasyonu (CONAVIGUA), askerî rejimin, özellikle de 1980'lerdeki Rios Mont yönetiminin, Guatemala Mayalarına karşı işlediği insanlık suçlarının belgelenmesinde önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Şili'de Lientur Kolektifi Mapuche'lerin insan haklarının savunulması konusunda önemli bir rol oynamaktadır; Meksika'da, özellikle de Chiapas'daki Zapatista ayaklanmalarının ardından bölgedeki militer ve paramiliter hareketlenmelere karşı onlarca insan hakları örgütü kurulmuştur.

Kadın Örgütleri: Latin Amerika yerli hareketi, önümüzdeki konuda da işleyeceğimiz üzere, toplumsal cinsiyet konusunda artan ölçüde duyarlılık geliştirmektedir. Yerli Kadınlar Kıtasal Ağı, bugüne dek altı kıtalararası buluşma örgütlerken (Ekvator: 1995; Meksika: 1997; Panama: 2000; Peru: 2004; Kanada: 2007; Meksika: 2010), Birinci Yerli Kadınlar Kıtasal Zirvesi 2009 yılında Peru'da toplandı.

Kıtanın güçlü yerli kadın örgütleri arasında Meksika Yerli Kadınlar Ulusal Koordinasyonu, Guatemala'nın Maya Kadınları Konseyi ve Bolivya'daki Kollasuyo Aymara Kadınlar Örgütü sayılabilir. Yanı sıra, CONAIE, ONIC, CONIVE gibi yerli örgütleri etkin kadın seksiyonlarına sahiptir; Honduras ve Nikaragua gibi ülkelerde dahi yerli kadınlar kendi örgütlerini kurup özgün bir mücadele hattı geliştirmektedirler.

İktisadî Örgütler: Kıtadaki yerli mücadelelerinin önemli bir alanı da, yerli cemaatlerin geçim temelini sürdürebilme ve yerli ürünlerinin piyasa güçleri tarafından yutulmamasını sağlama uğraşıdır. Bu konudaki iki temel örgütlenme biçimi, özellikle Bolivya'da kök salan yerli-köylü sendikaları ile el sanatları, organik kahve, dericilik, ağaç ürünleri gibi yerli ürünlerinin adil ticaret koşulları içerisinde pazarlanmasına yönelik üretim ve satış kooperatifleridir.

Özgül Deneyimler: Meksika, Ekvator ve Bolivya

Kıtanın yerli hareketlerinin bu yeni yönelişleri, denilebilir ki Latin Amerika ülkelerinin yazgısını değiştirmiş, diğer toplumsal muhalefet hareketleriyle birlikte Latin Amerika'da birbiri peşisıra neoliberal rejimleri devirerek halkçı-sol hükümetlerin işbaşına gelmesine yol açan yeni güç dengelerini biçimlendirmiştir.

Burada kendi ülkelerindeki güç dengelerini değiştiren bu özgül deneyimlerden üçünü, Meksika'da (Chiapas'daki EZLN ayaklanmasına göre daha az bilinen) Oaxaca ayaklanmasını, Ekvator'da Rafael Correa'nın devlet başkanlığının önünü açan anti-neoliberal ayaklanmaları ve Bolivya'daki, ilk "Yerli Anayasası"yla sonuçlanan, süreci ele alacağız.

Oaxaca Komünü

Meksika'nın Oaxaca eyaleti, 4 milyonluk nüfusunun yaklaşık yarısının onbeş kadar etnodil grubuna dâhil olduğu, "en yerli" eyalettir. 2006 yılında, yerlilerin ön saflarında yer aldığı ayaklanmayla dikkatleri üzerinde toplayan eyaletin, aslına bakılırsa, yerli mücadeleleri ve özerkliği açısından dikkat çekici bir tarihi vardır.

Oaxaca'da 1977'de patlak veren ve ordu müdahalesiyle bastırılan işçi-öğrenci-köylü ayaklanmalarının ardından, 1981 yılında eyaletin güneyinde yer alan Zapotec kenti Juchitán de Zaragoza'da, Meksika Komünist Partisi'nin müttefiki İşçi-Köylü-Öğrenci Koalisyonu COCEI, belediye seçimlerini kazanmıştı. Bu, Le Bot'un (2009: 233) deyişiyle "Meksika'da 1968 öğrenci ayaklanmasının bastırılmasından sonra Devlet-PRI [Kurumsal Devrimci Parti: Meksika'nın, iktidarı 2000 yılındaki seçimlerde neoliberal PAN'a (Milli Hareket Partisi) kaptıran 60 yıllık devletçi iktidar partisi, S.Ö.] piramidindeki ilk ciddi çatlaktı."

PRI Juchitán belediyesini 1983'te geri aldı; ancak bu halkçı deneyim, eyaletin siyasal kültüründe köklü değişimlere yol açacaktı. Le Bot, kıtasal ölçekteki yerli mücadeleleri için model oluşturan bu değişimlerin yeni ve "açık-uçlu" bir cemaatçilik⁷⁴ ile çokkültürcülük olduğunu söylüyor. Le Bot'a göre bu cemaatçilik PRI, iktidar partisiyle kliyentalist ilişkiler içerisindeki *caciqueler* ve yerel toprak sahiplerine karşı mücadele içerisinde biçimlenmişti ve dört ilke etrafında örgütlenmekteydiler: teritoryayla ilişki, yerel erk, cemaat çalışması ve bayramları, devlet kurumlarıyla hukuk temelinde doğrudan müzakere...

Oaxaca'nın çokkültürcülüğü⁷⁵ ise, eyalet cemaatlerinin yetkelerini tayin etme, *cargo* sistemi,⁷⁶ kolektif yarara (yol, kilise, okul vb. yapımı) ve karşılıklı yardımlaşmaya (*tequio*) yönelik ücretsiz çalışma gibi cemaat faaliyetlerinin yerli topluluklarına bırakılması, bir anlamda yerel özerklik olarak tezahür etmektedir. 1990'larda

⁷⁴ Latin Amerika'nın Yerli hareketleri ve talepleri teritoryal boyutlar taşıdıkları ölçüde "cemaat"ın yeniden ihdası üzerine odaklanmaktadır. Ne ki, geçmişin yalıtılmış, kendi içine kapalı kırsal cemaatlerinden farklı olarak, yeni cemaat imgesi, özgül "yerli" (Toltec, Mixtec, Mam, Qichua, Aymara vb...) kimliğinin olumlu yönlerini besleyecek birincil bir ilişki biçimini oluştururken, aynı zamanda yerliyi hem diğer yerliler, hem ülkesindeki, kıtasındaki ve dünyadaki diğer toplumsal hareketlerle ilişkiye geçiren, açık bir kavrayıştır. Le Bot, 2009: 235-36, dipnot) bu ikisini birbirinden ayırt edebilmek için ilkinin "communautarisme", ikinciyi ise "communalisme" terimleriyle tanımlıyor.

⁷⁵ Latin Amerika'da yerli hareketi kuramcılarının, birbiriyle ilişki içerisinde olması gerekemeyen kültürel kendiliklerin yanyanalığını varsayan "çokkültürcülük" (*multiculturalisme*) terimi yerine, kültürel kendiliklerin etkin etkileşimini temel alan "kültürlerarasılık" (*interculturalism*) terimini yeğledikleri burada kaydedilmeli.

⁷⁶ *Kargo* sistemi, Orta Amerika yerli cemaatleri arasında, İspanyol sömürgeciliğinin ilk dönemlerinde geliştirilmiş bir yükümlülükler sistemidir. Yerli *pueblo*'larında dinsel ve seküler görevler, yaşları ilerledikçe sistemde daha ileri pozisyonlara gelen erkek cemaat mensupları tarafından ücretsiz olarak yerine getirilir, buna karşılık *cargo* kişiye prestij sağlar.

Mixtec kökenli bir köylü olan Heladio Ramírez ve ardılı Diódoro Carrasco valilikleri sırasında bu *usos y costumbres*'in yasal düzlemde kabulü için girişimlerde bulunmuşlardı.

Böylelikle, Oaxaca, Zapatista ayaklanmasından çok önce yerel özerkliğe değgin fikirlerin denendiği bir coğrafya olacak ve bu haliyle Zapatistalar için de bir model teşkil edecekti.

2004 yılında PRI'den seçilen vali Ulises Ruiz Ortiz'in yolsuzluk ve baskılarına karşı 2006'da patlak veren ve altı ay süren ayaklanma sürecinde halk güçleri koalisyonu APPO'nun oluşturduğu "Oaxaca Komünü" böylesi bir arkaplana yerleşmişti. Meksika'nın saygın öğretmenler sendikası SNTE'nin Oaxaca şubesinin grev çadırının valinin emriyle sökülmeyle kalkışılmasının tetiklediği sokak çatışmaları, genel grev, kamu binalarının işgali, eyalet televizyon kanalının isyancı kadınlar tarafından ele geçirilmesi, üniversite radyosunun ayaklanmaya destek vermesi ile yaygınlaşarak gelişecek ve ancak Kasım 2006 sonlarında, federal polisin şiddetli müdahalesiyle bastırılacaktı.

Ağustos 2006 tarihinde eyalette 1400 delegenin katılımıyla gerçekleştirilen "Oaxaca'da Yönetilebilirlik ve Demokrasiyi İnşa Ediyoruz" forumunda benimsenen talepler ise, toplumsal-siyasal-iktisadî haklar, ulusal çıkarlar, anti-neoliberal önlemler ile kimlik haklarının özgün bir karışımıydı: büyük toprakların tazminat ödenmeksizin müsaderesinden, suyun kamusallaştırılmasına, tüm dış borçların iptalinden ALCA, Plan Pueblo Panama ve Plan Colombia gibi serbest ticaret anlaşmalarının lağvedilmesine, kadınlar için tam eşitlikten, yerli cemaatlerin topraklarındaki kaynaklar üzerindeki haklarının tanınmasına, uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede kamusal, ücretsiz, laik, bilimsel eğitime... bir dizi sosyal, iktisadî ve kültürel talep dile getirilmişti [Özbudun, (2009: 303-309)].

Kıtada Halkçı/Sol İktidarlara Doğru: Ekvator Örneği

Kıtadaki yerli hareketleri, özellikle nüfusun önemli bir kesimini oluşturdıkları ülkelerde halkçı/sol iktidarların önünü açan bir rol oynamışlardır. Bolivya ve Ekvator, bu sürecin önemli etaplarını oluşturmaktadır. Önce Ekvator'a bir göz atalım.

Ekvator, Latin Amerika kıtasının en güçlü yerli hareketlerinden birine sahiptir. Kökü 1920'li yıllara dayanan hareket, kültürel tanınma, siyasal özerklik ve toprak reformu taleplerine yaslanmaktadır. Ekvator'un yerli örgütleri, 1986'dan bu yana, ulusal yerli örgütü CONAIE şemsiyesi altında toplanmıştır.⁷⁷

Ekvator'da sömürge rejiminden artakalan yapıların tasfiyesi görece geç gerçekleşmişti: örneğin yerli halkların Avrupa kökenlilerin topraklarında angaryayla çalıştırıldığı borç köleliği sistemi *encomienda*'nın tasfiyesi, ancak 1964'te gerçekleşecekti. Okur-yazar olmayanların oy kullanabildiği daha yaygın bir demokrasiye geçiş, ancak askerî rejimin ertesinde, 1979'da kaleme alınan yeni Anayasa'yla başlayabilecekti. Ne ki, 1980'lerin aşırı dış borçlanmaya bağlı iktisadî durgunluğu, işerliğe sokulan neoliberal siyasalar ve bunun hizmetlerde yol açtığı genel gerileme⁷⁸, yerli halklar arasında protestoları yaygınlaştırmaktaydı.

Ekvator'da hükümet binalarının işgali ve genel grevler, 1990'lı yıllarda rutin halini almıştı. Dışlanmışların, öğrencilerin, işçilerin ve yerlilerin kitlesel muhalif hareketlerinin birbiriyle eşgüdümüne girmesi gecikmedi. Ülkede kısa sürede birbiri ardı sıra CONAIE'nin başını çektiği altı yerli ayaklanması patlak verdi, 1995'ten 2005'e dek geçen süre içerisinde yedi başkan devrilecek-

⁷⁷ CONAIE için bkz. Özbudun, (2010).

⁷⁸ 1980'de toplam devlet harcamalarının yaklaşık %40'ı eğitim ve sağlık hizmetlerine ayrılmaktaydı, dış borçlara ayrılan pay ise yaklaşık %9 idi. 1999'a gelindiğindeyse, ulusal bütçenin %45'i borç ödemesine tahsis edilirken, eğitim ve sağlığa ayrılan miktar, %17'ye indirilmişti. (Kane, 2008)

ti. Ocak 2000'de yerli halklar Ekvator parlamentosunu ele geçirmiş ve bir gün boyunca ülkeyi yönetmişti.

Yerli ayaklanmalarının başlıca talepleri, Ekvator'un çokuluslu bir ülke olarak tanımlanması, toprak, su ve sulama çatışkılarının çözümlenmesi, fiyatların dondurulması, yerli borçlarının tasfiyesi ve kırsal toprak vergilerinin kaldırılması, iki-dilli eğitime malî destek sağlanması idi.

Ayaklanmalar, yerli haklarında adım adım kazanımları da beraberinde getirmekteydi: örneğin 1990 ayaklanması sonrasında yayla yerlileri komünal toprak haklarına kavuşmuş, 1992'de Amazon bölgesinden başkent Quito'ya iki hafta süren yürüyüşün ardından Amazon yerlilerine 2.75 milyon dönüm toprak tahsis edilmiş; 1994 ayaklanması, küçük çiftçileri tehlikeye sokan bir toprak reformunu engellemiştir... CONAIE 1996'da yerli partisi *Pachakutik*'i kurarak Kongre'de sekiz koltukla temsilini sağladı.

1996 seçimlerinde popülist vaatlerle başkan seçilen Abdalla Bucaram'ın göreve gelir gelmez neoliberal politikalara sarılması (bütçe kesintileri, elektrik ve gaz fiyatlarına zam, doların para birimi olarak benimsenmesi...) 1997 protestolarıyla Kongre tarafından görevden alınmasına yol açtı. Geçici hükümet, CONAIE'nin baskılarıyla ülkeyi çokkültürlü bir ulus olarak tanımlayan ve yerli cemaatlere kendi idarî ve hukukî sistemlerinde daha fazla özerklik tanıyan yeni bir Anayasa hazırladı.

Ne ki, Başkan Jamil Mahuad'ın 1999'da IMF'nin dayattığı yapısal uyum programı uyarınca petroldeki sübvansiyonu kaldırması, yıl sonunda hayatı durduran bir grevde buldu tepkisini. 2000 Ocak ayında, CONAIE, Mahuad'ın ulusal para birimi *sucre*'nin yerine ABD dolarını benimseme planına karşı Quito'da onbinlerce yerlinin katıldığı bir protesto gösterisi düzenledi. Ocak sonunda silahlı kuvvetlerin devreye girmesiyle Mahuad başkanlıktan ayrılmak zorunda kalacaktı. CONAIE başkanı Antonio Vargas, Albay Lucio Guitérrez ve Anayasa Mahkemesi

Başkanı Carlos Solórzano'dan oluşan üçlü yönetim, ancak 24 saat görevde kalabildi ve ABD'nin baskılarıyla yerlerini Mahuad'ın yardımcısı Gustavo Noboa'ya bırakarak görevden ayrılmak durumunda kaldılar.

CONAIE, 2002 seçimlerinde ise, 2000 darbesinin önderi Albay Guitérrez'in Yurtsever Parti'sini (PSP) destekledi. PSP'nin seçim zaferi, CONAIE liderleri Macas ve Pacari'nin hükümette önemli pozisyonlara getirilmesine yol açacaktı. Ancak Guitérrez'in de selefleri gibi IMF'nin neoliberal politikalarını sürdürmesi, CONAIE'yi iç bölünmelere ve prestij yitimine uğratacaktı. Protestoların yoğunlaşması sonucu Guitérrez Nisan 2005'te Kongre tarafından görevden alındı.

Guitérrez hükümetine sağladığı destek (araları 2003'ten itibaren açılmış olsa da) CONAIE'ye pahalıya mal olacaktı. 2006 başkanlık seçimlerinde aday olan Macas, oyların ancak %2'sini alabildi. Bu seçimler, yeni kurulan PAIS (*Patria Altiva y Sobernia*)'in lideri Rafael Correa'yı başkanlığa taşıyacaktı. Anti-neoliberal bir programa sahip Correa'nın "muz kralı" Noboa ile yarıştığı ikinci turda, yerliler kitlesel biçimde Correa'yı desteklemişlerdi.

Göreve gelir gelmez Correa'nın ilk işlerinden biri, bir referandumla Ekvator halkına yeni bir anayasa isteyip istemediklerini sormak oldu. Referanduma katılan %71'in büyü çoğunluğunun (%82) referandum talebini desteklemesi üzerine, Eylül 2007'de bir kurucu meclis oluşturuldu. Bu arada Correa IMF ile ilişkileri gevşetmeye başlamış, sosyal harcamaları %15 oranında arttırmış, vergi reformu çalışmaları başlatmış, küçük çiftçilerin borçlarını ertelemişti. Ne ki, Kurucu Meclis'te temsil edilmesine olanak verilmeyişi, CONAIE ile Correa'nın arasını açacaktı. Her ikisinin de yeni Anayasa'da Ekvator'un çokuluslu yapısının tanınmasından yana olmalarına karşın, Devlet Başkanı ile ülkenin

en büyük yerli örgütü arasındaki gerilim, kâh gevşeyip kâh yükselerek, süregitmektedir.⁷⁹

Buna karşın, CONAIE, yeni Anayasa'nın nihai taslağını onaylamış ve yeni Anayasa 2008 Eylül'ünde Ekvator halkının %65'inin onayını alarak yürürlüğe girmiştir. (Kane, 2009)

Giriş bölümünde “farklı halklardan kadın ve erkekler tarafından atılmış kadîm temeller”den, bizi bir toplum olarak zenginleştiren bütün kültürlerin bilgeliği”nden, “Pacha Mama”dan söz eden Ekvator'un yeni anayasası, Cockroft (2008)'un özetiyle,

1. Devletin petrol, madencilik ve telekomünikasyon gibi stratejik endüstriler üzerindeki kontrolünü sıkılaştırması ve biyoçeşitliliği korumasını;
2. Tekelleri azaltmasını;
3. Bazı dış borçların gayrimeşru ilan edilmesini;
4. Tarım reformu ve latifundia sistemine son verilmesini, genetiği değiştirilmiş tohumların yasaklanmasını;
5. Ücretsiz sağlık hizmetleri, öğrenim ve devlet destekli konut programlarını;
6. Laik devleti ve eşcinsel evliliklerin tanınmasını;
7. Ev işlerinin ücretlendirilmesi dahil kadın haklarını;
8. Kişinin cinselliği ve yaşamı üzerindeki tasarruf özgürlüğünün ve farklı aile tiplerinin tanınmasını, gebelik anından itibaren yaşama hakkını;
9. Engellilerin hak eşitliğini,
10. Genel sosyal sigortayı, anneler ve kayıtdışı sektör işçilerine emeklilik hakkını;
11. Merkez Bankası üzerinde devlet Başkanı'nın kontrolünü, silahlı kuvvetlerin özerkliğinin sınırlandırılmasını;
12. Doğanın kolektif haklarına saygıyı;
13. İçme suyunun bir insan hakkı sayılmasını; suyun özelleştirilmesinin yasaklanmasını;

⁷⁹ Örneğin yeni anayasada yerli topraklarındaki maden çıkarma çalışmalarına ilişkin tartışmalar, tarafların birbirini çok sert bir dille suçlamalarına yol açacaktır.

14. Besin egemenliği ve besin kaynaklarının güvenceye alınması hakkını;
15. Kitle iletişim araçlarına erişim hakkını;
16. Yabancı askerî üslerin yasaklanmasını;
17. Dayanışma temelli, sürdürülebilir bir ekonomik sistemi; “özel, toplumsal ve dayanışma” ekonomisini;
18. Latin Amerika’nın diğer ülkeleriyle, özellikle UNASUR⁸⁰ kanalıyla bütünleşmeyi;
19. Devletin bankaların borçlarını üstlenmesinin yasaklanmasını;
20. Dengeli yaşamı (sumak kawsay)

güvence altına alıyordu...

Ve Bolivya...

Bolivya örneği özellikle çarpıcı olduğundan, burada biraz daha yakından ele almakta fayda var.

Bolivya’da neo-liberal hegemonyanın hüküm sürdüğü 1985-2000 dönemi, emek hareketi darbe üzerine darbe yerken yerli haklarına ilişkin bir dizi “reform”un da gündeme getirildiği bir süreç olmuştur. 1985’te kalayın uluslararası piyasa fiyatının dibe vurması, 1952’den bu yana Bolivya işçi sınıfının öncüsü, militan bağımsız sendika Bolivya İşçileri Merkezi (COB)’nin omurgasını oluşturan kalay işçilerine ağır bir darbe indirmiş, sektörün özelleştirilmesiyle işsiz kalan kalay işçileri başta La Paz’ın proleter uydu-kenti El Alto olmak üzere, Bolivya kentlerinin varoşlarında enformel sektöre, ya da koka bölgesi Chapere’ye yığılmıştı. Böylelikle Bolivyalı emekçilerin önderliği, *cocaleros*’a (koka yetiştiricileri) geçti.

⁸⁰ UNASUR: Güney Amerika Ulusları Birliği. 23 Mayıs 2008 tarihinde Brezilya’nın Brasília kentindeki Devlet Başkanları Zirvesi’nde imzalanarak yürürlüğe giren ve iki gümrük birliğini (Mercosur ve And Uluslar Topluluğu) birleştiren anlaşma.

Ancak Bolivya'nın yerlileri emekçiler olarak zemin yitirirken, neo-liberal sistemde "yerliler" olarak mesafe kat etmekteydiler: 1994'te kısmen Başkan yardımcısı *Katarista*⁸¹ tarihçi Victor Hugo Cárdenas'ın girişimleriyle, Bolivya ulusunu Anayasa düzleminde "çok-etnili ve çoğul-kültürlü" olarak tanımlamayı öngören Halk Katılımı Yasası kabul edildi. Bu, 1952 Devrimi'nin, yerli toplulukları *mestizo* köylülere dönüştürmeyi hedefleyen ulusal projeden bir kopuşu temsil etmekteydi. Yeni yasa yerel(cil) siyasi örgütlenmelerin ve yerel kaynakların denetimini "küçülen" merkezî devletten devralan yerel yönetimlerin "örf ve adetler"e (*usos y costumbres*) dayalı uygulamalarının önünü açmaktaydı (Albro, 2006: 392-3). Buna koşut olarak girilen Eğitim Reformu ise (1994) tüm eğitim sisteminin "kültürlerarası, iki-dilli eğitim" temelinde yeniden örgütlenmesini öngörüyordu: bu yalnızca okullarda İspanyolca'nın yanı sıra yerli cemaatlerin konuştukları dillerin eğitim dili olarak benimsenmesini değil, cemaatlerin müfredatın hazırlanışına katılmasını da öngören bir düzenlemeydi. (Taylor, 2004).

Bu gelişmeler, Tarım Reformu Yasası'nda 1996'da yapılan değişikliklerle desteklenecekti: bu düzenlemeyle yerli toplulukların geleneksel toprakları üzerindeki ortaklaşa mülkiyet iddiaları tanındı.

⁸¹ Adını 1780'li yıllarda İspanyol sömürgeciliğine karşı ayaklanan Aymara önder Tupaj Katari'den alan *Katarista* hareketi, 1970'lerde Bolivya yerlileri arasında baş gösteren ve her ikisi de Fausto Reinaga'nın görüşlerine dayanan iki siyasal akımdan biridir. *Kataristalar* yerli kimliği için verilen mücadelenin sınıf mücadelesiyle çelişmediğini, çağdaş sömürünün kökünde yalnızca sömürgeciliğin değil, aynı zamanda kapitalizmin yattığını öne sürüp kentli orta sınıf ve köylülük içinde ittifak arayışına giderken, *Indianistalar*, daha kültür-temelli bir siyaset izliyor, bir yerli iktidarı için mücadele ediyorlardı. *Kataristalar*, 1977-84 arasında üç askerî diktatörlüğün devrilmesinde öncü rol oynayan köylü sendikaları konfederasyonu CSTUCB'nin kurulmasında ve faaliyetlerinde aktif rol aldılar. (Hylton ve Thomson, 2005)

Çoğu iktidar döneminde (1993-1997) Harvard'lı iktisatçı Jeffrey Sachs'ın "şok tedavisi" reçetesiyle Bolivya'nın 1952'den bu yana uygulanan "devlet kapitalizmi"ni yerle bir edip neo-liberal yeniden yapılanmayı yürürlüğe sokan, Movimienta Nacionalista Revolucionario (Ulusal Devrimci Hareket - MNR)'lu Gonzalo Sánchez de Lozada (Gony)'nın başkanlığına denk düşen bu reformlar, böylelikle, devleti küçülten bir adem-i merkezîleşmeyle, yerlilerin emekçiler olarak yitirdiklerini kimlik olarak "telafi etmelerini" öngören bir "yerelcilik" kırması olarak tasarlanmış ve uygulamaya sokulmuştu... Ama tam da yerli nüfusun kendi "kolektivist" kültürel geçmişini "hatırlamasına" yol açtıkları için ters teptiler!

Ulusal ölçekli tarım sendikası CSUTCB'nin kuruluşundan bu yana savunageldiği, "cemaatlerin toprak üzerindeki kolektif hakları", "toprağın kolektif kullanımı" ilkeleri, 2000'li yıllardan itibaren doğalgaz ve su ayaklanmalarının da mantığını biçimlendirecekti: Toprak⁸² gibi toprağın kaynakları (yani doğalgaz, petrol ya da su) üzerinde yaşayan halka aitti ve ancak onun yararına kullanılmalıydı!

Bu kolektif mülkiyet kavrayışı, işçi sınıfı sendikal örgütlenmelerinin ve geleneksel siyasal partilerin hızla kan kaybettiği bir ortamda And yerlilerinin "yeniden icat edilen" *ayllu* demokrasi-siyle destekleniyordu.

En küçük ikamet biriminden (*cabildo*) bölgesel federasyona dek uzanan bir doğrudan demokrasi modeli olarak *ayllu*, cemaate hizmete (*thaki*) dayalı dönüşümlü önderliği (*cargo*) ve cemaati ilgilendiren tüm kararların, üyelerinin sonuncusu ikna olana dek uzun istişareleri gerektiren bir süreç sonucunda alınmasını (*kawiltu*) içermekteydi. İspanyol fethi öncesi özerk yerli cemaatlerin özyönetim biçimini oluşturan *ayllu*, İspanyol fethiyle birlikte kırsala irca etmiş ve Katolik Kilise'nin uygulamaları içerisinde

⁸² Toprak, ya da yeryüzü, yani Pachamama, And yerlileri için kutsaldır.

massolmuştu. 1990'lardaki "yerli dirilişi" ile birlikteyse, yalnızca tecrit durumdaki kırsal cemaatlerde değil, kentlerdeki mahalleler, kırsal ve kentsel kooperatifler, hatta dernekler dahilinde devreye girecekti.

Şu halde, Bolivya'da (ve anlamlı bir yerli nüfusa sahip diğer Latin Amerika ülkelerinde) alışıldık sınıfsal mücadele formlarının gerilemesiyle ortaya çıkan boşluğu, yeniden formüle edilen yerli *cosmovisión*'u ve ona dayalı örgütlenme biçimleri dolduracaktır. Tupaj Catari'den kalay işçilerinin (Troçkist) militan geleceğine, Katarista CSTUCB'ne ve El Alto'nun *ayllu*-tipi mahalle örgütlerine uzanan mücadele deneyimi, sosyalist özlemlerle yerli dünya görüşünü, neo-liberal egemenliğe karşı mücadele içerisinde kaynaştırarak, sosyalist olduğunu açıkça ifade eden Evo Morales'in Bolivya'nın ilk yerli devlet başkanı seçilmesinin arka planını oluşturmuştur.

Cocalero Evo Morales'in devlet başkanı seçilme sürecinde, iki devlet başkanının (Ekim 2003'te Sanchez de Lozada ve Temmuz 2005'te Mesa) alaşağı edilmesi ve bir üçüncüsünün de (Senato başkanı Vaca Diez) başkanlığa getirilmesinin engellenişi (Temmuz 2005) bulunmaktadır.

Neo-liberal saltanatın sonunu işaret eden çanlar, Şubat-Nisan 2000'de Cochabamba'da patlak veren "su savaşı"yla çalınmaya başlayacaktı. Suyun Dünya Bankası desteğiyle özelleştirilip işletmesinin Amerikan Bechtel şirketi önderliğindeki bir konsorsiyuma devredilmesi girişimini püskürten "savaş", "Su ve Yaşamın Savunusu Koordinasyonu" şemsiyesi altında onlarca sol ve yerli örgütü bir araya getirmişti. Webber'in (2005) deyişiyle bir "yeniden-eklemlenme"ydi bu:

Ancak "su savaşları" suyu özelleştiren yasanın geri çekilip Bechtel konsorsiyumunun püskürtülmesiyle durulmadı. 1996 tarihli Hidrokarbon Yasası ile birlikte başta doğalgaz olmak üzere stratejik yer altı kaynakları özelleştirilmiş, böylece devlet, ana gelir kaynaklarından birinden yoksun kalmıştı. Bolivya'nın dış

borçları 1997-2002 arasında, buna koşut olarak GSH'nın %3.3'-ünden, %6'sına yükseldi (Webber, 2005). Bu, IMF'nin devreye girip kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin yeniden yapılandırılmasını dayatması, yani malî yükün yoksul halkın sırtına yüklenmesi anlamına gelmekteydi. Bu uygulamalar, 2002 seçimlerinde Evo Morales'in MAS'ına (Sosyalizme Doğru Hareket) oyların %21'ini sağlayarak, oyların ancak %22'sini alıp bir kez daha başkan seçilebilen Lozada karşısında çok güçlü bir konuma getirecekti. Hele ki oyların %6'sının da radikal Aymara önder Felipe Quispe'nin Pachakuti Yerli Partisi'ne (MIP) gittiği düşünüldüğünde...

IMF'nin 9 Şubat 2003'teki yeni "paket"i, bu koşullarda yeni bir ayaklanmanın fitilini ateşleyecekti.

Lozada La Paz'daki polis ayaklanmasını kendisine bağlı askerî birliklerle bastırmaya kalkışınca başta öğrenciler olmak üzere halk kesimleri polislerle destek verdi. Çıkan çatışmalarda 34 kişi yaşamını yitirdi.

Ancak işler orada durmadı. 2003 yılı, Gony için zor bir yıl olacaktı. Eylül-Ekim'de El Alto'yu ayaklandıran "Gaz Savaşı", pek çok toplumsal sektörden beslenmekteydi: "Yerli özerkliği ve ırkçı Bolivya devleti içerisinde mevcudiyet ve saygınlık ile bağlantılı bir dizi talebi dile getiren *altiplano*'lu Aymara köylüler; Huanuni'den madenciler; yerli Aymara köylülerin ve yerlerinden edilmiş eski madencilerin mücadeleleriyle sıkıca bağlantılı El Alto'lu kentli protestocular; La Paz'ın yoksul kesimleri; ve Goni yönetiminde devlet teröründen bezmiş La Paz'lılar..." (Webber, 2005). Bu kez ülkeyi tutuşturan kıvılcım, Bolivya doğalgazını Şili üzerinden Meksika ve ABD'ye pazarlayacak boru hattı projesiydi.

Altı hafta süren "Gaz Savaşı"nda 80 kişi yaşamını yitirdi. Ve Başkan Gonzalo Sanchez de Lozada, yerini yardımcısı Carlos Mesa'ya bırakarak kendisini Miami'ye götürecek olan helikoptere bindi.

“Gaz Savaşı” Bolivya’nın bu tarihsel momentini tanımlamada uygun bir kısaltma olsa da, talepler yalnızca doğalgaz üzerinde odaklanmıyordu. Ayaklanma, koka ekimi (ABD’nin “uyuşturucuya karşı savaş” retoriği içerisinde kriminalizasyonu karşısında) üzerindeki baskıların kaldırılmasından, ulusal güvenlik yasasının gevşetilmesine, asgarî ücretin yükseltilmesine bir dizi talebi dillendirmekteydi. (Postero, 2007: 5)

Mesa, bu taleplerin hiç birini karşılayamadığı gibi, ABD ile ikili ticaret anlaşmalarının imzalanması, serbest ticaret alanının (FTA) yaşama geçirilmesi, hidrokarbon politikası, vergi siyaseti gibi bütün temel konularda öncelinin hattını izleyeceğini kısa bir süre içerisinde gözler önüne serdi. Bu ise 2005 yılında, Bolivya’nın İkinci Su Savaşı’nın patlak vermesine yol açacaktır. El Alto’lular, Fransız çokuluslu şirketi Suez’in denetimindeki Aguas de Illimani’nin derhâl kovulup yerine halkın denetimi altındaki, kâr amacı gütmeyen, toplumsal sorumluluklu bir şirketin geçirilmesi talebiyle Birleşik Mahalleler Federasyonu çatısı altında 72 saatlik bir grev örgütlediler.

Carlos Mesa’nın grevin bastırılması için askerleri harekete geçirmek yerine Aguas de Illimani ile yapılan sözleşmeyi feshetmesi, bu kez ülkenin doğusunda (başta Santa Cruz olmak üzere Beni, Pando ve Tarija eyaletleri) üstlenmiş olan aşırı sağcı güçlerin *Autonomista* (özerklikçi) taleplerini harekete geçirecekti. Santa Cruz elitleri üç hafta boyunca açlık grevleri, kamu binalarının işgali, Santa Cruz havaalanının trafiğe kapatılması gibi eylemlerle “özel mülkiyet haklarını, ülkenin doğu ve güney kesimlerindeki petrol ve doğal gaz üzerindeki özel denetimi” (Webber, 2005) sancağını yükselttiler!

Ancak bu “oligark isyanı”, La Paz proletaryasının kararlılığını bilemenin ötesinde fazla bir getiri sağlamadı. El Alto’lular 2 Mart’ta bir kez daha genel greve gittiler. Bu kez La Paz’ın diğer kentlerle tüm bağlantısı kesilmişti. Pek çok departmanda da köylüler yolları kapatıp El Alto direnişine destek veriyorlardı.

Batı emekçilerinin anti-neo-liberal protestoları ile Doğu oligarşisinin kelle isteyen itirazları arasında sıkışan Mesa, 6 Mart 2005'te istifasını verdi. Ancak Kongre'nin istifayı kabul etmeyişi, Başkan'ın parlamentodaki muhalefet, özellikle de MAS ile bütün köprüleri yakıp, tümüyle sağın taleplerine teslim olmasına yol açacaktı.

Halk muhalefetine buna tepkisi, yüzbinlerce kişilik gösterilerle La Paz'ı felce uğratmak oldu: Mayıs ve Haziran boyunca mahalle örgütleri, Üniversiteler, Yerli Konfederasyonu, Köylü Federasyonu, Bolivya İşçi Merkezi, öğretmen sendikalarının çağrısıyla harekete geçen yüzbinlerce kişi, başkenti adeta işgal ederek doğalgazın millileştirilmesi, parlamentonun kapatılıp yeni ve halkçı bir Anayasa'yı hazırlayacak bir kurucu meclisin oluşturulması, Mesa'nın istifası, Goni ve çetesinin yargılanması talepleriyle sistemi çökerttiler...

Bu süreç, uzunca bir süre parlamentoda Mesa ile pazarlığı yeğleyen Evo Morales'in MAS'ını da uzlaşma arayışlarından kopartarak kitlesel muhalefetin önüne doğru itmişti. Sonunda çekilmeye razı olan Mesa'nın yerini Anayasa gereği alması gereken Santa Cruz oligarklarından Senato Başkanı Hormando Vaca Diez'in başkanlıktan feragat etmemesi, gösterilerin daha da şiddetlenmesine yol açacaktı.

Sonunda Vaca Diez de baskılar karşısında fazla direnemeyeceğini anladı ve ilk icraatı Aralık 2005'de genel seçimlerinin yapılacağını açıklamak olan Anayasa Mahkemesi Başkanı Eduardo Rodriguez Veltze'nin geçici başkanlığına yol verdi.

Bolivya'nın ilk yerli başkanı, koka yetiştiricileri önderi Evo Morales'in⁸³ devlet başkanlığına seçilmesinin yolu, açılmıştı...

⁸³ Evo Morales'in neoliberal kapitalizm karşıtı konumunu belki de en iyi, Eylül 2008'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada dile getirdiği "On Emir" özetlemektedir: "1. Kapitalist sisteme son ver. 2. Savaşlardan vazgeç (Evo, "kapitalizm koşullarında barış olabileceğine inanmıyorum," diyordu). 3. Emperyalizm ve sömürgeciliğin olmadığı bir dünya yarat.

Yerlilerin Devleti: Bolivya Anayasası

Evo Morales'in başkanlığıyla birlikte, Latin Amerika'da sol ile yerli hareketleri arasındaki ittifakların ne denli verimli sonuçlara yol açabileceği, en açık biçimde sergilenmiş oldu. Bu durum, özellikle Bolivya'nın 2009 yılı başlarında yüzde 60'ı geçen bir çoğunlukça onaylanıp yürürlüğe giren yeni Bolivya Anayasası'nda ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten de 411 maddesi boyunca tüm Bolivya Anayasası'na iki ilkenin damgasını vurduğu gözlemleniyor: "çoğulluk ve çoğulculuk" ilkelerine yaslanan, adem-i merkeziyetçi bir demokrasi anlayışı ile kaynakların halkın çoğunluğu, özellikle de emekçiler ve ezilenler lehine kullanılmasını öngören bir "üniter sosyal devlet" kavrayışı. Böylelikle, postmodernizmin zıt, uzlaşmaz, bağdaştırılmaz kutupsallıklar olarak bellettiği iki alan arasında gerçekte aşılabilir bir mesafenin olmadığını doğruluyor; bir başka deyişle, "Büyük İnsanlık"ın iki kadîm özlemi, "özgürlükçülük" ile "eşitlikçilik" in ille de birbirini dışlamak zorunda olmadığı, bağdaştırılabilir olduğunu gösteriyor bu Anayasa...

Bolivya'nın yeni Anayasası, *"erkek ve kadın Bolivyalılardan, özgün köylü yerli ulus ve halklardan, kültürlerarası cemaatlerden ve Afrobolivyalılardan"* oluşan ve *"hep birlikte Bolivya halkını oluştur"* an (Madde: 3) Bolivya ulusunun asli unsurlarından saydığı yerli halkların (Anayasal tanımıyla, "özgün köylü yerli ulus ve halklar") kolektif haklarını şu terimlerle güvence altına alıyor: *"Özgün köylü yerli ulus ve halkların sömürgecilik öncesi döneme dayalı varlığı ve kendi toprakları üzerindeki kadîm hâkimiyeti göz önünde bulundurularak, devletin birliği çerçevesinde kendi kaderini özgürce tayin"*

4. Su hakkına saygı göster. 5. Temiz enerjileri geliştir. 6. Doğaya (Pachamama) saygı göster. 7. Temel hizmetleri insan hakkı kabul et. 8. Eşitsizliklerle mücadele et. 9. Kültürlerde ve ekonomilerde çeşitliliği destekle. 10. Başkalarının zararına daha iyi yaşamaktansa "Vivir bien"i (iyi yaşamak) kolla. (akt.: Cockcroft, 2008)

haklarını garanti altına alır. Bu hak, onların özerkliği, özyönetimi, kültürü, kurumlarının tanınmasını ve teritoryal kurumlarının bu Anayasa ve yasalara uygun olarak tahkimini güvence altına 'alır.' (Madde: 2).

Üstelik bununla da yetinmeyip, ulusun “çok-dilliliği”ni hayali en geniş “liberal”in bile dudağını uçuklatacak bir gözüpeklikle çözüme kavuşturuyor:

I. İspanyolca ve özgün köylü yerli ulus ve halkların bütün diller -aymara, araona, baure, bésiro, canichana, cavineño, cayubaba, chácobo, chimán, ese ejja, guaraní, guarasu'we, guarayu, itonama, leco, machajuyaikallawaya, machineri, maropa, mojeño-trinitario, mojeño-ignaciano, moré, mosetén, movima, pacawara, puquina, quechua, sirionó, tacana, tapiente, toromona, uru-chipaya, weenhayek, yaminawa, yuki, yuracaré ve zamuco, resmî dillerdir.

II. Çokuluslu hükümet ve bölgesel hükümetler en azından resmî dillerden ikisini kullanmakla yükümlüdür. Bunlardan biri İspanyolca olmalıdır; diğeri söz konusu teritoryadaki nüfusun adetleri, görenekleri, koşulları, zorunlulukları ve tercihleri göz önünde bulundurularak kararlaştırılacaktır. Geri kalan özerk hükümetler bölgelerine özgü dilleri kullanmakla yükümlüdür; bunlardan biri İspanyolca olmalıdır.” (Madde: 5).

Toprakları üzerindeki (ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan) yerli toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkını, özerkliklerini, teritoryal haklarını, kültürlerini sürdürüp geliştirme haklarını tanıyıp Bolivya topraklarında konuşulan tüm dillere -konuşmacı sayısına bakmaksızın⁸⁴ “resmî dil” statüsü tanıyan

⁸⁴ Örneğin Bolivya'nın resmi dillerinden Yaminawa'nın Peru, Brezilya ve Bolivya'da toplam 1000 kadar konuşmacısı vardır (<http://www.native-languages.org/yaminawa.htm>). Weenhayek dilini konuşan halkın toplam nüfusu ise, 2860 kişidir ve Bolivya ve Arjantin topraklarında yaşamaktadırlar (<http://globalrecordings.net/language/18296>). Hayatta kalan Pacawara sayısı ise

Anayasa, kadîm yerli “kozmovizyonu”ndan türettiği ilkeleri, Bolivya’daki yeni, adil ve eşitlikçi yaşamın düzenleyicisi olarak yeniden yorumlamaktadır:

Madde 8.

I. Devlet çoğul toplumun etik-moral ilkeleri olarak şunları benimser ve destekler: ama qhilla, ama llulla, ama suwa (ilkesiz olma, yalan söyleme, hırsızlık yapma), suma qamaña (iyi yaşa), ñandereko (uyumlu yaşam), teko kavi (iyi yaşam), ivi maraei (kötülüğü olmayan toprak) ve qhapaj ñan (soylu yol ya da yaşam).

II. Devlet iyi yaşam için birlik, eşitlik, işleme, saygınlık, özgürlük, dayanışma, karşılıklılık, saygı, tamamlayıcılık, uyum, saydamlık, denge, fırsat eşitliği, katılımı toplumsal ve cinsiyet açısından hakkaniyet, kamu refahı, sorumluluk, sosyal adalet, toplumsal ürün ve malların dağıtım ve yeniden dağıtım değerlerini destekler.

Yerli *cosmovisión*’u terimleri çerçevesinde ifade edilen bu “sosyalizan yöneliş”, devletin görev ve hedeflerini tanımlayan 9. maddede daha net bir tarzda dile getiriliyor. Bu maddeye göre Bolivya Anayasası, devleti, “Çokuluslu kimlikleri takviye etmek amacıyla, sömürgeciliğin tasfiyesine yaslanan, ayrımcılık ve sömürünün olmadığı, tam bir sosyal adalete dayalı, adil ve uyumlu bir toplum kurmak; kişilerin, ulusların, halkların ve cemaatlerin refahını, kalkınmasını, güvenliğini ve korunması ile eşit saygınlığını güvence altına almak; ülkenin birliğini doğrulamak ve tahkim etmek ve çokuluslu çeşitliliği tarihsel ve insanî miras olarak muhafaza etmek; (...) insanların eğitim, sağlık ve çalışmaya erişimini güvence altına almak; doğal kaynaklardan sorumlu ve planlı bir tarzda yararlanılmasını teşvik ve garanti etmek” ile görevlendirmektedir.

“İyi yaşam”, yalnızca kültürlerin özgürce yaşanması/geliştirilmesi, hatta yalnızca kaynakların hakkaniyetli kullanımı,

üretilen servetin adil paylaşımını değil, devletin barışçıl egemenliğini de kapsayacak tarzda formüle edilmektedir: *“Bolivya topraklarına yabancı üs kurulması yasaktır.”* (Madde 9.6)

Temel Hak ve Özgürlükler’i düzenleyen III. bölümünde, yaşam hakkı, fiziksel, psikolojik ve cinsel bütünlük vurgusuyla, işkence, angarya, kölelik ve insan ticaretinin yasaklanması yanı sıra, “su ve yiyecek hakkı” ile “sağlıklı, yeterli beslenme” de (Madde: 16) sayılırken, onları diğer temel sosyal haklar izliyor: *“Herkes evrensel, üretken, bedelsiz, bütünsel ve kültürlerarası, ayırimsız eğitim hakkı”* (Madde: 17), *“herkese sağlık hakkı”* (Madde: 18), *“herkese aile ve cemaat yaşamının saygınlığını ihlâl etmeyecek, yeterli bir çevre ve konut hakkı”* (Madde: 19); herkes için *“içme suyu, kanalizasyon, elektrik, gaz, posta ve telekomünikasyon sistemine evrensel ve hakkaniyetli erişim hakkı”* (Madde: 20)...

Bolivya Anayasası’nın bir başka çarpıcı yönü ise, toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitliğin kesin bir dille kabulü ve desteklenmesidir. Toplumsal cinsiyete ilişkin şiddet göstergelerinin oldukça yüksek düzeyde seyrettiği Latin Amerika’da Bolivya, kadına yönelik şiddeti Anayasal düzlemde ele almaktadır: *“Herkes, özellikle kadınlar, aile ya da toplum içinde fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddete uğramama hakkına sahiptir.”* (Madde: 15/II). Bolivya Anayasası, kadına yönelik şiddeti engellemeyi devletin bir sorumluluk alanı olarak tesis etmenin yanı sıra kadın-erkek eşitliğini eğitim (Madde: 78/IV; 82/I); istihdam ve ücretlendirme (Madde: 48/V); aile hukuku (Madde: 63/I) ve siyasal katılım alanında kayıt altına almaktadır. Ve Bolivya Anayasası, hamilelik durumundaki ücretli izin süresini saptayan ender anayasalardan biridir. (Madde 48/VI)

8. Bölüm

LATİN AMERİKA'DA YERLİ KADINLARIN ÜÇLÜ MÜCADELESİ: YOKSUL, YERLİ VE KADIN OLMAK

Çocukluktan bu yana uysal olmak, şikâyet etmemek, katlanıp susmak, konuşmaktan ve katılmaktan kaçınmak öğretildi bize. Ama biz geride kalmak, çiğnenmek istemiyoruz. Hem yerli halklar hem de kadınlar olarak, kendimiz ve tüm haklarımıza saygı istiyoruz. Geleneklerimize saygı gösterilmesini istiyoruz, cemaatin kadınlar, erkekler ve çocuklar için uygun bulduğu geleneklere. Kadınları ve yerli halkı hesaba katan, haklarımıza saygı gösteren yasaların yapılmasına katılmak istiyoruz. (...)

Kadınlar hesaba katılmalıdır. Toplantılara katılmazsak, hiçbir şeyi değiştiremeyiz. Düşüncelerimizi paylaşmalıyız. Kadınlar da katılmalı, yalnızca erkekler değil. Kadınlar da düşünüp karar verebilir: bedenlerimiz ve kanımız aynı. Katıldığımız ve başka kadınlarla toplandığımızda, yüreklerimiz güçlü hissediyor. Örgütlenme yoksa, konuşma yoksa, gözlerimiz de kapalı. Dinlemezsem, kendimi nasıl savunacağımı bilemem. (...) Kadınlar cemaatlerde ve örgütlerde önderlik konumlarında olmalı, ve erkekler onlara saygı göstermeliler. Bugün bütün yetkeler erkeklerin elinde, ama kadınlar da yetke konumlarına gelebilmeli. (...)

Kadınlar erkeklerle aynı ücreti kazanmıyorlar. Gücümüz ve işimizin aynı olmasına rağmen biz daha düşük ücretlerle yetiniyoruz. Çalışmaya karar verdiğimizde, adil bir ücret alamıyoruz; bazen bir ay boyunca hizmetçilik yapıp sekiz peso kazanıyoruz sadece. (...) Zenginler insan çalıştırmak istiyor, ama ücret ödemekten kaçınıyorlar: çalışmamızla onları zengin ediyoruz. Bazı cemaatlerde kadınların çalışmasına izin verilmiyor. Ya da kadınlar kazandıkları parayı kocalarına vermek zorunda bırakılıyorlar. Bu adil değil. (...)

Kadınlar ne zaman, kaç çocuk doğuracaklarına karar vermemeliler. (...) Biz kadınlar çok fazla çocuk istemiyoruz: çok yoruluyor, çok hastalanıyoruz. Rahimlerimiz gevşiyor, çocuk doğuracak gücümüz kalınıyor. Doğururken ölüyoruz.

Erkekler çok çocuk istiyor, çünkü düşünmüyor, aldırmıyorlar. Gebeliğin, doğurmanın, çocukları besleyip yetiştirmenin acısını onlar çekmiyor. (...) Bazen kocalar kız doğurduğumuzda öfkeleniyorlar, çünkü kızlar babalarıyla çalışmaya gitmezler. Kadın ile erkek, kaç çocuk sahibi olacaklarına birlikte karar vermeli. (...) Eğitime ihtiyacımız var; hakiki ve tam bilgilendirme. Doktorların bizi bilgilendirmesini istiyoruz, adımıza karar vermesini değil. Bazen doktorlar kadınlara, neyi imzaladıklarını söylemeden tüplerini bağlamalarına onay veren kâğıtlar imzalatıyorlar.

Kadınların önderlik görevlerinde olmaları değerli, akıllı olduğumuzu gösterebilmemiz için önemlidir. Düşünebilen yalnızca erkekler değildir. Biz kadınlar da düşünebiliriz – hatta çoğumuz posch (alkollü bir içki – b.n.) içmediğimiz için daha da iyi düşünebiliriz. (...) Yetke konumlarına seçilebilmek için eğitim görmek istiyoruz. (...)

Ebeveynlerimiz okula gitmemize izin vermiyor. Eskiden eğitim zorunlu değildi; ebeveynlerimiz de bizim gibiydi, okula gitmemişlerdi. Ebeveynler tarlada çalışmanın okula gitmekten daha iyi olduğunu düşünüyorlar. Biz öyle düşünmüyoruz; çünkü bilgi, daha iyi çalışmamızı sağlıyor. Çocuklarımızı okula göndermek istiyoruz. Ama okula gitmek pahalı, üni-

forma var, defterler var. Yoksulsak çocuklarımızı okula gönderemeyiz. Cemaatlerimizde yetişkin okulları istiyoruz. (...) Okullarda hem İspanyolca, hem de kendi dillerimizde eğitim verilmeli.

Bazen cemaatlerimizde zorla evlendiriliyoruz. Bazen inek verip kadın alıyorlar. Bu adil değil. Zorla evlendirildiğimizde, kötü muamele görüyoruz. Kız evladın kararına saygı gösterilmeli ve evlilik yalnızca çiftin kararı olmalı. Bir kadın evliliği istemiyorsa o zaman sorun çıkar ve ev içi şiddet kolaylaşır. (...)

Kocalarımız, çocuklarımız, babalarımız, kaynanalarımız, kayınbiraderlerimiz: bize dayak atmamalı ya da kötü muamelede bulunmamalı; polis, asker ya da başkaları da öyle. Koca dayığı doğru bir şey değil, dayak yemek için evlenmiyoruz. Dayak atan, cezalandırılmalı. Ama cezaevi yeterli değil. Cezaevinden çıkınca eve dönüp bizi yine dövüyorlar. Yetkililer bu adamları cezaevine koyup bize de ayrılma hakkını tanımalı ve geri dönmemelerini sağlamalı, çünkü geri dönerlerse bizi öldürebilirler bile. Bir kadına tecavüze kalkışan ya da tecavüz edenler çok sert bir biçimde cezalandırılmalı. (...) Eğer istemiyorsak kocalarımız bile kendileriyle yatmaya bizi zorlayamaz. (...)

Yasanın kadınlara da mülkiyet hakkı vermesini öneriyoruz çünkü kadınlar da çalışıyor, yemek yiyor, onların da ihtiyaçları var. (...) Kadınların toprak, ev ve başka şeylere sahip olmaya, ve mülklerinin kocaları tarafında ellerinden alınmamasına hakları var. Dullar daha iyi yaşam koşullarına sahip olacak şekilde desteklenmeli, çünkü yaşam zor. (...)

Bütün farklılıklara rağmen, saygıyı hak ediyoruz ve kadınlar saygıyı hak ediyor. Tıpkı Kaxlan’lar⁸⁵ gibi biz de et ve kandan oluşuyoruz. Kaxlan’lar altın ya da gümüşten değil ki. Ve kimi mestizo’ların düşündüğü gibi geleneksel olarak sadece sebze

⁸⁵ Ki’che dilinde beyaz Meksikalılar (İspanyolca anlamındaki Kastilyan’dan gelmektedir).

yyiyp pozol⁸⁶ içtiğimiz doğru değildir. Et yeme, süt içme, çocuklarımızın beslenme yetersizliğinden, kadınların doğum sırasında ölmesini engelleme hakkını istiyoruz. (...)

Hangi geleneklerimizin değişmesi gerektiğini de düşünmeliyiz. Yasa yalnızca cemaatler ve örgütler tarafından incelenip yararlı bulunan gelenekleri koruyup desteklemeli. Geleneklerimiz kimseye zarar vermemeli. Yetkililerin⁸⁷ toprağın nasıl dağıtılacağına ilişkin kararlar alınırken bizi dışlamasından hoşlanmıyoruz. Yetkililer keyiflerince davranıyor ve kendimizi her zaman savunamıyoruz. (...)

Yetkililerin cemaatten erkek ve kadınlar tarafından seçilmesini öneriyoruz ki, bizim yoksulluğumuzu ve çektiklerimizi bilen kişiler olsunlar. Cacique'leri⁸⁸ istemiyoruz. Bunca sömürüye bir son vermek istiyoruz. (...)

Bazı yerlerde yalnızca erkek çocuklar toprağı tevarüs edebiliyor, kızlara bir şey verilmiyor. Sorun şurada ki, eğer yetkililer kadınların toprağına sahip olamayacağını söylerse, 4. Madde buna izin verecek.⁸⁹ Ve dul ya da çok çocukluysak, kendimize ait bir toprağımız olmayacak. Toprağına ilişkin gelenek erkeklerle kadınlar arasında ayrım gütmeyecek şekilde değiştirilmeli. (...)

⁸⁶ Pozol (Nahuatl dilinde *pozolli'* den): kakao ve mısırdan yapılan, popüler bir Orta Amerika içeceği.

⁸⁷ Burada sözü edilen geleneksel cemaat otoriteleridir. (b.n.)

⁸⁸ Genellikle yerel ya da eyalet düzlemindeki güç odaklarıyla iyi ilişkilerinden dolayı cemaat önderleri olarak (beyaz) otoritelerce desteklenen, onlarla kliyentalist ilişkiler içerisinde olan yerli cemaat önderleri için kullanılan bir terim.

⁸⁹ Burada, Meksika Anayasası'nın 4. maddesinde, ülkenin "özgün olarak çokkültürlü bir bileşime sahip olduğu"nu belirten ve "dillerinin, kültürlerinin, adetlerinin, geleneklerinin, kaynaklarının ve özgül toplumsal örgütlenme biçimlerinin yasa tarafından korunacağı"nı vurgulayan değişikliğe (1992) gönderme yapılmaktadır.

Bazı gelenekler var ki, bize saygı göstermiyor ve değiştirilmeliler. Şiddet –dayak ve tecavüz- doğru değil. Parayla alınıp satılmak istemiyoruz. Bunlar geçmişin adetleri, ama onları değiştirmemiz gerek. Zorla evlendirilmemeliyiz. (...) Temsil ya da toprağa sahip olma hakkımızı elimizden alan ‘gelenek’ iyi bir gelenek değildir. Erkeklerin çok fazla içki içme geleneğinden de hoşlanmıyoruz, çünkü ya kavgaya tutuşuyorlar ya karılarını dövüyorlar ve yiyecek için gerekli olan parayı çarçur ediyorlar...⁹⁰

* * *

Mayıs 1994’te Meksika Anayasası’nın 4. maddesinde yapılan değişikliği tartışmak üzere bir araya gelen Tzotzil, Tzeltal, Tojol’bal ve Mam kadınlarının Meksika’nın Chiapas eyaletinde, San Cristóbal de las Casas’daki buluşmasının sonuç bildirisinden bölümler böyle... Meksika’nın ABD ve Kanada ile imzaladığı NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)’nın yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1994 günü yüzlerinde kar maskeleri, ellerinde kırık dökük silahlar, Lacandone ormanlarından Chiapas’ın en önemli kenti San Cristóbal’i ele geçiren, on gün boyunca Meksika ordusuyla çatıştıktan sonra müzakere masasına oturup Meksika hükümetine yerli özerkliğine olduğu kadar neoliberalizmin toplumun en yoksul kesimleri üzerindeki tahripkâr etkilerine de ilişkin bir programı kabul ettirmeye çalışan EZLN’nin, ormandan çıktığı gün ilan ettiği “Devrimci Kadın Yasası”yla⁹¹ birlikte, Zapatista hareketinin kadınlara yönelik ilk ve temel belgesini oluşturuyor.

Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu EZLN’yi kendini önceleyen Latin Amerika gerilla örgütlerinden ayırt eden –ve onun “postmodern gerilla” olarak adlandırılmasına yol açan- bir çok

⁹⁰ “Women’s Rights in Our Traditions and Customs”, Speed, Hernandez Castillo ve Stephen (der.), (2006: 5-14).

⁹¹ Devrimci Kadın Yasası için bkz. Özbudun (2006: 305-306).

yönü var kuşkusuz; bunlar arasında en önemlilerinden biri, hem tabanında hem de komuta kademelerinde kadınların yoğunluğu. EZLN saflarının yüzde 30'unu kadınların oluşturduğu bildirilmekte. (Moncayo, 2006: 76) EZLN sözcüsü *Subcommandante Marcos*'un, "EZLN feminist bir örgüt olduğu için ön saflarında kadınlara yer vermiyor; onlar bunu dişleriyle, tırnaklarıyla kazandılar;" dediği aktarılır (Moncayo, 2006: 75). Gerçekten de, Chiapas'ın yerli kadınlarının, okuma-yazmayı EZLN saflarına katıldıktan sonra öğrenen gencecik bir yerli kadının, Komutan Esther'in 28 Mart 2001 günü Meksika Kongresi'nde yaptığı tarihsel konuşmaya dek uzanan serüveni, kadınların kurtuluş mücadelesi açısından çarpıcıdır. Şöyle diyordu *Commandanta Esther*, Kongre'ye seslenişinde:

Milletvekilleri, Hanımlar ve Beyler.

Senatörler.

Kadınlara saygının Amayasa'da güvence altına alınmış olduğu varsayımıyla sizlere biraz da cemaatlerimizde yaşayan yerli kadının durumundan söz etmek istiyorum.

Durum, çok zordur.

Yıllarca acıya, unutulmaya, aşağılanmaya, marjinalleşmeye ve baskılara maruz kaldık.

Unutuluşa maruz kaldık, çünkü kimse bizi hatırlamıyor.

Bizi dağ köşelerinde yaşamaya gönderdiler ki kimse nasıl yaşadığımızı görmek için kimse gelmesin yanımıza.

Ama içme suyundan, elektrikten, okuldan, insan onuruna yakışır konutlardan, yollardan, -hastaneden vazgeçtik- kliniklerden yoksunuz; pek çok kız kardeşimiz, kadınlar, çocuklar, yaşlılar tedavi edilebilir hastalıklardan, yetersiz beslenmeden ve doğum yaparken ölüyor.

(....)

Kadınlar iki üç saatlik yoldan, bebekleri sırtlarında, kovalarla su taşıyorlar, ve mutfakları için ellerinden geleni yapıyorlar.

Çok küçük yaşlarda basit işler yapmaya başlıyoruz.

Yaşımız ilerledikçe, tarlalarda çalışmaya gidiyoruz, çocuklarımız kucağımızda.

Bu arada erkekler, azıcık para kazanmak üzere kahve plantasyonlarında ve şeker kamışı tarlalarında çalışmaya gidiyor. Bazen hiç geri dönmüyor, çünkü hastalıklardan ölüyorlar.

Eve dönecek zamanları olmuyor, ya da dönebilirlerse, hasta, beş parasız, yarı-ölü vaziyette dönüyorlar.

Ve kadın daha fazla acıya sürükleniyor, çünkü çocuklarıyla yalnız başına kalakalıyor.

Doğduğumuz andan itibaren küçümseniyor ve marjinalleştiriliyor, çünkü doğduğumuz andan itibaren ihmal ediliyoruz.

Çünkü kızlar olarak değersiz olduğumuz düşünülüyor. Düşünmeyi, çalışmayı, yaşamayı bilmiyoruz.

Biz kadınların çoğunun okuma yazmayı bilmeyişimizin nedeni bu; çünkü okula gönderilmedik.

Biraz büyüyünce, babalarımız bizi zorla evlendiriyor. İstekli olmayışımız hiç önemsenmiyor. Rızamız sorulmuyor bizden. Kararlarımızı hor görüyorlar. Kadınlar olarak bizi dövüyorlar; kocalarımız ve akrabalarımızdan kötü muamele görüyoruz. Ağzımızı açamıyoruz, çünkü kendimizi savunma hakkımız elimizden alınmış durumda.

Mestizolar ve zenginler, giyimimiz, dilimiz, ibadetimiz, sağaltım yöntemlerimiz, toprağın rengi olan tenimiz için biz yerli kadınlarla alay ediyor.. (...)

Yerli olduğumuz için pis olduğumuzu, hiç yıkanmadığımızı söylüyorlar.

(...)

Ve bize Cocopa Girişimi'nin⁹² bizi marjinalleştireceği söyleniyor.

Bizi marjinalleştiren ve aşağılayan, mevcut yasadır.

⁹² EZLN ayaklanmasının ardından, sivil toplum ve akıl adamların da aracı olduğu, EZLN ile Meksika hükümeti arasındaki müzakere süreci, S.Ö.

Zapatista kadınları olarak mücadele için örgütlenmeye bu nedenle karar verdik.”⁹³

Zapatista isyanının patlak verdiği Chiapas eyaleti, Oaxaca ile birlikte, ülkenin yerli nüfusunun en yoğun olduğu iki eyaletinden birini oluşturmaktadır. Meksika hükümetlerinin, başta kahve yetiştiricileri (*fincaleros*) olmak üzere büyük toprak sahiplerinin mülkiyet haklarını güvence altına almak üzere, 20. yüzyılın ortalarından itibaren toprak dağıtımını yapmamaya karar vermesi ve bunun topraksız yerli-köylüler arasında yarattığı huzursuzluk, hükümetleri, eyaletin yağmur ormanlarını yerli cemaatlerin kolonizasyonuna açmalarına neden olacaktı. Böylelikle, ülkenin dört bir yanından topraksız köylülerin Chiapas’a hücum etmesi, bölgede çok-etnili bir yapıyı ortaya çıkartacaktı. (Hernández Castillo, 2001: 74) Lacandon ormanında buluşan etnik cemaatler, ilk kez kendi kabuklarını kırarak birbirlerini tanımaya ve bölgedeki, kendilerini yerlerinden etmek için uğraşan büyük kereste işletmelerine karşı ortak mücadeleye böylece başladılar.

Chiapas’ın yerli toplulukları ülkenin en yoksul, en marjinalleşmiş kesimini oluşturmaktadır. Yetersiz beslenme, tedavi edilebilir hastalıklardan kaynaklanan bebek ve yetişkin ölümlerinin yüksek oranı, toplumsal ve iktisadî marjinalleşme ve kültürel ayrımcılık eyalette kronik bir tablo sergiler. Meksika’da yetmiş yıl olan ortalama yaşam süresi, Chiapas’da 45 yıla düşmektedir, örneğin. Eyaletin yerli nüfusun yoğun olduğu Lacandon ormanları kesiminde doğum sırasında yaşamını yitiren kadınların oranı 15/10.000 ila 18/10.000 arasında seyrederken bu oran, yerli nüfusun daha düşük olduğu orta ve kıyı bölgelerinde, 3/10.000’dir. Ormanlık bölgede başta doğum öncesi enfeksiyonlarla midebağırsak hastalıkları olmak üzere tedavi edilebilir hastalıklar nedeniyle, her 1000 bebekten 37-38’i daha bir yaşına varmadan, ya-

⁹³ “Commandanta Esther: Speech Before the Mexican Congress”, Speed, Hernandez Castillo, ve Stephen (der.), (2006: 15-27).

şamını yitirmektedir. (Moncayo, 2006: 76; Forbis, 2006: 178). Chiapas, Meksika'nın doğal kaynaklar açısından en zengin, ama insanî gelişim göstergeleri bakımından en yoksul eyaletidir.

Hiç kuşku yok ki bu sefalet tablosunun birincil kurbanı, kadın ve çocuklar olmaktadır. Kırsal kesimde ortalama doğurganlık oranı 7.32'dir. Ve bu 7-8 çocuktan ortalama sadece 2 tanesi sağ kalabilmektedir.

Yetersiz beslenme, kırsal kesimin en ciddi sorunudur ve tahmin edilebileceği üzere, bu sorundan en yüksek pay, kız çocuklara düşmektedir. Yetersiz beslenmenin büyüme üzerindeki etkileri, Chiapas yerli nüfusunda çarpıcı bir biçimde tezahür etmekte: 15 yaş üstü kadınlarda 10 yıl öncesi 142 cm. olan boy ortalaması, günümüzde 132 cm.'e düşmüştür! (Moncayo, 2006: 76)

Dahası, yerli kadınların sorunları yoksulluk, marjinalleşme ve ırkçılıktan ibaret değildir. Özellikle kırsal cemaatler, yoğun bir ataerkiyle yüklüdür:

(...) Geleneksel cemaatlerde kadınlar özel alana hapsedilmiş, biyolojik, iktisadî, toplumsal ve kültürel yeniden üretim rolüyle sınırlandırılmış, toplumun geri kalanıyla ilişkilerinde kendilerinin kurbanı olduğu suiistimal ve şiddeti üzerlerinde uygulayan erkeklerin tahakkümüne boyun eğmek zorunda bırakılmışlardır. Küresel toplumun eril-merkezciliği ve cinsiyetçiliği, cemaatler bünyesinde içselleştirilmiştir ve genellikle daha vurguludur. Bu geleneksel cemaatler, zirvesinde kadınların erişemediği bir yaşlılar konseyinin bulunduğu, dikey bir yapı çevresinde örgütlenmişlerdir (Le Bot, 2009: 277-278).

Evet, Meksika kırsalında yerli cemaatlerin yerel siyasal-toplumsal yaşamlarının çevresinde kümelendiği *ejido* demokrasisi⁹⁴ toprak üzerindeki tasarruf üzerine temellenmiştir ve kadın-

⁹⁴ *Ejido*: Meksika devriminden sonra uygulamaya konulan toprak reformu uyarınca, köylülere dağıtılan topraklar. Pek çok cemaat, *ejido* topraklarını ortaklaşa temellük etmektedir. Devrimden sonra 3 milyon kadar kullanıcıya, 70 milyon hektar toprak dağıtılmıştır. Ancak 1992'de Meksika hükümeti

lar cemaatlerin çoğunda, bu haktan dışlanırlar. Cemaat siyasetinin bir başka eksenini oluşturan *kargo sistemi*⁹⁵ de kadınları dışlamaktadır.

Böylelikle, Chiapas'ın yerli kadınları (ve kıtanın kırsal yerlilerinin çoğu) açısından yaşam bir yandan yoksulluk, bir yandan aşağılanma ve ırkçılık, bir yandan da cemaatin yoğunlaştırılmış ataerkisi altında, okula gönderilmemek, küçük yaşta rızası alınmaksızın evlendirilmek, çok sayıda çocuk doğurmak, erkeklerin çoğu genellikle ekmeklerini köy dışında aradıklarından, evin, kayınların, çocukların ve tarlanın bütün yükünü tek başına omuzlamak, en temel sağlık hizmetlerinden yoksun ve açlık sınırının altında bir yaşam sürdürmektir. Cemaatler arasında yüksek oranlarda seyreden alkolizm ve sefaletin bir getirisi olan sınırsız şiddet ve hem beyaz hem de yerli erkeklerin pervasızca sürdürdükleri tecavüzler de cabası...

Elbette açlık ve baskının en yoğun olduğu hâller, aynı zamanda başkaldırının da mekânlarını biçimlendirirler. Chiapas'ta da böyle oldu...

Aslında Chiapas kırsalının yerli kadınları, mücadeleye atılmak için EZLN'yi beklememişler, eyaleti 20. yüzyılın ortalarından, özellikle de 1970'li yıllardan itibaren sarsan köylü hareketleri içindeki yerlerini almışlardı: kişisel olarak sahip olamayacak-

Anayasa'nın 27. maddesini değiştirerek toprak dağıtımını durdurmuştur. Ejido, yerli halklar açısından Cumhuriyet dönemindeki cemaat yaşamının temeli sayılmaktadır. *Ejidolar*, toprak tahsis edilen cemaat üyelerinden oluşan konseyler tarafından yönetilir; ancak kadınlar bu tahsis sisteminden dışlanırlardır.

⁹⁵ Kargo sistemi: Meksika yerli köylerinde (*pueblolar*) kimi dinsel görevler (kilisenin bakımı, azizler adına düzenlenen yortular vb.) yaş hiyerarşisine tabi erkekler tarafından yerine getirilmektedir. Sisteme dâhil olan erkeklerin yaşı ilerledikçe kargo sistemi içerisindeki sorumlulukları ve buna koşut olarak da prestijleri artar.

larını bildikleri toprak ve daha çok erkeklerine ait olan onur mücadelesinde...

Eyalette 1974 yılında “yoksullardan yana tercih” yandaşı, Kurtuluş Teolojisi kökenli Piskopos Don Samuel Ruiz’in önyayak olduğu, hazırlanışında Marist⁹⁶ rahip ve rahibelerin yanı sıra, öğretmenler, çeşitli Marksist gruplar, Maoist Halkın Birliği örgütü militanlarının katkıda bulunduğu ve 327 cemaatin 1230 yerli (Tzeltal, Tzotzil, Tojolabal ve Chol) delegeyle temsil edildiği eyalet ölçekli Yerli Kongresi (Congreso Indígena) bir yerli-köylü hareketinin başlangıcına işaret etmektedir. Ağırlıklı olarak toprak taleplerinin çevresinde dönen Kongrenin ardından, eyalette köylü-yerli örgütleri birbiri peşisıra mantar gibi bitecektir.

Böylelikle, 1980’de birkaç ejido birliğinin birleşerek oluşturdukları Ejidal Birlikler Birliği ve Chiapas Birleşik Köylüleri (UU), 1988’de UU’nun başka örgütlerle birleşerek oluşturduğu ve Lacandon ormanlarında de facto bir yer altı hükümetine dönüşen ARIC-UU⁹⁷ EZLN’nin üzerinde biçimleneceği bereketli zemini oluşturmuştur.

Meksika’nın 1980’lerin ortalarında neoliberal siyasaları uygulamaya koyulması bir avuç Meksikalının servetlerini katlamasına yol açarken, bir yandan ülke ekonomisinin kuzey komşusu ABD karşısında zemin kaybetmesine, bir yandan da milyonlarca yoksul köylünün geçim temellerinin ortadan kalkmasına neden oluyordu. 1989’da Uluslararası Kahve Örgütü üretim kotaları konusunda bir anlaşmaya varamayınca, kahve fiyatlarındaki %50’lik düşüş, ürünün temel ticarî gelir kaynağını oluşturduğu eyalet yerlileri için öldürücü bir darbe oldu. Ama aynı zamanda

⁹⁶ Marist: Peder Jean-Claude Colin tarafından 1816’da Fransa’da kurulan Roman Katolik Mary (Meryem) Derneği tarikatı izleyicileri.

⁹⁷ Stephen, Speed ve Hernández Castillo (2006: xiii) Leyva Solano’ya dayanarak ARIC-UU’nun dört temel ilkesini, “Katolik iman, Guevarist ve Maoist sosyalist ideolojiler ve Ladino’lara karşı etnik bilinç” olarak sıralıyorlar.

gizli Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'na paravan oluşturan Alianza Nacional Campesina Independiente "Emiliano Zapata"nın (Emiliano Zapata Ulusal Bağımsız Köylü İttifakı) doğumuna da vesile olacaktı.

Bu ve benzeri örgütler, bir yandan Meksika'nın köylü hareketlerinin mücadeleci geleneğini sürdürürken, bir yandan da, yerli onuru ve kimliğini vurgulayarak, geleneksel köylü hareketlerinden bir kopuşa işaret etmektedirler. Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi, büyük çoğunluğu köylü olan yerliler, Meksika'da da yalnızca köylüler değil, aynı zamanda ırkçılık ve ayrımcılığa maruz kalan, marjinalize edilen "yerliler" olduklarının da bilincine varmaya başlayacaklardır. Böylelikle, 1970'lerin başlarından itibaren hızlanan toprak işgalleri, mitingler, protesto yürüyüşleri ve toprak sahiplerinin paramiliter kuvvetleri ve ordu birlikleriyle girilen çatışmalar bir yandan köylülerin toprak talepleri, ama artan ölçüde yerli kimliği ve haklarını gündeme getirmiştir. Örneğin 1983'te eyalet köylülerinin başkent Mexico City'ye gerçekleştirdikleri 27 günlük büyük yürüyüş, "Yerli Saygınlığı Yürüyüşü" adıyla anılacaktı.

Kadınlar Bağımsız Tarım İşçileri ve Köylüler Örgütü'nün (CIOAC) çağrısıyla gerçekleşen bu yürüyüşe bizzat katılmanın yanı sıra, büyük destek verdiler (Aileler genellikle toprak hakkına sahip erkekler tarafından temsil edildiğinden, katılımcı kadınlar, genellikle dullardı⁹⁸). Ve çatışmalar dâhil diğer köylü eylemlerine de: Toprak işgalcilerini dağıtmak üzere baskına gelen polis, ordu ya da özel kuvvetlere karşı kucaklarında çocuklarıyla dikilenler onlardı...

Bu çatışkılı mücadele süreci, Chiapas'ın kırsal kadınları için paha biçilmez bir okul olacaktı. Mücadele pratiklerini köylü mücadeleleri içerisinde biçimlendirirken, teorik gelişmelerinde, rahip ve rahibelerinin çoğunluğu Kurtuluş Teolojisine bağlı Kato-

⁹⁸ Toledo Tello ve Garza Caligaris (2006: 106).

lik Kilisenin rolü, reddedilmezdi. Meksika'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Chiapas'da da Kilise kurslar ve atölye çalışmalarıyla mestizo toplumun eşitsizliği ve ırkçılığı konularını tartışmakta, marjinallerin en marjinalleri olan yerli kadınlar bu çalışmaların ana hedef kitlesini oluşturduğundan, cinsiyet eşitsizlikleri kaçırılmaz olarak gündeme gelmekteydi. San Cristóbal'de kurulan Diyakozluk Kadın Konseyi (CODIMU) Chiapas'lı yerli kadınları kadın hareketinin özgül talepleriyle buluşturmada önemli bir rol üstlenmiştir. Katolik Kilise, bunun yanı sıra, yerli kadınların İspanyolca'yı, okuma-yazmayı ve topluluk önünde konuşmayı öğrendikleri bir okul oldu. Aynı süreçte bölgede faaliyetlerini yoğunlaştıran beyaz kadın örgütleri, yerli kadınlarla (çatışmalı da olsa) bir diyaloga girecekti.⁹⁹

İsyân, bulaşıcıdır. Hayatın bir alanından diğerine sirayet eder.

Chiapas kadınları, önce erkek sınıf kardeşleriyle birlikte yoksulluğa başkaldırdılar. Mahkûm kılındıkları yoksulluğun, içinde yaşadıkları toplumun ırkçı yapısıyla bağlantılarını keşfettikçe, mücadeleleri hem topraklarını ellerinden alan büyük toprak sahiplerine ve onların destekçisi olan devlete, hem de ırkçı kurum ve uygulamalara yöneldi – yerli erkek kardeşleriyle birlikte.

Ancak onların boyunlarında bir pranga daha vardı: ataerkil rejimin prangası. Mücadele hedefleri arasına onu yerleştirmedikçe, içine itildikleri parya konumundan kolay kurtulamayacaklarının farkına varmakta gecikmediler.

Ne ki ataerkil sistem, yalnızca kendilerini sarmalayan dışsal dünyada değildi, varlığını özellikle eril baskı olarak içinde yaşadıkları cemaatin içerisinde hissettiriyordu. Cinsiyet rollerinin katı bir biçimde tayin edildiği ve genç kadınların en alt basamaklarında yer aldığı hiyerarşik bir yapının egemen olduğu cemaatlerde. Bir başka deyişle, yerliler olarak geniş toplumun onay-

⁹⁹ Meksika'nın yerli kadın hareketiyle mestizo feminizmi arasındaki çatışmalı ilişki, Marcos ve Waller (2006)'da ayrıntılı biçimde irdelenmektedir.

lamasını, değer vermesini, saygı göstermesini talep ettikleri *kültürlerinde...*

Bir kültüralistin kolayca düşebileceği tuzağa düşmediler. "Modern" Meksika toplumunun önlerine uzattığı seçenek(sizliğe) teslim olmadılar: "Ya yerli kalarak cemaatin içerisinde sefil, arkaik bir yaşam sür, ya da modernleş, mestizo'laş, Meksikalılaş!". Onun yerine, hem köylüler, hem yerliler, hem de kadınlar olarak insanca bir yaşam talep edilebileceğini göstermeye kalkıştılar dünyaya... Gerçek özgürlüğün, herhangi bir tahakküm gücüne teslim olmaksızın, ve kimliğini reddetmek zorunda kalmaksızın kendi yaşam koşullarını kendi iradeleri doğrultusunda değiştirebilmede yattığını sergilemeye...

* * *

Bugün Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu ve Cephesi içerisinde pek çok kadın yer alıyor. Bir kısmı Komutanlık konumuna yükselen bu kadınların (Komutan Ester, 2006 yılında böbrek yetmezliğinden yaşamını yitiren Komutan Ramona, Komutan Susana, Komutan Yolanda, Yüzbaşı Ana Maria, Yüzbaşı Elisa, Yüzbaşı Laura...) yanı sıra,¹⁰⁰ Zapatista taban cemaatlerindeki

¹⁰⁰ "Yüzbaşı Laura yirmi bir yaşlarında, bir kayanın üzerine oturmuş, dizlerinin üzerine yerleştirdiği silahıyla gazetecilerle konuşuyor. Ona Marcos'u soruyorlar, yanıtlıyor, 'Bizim mücadelemize ait bir adam o, ama gördüğünüz gibi, bir mestizo.' 'O kadar çok askeri alt etmeyi nasıl başardınız?' 'Rütbemizi dağlardaki deneyimimize, çalışma kapasitemize ve sorumlulukla baş etme yetimize göre kazanıyoruz. Bir üye olarak çalışmaya başladığınızda, bir asttan ibaretsinizdir. Üstleriniz ilerlemenizi gözlemler, komutanıza insanlar vermeye başlar. Ben de böyle yükseldim, başarılı olduğumu görünce, rütbemi yükselttiler.' Şimdi emri altında yüzeli kişi var." (akt.: Moncayo, 2006: 84) Ve: "Savaştan önce erkekler arasında kadınların komuta kademelerine getirilmesi konusunda çokça kuşku vardı. İnsanlar kazan kaldırıyordu, onları yatıştırmak için çok uğraştım. 'Hiçbir orospu bana ne yapacağımı söyleyemez,' diyorlardı... Sorun, kadın subayların en iyi savaştığı Ocosingo'da çözüldü. Yararlıları alandan kuşatıldığımız yere taşıyanlar, onlardı. Kadınla-

kadınlar da örgüt içerisinde önemli görevler üstlenmiş durum-
dalar. Ve cemaatin iç ilişkilerini değiştirmeye zorluyorlar. Tıpkı
Marcos'un dikkat çektiği gibi:

Devrimci kadınlar dağlara çıktığında, köylerdeki yaşlı kadın-
lar onları fahişelikle suçladı, oralarda onlara sahip çıkacak
kimsenin olmayacağını söylediler. Kadınlar devrimci kadın-
lara kendilerine nasıl davranıldığını soruyordu.... "Eğer sana
sahip olmalarını istemezsen, cezalandırıyorlar mı?" "Hayır,
sen istemezsen kimse sana sahip olamaz." "Eğer bir erkeği is-
temiyorsan onunla evlenmeyebilir misin?" "Evlenmek iste-
miyorsan, evlenmezsin..." Böylece pek çok kadın saflarımıza
katılmaya başladı (Durán de Huerta, 1994: 33-34).

Evet, Zapatistalara katılmak, binlerce kadın için yaşamı ve
yaşamın anlamını değiştirdi. Hem eli silahlı olanlar, hem de des-
tek örgütlerindeki sivil kadınlar için. Zapatista cemaatlerinde iç-
ki kullarını, kadınların talebi üzerine yasaklanmış durumda,
örneğin. Bu cemaatlerde kız çocuklar erkeklerle birlikte eğitim
görüyor, *Caracol*'lerdeki sağlık ocaklarındaki sağlık hizmetlerin-
den ücretsiz olarak yararlanıyor, kurdukları el sanatları koopera-
tiflerinde ürettiklerini pazarlamak üzere uzak kentlere yolculuk
ediyor, yığınlar önünde konuşuyor, kitlesel eylemleri örgütlü-
yorlar. Onlar gönüllerinin çektiğiyle evleniyor, kaç çocuk sahibi
olacaklarına kocalarıyla birlikte karar veriyor, kocalarından ya
da babalarından şiddet gördüklerinde *Caracol* yöneticilerine
şikâyet ederek cezalandırılmalarını sağlıyorlar...

Tabii Chiapas'lı kadınlar, hatta Zapatista kadınları için her
şey güllük gülistanlık değil. Yerli bölgeleri, hâlâ ülkenin en yok-
sul ve marjinal bölgeleri olmayı sürdürüyor. Gücünden yitirmiş
de olsa, ırkçılık gündelik yaşamda süregidiyor. Ve cemaatlerin

çoğu içerisinde yerli kadınlar hâlâ kölelerin kölesi konumunda yaşıyorlar.

Ancak, kırmızı mendillerin ardına gizledikleri yüzlerinin aydınlığıyla onlar, hayatın değişebileceğine dair umudu uyandırdılar. Hem yoksulluğa, hem ırkçılığa hem de ataerkine meydan okuyan küçücük gövdeleri, kadınların üç cephede birden savaşabileceğini gösterdi dünyaya. Kadınların, kültürel kimliklerini reddetmeksizin, bu kimliğin yeniden biçimlenişine katkıda bulunabileceklerine, köylüler, yerliler ve kadınlar olarak insanca bir yaşama layık olduklarına dair bir çağrıyı seslendirdiler, Lacandon ormanlarının derinliklerinden.

Bu çağrı bugün yeryüzünün pek çok bölgesinde, dışlanmış ulusların yoksul kadınları arasında yankılanıyor...

KAYNAKÇA

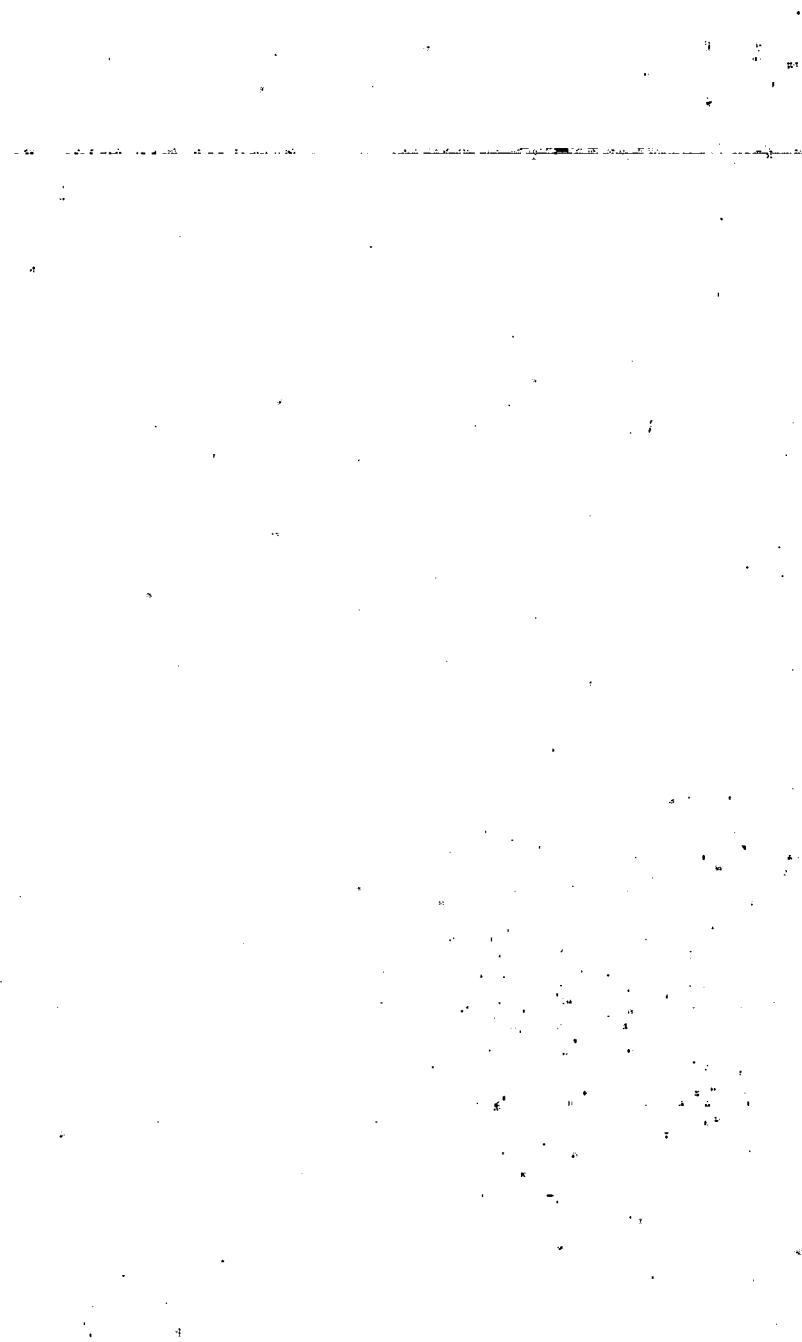
- Adams, R. N. (1995). "A Report on the Political Status of the Guatemalan Maya". *Indigenous Peoples and Democracy In Latin America*, (155-186), D. L. Van Cott (ed.). New York: St. Martin's Press.
- Akal, Cemal Bali (1997). *Modern Düşüncenin Doğuşu, İspanyol Altın Çağı*. Ankara, Dost Kitabevi.
- Álbo, X. (1995). "And from Kataristas to MNRistas? The Surprising and Bold Alliance between Aymaras and Neo-liberals in Bolivia" *Indigenous Peoples And Democracy In Latin America*, (55-81), D. L. Van Cott (ed.). New York: St. Martin's Press.
- Albro, R. (2006). "The Culture of Democracy and Bolivia's Indigeneous Movements", *Critique of Anthropology*, 26.
- Avirama J. ve R. Marquéz (1995). "The Indigenous Movements in Colombia", D. L. Van Cott (der.), " *Indigenous Peoples And Democracy In Latin America*, (55-81), New York: St. Martin's Press.
- Bartolomeus de las Casas, *Briefe or Chronicle of the actes and gestes of the Spaniards in the West Indies, called the newe World, for the space of xl years*, written in the Castilian tongue by the reverend Bishop Bartholomew de las Casas or Casaus, a friar of the order of S.Dominicke, and now first translated into English by M.M.S.Londra, 1583 – tıpkı basım.)
- Bellier, I. (2006). "Le projet de Déclaration des droits des peuples autochtones et les Etats américains", C. Gros ve M.-C. Strigler (der.), *Etre indien dans les Amériques*, Paris: Editions de l'Institut des Amériques, 27-42.
- Bonfil Batalla, G. (1996). *México Profundo Reclaiming a Civilization*, Austin: University of Texas Press.
- Bowen, J. R. (1998). *Religions in Practice. An Approach to the Anthropology of Religion*. Boston, Londra, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapur: Allyn & Bacon.
- Burger, J. (2000). *Premières nations. Un avenir pour les peuples autochtones*, Anako Editions.

- Chaunu, Pierre (1969). *Conquête et exploitation des nouveaux mondes*, Paris, PUF.
- Cockcroft, J. D. (2008). "Indigenous Peoples Rising in Bolivia and Ecuador", *IV Online Magazine*, IV407.
- Durán de Huerta, M. (1994). *Yo, Marcos: Entrevistas y pláticas del Subcomandante*. Mexico City: Ediciones del Milenio.
- Edelman M. ve A. Haugerud (2005). "Introduction: The Anthropology of Development and Globalization" (1-73). M. Edelman ve A. Haugerud (der.). *The Anthropology of Development and Globalization. From Classical Political Economy to Contemporary Neoliberalism*. Blackwell Publishing.
- Esteva, G. (2001). "Mexico: Creating Your Own Path at the Grassroots", *There is an Alternative*, V. Bennholdt-Thomsen, N. Faracías, C. Von Werthof (eds.), London, Zed Books s. 155-166.
- Favre, Henri (2009). *Le mouvement indigeniste en Amérique Latine*, Paris, Harmattan.
- Forbis, M. M. (2006). "Autonomy and a Handful of Herbs: Contesting Gender and Ethnic Identities Through Healing", S. Speed, A. Hernandez Castillo, ve L. M. Stephen (der.) *Dissident Women. Gender and Cultural Politics in Chiapas*, University of Texas Press.
- Forbis, M. M. (2006). "Autonomy and a Handful of Herbs: Contesting Gender and Ethnic Identities Through Healing", S. Speed, A. Hernandez Castillo, ve L. M. Stephen (der.) *Dissident Women. Gender and Cultural Politics in Chiapas*, University of Texas Press.
- Gow, D. D. ve J. Rappaport (2002). "The Indigenous Public Voice: The Multiple Idioms of Modernity in Native Cauca". Warren K.B. ve J. E. Jackson, *Indigenous Movements, Self-Representation and the State in Latin America*, Austin: University of Texas Press.
- Gros, C. (2000). *Políticas de la Etnicidad: Identidad, Estado y Modernidad*. Bogotá: Instituto Colombiano de Antropología e Historia.
- (2000a). "Ser diferente por (para) ser moderno, o las paradojas de la identidad. 'Algunas reflexiones sobre la construcción de una nueva frontera étnica en América Latina'. *Políticas de la Etnicidad: Identidad, Estado y Modernidad*. Instituto Colombiano de Antropología e Historia Bogotá, 97-115.
- (2000b). "Itinerario: Diario de un Latino-Europeo". *Políticas de la Etnicidad: Identidad, Estado y Modernidad*. Instituto Colombiano de Antropología e Historia Bogotá, 13-58.

- Hernández Castillo, A. (2001). *Histories and Stories from Chiapas. Border Identities in Southern Mexico*, University of Texas Press.
- Hernández, Silvio Soriano (2006). "Meksika'da Yerli Ayaklanma ve Direnişlerinin Kronolojisi", S. Özbudun (der.), *Latin Amerika Yerlileri*, İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Houghton J. ve B. Bell (2004). "Indigenous Movements in Latin America", Center for Economic Justice, Other Worlds.
- Hughes, Lotte (2003). *The No-Nonsense Guide to Indigenous Peoples*, Oxford ve Londra: New Internationalist Publications Ltd. ve Verso.
- Hylton, F. ve S. Thomson (2005). "Damalı Gökkuşak: Bolivya'da Çözüm", *New Left Review*, (II) 35, <http://www.newleftreview.org/?getpdf=NLR26903;pdflang=tr>
- Jackson, J. J. (2002). "Contested Discourses of Authority in Colombian National Indigenous Politics: The Summer 1996 Takeovers". *Indigenous Movements, Self-Representation and the State in Latin America*, K. B. Warren and J. E. Jackson (eds.). Austin: University of Texas Press.
- Kane, J. (2009). "Ecuador's Revolutionary Indigenous Movements – 1970s to the present", <http://www.earlham.edu/history/content/ehj/s09/kane-jessica.pdf>
- Karakras, A. (1990). *Las nacionalidades indias y el estado ecuatoriano*, Editorial TINCUI-CONAIE, 1990.)
- Lawlor, M. (2003). "Indigenous Internationalism: Native Rights and the UN", *Comparative American Studies*, 2003; 1; 351.
- Le Bot, Yvon (1994). *Violence de la modernité en Amérique latine. Indianité, société et pouvoir*, Paris, Editions Karthala.
- Le Bot, Y. (2009). *La grande révolte indienne*. Paris: Harmattan.
- Marcos, S. ve M. Waller (2006). *Diyalog ve Fark: Feminizmler Küreselleşmeye Meydan Okuyor* İstanbul: Chiviyazıları.
- (2009). *La grande révolte indienne*, Paris: Robert Laffont.
- Morin, F. (2006). "Les Nations unies à l'épreuve des droits des peuples autochtones", C. Gros ve M.-C. Strigler (der.), *Etre indien dans les Amériques*, Paris: Editions de l'Institut des Amériques, 43-54.
- Nash, J. C. (2001). *Mayan Visions. The Quest for Autonomy in an Age of Globalization*, New York and London: Routledge.
- Nies, Judith (1996). *Native American History, A Chronology of a Culture's Vast Achievements and Their Links to World Events*, New York: Ballantine Books.

- ONIC-IIICA (Ministerio de Agricultura y Desarrollo Rural Fondo Capacitar) (2000), *Elementos conceptuales y metodológicos de los Planes de Vida*, Bogotá.
- Özbudun, Sibel (2004). "Öteki'nin Tarihçesi", *Kültür Hâlleri*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- (der.). (2006). "Latin Amerika Yerlileri: Yeniden!", *Latin Amerika Yerlileri*, İstanbul: Anahtar Yayınları.
- (2009). "Oaxaca'da Neler Oluyor?" S. Özbudun (der.) *Latin Amerika. İsyan Hep vardı*. İstanbul: Kaldıraç Yayınları.
- (2010). "Ekvador Seçimleri Öncesi: CONAIE Diyor ki", S. Özbudun, *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- de la Peña, G. (2006). "Derechos indígenas, ciudadanía étnica y cambios constitucionales en México", C. Gros ve M.-C. Strigler (der.) *Etre indien dans les Amériques*, l'Institut des Amériques.
- Postero, N. G. (2007). *Now We Are Citizens - Indigenous Politics in Postmulticultural Bolivia*, Stanford University Press.
- Quijano, Aníbal (2005). "The Challenge of the 'Indigenous Movement' in Latin America" *Socialism and Democracy*, cilt 19, sayı 3: 55 – 78.
- Ramos, Alcida Rita (2002). "Cutting through State and Class: Sources and Strategies of Self Representation in Latin America" (251-279), *Indigenous Movements, Self-Representation and the State in Latin America*, Kay B. Warren ve Jeane E. Jackson (der.). Austin: University of Texas Press.
- Reinaga, F. (1970). *Manifiesto, Partido Indio de Bolivia*, Ediciones PIB, La Paz.
- Remy, M. I. (1995). "The Indigenous Population and the Construction of Democracy in Peru", D. L. Van Cott (der.), " *Indigenous Peoples And Democracy In Latin America*, New York: St. Martin's Press.
- Rodríguez, R. U. (2003). *Educación indígena y proyecto civilizatorio en Ecuador*, Quito: Universidad Andina Simon Bolivar, Abya Yala, Corporación Editora Nacional
- Roscher, Wilhelm (1904). *The Spanish Colonial System*, New York: Henry Holt and Co.
- Sagárnaga, J. (2006). "Saber mirar el pasado de nuestro pueblo", *pukara*, 7 Mayıs-7 Haziran 2006, sayı 7.
- Silverston, M. H. (1995). "The Politics of Culture: Indigenous Peoples and the State in Ecuador" *Indigenous Peoples And Democracy In Latin America*, (121-152), D. L. Van Cott (ed.). New York: St. Martin's Press.

- Solo, T. (2004). "Indigenous Resistance to Globalization", <http://zcommunications.org/indigenous-resistance-to-globalization-by-toni-solo>
- Speed, S., A. Hernandez Castillo, ve L. M. Stephen (der.) (2006). *Dissident Women. Gender and Cultural Politics in Chiapas*, University of Texas Press.
- Stannard, David E. (2005). *Beyaz Adamın Akıl Almaz Vahşeti, Amerika'nın Soykırım Tarihi*, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2. Basım.
- Toledo Tello, S. ve A. M. Garza Caligaris (2006). "Gender and Stereotypes in the Social Movements of Chiapas", S. Speed, A. Hernandez Castillo, ve L. M. Stephen (der.) *Dissident Women. Gender and Cultural Politics in Chiapas*, University of Texas Press.
- Tresierra, J. C. (1995). "Mexico: Indigenous Peoples and the Nation-State", Donna Lee Van Cott (ed.) *Indigenous Peoples and Democracy in Latin America* St. Martin's Press, New York, s. 187-210.
- Van Cott, Donna Lee (1995). "Indigenous Peoples and Democracy: Issues for Policymakers" (1-27) *Indigenous Peoples And Democracy In Latin America*, Donna Lee Van Cott (der.), St. Martin's Press, New York.
- Veintie T. (2009). "Reterritorialisation of Schooling in the Ecuadorian Indigenous Context", <http://www.sylff.org/wordpress/wp-content/uploads/2009/03/veintie.pdf>
- Warren, K. B. ve J. E. Jackson (2002). "Introduction: Studying Indigenous Activism in Latin America", Warren K.B. ve J. E. Jackson, *Indigenous Movements, Self-Representation and the State in Latin America*, Austin: University of Texas Pres.
- Webber, J. R. (2005). "Marxism and Indigenism in Bolivia: A Dialectic of Dialogue and Conflict", Álvaro García Linera ile görüşme. ZMag, www.znet.org.
- Zimmerman, Larry J. (1997). *Les Amérindiens*. Albin Michel.
- Zinn, Howard (1992). "Columbus, Kızılderililer ve İnsanlığın Gelişmesi", V. Yılmaz (der.), *Fatihler Yargılanıyor, 500. Yılında Karşı-Amerika*, İstanbul: Tümm zamanlar Yayıncılık.
- (2005). *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Ankara: İmge Yayınları.

Ekler

EK I

Genel Kurul'un 61/295 Sayılı Kararı: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER YERLİ HALKLAR HAKLARI BİLDİRİSİ¹⁰¹

Genel Kurul,

İnsan Hakları Konseyinin, Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildiri metnini kabul ettiği 1/2 sayılı ve 29 Haziran 2006 tarihli kararını not eder,

Bildiri üzerinde çalışmaların sürdürülmesi ve 61. Dönem sonuna kadar bu konuda bir karara varılmasını öngören 61/178 sayılı ve 20 Aralık 2006 tarihli kararını hatırlatır,

Bu kararın ekinde yer aldığı şekliyle Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi'ni kabul ettiğini belirtir.

107. Oturum

13 Eylül 2007

Ek

Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi

Genel Kurul,

Birleşmiş Milletler Anlaşması'nda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda ve Devletlerin BM Anlaşması kapsamında yüklendikleri sorumlulukları iyi niyetle yerine getirme amacıyla,

Yerli (indigenous) halkların diğer halklarla eşit olduklarını teyid ederken diğer yandan da halkların haklarının farklı olabileceğini, halkların kendilerini farklı addedebileceklerini ve onlara bu özellikleriyle saygı gösterileceğini *teyid eder*,

¹⁰¹ Kaynak: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/indigenous.pdf

İnsanlığın ortak mirasını teşkil eden medeniyet ve kültür zenginliklerimize tüm halkların katkı yaptığını *bildirir*,

Ulusal, ırksal, dini, etnik ve kültürel farklılıklar temelinde bazı halkların veya bireylerin diğerlerinden üstün oldukları temeline dayalı veya böyle bir iddiada bulunan tüm doktrin, politika ve uygulamaların ırkçı, bilimsel olarak yanlış, yasal olarak geçersiz, ahlaki olarak kınanacak ve toplumsal yönden haksız olduğunu *beyan eder*,

Yerli halkların kendi haklarını kullanırken her türlü ayrımcılıktan uzak olmaları gerektiğini bir kez daha *vurgular*,

Yerel halkların tarih boyu haksızlığa uğraması ve bu arada sömürgeleştirilmeleri ve topraklarına ve kaynaklarına sahip çıkamamaları sonucu özellikle kalkınma haklarını kendi ihtiyaç ve çıkarlarına uygun bir şekilde kullanamamalarının yarattığı kaygıdan dolayı,

Yerli halkların başta toprakları ve kaynakları olmak üzere siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarından ve kültürlerinden gelen, doğuştan sahip oldukları haklarına saygı gösterilmesine ve bu hakların korunmasına acilen ihtiyaç duyulduğunu *kabul eder*,

Ayrıca, yerli halkların Devletlerle yapmış oldukları anlaşma, akit ve diğer yapıcı düzenlemelerden kaynaklanan haklarına da saygı gösterilmesi ve korunması gerektiğini *kabul eder*,

Yerli halkların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan cazibe merkezi olmak ve nerede olursa olsun her türlü ayrımcı ve baskıcı davranışı sona erdirmek için örgütlendiklerini görmekten memnuniyet *duyar*,

Topraklarını, ülkelerini ve kaynaklarını etkileyen gelişmelerin kendi kontrollerinde olmasının, yerel halkların kendi kurum, kültür ve geleneklerini muhafaza etmelerini ve güçlendirmelerini; ve kalkınmalarını kendi gaye ve ihtiyaçları doğrultusunda teşvik etmelerini sağladığını *düşünür*,

Yerli halkların bilgi, kültür ve geleneksel uygulamalarına saygı gösterilmesinin sürdürülebilir ve eşitlikçi bir kalkınmaya ve çevrenin doğru yollardan korunmasına katkı sağladığını *kabul eder*,

Yerli halkların ülkelerinin ve topraklarının askerlerden arındırılmasının barışa, ekonomik ve sosyal ilerleme ve kalkınmaya ve dünya milletleri ve halkları arasında karşılıklı anlayış ve dostane ilişkilere yapacağı katkılara *dikkat çeker*,

- Yerli ailelerin ve toplulukların, çocuk haklarına aykırı düşmemek şartıyla, kendi çocuklarını, yetiştirme, eğitime, öğretme ve refahlarını sağlama hakkına sahip olduğunu *kabul eder*,
- Yerli halkların Devletlerle yaptıkları anlaşma, akit ve diğer yapıcı düzenlemelerin bazı durumlarda uluslararası düzeyde endişe, ilgi, sorumluluk ve özellik gösterdiklerini *değerlendirir*,
- Anlaşma, akit ve diğer yapıcı düzenlemelerin ve bunların temsil ettikleri ilişkilerin yerli halklar ile devletler arasındaki ortaklıkları güçlendirmek için bir temel olduğunu *düşünür*,
- Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesiyle Viyana Bildirisi ve Eylem Programı tüm halklara, kendi siyasi statüsünü belirlemekte ve ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmalarını sağlamakta özgür oldukları anlamına gelen kendi geleceklerini kendileri belirleme hakkını verdiğini *kabul eder*,
- Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde kullanılan kendi geleceğini kendisinin belirleme hakkının, bu bildirgenin tamamı veya bir bölümü ileri sürülerek engellenemeyeceğini *unutmadan*,
- Bu bildirmede yer alan yerli halklar haklarının tanınmasıyla Devlet ile yerli halklar arasında adalet, demokrasi, insan haklarına saygı, ayrımcılığa son ve iyi niyet ilkelerine dayalı uyumlu ve işbirliğine yönelik ilişkilerin daha da ileri götürüleceğinden *emin olarak*,
- Devletleri ilgili halklar ile görüşerek başta insan hakları konusundakiler olmak üzere uluslararası enstrümanlara uymaya ve bunları etkin bir şekilde uygulamaya koymaya *davet eder*,
- Birleşmiş Milletler'in yerli halkların haklarını koruma ve geliştirmede önemli ve özel bir rol oynamaya devam ettiğini *vurgular*,
- Bildirinin yerli halkların haklarının ve özgürlüklerinin tanınması, güçlendirilmesi ve korunmasına ve Birleşmiş Milletler'in bu alanda yaptığı benzer çalışmaların daha güçlenmesine yönelik önemli bir adım olduğuna *inanır*,
- Yerli halkların ayrımcılığa maruz kalmadan uluslararası hukukun belirlediği tüm insan haklarına sahip olduklarını ve yerli halkların var oluşları, refahları ve bir halk olarak tam kalkınmaları için müşterek haklara sahip olduklarını *kabul ve teyid eder*,

Yerli halkların bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini, bölgesel ve ülkesel farklılıkların ve çeşitli tarihi ve kültürel alt-yapının dikkate alınması gerektiğini *kabul eder*, Ortaklık ruhu ve karşılıklı saygı anlayışı içerisinde bir başarı standardı olarak aşağıdaki Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Sözleşmesi'ni resmen ilan eder:

Madde 1

Yerli halklar toplu veya bireysel olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve uluslararası insan hakları hukukunda belirtilen tüm insan hakları ve temel özgürlükleri tam olarak yaşama hakkına sahiptir.

Madde 2

Yerli halklar ve diğer bireyler özgürdürler ve diğer tüm halklarla eşittirler ve başta kendi yerel kökenlerinden gelenler olmak üzere hakları hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan hayata geçirebilmelidirler.

Madde 3

Yerli halklar kendi geleceklerini kendileri belirleme hakkına sahiptir. Bu hakkın tabiatı dolayısıyla kendi siyasi statülerini belirleme ve ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma için izlenecek yolu özgürce seçme hakkına sahiptirler.

Madde 4

Yerli halklar kendi geleceklerini belirleme haklarını kullanırken iç ve yerel işleriyle ilgili olarak otonomi veya kendi kendini yönetme, ayrıca otonom etkinliklerini finanse etmek için gerekli tahsisatı temin etme hakkına sahiptir,

Madde 5

Yerli halklar, istedikleri takdirde ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında tam olarak yer alma haklarının yanı sıra kendilerine has siyasi, yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel kurumlara sahip olma ve bunları güçlendirme hakkına sahiptir.

Madde 6

Her yerli halk mensubunun bir vatandaşlığa sahip olma hakkı vardır.

Madde 7

1. Her yerli birey, yaşama, fiziksel ve zihinsel bütünlüğe, özgürlüğe ve kişisel güvenlik haklarına sahiptir.

2. Yerli halklar, ayrı bir halk olarak, özgürlük, barış ve güvenlik içinde yaşama hakkına sahiptir ve çocuklarının zorla alınarak başka gruplara verilmesi dâhil hiçbir soykırım hareketi veya şiddet içeren muameleye maruz kalmamalıdır.

Madde 8

1. Yerli halklar ve bireyler asimilasyona zorlanmama veya kültürlerinin yok edilmesine maruz kalmama hakkına sahiptir.
2. Devletler aşağıdaki hususların önlenmesi ve tazmini için etkin çözümler bulmalıdır:
 - (a) Yerli halkları, ayrı bir halk olma bütünlüklerinden veya kültürel değerleri veya etnik kimliklerinden mahrum edecek her türlü hareket;
 - (b) Yerli halkları toprakları, bölgeleri veya kaynaklarından ayırmayı amaçlayan veya hedefleyen her türlü hareket;
 - (c) Yerli halkların haklarını ihlal etme amacı veya gayesiyle büyük nüfus gruplarının yer değiştirmeye zorlanması;
 - (d) Asimilasyon ve entegrasyona zorlayan her türlü hareket;
 - (e) Yerli halklara karşı ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı körükleyecek her türlü propaganda.

Madde 9

Yerli halklar ve bireyler, yerli bir topluluğa veya millete, ilgili topluluk veya milletin gelenek ve göreneklerine uygun olmak koşuluyla, ait olma hakkına sahiptir. Böyle bir hakkın kullanımında hiç bir ayrımcı davranış ortaya çıkmamalıdır.

Madde 10

Yerli halklar, toprakları veya arazilerinden zorla uzaklaştırılmamalıdır. Yerli halkların gerekli bilgilere sahip olarak özgürce verecekleri ön onay alınmadan ve mümkün olması halinde topraklarına geri dönmeleri seçeneğini de barındıran adil ve dürüst bir tazminat anlaşması yapılmadan yerlerinden edilmemelidir.

Madde 11

1. Yerli halklar kendi kültürel gelenek ve göreneklerini yaşamak ve yaşatmak hakkına sahiptir.

Bu haklar, arkeolojik alanlar, tarihi eserler, desenler, törenler, teknolojiler ve görsel ve sahne sanatları ve edebiyat gibi kendi kültürlerinin

geçmiş, günümüz ve gelecekteki tezahürünü koruma, kollama ve geliştirme haklarını da kapsar.

2. Devletler, yerli halkların gerekli bilgilere sahip olarak özgürce verecekleri ön onay alınmadan ellerinden alınan kültürel, entelektüel, dini ve ruhani varlıkların, etkin mekanizmalar aracılığıyla, tazmin etmelidir.

Madde 12

1. Yerli halklar ruhani ve dini geleneklerini, töre ve törenlerini beyan etme, hayata geçirme, geliştirme ve öğretme hakkına; dini ve kültürel mekanlarını koruma, kollama ve bu mekanları mahrem bir şekilde kullanma hakkına; tören aletlerini kullanma ve kontrol etme hakkına; ölülerini geri alma hakkına sahiptir.
2. Devletler, ilgili yerli halklarla birlikte geliştirilecek adil, saydam ve etkin mekanizmalar aracılığıyla, yerli halkların tören aletleri ve ölülerine ulaşma/veya bunların iadesinin sağlanması yollarını aramalıdır.

Madde 13

1. Yerli halklar, kendi tarihlerini, dillerini, sözel geleneklerini, felsefelerini, yazı sistemlerini ve edebiyatlarını yaşatma, kullanma, geliştirme ve gelecek kuşaklara aktarma ve toplumlarının, yerleşim yerlerinin ve insanların isimlerini belirleme ve bu isimleri kullanma hakkına sahiptir.
2. Devletler bu hakların korunduğunu garanti altına alacak etkin önlemleri almalı ve yerli halkların, gerektiğinde tercüme veya diğer gerekli uygulamalar marifetiyle hukuki ve idari işlemler sırasında olup biteni anlamaları ve karşı tarafça anlaşılmasını sağlayacak önlemleri oluşturmalıdır.

Madde 14

1. Yerli halklar kendi eğitim ve öğretim kültürlerine uygun bir şekilde kendi dillerinde eğitim veren eğitim sistemleri ve kurumlarını kurma ve kontrol etme hakkına sahiptir.
2. Yerli bireyler, özellikle de çocuklar Devletin sağladığı eğitim imkânlarından hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanma hakkına sahiptir.
3. Devletler, başta çocuklar olmak üzere kendi toplumlarından uzakta yaşayanların mümkün olduğu takdirde kendi kültürleri ve dille-

rinde eğitim imkânına ulaşmalarını sağlayacak önlemleri yerli halklarla birlikte almalıdır.

Madde 15

1. Yerli halklar, eğitim ve kamuya verilen bilgilerde doğru olarak yansıtılması gereken kendi kültürlerinin, geleneklerinin, tarihlerinin ve özelemlerinin saygınlığı ve çeşitliliği hakkına sahiptir.
2. Devletler önyargılarla mücadele ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve yerli haklarla toplumun diğer tüm kesimleri arasında tolerans, anlayış ve iyi ilişkilerin güçlendirilmesi için ilgili yerli halklarla görüşerek ve işbirliği yaparak etkili önlemler almalıdır.

Madde 16

1. Yerli halklar kendi medyalarını kendi dillerinde oluşturma ve diğer medya kuruluşlarına hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan ulaşma hakkına sahiptir.
2. Devletler, yerli halkların çok kültürlülüğünün kamuya ait medya kuruluşları tarafından yansıtılması için etkin önlemler almalıdır. Devletler, önyargıdan uzak bir şekilde ifade özgürlüğünü tam olarak oluşturmak için özel televizyon kanallarını da yerli halkların çok kültürlülüğünü yansıtmaya teşvik etmelidir.

Madde 17

1. Yerli bireyler ve halklar ulusal ve uluslararası tüm çalışma yasalarından tam olarak yararlanma hakkına sahiptir.
2. Devletler yerli halklarla istişare ve işbirliği halinde yerli çocuğun, özel durumunu gözetenek ve eğitimin (çocuğun) konumunu güçlendirmesi açısından ne kadar önemli olduğunu unutmadan, ekonomik olarak istismarını önlemek, eğitime engel teşkil edecek veya sağlığına zarar verici veya fiziksel, zihinsel veya sosyal gelişimine zararlı her hangi bir iş yapmaktan korumak üzere özel önlemler almalıdır.
3. Yerli bireyler, istihdam ve maaş dâhil, çalışma koşulları açısından her hangi bir ayrımcılığa uğramama hakkına sahiptir.

Madde 18

Yerli halklar, kendi karar mekanizmalarına sahip olma ve bunları geliştirmenin yanı sıra, kendilerini ilgilendiren konulardaki karar alma

süreçlerine kendilerinin belirleyeceği temsilciler aracılığıyla katılma hakkına sahiptir.

Madde 19

Devletler yerli halkları etkileyebilecek yasal veya idari önlemleri kabul edip, uygulamaya koymadan önce yerli halkların gerekli bilgilere sahip olarak özgürce verecekleri ön onayı almak için iyi niyetle yerli halklarla istişare ve işbirliği yapmalıdır.

Madde 20

1. Yerli halklar kendi siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerine ve kurumlarına sahip olma ve bunları geliştirme, varlık ve kalkınma araçlarına güvenle sahip çıkma ve geleneksel ve diğer ekonomik faaliyetlerini özgürce sürdürme hakkına sahiptir.
2. Varlık ve kalkınma araçlarından mahrum edilen yerli halklar adil bir tazminat almaya hak kazanır.

Madde 21

1. Yerli halklar ayrımcılığa uğramadan ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirme hakkının yanı sıra, eğitim, istihdam, mesleki eğitim ve meslek içi eğitim, barınak, kanalizasyon, sağlık ve sosyal güvenlik haklarına da ayırım gözetilmeksizin sahiptir.
2. Devletler, yerli halkların ekonomik ve sosyal koşullarının sürekli iyileşmesi için uygun durumlarda etkin önlemler almalıdır.

Madde 22

1. Bildirinin uygulanması esnasında yaşlı, kadın, çocuk ve engelli yerli halk mensuplarının haklarına ve özel ihtiyaçlarına ayrı önem verilmelidir.
2. Devletler, yerli kadın ve çocukların her türlü şiddet ve ayrımcılığa karşı tüm koruma ve garantilere sahip olmasını yerli halklar ile birlikte alınacak kararlar ile sağlamalıdır.

Madde 23

Yerli halklar kalkınma haklarını kullanmak üzere kendi önceliklerini ve stratejilerini belirleme ve geliştirme hakkına sahiptir. Yerli halklar özellikle kendilerini etkileyen sağlık, barınak ve diğer ekonomik ve sosyal programların geliştirilmesinde ve belirlenmesinde etkin olarak yer alma ve mümkün olan en yaygın şekilde bu programları kendi kurumları aracılığıyla yürütme hakkına sahiptir.

Madde 24

1. Yerli halklar, ilaç niyetine kullanılan önemli bitki, hayvan ve madenler dâhil geleneksel ilaçlara sahip olma ve sağlık uygulamalarını sürdürme hakkına sahiptir. Yerli bireyler her hangi bir ayrımcılığa uğramadan tüm sosyal ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.
2. Yerli bireyler fiziksel ve zihinsel sağlığa, olabilecek en üst seviyede sahip olma konusunda eşit hakka sahiptir. Devletler bu amaca ulaşılmasını sağlamak üzere tüm gerekli adımları atmalıdır.

Madde 25

Yerli halklar, geleneksel olarak kendilerine ait veya bir şekilde onlarca kullanılan arazi, toprak, su ve kıyı şeridi ve diğer kaynaklarla olan kendilerine has ruhani ilişkiyi sürdürme ve geliştirme ve gelecek nesillere aktarma sorumluluklarını yerine getirme hakkına sahiptir

Madde 26

1. Yerli halk geleneksel olarak sahip oldukları, işgal ettikleri veya başka bir şekilde kullandıkları ya da elde ettikleri arazi, toprak ve kaynaklara sahip olma hakkına sahiptir.
2. Yerli halk, geleneksel olarak sahip olduğu veya kullandığı ve diğer yollardan elde ettiği arazi, toprak ve kaynakları işletme ve kontrol etme hakkına sahiptir.
3. Devletler söz konusu arazileri, toprakları ve kaynakları yasal olarak tanımalıdır. Bu tanıma işlemi yerli halkların geleneklerine, göreneklerine ve iltizam sistemlerine gerekli saygı gösterilerek yapılmalıdır.

Madde 27

Devletler yerli halkların geleneksel olarak sahip oldukları veya diğer yollardan işgal ettikleri veya kullandıkları araziler üzerinde yerli halkların sahip olduğu hakları tanımak ve bu konuda hükme varmak için, yerli halkların yasalarına, geleneklerine, göreneklerine ve iltizam sistemlerine saygılı bir şekilde ilgili yerli halklarla birlikte adil, bağımsız, tarafsız, açık ve saydam bir süreç oluşturmalı ve uygulamalıdır. Yerli halklar bu sürece katılma hakkına sahip olmalıdır.

Madde 28

1. Yerli halklar, geleneksel olarak sahip oldukları veya diğer bir yoldan işgal ettikleri ve gerekli bilgilere sahip olarak özgürce verecekleri

ön onayları olmaksızın ellerinden alınan, el konan, işgal edilen, kullanılan veya zarar verilen arazi, toprak ve kaynaklar için geri iadelerini kapsayacak şekilde tazminat almak hakkına sahiptir. Bunun mümkün olmaması halinde adil, adilane ve adaletli bir bedel almaya hakkı vardır.

2. İlgili halklar özgür iradeleriyle aksi yönde bir karar almadıkça tazminat aynı miktarda, özellikte ve yasal statüye sahip arazi, toprak ve kaynaklardan oluşmalı veya maddi bedel ödenmeli ya da diğer uygun tazminat yolları seçilmelidir.

Madde 29

1. Yerli halklar çevrelerinin ve arazilerinin veya topraklarının ve kaynaklarının verimliliğini koruma ve kollama hakkına sahiptir. Devlet, yerli halklara yardım amacıyla, her hangi bir ayrımcılığa yol açmadan, arazilerin veya toprakların ve kaynakların verimliliğini koruma ve kollama programları oluşturmalı ve uygulamalıdır.
2. Devletler, yerli halkların gerekli bilgilere sahip olarak özgürce verecekleri ön onay olmaksızın topraklarında veya arazilerinde tehlikeli maddelerin veya atıkların depolanmasının önüne geçmek için gerekli önlemleri almalıdır.
3. Devletler, gerektiğinde, zararlı maddeler nedeniyle sağlık sorunu çeken kişilere uygulanan sağlık hizmetleriyle aynı olmak üzere yerli halkların sağlık durumlarını gözlemleyecek, koruyacak ve yeniden sağlıklarına kavuşmalarını sağlayacak programların oluşturulmasını sağlayacak etkin önlemler almalıdır.

Madde 30

1. Haklılığı kabul edilebilir bir toplumsal yarar veya yerli halkların kendilerinin özgürce verecekleri bir karar ve onlardan gelecek bir talep olmadığı sürece yerli halkların topraklarında veya arazilerinde askeri faaliyetlere yer verilmez.
2. Devletleri arazilerin veya toprağın askeri faaliyetler için kullanılmasından önce, ilgili yerli halklarla uygun yollardan ve özellikle de yerli halkların kendi temsil kurumlarıyla etkin bir istişare başlatmaları gerekir.

Madde 31

1. Yerli halklar, insan ve genetik kaynaklar, tohum, ilaç, hayvan ve bitki örtüsü, sözlü gelenekleri, edebiyatları, tasarım, spor ve geleneksel oyunları ve görsel ve sahne sanatları dahil olmak üzere bilim, tek-

noloji ve kültürlerinin dışavurumunun yanı sıra kültürel mirasları, geleneksel bilgileri ve geleneksel kültürel kendini ifade yöntemlerini korumak, kollamak, kontrol etmek ve geliştirmek hakkına sahiptir.

2. Devletler, yerli halklarla bağlantılı olarak bu hakların tanınması ve korunmasına yönelik etkin önlemler almalıdır.

Madde 32

1. Yerli halklar kendi toprak, arazi ve kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılmasına yönelik olarak öncelikler ve stratejiler belirleme ve geliştirme hakkına sahiptir.
2. Devletler, yerli halkın arazisini, topraklarını ve kaynaklarını, başta maden, su ve diğer kaynakların çıkarılması amacıyla kullanmayı öngören projeler konusunda, ilgili yerli halkın özgür ve tüm bilgiye sahip olduktan sonra vereceği onayı almak üzere yerli halkın temsil kurumlarıyla iyi niyetli bir şekilde istişare eder ve işbirliği yapar.
3. Devletler bu gibi faaliyetler için adil ve adilane tazminatı mümkün kılacak etkin mekanizmaları oluşturmali, oluşabilecek olumsuz çevresel, ekonomik, sosyal, kültürel veya manevi sonuçların etkilerini hafifletecek uygun önlemleri almalıdır.

Madde 33

1. Yerli halklar kendi kimliklerini seçme veya kendi gelenekleri ve görenekleri doğrultusunda bir yere ait olma hakkına sahiptir. Bu yerli halkların yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını almalarına bir engel teşkil etmez.
2. Yerli halk kendilerine ait kurumların yapılarını ve üyelerini kendilerince belirlenen işlemler sonucu tayin etme ve seçme hakkına sahiptir.

Madde 34

Yerli halklar kendilerine ait kurumsal yapıları ve kendilerine ait gelenekleri, görenekleri, dini inançları, süreçleri, uygulamaları ve var olmaları halinde yasal sistem ya da töreleri, uluslararası hukuka uygun olmak koşuluyla, teşvik etmek, geliştirmek ve korumak hakkına sahiptir.

Madde 35

Yerli halk, bireylerin toplumlarına karşı ne tür sorumlulukları olduğunu belirleme hakkına sahiptir.

Madde 36

1. Başta uluslararası sınırlarla ayrılmış olanlar olmak üzere yerli halklar, sınırın diğer tarafında kalan hem kendi topluluğunun üyesi hem de diğer insanlarla ruhani, kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal amaçlı faaliyetler de dâhil olmak üzere irtibat kurma, temasta bulunma ve işbirliği yapma hakkına sahiptir.
2. Devletler yerli halklarla istişare ve işbirliği halinde yukarıda belirtilenlerin hayata geçirilmesini kolaylaştırmak ve söz konusu hakkın uygulanmasını sağlamak için etkili önlemler almalıdır.

Madde 37

1. Yerli halklar, devletler ve onların ardıllarıyla yaptıkları anlaşmaların, sözleşmelerin, akitlerin ve diğer yapıcı düzenlemelerin kabul edilme, riayet edilme ve uygulanma ve devletleri bu anlaşmalara, sözleşmelere, akitlere ve diğer yapıcı düzenlemelere saygı göstermeye çağırma hakkına sahiptir.
2. Bu Bildiride yer alan hiç bir ifade, yerli halkların anlaşmalar, sözleşmeler, akitler ve diğer yapıcı düzenlemelerden kaynaklanan haklarını azaltacak veya yok edecek şekilde yorumlanamaz.

Madde 38

Devletler, Bildiri'nin amacına ulaşılabilmesi için yerli halklarla istişare ve işbirliği yaparak yasal önlemler dâhil gerekli önlemleri almalıdır.

Madde 39

Yerli halklar, Bildiride yer alan hakları tam olarak kullanabilmek için Devletler ve uluslararası işbirliği yoluyla mali ve teknik yardıma ulaşma hakkına sahiptir.

Madde 40

Yerli halklar, devletler ve diğer taraflarla olan ihtilaf ve anlaşmazlıklarının sonuçlandırılması için adil ve adilane süreçler sonucu hüküm elde etme veya bir hükme varılmasını talep etme, ayrıca zarar gören bireysel veya toplum haklarının tazmin edilmesini isteme hakkına sahiptir.

Söz konusu hüküm hem ilgili yerli halkların gelenekleri, görenekleri, kuralları ve yasal sistemleri hem de uluslararası insan hakları hukuku gözedilerek verilmelidir.

Madde 41

BM kuruluşları ve sivil toplum örgütleri, mali işbirliği ve teknik yardımı seferber ederek

Bildirgede yer alan hususların tam olarak yaşama geçirilmesine katkıda bulunmaları gerekmektedir. Yerli halkların kendilerini ilgilendiren konulara katılımda bulunmalarını sağlamak üzere mali tedbir alınmalıdır.

Madde 42

Birleşmiş Milletler ve Yerli Halklar Daimi Forumu dâhil olmak üzere tüm BM kuruluşları ve BM ülke temsilcilikleri ve devletler Bildirge'deki hususlara saygı gösterilmesini ve tam olarak hayata geçirilmesini teşvik etmeli ve Bildirge'nin etkinliğini takip etmelidir.

Madde 43

Burada kabul edilen haklar dünya yerli halklarının yaşamlarını sürdürbilmeleri, saygınlıklarını koruyabilmeleri ve refahlarını sağlayabilmeleri için gerekli olan asgari standartları teşkil eder.

Madde 44

Burada belirtilen haklar erkek ve kadınlara eşit olarak garanti edilmiştir.

Madde 45

Bu Bildirge'deki hiçbir şey yerli halkların bugün sahip oldukları veya ileride sahip olacakları hakları azaltmak veya yok etmek için kullanılamaz.

Madde 46

1. Bu Bildirge'deki hiçbir şey, her hangi bir devlet, halk, grup veya insanın, Birleşmiş Milletler Anlaşması'na aykırı veya egemen ve bağımsız bir devletin toprak bütünlüğünün veya siyasi birliğinin tamamen veya kısmen parçalanmasını isteyen veya cesaretlendiren bir harekette bulunmasına yolaçacak şekilde yorumlanamaz
2. Bu Bildiride ilan edilen haklar yerine getirilirken tüm insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gösterilmelidir. Bu Bildiride belirtilen haklar, sadece kanun ile belirlenen ve uluslararası insan hakları hukukunun gerektirdiği şartlarda bazı kısıtlamalara maruz kalabi-

lır. Söz konusu kısıtlamalar ayrımcı olmamalı ve kesinlikle sadece demokratik bir toplumun gerektirdiği şekilde başkalarının adil taleplerini garanti altına almayı amaçlamalıdır.

3. Bu Bildiri maddeleri adalet, demokrasi, insan haklarına saygı, eşitlik, sıfır ayrımcılık, iyi yönetim ve iyi niyet ile yorumlanmalıdır.

(2) 2200 A (XXI) sayılı karar ve ekine bkz.

(3) A/CONF.157/24 (Part I), chap. III.

(4) 217 A (III) sayılı karar.

EK II

DERİN MEKSİKA'NIN¹ PEDAGOJİSİ: ALTERNATİF EĞİTİM YAKLAŞIMLARI

Erdal Balsak

Dünyamızdan Haberler

Yeryüzü ölçeğinde uygulanan ve birbirine benzeyen örgün eğitim sistemi ulus-devletlerin ve neo-liberalizmin ideolojik üretim ve yeniden üretim mekanizmalarından biri durumundadır. Örgün eğitim, katı müfredata sahip, piyasanın 'kaliteli eleman' ihtiyacını karşılamaya yönelik, bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını göz ardı eden ve ulus-devletler için 'özde vatandaş' yaratmaya önem verilen, aynı zamanda günümüzde çevre-bağımlı ülkeler için Dünya Bankası'nın ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) öngördüğü sürdürülebilir kalkınma programları konsepti içerisinde düzenlenen üstyapı kurumla-

¹ *Mexico Profundo* (Derin Meksika) Meksikalı antropolog Guillermo Bonfil Batalla'nın 'bir medeniyeti geri istemek' altbaşlıklı kitabının adıdır. Batalla, Orta Amerika(Mesoamerica) bölgesindeki yerlilerin tarihsel olarak sosyo-politik anlamda gelişkin medeniyetler(Mayalar, Aztekler) kurduğunu ve kendi içinde çeşitliliğin bir hayli fazla olduğunu belirtir, ancak bu geçmişin bugün inkâr edildiğini ve modernist çizgideki Meksika'nın kendini Mestizo(melez) olarak tanımlamasının ve bu kimliğin 'yerli olmamak' üzerinden kurulmasının Hayali Meksikayı yarattığını söyler. Yani artık iki Meksika'dan bahsedilebilir; Hayali Meksika ve Derin Meksika. Derin Meksika yerlilerdir, görülmeyenlerdir, ezilenlerdir, bu toprağın, kültürün köküdür.

rından biridir.² Yakın zamanda Herkes İçin Eğitim (EFA) 2009 Raporu'nu yayımlayan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), tüm dünyada eldeki verilere göre 500 binden fazla çocuğun eğitim sistemi dışında olduğunu belirtti. UNESCO yöneticisi Ko-itchiro Matsuura "Ekonomi çöktüğünde etkileri hemen görülüyor ve hükümetler harekete geçiyor. Eğitim sistemi çöktüğündeyse sonuçlar kısa vadede görünmese de eşit derecede yakıcı oluyor" diyor ve ekliyor "Eğitimdeki eşitsizlikler yoksulluk, açlık ve çocuk ölümlerini besliyor; ekonomik kalkınmanın da önünü tıkkıyor." EFA raporuna göre kalkınmakta olan ülkelerde:

Her üç çocuktan biri –toplam 193 milyon çocuk ilköğretim çağına geldiğinde yetersiz beslenme nedeniyle beyin gelişimini tamamlamamış oluyor.

İlköğretim çağındaki 75 milyon çocuk eğitim sistemi dışında.

Varsıl ülkelerde çocukların yaklaşık üçte biri üniversiteye giderken Sahra-altı Afrika'da ilkokulu bitirenlerin oranı bundan az.

Zenginlik tek kriter değil. Kız çocukları geride bırakılmaya devam ediliyor. Etnik köken, ırk, inanç nedeniyle eğitimde ayrımcılık sürüyor (Bianet, 3 Aralık 2008).

Kalkınma paradigmalarının içine bir hayli gömülmüş hâlde bulunan ve UNESCO temsilcisinin de belirtildiği üzere kalkınmanın önünde engel olarak duran eğitim sisteminin kendi başına bu çelişkili hâli aşmak konusunda bir hayli yetersiz/çözumsuz olduğunu, özellikle çevre-bağımlı ülkelerin eğitim sistemi uygulamalarında yakından gözlemliyoruz. Bahsi geçen yetersizliğin/çözumsuzlüğün temel sebeplerini sıralayalım:

Eğitime ayrılan bütçelerin gülünç düzeylerde oluşu ve bir türlü çevre-bağımlı ülkelerin bu konuda neredeyse hiçbir gelişme kaydetmemesi. Neo-liberal süreçte birlikte eğitimin özelleştirilmesinin hızlanması, devletlerin kamu yükünü hafifletmek adına bu konuda çok hevesli olması ve eğitimin bir *insan hakkı* olmaktan çok *paralı insan hakkına* dönüşmesi;

² 2000 yılında Birleşmiş Milletler organizasyonun 189 üyesi tarafından kabul edilen Milenyum Kalkınma Hedefleri MDG programının 2015'e kadar ulaşılması gereken hedefler listesinde ilk sırayı 'Aşırı yoksulluk ve açlığın yok edilmesi' alırken, 'Evrensel ilköğrenim eğitimi' ikinci sıradadır.

Eğitim modeli diye sunulan şeyin Paolo Freire'nin deyişiyle *bankacı eğitim modeli* olması; pedagojik herhangi bir kaygı gütmeyen insanı ve kültürünü *sosyal sermaye* olarak görmesi ve bunun ekonomik bir zorunluluk olarak anlaşılması, dayatılması. (mesela zorunlu ilköğrenimin sekiz yıla çıkarılması, pazarın kaliteli işçi ihtiyacını karşılamak için uygulanan bir politikadır);

İhtiyaç meselesinin birey ve toplum üzerinden değil de pazar ekonomisi üzerinden tanımlanması;

Eğitim sisteminin *öğrenmek ve diyalog* üzerine değil de *öğretmek* üzerine kurulu olması;

Eğitimin *sosyal ve kültürel homojenleştirme* aygıtı olarak rol alması ve *farklılıklara tahammülsüzlük, ırkçılık* üreten bir kurum olması...

Eğitim sisteminin hâlihazırdaki durumu meseleyi baştan ve başka bir yerden düşünmemiz gerektiğini gösteriyor. Ünlü 'Okulsuz Toplum' kitabının yazarı, düşünür İvan İllich'e göre "Okullaşma sosyal sistemin içerisinde bir alt-sistemdir ve okullaşmanın analizi başka bir alt-sistem üzerinden değil, var olan sosyal sistemin dışından yapılmalıdır" (2006:100). Sosyal sistemin dışından yapılabilecek eğitim analizinin var olan alternatif eğitim pratikleri üzerinden ortaya koymak ve derinleştirmek kanımca meseleyi fazlaca bulanıklaştırmamak ve önümüzü görmek açısından önem arz ediyor.

Talepler ve Pratiklere Genel Bakış

Dünya halklarının çoğu bulundukları ulus-devletlerle *anayasal tanınma talepleri, siyasal, sosyal ve kültürel haklar* üzerinden gerilim ve savaşım hâlinde. Siyasi bir edim olarak eğitim, bahsi geçen dört düzlemin kesişme noktası olması açısından önem taşımaktadır. "Kültürleme süreci, bir tür toplumsal uyarlanma sürecidir ve doğumdan erişkinliğe kadar aile, çocukluk ve erişkinlik döneminde arkadaşlık ve okul çevresi, erişkinlikten itibaren de akranlar topluluğu, iş çevresi, sınıf, toplumsal tabaka gibi çeşitli gruplar içinde kişi, kendi kişiliği ile toplumun beklentileri arasındaki dengeyi bu süreçle kurar" (Aydın, 2003: 537). Çevre-bağımlı ülkelerde uygulanan eğitim programlarının yönlendiricileri ve değerlendircileri olan UNESCO ve Dünya Bankası organizasyonlarının çokkültürcülük temelinde *yalıtık ve durağan kültür* anlayışlarının halklar/yerliler için bir çözüm sunmadığı anlaşıldığından dolayı buna tepkiler hızla çoğalmakta ve halklar tarafından *kültür in-*

şası için alternatif yollar aranmaktadır. Eş zamanlı ve dinamik olan bu süreci çokkültürcülük anlayışıyla anlamak ve gerçekleştirmek, eğitimi sadece bürokratik ve dönemsel bir süreç olarak anlamamıza yol açacaktır.

Ne yazık ki ulus-devletler içerisindeki eğitim anlayışı tarihsel olarak önce zorla kültürlenme yani asimilasyon, 1980'lerden itibaren de çokkültürcülük temelinde entegrasyon politikaları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Buna karşın, "Günümüzdeki yerli hareketlerinin hemen hemen hepsinin ortak talebi interkültürel, iki dilli eğitimidir" (Corpuz, 2005:4). İnterkültürel (kültürlerarası) eğitim anlayışı, çokkültürcü eğitim anlayışından farklı olarak, kültürün değişen ve dönüşen bir olgu olduğundan hareketle çoğulcu bir bakış açısını tanır ve diyalog yolu ile varolan tahakkümün dışına çıkılabileceğini ve kültürlerin birbirleriyle etkileşime girmesi gerektiğini savunur. Bu noktada, iki dilli, interkültürel eğitim talebi bulundukları ulus-devletler içerisinde ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalan yerlilerin *direnış stratejilerinden* biri olarak düşünülebilir. Daha genel olarak, Hall ve Fenelon'un da yerlilerin hayatta kalma ve direniş stratejileri üzerinde durulan makalelerinde belirttikleri gibi, *kültür inşası* direniş stratejilerinden biri olabilir.

Örneğin Birleşik Devletler'de 33 yerli koleji bulunmaktadır. Bu yükseköğretim kurumları, tipik olarak ilköğretim düzeyindedirler ve yerli Amerikanlar tarafından yürütölmektedir. Birleşik Devletler'in tipik ilköğrenim kurumlarından geleneksel kültürü destekleyen ders sayılarının fazlalığıyla farklılık göstermektedirler. Bazı durumlarda, dil programları bir dili canlandırma veya kullanım dışına çıkmış bir dili yeniden güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Aslında, sıklıkla bunlar anahtar amaçlardır. Yani, yerli kolejleri genel olarak 'geleneksel kültürü' koruma ve geliştirmenin kurumsal araçlarından biridir (Hall & Fenelon, 2004:153).

Var olan uygulamalarla kendi tarihselliklerinden koparılmaya çalışılan halkların kültür inşası için dil konusuna bu kadar önem vermesi ve geleneksel kültürlerini koruma ve bunu geliştirme yolunu seçmeleri elbetteki en doğal haklarıdır. Bu iki anahtar amacın dışında alternatif eğitim uygulamaları kültürel süreci zorlar niteliktedir ve insanların bütünsel, yani ekonomik ve sosyal kapasitesine (kapasite geliştirme) yönelik uygulamalar içerisinde yer almazlar. Pazar ekonomisine adapte olmayan/olamayan, geçimlik ekonomileri yok edilen halk-

lar/yerliler, eğitim sürecinin çok yönlü ve bütünsel bir süreç olduğunu ve okulu aştığını bize göstermektedirler. Özellikle yereldeki kooperatifçilik uygulamaları hem kültürleme sürecinin sağlıklı, hem de ekonomik geçim yollarının olabildiğince tahribatsız ve sömürsüz kurulmasının yollarını aramaktadırlar. Bunun dışında, tabandan gelişen *enformel* eğitim pratikleri eğitimde katılımcılık ve ihtiyaçlar meselesi-ne sunduğu perspektiflerle dikkatimizi çekmektedir.

Dünyadaki genel duruma biraz baktıktan sonra şimdi isterseniz bir Güney ülkesi olan Meksika'daki yerlilerin/halkların alternatif eğitim pratikleri üzerinden süreci biraz daha açmaya çalışalım.

Meksika'da Yerliler ve Eğitim Süreçleri

1910 devriminin ardından 1917 anayasasının 3. maddesine göre *bütün Meksikalılar ücretsiz ve laik eğitim hakkına sahiptir*. Bu noktada *Meksikalı* tanımının sınırları için Sibel Özbudun'a kulak verelim:

Meksika devletinin temelleri üzerinde yükseldiği yasal çerçevede yerlinin bir yeri, tanımı yoktur. Dahası Devlet, siyasal yönelişleri etnik ya da dinsel kimlik üzerine temellenen bütün grupları yasadışı ilan etmiştir. Böylece yerli örgütleri, köylü örgütlerine dönüşür. Bu "köylüleştirme" politikası, asimilasyoncu bir eğitim politikasıyla desteklenmektedir. 1921'de kurulan Yerli Irkı Eğitim ve Kültür Departmanı'nı 1925'te Yerli Kültürün Entegrasyonu için Kırsal Okullar Departmanı izler. Etnik cemaatlerin etnik temelde örgütlenmeleri yasaklanırken, komünal toprakların iadesi sınırlandırılır; eğitim politikaları da entegrasyonist bir yol izlemektedir. (Özbudun, 2006: 22)

1930'lu yıllarda Felipe Cardenas yönetimindeki hükümet, yerlilerin eğitimi için daha zoraki yollar izlemiştir. Yerlilerin köylerine açılan Kültür Merkezlerine öğretmenlerle birlikte gönderilen askerler de okulların çevresini sarmak durumundadır; çünkü çocuklar ebeveynlerinin yardımıyla okuldan kaçmaktadır. Okula karşı açık bir direniş mevcuttur.

Asimilasyon ekseninde gelişen yerli politikaları yerlileri *mestizolaştırmak*³ konusunda elinden geleni ardına koymamıştır, bir diğer adıyla

³ 'Mestizo' yani 'melez' Latin Amerika ülkeleri için yerli ve Avrupalı karışımı anlamına gelmektedir. Ekvador hariç diğer kıta ülkelerinde olduğu gibi Meksika'nın

indigenismo olarak adlandırılan bu politikalar doğrultusunda yerlilerin geleneksel kıyafetlerini giymeleri yasaklanmış, giysileri yakılmış, ana dillerini konuşmaları yasaklanmıştır.

1949'da ABD başkanı Truman'ın başkan seçildikten sonra yaptığı ilk konuşmada 'azgelişmişlik' kelimesini kullanmasından ve gelişmenin yolu olarak kalkınmayı ortaya koymasından sonra *kalkınma miti* artık azgelişmiş bir ülke olarak tanınacak olan Meksika için belirleyici olmuştur ve 'eğitim' bu mitin yaratılması ve sürdürülmesi için gerekli bir araçtır. Buna rağmen, UNESCO'nun 1953 yılında Latin Amerika'nın eğitim problemleri ile ilgili bir toplantısında yerlilerin okula topluca direnişleri gündeme gelmiş ve buna hükümetlerin yapacak birşeyinin olmadığı belirtilmiştir. 1964'te tekrar toplanan kurul bu sefer çözümü *ebeveynleri eğitmekte* görmüştür. 'Çocuklarınızı okula göndermek zorundasınız, çünkü...' ile başlayan ve sonu hep kalkınmaya, gelişmeye, ilerlemeye gelen cümleler nihayet ebeveynleri ikna etmiştir. Uygulanan büyük kampanyalar sayesinde yerliler artık çocuklarını okula göndermenin *gerekli olduğuna* inanmaya başlamışlardır. Oaxaca eyaletindeki Yeryüzü Üniversitesi'nin kurucularından olan Gustavo Esteva ebeveynlerin algısını şu şekilde ifade ediyor: "Artık çocukları için daha iyi olan eğitimin aile ve cemaat içi eğitim değil, okul eğitimi olduğuna inanmışlardır, ben elimi eteğimi çekiyorum, çocuklar okulda şekillenecekler, onlar (okuldakiler, öğretmenler vs..) benim çocuklarımla neye ihtiyacı olduğunu benden daha iyi biliyorlar." Ebeveynler hizaya çekilmesine rağmen Latin Amerika için genel sorun Meksika için de geçerlidir: Kaynak sıkıntısı, öğretmen sıkıntısı ve diğer maddi sıkıntılar başat hâledir.

1948 kuruluşu ve günümüzde de hâlâ faal olan Instituto Nacional Indigenista (Ulusal Yerlilik Kurumu-INI) *anayasal bir kurum olmamakla* birlikte yerlilerle ilgili kararların ulusal düzenleyicisi konumundadır, INI'nin 1960'lardaki politikası yerli politikalarının nasıl geliştiğini bize sunmaktadır:

Vesayetçi *Indigenismo*'dan esas olarak yerlilerin biçimlendirdiği *indianismo*'ya doğru bir salınım ilk kez 1960'larda gözlemlenir. Bu ba-

sınç altında INI, görevini yerli cemaatlerin özyeterliliği ve özyönetimi olarak yeniden tanımlıyacak ve dört faaliyet alanı saptayacaktır: üretim, toplumsal refah, *eğitim ve danışmanlık hizmetleri ve kültürel mirasın korunması*. INI hâlen 3000 kadar yerli örgütünü koordine etmektedir. Konuyla ilgili başka resmî kurumlar ise, Eğitim, Sağlık, Tarım Reformu, Toplumsal Kalkınma bakanlıklarının yanı sıra, Ekoloji Enstitüsü, Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, Ulusal Antropoloji ve Tarih Enstitüsü'dür (Özbudun, 2006: 23) (italikler bana ait).

1963 yılında yapılan 6. Ulusal Eğitim Kurulu öğretmenler ve yardımcı elemanlar için iki dilli eğitim konusunda eğitime kararı vermiş ve bu amaçla 'Kültür Teşvikçileri ve İki Dilli Öğretmenler Ulusal Servisi' oluşturulmuş, 1970'e geldiğinde 4000'e yakın iki dilli öğretmen yetiştirilmiştir; ancak entegrasyon politikalarından vazgeçilmiş değildir. 1978 yılında Ulusal Resmi İlköğrenim Sisteminin bir parçası olarak 'Yerli Eğitimi Genel Şefliği' kurulmuştur; ancak 1993 yılında Genel Eğitim Yasası amaçları arasında ulusal ve ortak dil olarak *castellano*'yu (ispanyolca) yaygınlaştırmak yer alırken, yerli dillerinin korunması ve geliştirilmesine dair bir vurguda bulunulmamaktadır. 1970'li yıllarda hazırlanan yerlilere yönelik programlar da temel olarak eğitimi ispanyolca yapmaktadır, yerli dili ikinci plandadır.

O yıllarda bahsi geçen gelişmeler olmasına ve yerlilerin görünürlüğü artıyor izlenimi oluşmasına rağmen, 1973 yılında yapılan nüfus sayımında, örneğin Tierra Blanca belediyesine bağlı Cieneguilla kongregasyonundaki Otomi yerlileri başlarına bir şey gelmesinden korktuklarından dolayı gelen nüfus görevlisine yerli olmadıklarını, köylü Meksikalı olduklarını söyledikleri bildirilmektedir. Bu durum o dönemde hükümete karşı bir güvensizlik olduğunu göstermektedir.

1990 yılı nüfus sayımı, o döneme kadar gelinen aşamayı açıklamaya yeter bir veridir:

"1990 nüfus sayımına göre 13 179 yerel bölgede %70 ve daha fazla bir nüfusun yerli dilini konuştuğu, 6.4 milyonluk yerli nüfus içerisinde 4 milyon kişinin okuma yazma bilmediği, 15 yaş ve üzeri okuma yazma bilmeyenlerin oranı %46.6 olduğu belirlenmiştir. Bu ortalama genel ulusal ortalamanın yaklaşık dört katı kadardır (ulusal okuma yazma bilmeme oranı %12.4). Nüfus sayımı verilerine göre biliyoruz ki

1.400.000 okul çağına gelmiş çocuk yerli dili konuşmaktadır, bunların arasından 250.856'sı tek dil (yerli dili) konuşmaktadırlar.”⁴

Mestizolarla yerliler arasındaki okuma yazma oranında belirginleşen ayrım bölgeler arası eşitsizlikte de gözümüze çarpmaktadır. Yerli nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde sosyo-ekonomik durum gayet düşük seviyelerdedir, bunun sebebini sadece okullaşmada aramamak gerekiyor tabii. Yerliler Meksika'nın ikinci sınıf vatandaşlarıdır, sadece eğitim alanında değil, sağlık alanında da benzer bir süreç işlemektedir. İşsizlik durumu göz önüne alındığında yerlilerin iş bulması, açık ayrımcılık ve ırkçılıktan dolayı, bir hayli güçtür. İşli olanların çoğu enformel sektörde hiçbir güvenceye sahip olmadan çalışmaktadırlar.

2001-2006 'Ulusal Eğitim Programı'nda ulusal eğitimin üç sorununun *eşitlik, kalite ve katılım* olduğu belirtilmektedir. 'Temel eğitimin başlıca sorunları' başlıklı bölümünde 'eşitsizlik' şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Ulusal temel eğitimin en büyük sorunu genel nüfus içerisinde yoğunluklu olarak yerli gruplara mensup, aşırı açlık ve yoksulluk koşullarında yaşayan insanların eğitim imkânları konusundaki eşitsizlik sorunudur. Eğitim hizmetlerine ulaşmadaki eşitsizliği aşmak için hizmetler esnetilmeli ve çeşitlendirilmelidir, çocukların ve gençlerin okula gitmeleri sağlanmalıdır” (Programa Nacional de Educacion 2001-2006: 2001)

Programda öneri olarak sunulan 'esnetme ve çeşitlendirme' detaylandırılmamıştır, çünkü Meksika yerlilerinin tanınma kriterleri sadece 'dil' üzerindendir. Bugün ülkede 62 dilin yani doğal olarak 62 yerli grubunun olduğu varsayılmaktadır, bunun dışında herhangi bir anayasal tanınma söz konusu değildir. Hükümetin yerliler için yaptığı tek şeyin iki-dilli eğitim olması, onu da zar zor yapması bundan kaynaklanıyor. Esnetme ve çeşitlendirme önerisi yerlilerin kültürleri ve anayasal hakları tanınmadıkça içi boş sözlerden öteye gidememektedir. Yerlilerin alabildiği iki dilli eğitim sadece ilköğrenim çağı için (6-14 yaş arası) geçerlidir. Orta öğrenim kurumlarında eğitim İspanyolca-İngilizce yapılmaktadır. Okul öncesi eğitim ise Meksika eğitim sisteminde *genel, yerli ve komunitaryan kurslar* olmak üzere üç kısımdan

⁴ <http://spazioinwind.libero.it/educazioneinchiapas/educacion.htm>

olmaktadır; ancak yerlilerin okul öncesi eğitime erişimleri, ilköğretimde olduğu gibi, bir hayli sıkıntılıdır.

Genel olarak eğitim meselesinde ana hat devlet için *modernleşme*ci mantıktan hiçbir zaman sapmamıştır. 1960'larda yavaş yavaş şekillenen ve yukarıda da bahsettiğimiz üzere 1970'lerden günümüze gelinceye kadar çokkültürcülük çerçevesinde *katılımcı-indigenismo* adı altında devlet politikası hâlinde sistematik olarak uygulanan süreç *eğitimsiz yerlinin eğitimli yerli* hocaları tarafından modernize edilmesi projesidir. Eğitimli yerliler bir nevi kültürlenme ajanları olarak kullanılmışlardır, kullanılmaktadırlar. Ancak INI tarafından yeterli kurumsal destek (yerli alfabesi çalışmaları, sözlükler vs.) sunulmadığı için yerli eğitimi öğretmenlerin bireysel çabalarına terk edilmiş durumdadır.

Derin Meksika'da Durum, Talepler, Pratikler

Devlet tarafında bahsi geçen gelişmeler olurken, şimdi madalyonun öteki yüzüne, yani tabandaki hareketliliğe biraz bakmakta fayda var:

1960'lı yıllardan itibaren Meksika yerlilerinin politik süreçlerini derinden etkileyen gelişmeler, Katolik kilisenin dönüşümü ile yakından ilgilidir. 1962-65 İkinci Vatikan Konseyi ve 1968 Medellin Piskoposlar Konferansı'ndan sonra 'yoksulların yanında bir kilise' anlayışıyla etkili olmaya başlayan ve devletin ayrımcı ve sömürgeci politikalarına karşı güçlü bir duruş sergileyen Kurtuluş Teolojisi'nin etkisi, ülkenin güney pasifik bölgesinde güçlü bir şekilde hissedilmektedir.

Özellikle yerli nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde (Chiapas, Oaxaca) Kurtuluş Teolojisi'nin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Chiapas eyaletindeki San Cristobal kenti piskoposu Don Samuel Ruiz'in çabasıyla ilk kez 1974'te yapılan Yerli Kongresi, yerlilerin taleplerinin biçimlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Kongre "folklorik değil, yerliler tarafından ve yerliler için doğru bir alan" (Hernandez-Castillo 2001:106) hâlini almıştır. 'Kültüre saygı' vurgusunun başat olduğu kongrenin sunumları dört temel talep üzerinden şekillenmiştir: Toprak, Ticaret, Eğitim ve Sağlık.

Bu taleplerden komünal toprakların tazminatı ile ilgili olan dışında hiçbir talep radikal değildir. Eğitim ile ilgili talepler iki dilli ve iki kültürlü eğitim üzerine, sağlıklı ilgili olan da geleneksel tıbbın tanınması üzerinedir. San Cristobal Kongresi yerli hareketini radikallemekten

ziyade, Chiapas yerlileri ile Başkan Velazco Suarez'in populist politikalarının yakınlaşmasını temsil etmektedir (H ernandez-Castillo, 2001: 107).

Kongreden sonraki gelişmeler hiç de i açıcı olmamış ve hükümet, bu taleplerin radikalleşme potansiyeli taşıdığını düşünerek, başka bir kongre organize etmeye koyulmuştur, ancak bu sefer yerlilerin kendilerini temsil etme mekanizmalarını görmezden gelip onlar adına temsilciler atayarak.

1975 yılında Birinci Ulusal Yerli Kongresi toplanmıştır; yerlilerin talepleri 1974'teki kongreyle hemen hemen aynı olmakla birlikte biraz daha detaylıdır. Örneğın Dil Enstitüsü ve Yerliler için Sosyal Güvenlik ve Gelişim Bankası'na yönelik talepler vardır. Bu kongrede dikkati çeken en radikal talep, yine topraklarla ilgilidir; ancak bu sefer topraklarında kaderini tayin hakkı istemektedirler. Bu kongreden sonra yerliler için uygulanacak politika *katılımcı-indigenismo* (*indianismo*) olacaktır, bu politika ile birlikte bazı bölgelerde kalkınma adına gelişmeler kaydedilmiştir; ancak 66 yerli koordinasyon merkezinden hiçbiri yerlilerin denetiminde değildir. Yerliler içinden temsilciler seçilip yapacakları şeyler hakkında bilgilendirmeye alınmışlardır ve sonra gidip cemaatlerinde bu kararları uygulamaları beklenmiştir. "Katılımcı indigenism, iyi yönlerine rağmen sonuçta eski indigenismın paternalistik pratiklerini yeniden üretmiştir," diyor H ernandez- Castillo (2001:113)...

1980'lerde sahneye çıkan önemli yapılaşmalardan biri kooperatiflerdir. Agro-ekoloji (ekolojik tarım) kooperatifleri ile başlayan süreç başka alanlarda genişleyerek ve derinleşerek ilerlemektedir. "1980'lerde Katolik rahipler ve rahibelerin desteğiyle köylüler agro-ekoloji kooperatifleri aracılığıyla sadece ekonomik bir opsiyon edinmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi kollektif kimliklerinin yeniden inşasına başladıkları örgütlenme ve siyasi eğitim alanları edindiler." (H ernandez-Castillo, 2003: 162) Birer okul olarak yorumlayabileceğimiz bu kooperatifler kendi ilerinde kurdukları ağlarla ve oky nl l kleriyle bir hayli gelişmiş organizasyonların önünü açmışlardır. Bu gün de gözlemlediğimiz kırsal bölgelerde alternatif ve adil pazar oluşumları için girişimler bunun göstergesidir.

Katolik kilisenin desteğiyle ve etkisiyle oluşturulan kooperatifler, bunların organizasyonlarında yaşanan problemler ve başka toplumsal alanlarda, örneğın insan hakları, sağlık, toplumsal cinsiyet gibi ko-

nulardaki çabalar Kurtuluş Teolojisi'nin dönüşümünü de geciktirmişti. Kurtuluş Teologları artık sadece devlet politikalarına karşı değil, küresel pazara, moderniteye/sömürgeciliğe, ulusaşırı şirketlerin yereldeki etkilerine ve kalkınma paradigmalarına karşı tabandan bir eleştiri getirme durumundadır. Bu durumu bugünün pratiklerinde görmekteyiz, Kurtuluş Teolojisi Meksika'daki sosyal politikalarda yeni açılımlar yapmak konusunda gayet etkin rol üstlenmektedir ve eski gücüne tekrar kavuşmaktadır.

Kooperatifler içinde dikkati çeken bir diğer örnek, kadın kooperatifleridir. ABD'ye ve ülke içindeki diğer eyaletlere çok fazla göç veren köylerdeki sosyal yapılanma gün be gün değişmektedir. Erkeklerin yokluğunda kadınlar cemaati toparlayan, bir arada tutan aktörler hâline gelmektedirler. Kadınlar, yerliler için çok önemli bir yere sahip olan ve bir nevi *dayanışmacılık* olarak adlandırılan *kargo sisteminde*⁵ artık düzenleyici rol almaktadırlar. Bu dönüşüm toplum içerisindeki hiyerarşileri kırmaktadır. Aynı zamanda kooperatifler cemaati cinsellik, şiddet, çevre gibi konularda bilinçlendirmekte ve toplumsal dönüşüm merkezi gibi bir rol üstlenmektedirler. Bir diğer etki toplumsal bellek ve kültürü canlı tutma üzerinedir; halıcılık ile ilgilenen bir kooperatifte işlenen motifler dâhil olunan etnik grubun simgelerini ve kültürünü canlı tutarken, bu miras genç kuşaklara da verimli bir şekilde aktarılmaktadır. Meksika'da toplumsal muhalefet alanları olan festivallerde dans ettirilen kocaman kuklalar, kullanılan maskeler kadın kooperatiflerinde yapılmaktadırlar. Bu şekilde, yapılan işler sadece ticari boyutu aşmakta, toplumsal etki anlamında bir yere oturmaktadır.

Meksika, ABD ve Kanada arasındaki NAFTA⁶ anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1994 günü ülkenin güneydoğusunda bulunan Chiapas eyaletinde NAFTA'ya ve genel olarak kapitalist sisteme karşı

⁵ Kargo sistemi ile bir köyde düzenlenen fiestalar (eğlenceler) her yıl dönüşümlü olarak gerçekleşir. Kargoyu üstlenenler çok büyük oranda erkekler olmakla birlikte o yılki fiestaların bütün masrafları o aileye aittir. Kargo'nun üstlenicisi erkektir, normal şartlarda kadınlar karar mekanizmalarında yer alamamaktadırlar.

⁶ NAFTA: North American Free Trade Agreement, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

ayaklanan Zapatistalar (EZLN)⁷, iki yıllık gergin bir dönemin ardından 1996 yılında hükümetle masaya oturup, *hükümetle Meksika yerlileri arasında yeni bir ilişki* olarak adlandırılan San Andres anlaşmalarını imzaladılar.

Zapatistalar ve Özerk Eğitim

Sivil toplumun aracılık ettiği (Gustavo Esteva, Samuel Ruiz, Andre Aubry, vb..) anlaşmadan hemen sonra federal hükümet *anlaşmayı tanımadığını* belirtse de, Meksika yerlileri talepleri konusunda *bugün de* bu anlaşmaya atıfta bulunmaktadır.. San Andres anlaşmaları gayet kapsamlı olmakla birlikte beş temel ilke üzerinden şekillenmektedir: çoğulculuk; kendi kaderini tayin; sürdürülebilirlik; danışma ve uzlaşma; federal sistemin güçlendirilmesi ve adem-i merkezleşme. Eğitim meselesi konusunda anlaşmanın 35, 121, 122, 125, 126, 204, 255 no'lu maddeleri belirli tariflerde bulunmaktadır. Yerli Bütünleşik Eğitimi'nin (Educacion Integral Indigena) onaylandığı maddede kaynakların dağıtımında eşitliğin sağlanması vurgulanırken; 'Yerli İkidilli İnterkültürel Eğitim' başlığı altında federal anayasanın herkesin eğitim hakkını öngören 3. maddesinin dönüşümünü de öngörerek yapılacak yerel reformun niteliklerini sıralayan dört madde şöyledir:

Chiapaslıların tümünün aldıkları eğitim tarih, görenekler, gelenekler ve kültürel köklerimiz ve ulusal kimliğimizin değerlerini yaymalıdır ve teşvik etmelidir.

Yerli eğitimi ikidilli ve interkültürel olmalıdır.

Devlet, yerlilerin bilgilerine, geleneklerine ve örgütlenme biçimlerine saygılı olacak bir eğitimi garanti etmelidir.

Yerli halkların kendi kültürel alanlarında eğitimleriyle ilgili kararlarına saygı duymalıdır.

Anayasanın 3. maddesi ile ilgili değişiklik bütün Meksikalıların *plurikültürel eğitim hakkı* ve yukarıda 1. maddede bahsedilen şartın tüm Meksika yerli halkları için anayasal güvenceye alınmasıdır.

Hükümet her ne kadar anlaşmayı tanımadığını ilan etse de Zapatistalar 2003 yılında San Andres anlaşmalarının kendilerine sağladığı

⁷ EZLN: Ejercito Zapatista Liberacion Nacional, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu. Bir yerli ve köylü hareketi olarak EZLN'nin halk tabanı Mayalar olarak adlandırılan Tzeltal, Tzotzil, Chol, Tojolabal, Zoque, Mam yerlilerinden oluşmaktadır.

bütün hakları kullanacaklarını belirtip tek taraflı özerklik ilan etmişlerdir. Askeri hiyerarşinin sivil inisiyatifin önünde bir engel teşkil etmesini engelleyen ve kendi askeri kadrosunu 2003'ten beri sadece savunma amaçlı kullanan EZLN'nin oluşturduğu 5 adet JBG⁸ merkezi, EZLN denetimindeki özerk bölgelerde Zapatista cemaatlerinin organizasyonunu sağlamaktadır. Eğitim, özerkliğin inşasında önemli bir yere oturur. 1994 yılındaki ayaklanmadan iki yıl sonra 'Güneşin Tohumları' programı kapsamında uygulanmaya başlanan özerk eğitim sisteminin en dikkat çekici yanlarını şöyle sıralayabiliriz:

a) Çok dilli interkültürel eğitim,

b) Hem mesleki hem de sosyal kapasite geliştirmeye yönelik bir sistem,

c) Kendi insani kaynaklarına dayanan (kendi cemaatlerinden gelen *promotor* dediğimiz *komunitaryan öğretmenler* sayesinde) ve devlet öğretmenlerini kabul etmeyen bir eğitim sistemi,

d) Devlettten herhangi bir destek, kaynak almama,

e) Yerli kültürünü temel alma ve bunu canlı tutmak ve geliştirmek yönünde çaba sarfetme. Örneğin, *saygı* meselesi yerli kültüründe temel bir konumdur, *saygı* özerkliğin inşasında da önemli bir yerde durmaktadır, bu konu üzerinde okullarda özellikle durulmaktadır.

Her cemaatin içerisindeki Eğitim Komiteleri ve Bölgesel Eğitim Komisyonları hem yerel temelde hem de genel sistemin eşgüdüm içerisinde işlemesi için çalışmaktadırlar. Zapatista taban cemaatlerinin sayısı 1000 kadardır, bunların kendi aralarında 37 adet belediye oluştururlar ve en üstte de belediyelerin de koordinasyonunu sağlayan JBG'ler yer alır. "Belediyelere bağlı cemaatlerin yarıya yakını kendi *promotor*'larına sahiptir. Kendi içinde bölünmeler olan cemaatlerde devletin öğretmenleri bulunmaktadır, bazılarında da hiç öğretmen veya *promotor* yoktur."⁹

Özerk eğitimde bu gelişmeler olurken sorunlu ve savaşımın devam ettiği alan, kadınların katılımı ile ilgilidir. Birçok *promotor* erkektir,

⁸ JBG: Junta de Buen Gobierno, İyi Hükümet Konseyi. İyi hükümet söylemi EZLN'nin Kötü Hükümet'e (Mal Gobierno) karşı geliştirdiği bir söylemdir. Zapatistaların genel yönetim felsefesi 'mandar obedeciendo' yani 'boyun eğerek yönet' dir. Yönetim belirli periyotlarla dönüşümlü yapılmaktadır.

⁹ <http://spazioinwind.libero.it/educazioneinchiapas/educacion.htm>

öğrencilere baktığımız zaman da kız çocuklarının sayısının erkek çocuklardan bir hayli az olduğunu görüyoruz. Zapatistalar bu durumla ilgili ve genel olarak kadınların toplumsal durumlarının iyileştirilmesi, katılımlarının ve etkilerinin artması konusunda çaba sarfetmektedirler. Sürecin umut veren kısmı kadın hareketinin genel olarak Zapatistalar içerisinde çok güçlü bir konumda olmasıdır.

Sistemin devletten hiçbir ekonomik kaynak, destek almıyor ve sivil toplum yardımlarıyla yürüyor olması sıkıntılı bir durum yaratmaktadır, *promotor*lara para ödenmemektedir, bu noktada çözüm olarak kargo sistemi karşımıza çıkıyor, karşılıklılık temelinde *promotorun* kendi ailesiyle ilgili tarla işlerinde ona yardım edilmektedir, kolektif mantık ve yardımlaşma geçerli kılınmaktadır.

Chiapas'ta Alternatif Bir Ekol: Cideci/Unitierra

Özellikle ırkçılık ve ayrımcılıktan bir hayli şikâyetçi olan Chiapas yerlileri Zapatista olsunlar veya olmasınlar, çocuklarını okula göndermemeyi tercih etmektedirler. Bazı bölgelerde devletin açtığı az sayıdaki iki dilli ilköğrenim okulları genel talebi karşılamamanın çok uzağında durmaktadır. Devletin iki dilli eğitim konusunda isteksizliği ve bu talepleri bürokrasiye boğması, halk nezdinde isteksizliğe yol açmaktadır. Zapatista hareketinin teşvik ettiği eğitim sistemi günümüzde yerlilerin sempatisini ve ilgisini çekmektedir ve onları talepkar olma konusunda motive etmektedir. Görünürdeki iki eğitim (Devlet ve Zapatistalar) sisteminin arasındaki çelişkiler çok derindir ve toplumsal etki ve güvenilirlik temelinde Zapatistaların sisteminin Chiapas yerlilerinin önünde bir model olması varolan başka alternatifleri de görünür kılmaktadır. Bölgede bulunan CIDECI/Unitierra¹⁰ alternatif eğitim konusunda yol gösterici, zihin açıcı bir konumda bulunmaktadır. Şimdi isterseniz CIDECI'ye biraz daha yakından bakalım:

CIDECI 1989 yılında, Kurtuluş Teolojisi'nin etkin olduğu Chiapas piskoposluğunun ve Samuel Ruiz'in desteğiyle kurulmuş, devletten bağımsız bir eğitim kurumudur. *Direnış ve hayatta kalma mücadelesinden* yola çıkılarak kurulan eğitim kurumunun eğitim sisteminin adı

¹⁰ CIDECI: Centro Indígena de Capacitación Integral: Yerli Bütünleşik Kapasite Geliştirme Merkezi. Unitierra: Universidad de la Tierra: Yeryüzü Üniversitesi.

SIIDAE-Abya Yala' dır.¹¹ CIDECl'den kendi temsilcileri aracılığıyla Eğitim ve Öğrenim programları *talep* eden insanlar, ortalama 12-18 yaş arası gençlerdir. Yılda ortalama 900 öğrenci eğitim sürecine katılmaktadır. Programların süreleri katılımcıların kendi cemaatlerindeki yoğunluklarına göre ayarlanmaktadır. CIDECl'nin sistemi *açık, esnek ve ücretsizdir*, eğitim yıl boyunca devam etmektedir, sömestr tatili veya yaz tatili gibi uygulamalar söz konusu değildir.

Eğitime başlayan öğrenci içeride bulunan atölyelere ilgi duyduğu alana göre kayıt olabilmekte, eğer sevmezse atölyesini değiştirebilmektedir. 4 seanstan oluşan günlük program (9-12, 14-16, 16-19, 20-21 saatlerinde) içerisinde isterse bir atölyeye, isterse de dört atölyeye katılabilmektedir, karar öğrenciye bağlıdır. Gelenlerin %99'u¹² eğitim sisteminden mahrum kalan veya eğitimi ekonomik sebeplerden dolayı tamamlayamamış olan insanlardır. Sistemin asıl aktörleri yerlilerdir, hocalar da öğrenciler de. Çok dilli eğitimin (yerli dilleri ve İspanyolca) yapıldığı okulda, başta da belirttiğim üzere direniş ve hayatta kalma mücadelesini kendine temel alarak ve bu kültürü yeşerterek yolunu çizmektedir. Ücretsiz olarak eğitimin sürdüren öğrenciler ile kurumun ilişkisi karşılıklık üzerine kuruludur. Gelen öğrenci kolektif işlere katılmakta, temizlik, çevre düzenlemesi vb. işleri yapmaktadır. Bu sayede öğrenci ile eğitim kurumu arasında kurulan ilişki yabancılaşmamakta ve öğrencinin kolektif olarak hareket edebilme yeteneği artmaktadır.

CIDECl'ye gelen gençlerin eğitiminin asıl amaçlarından biri gençlerin kendi cemaatlerine dönmelerini sağlamaktır. Yetiştirilen öğrenciyi piyasaya sürmemek ve kendi yönetim ve geçimini oluşturmasını sağlamak, temel bir ilkedir. Bu amaçla, örneğin öğrenci kapasitesini tamamladıktan sonra eğer kendi cemaatinde atölye açmak isterse CIDECl ona maddi anlamda destek sunmaktadır. Sistem *karşılıklık* üzerine kuruludur (Kendi cemaatinde atölye açan öğrenci daha sonra okula uğrayıp tekrar kapasiteyi alabilmekte ve yoğun olan dönemlerde var olan işlere yardım etmektedir.)

¹¹ SIIDAE: Sistema Indígena Intercultural de Aprendizajes y Estudios: Yerli Interkültürel Öğrenim ve Çalışmalar Sistemi.

¹² Geriye kalan yüzde 1lik kesim Meksikadan veya diğer ülkelerden gelen gençlerdir. Sistem herkese açık bir sistemdir ancak ana bileşen yerlilerdir.

Uygulanan eğitim sisteminin ilk amacı *eleştirel olmaktır*. Bu eleştirelilik sistemin genel koordinatörü rahip Raymundo Sanchez Barraza'nın da belirttiği gibi 'Modernitenin egemen konseptinin direnen insanlar tarafından eleştirel arkeolojisi'dir. CIDECI'de Modernite/sömürgecilik ve 'deskolonyal' (sömürgeciliğin tasfiyesi) süreçlerinin analizi sıklıkla yapılmakta ve 'Derin Güney' in eleştirel bir bakış açısından yola çıkarak modernite/sömürgeciliğe ve bu ikilinin bir çok şey üzerinde kurduğu tahakküme (bilgi, teknoloji vs..) direnişinin gerekliliği, tarihselliği, *aynı zamanda* yeni bir dünya kurmanın gerekliliği tartışılmakta; bunun alternatif yolları pratikte aranmaktadır. İkinci temel amaç, direnişi mümkün kılan bilişsel, örgütsel ve pratik yeteneklerin birlikte oluşturulmasıdır.

Bütünleşik bir sistem olarak tasarlanan yerli eğitim sisteminde, yerlilerin yerel ve küresel anlam ve bilgi dünyasını yeniden kurmak ve geliştirmek yönünde uygulamalar mevcuttur. Açılan programların sadece meslekle ilgili olmamasına özellikle ilgi gösterilmektedir:

'Teoloji, hukuk, din bilimlerine bakmak istiyoruz. Piyasa dersleriyle ilgilenmiyoruz. Öğrendiğiniz şeyi size işinizde faydalı olacak bilgiden ayırmakla ilgileniyoruz... En başından beri yaptığımız şeyin pedagojik ilkesi, *yapmak için öğrenmek*, daha sonra *öğrenmek için öğrenmek* ve en son asıl oluşturucu öge: *kendi içerisinde ötekini bütünlüklü anlayabilmek*, daha fazla olmayı öğrenmek' (Barraza, 2005).

CIDECI genel olarak SIIDAE-Abya Yala denilen sistemin merkezi bileşenidir. Sistemin sürekliliğini sağlayan parçasıdır. 7 parçadan oluşan SIIDAE-Abya Yala'nın bileşenlerine gelince:

1) *CIDECI Las Casas*: 1989 yılında kurulan ve sistemin merkezini oluşturan bu parçanın dört bileşeninden ilki *ekotasarım* başlığı altındaki integral çiftlik, teknik atölyeler, sanat atölyeleri, beslenme ve sağlık, son olarak da barınma ve diğer servislerdir. Öğrenciler bahsi geçen atölyelerde eğitimlerini sürdürmektedirler. *Genel Koordinasyon Bölümü* iç organizasyonu ve bölgedeki diğer eğitim merkezleri, sivil toplum örgütleri, ağlar ve toplumsal hareketler ile olan ilişkileri düzenlemektedir. *Genel yönetim* bölümü arşiv, sekreteryaya, finansal kaynaklar gibi konularla ilgilenmekte, son olarak da *Araştırma ve Değerlendirme* bölümü alternatif teknolojiler, eğitimsel iletişim gibi konularla ilgilenmektedir.

2) *Unitierra-İvan Illich (Yeryüzü Üniversitesi)*: 1 Ağustos 2004 kuruluşu ve İvan Illich'e atfedilen üniversite *agro-ekoloji, özerklik hakkı, geleneksel mimari, hidrotopografi, komunitaryan projelerin yönetimi* ve son olarak da *elektro-mekanik* bölümlerinde eğitim vermektedir. Eğitim sistemi enformel olup herhangi bir diploma veya sertifika verilmemektedir. Buradaki temel bakış açısı bilginin üretilen bir şey olduğunu anlamak ve bunu uygulamalı alanlarda kendi kendine öğrenme yoluyla hayata geçirmektir (Paolo Freire'nin deyimıyla eylem-düşünme-eylem sürecini hayata geçirmek). Profesyonelliğe karşı olan bu eğitim sisteminde amaçlanan nihai olarak tabandakilerle, ezilenlerle okulsuz toplumu yaratmaktır. Özellikle agro-ekoloji bölümü doğa ile kurulan bağı onarmak ve çeşitliliği artırmak yönünde çabalar içerisinde. Chiapas yerlilerinin hem kültürlerinde önemli bir yer tutan hem de ekonomik geçimleri için gerekli olan toprak ve tarımla ilişkilerinin daha sağlıklı ve derin kurulması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Uzun yıllar boyunca tek-ürün ekilen toprakların iyileştirilme metotları gibi konularda hem geleneksel hem de yeni bilgilere başvurulmaktadır.

3) *Bağlamsal Felsefe ve Teoloji Merkezi*: 2006 yılında kurulan ve Samuel Ruiz'e atfedilen bu merkezde *iktidar, bilmek ve olmak* kavramlarının sömürge mantığından kurtarılması (deskolonyalite) ve bu üç kavramın sömürge mantığından sonraki durumu (post-kolonyalite) ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Haftalık yapılan seminerlerde dünyadaki, Meksika'daki ve Chiapas'taki gelişmeler hakkında analizler yapılmaktadır. Herkese açık olan ve yoğun ilgi gören seminerler, bilginin üretildiği önemli bir alan durumundadır.

4) *Immanuel Wallerstein Enstitüsü*: 2004 yılında kurulan ve teorik çalışmalara ağırlık verilen bu parçanın işlemesi her ay düzenli yapılan seminerlerle olmaktadır. Haftalık seminerler gibi yine herkese açık olan ve diğer üniversitelerden akademisyenlerin de yoğun ilgi gösterdiği bu seminerler dünya-sistemini tanımak, dinamiklerini anlamak ve bitiş krizini analiz etmek amaçlı yapılmaktadır. Wallerstein'in dünya sistemleri analizi SIIDAE-Abya Yala sisteminin tarihsel-politik bütün aktivitelerini yönlendirmesinde önemli bir yere oturmaktadır. Dünyayı doğru anlamak için başvuru olan yöntem budur.

5) *İnterkültürel Çalışmalar Merkezi*: 2004 yılında kurulan ve Raimon Panikkar ile Raúl-Fornet Betancourt'a atfedilen merkez, kültürlerarası-

lık ve diyalog fikrinin hem dinler arası çatışmaları engellemek hem de kültürler arası ayrımcılıkları ortadan kaldırmak amacıyla uygulandığı ve bu konuda araştırmaların yapıldığı bir alandır.

6) *Ekoloji, Çoğulcululuk ve Disiplinsizlik (akademik olarak) Hakkında Çalışmalar ve Uygulamalar Merkezi*: 2006 kuruluşlu olan bu merkez, buluşmalar, konferanslar, forumlar ve seminerler düzenlemektedir. Uzmanlaşmanın had safhada olduğu 'Olağan bilim' anlayışına eleştirel bakmak ve derin güney'in yani ezilenlerin direniş ve isyanlarından feyz alarak diyalog ve kültürlerarasılık yoluyla 'yeni bilim'i kurmaları için çalışmalar yürütmek, merkezin amacıdır. Modernite/sömürgeciliği aşmak, çok boyutlu bir ekoloji anlayışını yerleştirmek, çoğulculuk anlayışının derinleştirilmesi için çalışmalar yapmak, merkezin temel aldığı konulardır.

7) *Üreticiler Kooperatifi Topluluğu*: 1997 kuruluşlu kooperatif Hindistanlı eko-feminist Vandana Shiva'ya atfedilmiştir. Bütün SIIDAE sisteminin ekonomik olarak ayakta kalmasını ve hizmetlerinin tamamen ücretsiz olmasını da sağlayan kooperatifin amacı bütünleşik agroekoloji sistemleri, üretim, kapasite geliştirme ve maddi destek gibi konularda Chiapas'ın yerli kırsal nüfusu ile birlikte çalışmaktır. Aynı zamanda bu kooperatifin öncülük ettiği Alternatif Pazar uygulamaları üreticiden tüketiciye giden ürünün kazancının adil olmasını sağlamaktadır.

Kısaca değinmeye çalıştığım yedi parça aynı yerleşke içerisinde yer almakla birlikte sistemin genel olarak gayet koordineli işlediğini belirtebiliriz. Şu an için %70 kendine yetebilme kapasitesinde olan CIDECI bunu %100'e çıkarmak konusunda alternatif teknolojiye başvurmaktadır. Biyoteknoloji enstitüsü çalışmaları sayesinde organik atıklardan geri dönüşümlü kâğıt üretimi gibi yolların uygulanması planlanmaktadır. Sistem kendi özerkliğini inşa etme yolunda kısıtlı şartlar altında gayet başarılı adımlar atmaktadır.

Sonuç

Küçük bir toparlama yapacak olursak, Meksika yerlilerinin etnik kimlikleri ile ilgili resmi söylem 1935'ten günümüze kabaca dört dönemden oluşmuştur: 1935–50 zorla mestizolaştırma (asimilasyon) dönemi; 1950–70 modernleşme projesi dönemi (yolların yapılması, tarımda teknolojik gelişme, Chiapas'a ilk etnografik gezilerin düzenlenme-

si); 1970–89 Meksika'nın çokkültürlü yapısının tanındığı dönem ve son olarak, Renato Rosaldo'nun Hernández-Castillo'nun kitabına ön-sözünde belirttiği üzere 1 Ocak 1994 Zapatista ayaklanmasından günümüze, Meksika'da yerliliğin yeniden tanımlandığı dönem.

Bu gelişmelere rağmen dikkati çeken önemli bir nokta, yerlilerin tarihsellikleri içerisinde, günümüzde yaşayan toplumlar olarak değil de, tarihin derinliklerine gönderilmiş, antropologların fazlaca ilgisini çeken *mistik* topluluklar şeklindeki algısıdır. Meksika toplumuna yerliler bu şekilde tanıtılmıştır, hâlâ da birçok Meksikalı, yerlileri *yamyam ve medeniyete muhtaç* insanlar olarak tahayyül etmektedir. Bonfil Battalla'nın Mexico Profundo (Derin Meksika) kitabındaki ayırım net bir şekilde gözlemlenebilmektedir: Hayali Meksika ve Derin Meksika ayırımı.

Günümüzde bütün dünyada olduğu gibi Meksika'nın da eğitim sistemi yazımızın başındaki EFA raporunun belirttiği sorunlara ne genel anlamda, ne de kendi içerisindeki kültürel çeşitlilik temelinde çözüm üretmekten çok uzaktır. Meksika hükümeti son yıllarda UNESCO'nun programları çerçevesinde gençlik için enformel eğitim programlarını uygulamaya çalışan bir ülkedir, ancak bunu Sivil Toplum Kuruluşlarına havale etmiş durumdadır. Eğitim, bugünlerde gündemde olan ACE¹³ gibi reformlarla özelleştirilmek istenmektedir. Sistem ayakta duramaz hâldedir, *işgücü kalitesine odaklı* bir arayışlar bütünü mevcuttur, ancak istihdam yaratılamamaktadır.

Burada aktarılmaya çalışılan alternatif pratikler ülke içerisindeki yerlilerin/halkların yani Derin Meksika'nın varolan diğer direniş pratikleriyle birlikte geliştirdikleri kültür inşası stratejileridir. Kooperatifler ve enformel eğitim pratikleri yoluyla bütünsel bir çıkış yolu arayışındaki yerlilerin pratik süreçleri bütün dünyaya örnek olacak pratiklerdir ve başka bir dünya umudunu canlı tutmaktadır.

Kaynakça:

- Aydın, Suavi ve Emiroğlu, Kudret (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara, Türkiye.
Bianet, 3 Aralık 2008.

¹³ ACE: Alianza para la Calidad de Educacion, Eğitim Kalitesi Anlaşması. Bu reformla ilgili son gelişmeler ve değerlendirmeler için bkz. Luis Hernandez Navarro'nun yazıları www.jornada.unam.mx

- "Interview with Raymundo Sánchez Barraza, A University Without Shoes, An Indigenous Intercultural System of Informal Educatio, San Cristóbal de Las Casas, Chiapas, Mexico." Motion Magazine (18 Eylül 2005).
- Hall, Thomas D. Fenelon James V.(2005). The Futures of Indigenous Peoples: 9-11 and the Trajectory of Indigenous Survival and Resistance, *Journal of World System Research*, v. 10, no. 1 2005.
- Hernandez-Castillo, R.A. (2001). *Histories and Stories From Chiapas: Border Identities in Southern Mexico*, University of Texas Press.
- Ivan Illich. (2006) Obras Reunidas I, Fondo de Cultura Economica, USA.
- Özbudun, S. (2006). *Latin Amerika Yerlileri*, Anahtar Kitaplar.
- Programa Nacional de Educacion 2001-2006 (2001).
- Tauli Corpuz, Victoria and Bernice Aquino. (2005). Indigenous Peoples and the Millennium Development Goals. Economic and Social Council.
- <http://spazioinwind.libero.it/educazioneinchiapas/educacion.htm>

EK III

CONAIE VE CORREA: İMKÂNSIZ AŞK

Soner Torlak

Giriş

Bu yazıda, Ekvador'da toplumsal muhalefetin en önemli failerinden ve son yıllarda bu ülkede gerçekleşen radikal dönüşümlerin her birinde doğrudan etki sahibi olan yerli örgütü CONAIE (Ekvador Yerli Uyruklular Konfederasyonu) ile 2006 yılında içinde CONAIE'nin de bulunduğu şiddetli sokak eylemlilikleri ve ayaklanmalar sonrasında genel seçimlerde devlet başkanı seçilen Rafael Correa'nın hükümeti arasındaki ilişki konu edilmektedir.

Correa göreve geldiğinden bu yana sürekli gerilimli bir ilişkiye sahip olan CONAIE ile Correa hükümeti arasında ortaya çıkan ve yer yer iki tarafı çatışma noktasına kadar getiren sorunların kaynakları ve dinamikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunları yaparken öncelikle CONAIE'nin kurulduğu 1986 yılından Correa'nın devlet başkanı seçildiği 2006 yılına kadar yirmi yıllık sürece kısaca değinilecek, CONAIE'nin Ekvador siyasetindeki radikal dönüşümlerde oynadığı role dair tarihsel örnekler verilecektir. Ardından esas meselemiz olan 2006 yılı sonrasındaki gelişmelere ayrıntılı biçimde değinilecek ve nihayet CONAIE-Correa geriliminin tarihsel, yapısal ve ideolojik gerekçeleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

1986–2006: Ekvador'un Uzun Yirmi Yılı

Daha sonra CONAIE şemsiyesi altında bir araya gelecek olan yerli örgütlerinden ilki olan Shuar Merkezleri Federasyonu, 1964 yılında Ekvador'da tarımda kapitalistleşme ve toprakta özel mülkiyetin kurumsallaştırılması yönünde gerçekleştirilen yasal düzenlemelere karşı bir tür öz-savunma hareketi olarak ortaya çıkıyordu. Bu örgüt, kıtanın, devlet eliyle örgütlenmemiş ilk "özerk" yerli örgütü olma özelliğini de taşıyordu¹. Bununla birlikte Ekvador'da özerk bir örgüte sahip olmasa da, "kültürel tanınma, siyasal özerklik ve toprak reformu" taleplerine yaslanan bir yerli hareketliliği 1920'li yıllardan itibaren ortaya çıkmıştı².

1986 yılına gelindiğinde Ekvador'daki yerli örgütleri CONAIE çatısı altında bir araya geleceklerdi. Bundan böyle yarı-merkezi bir politik aktör olarak CONAIE, yerli haklarının savunulması, özerklik, çevrenin korunması, temel hizmetlerin sağlanması ve siyasal temsil gibi başlıklarda yerli topluluklarının siyasetini öz savunma faaliyetleri, doğrudan eylem ve radikal bir siyasal hatla birlikte yürütmeye girişecekti. CONAIE'nin çıkış noktası, Ekvador'da sömürgecilerin gelmesinden bu yana ve cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren de hiç değişmeksizin yerlilerin yaşam hakkı başta olmak üzere haklarının gasp edildiği, topraklarının yağmalandığı, yaşam tarzlarının müdahalelere uğradığı ve siyasal katılım ve temsil hakkına asla sahip olmadıkları olarak sayılabilecek bir fikriyattı³.

CONAIE'nin mücadele yöntemleri ise özerk örgütlenme, özerk talepler öne sürme, doğrudan eylem ve stratejik işbirliği olarak sayılabilir. CONAIE, 1992 tarihli kendisini tanımladığı metinde, örgütlenme ve faaliyet biçimine dair şunları söylemektedir: "CONAIE işçi sendikaları ve çıkar gruplarından çok fazla etkilenerek kendisini geliştirmiştir ancak bu yapılanma biçimlerinin ya da geleneksel örgütlenme yollarının

¹ Bkz. Marc Saint-Upéry, *Meydan Okuyan Sol: Bolivar'ın Rüyası ve Güney Amerika*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 222

² Bkz. Sibel Özbudun, *Yerli hareketlerinde yeni yönelişler: Neoliberalizm karşıtlığı ve halkçı sol iktidarlar*, Ders Notları, s. 7-8

³ Bkz, Benjamin Dangl, *Ecuador's challenge: Rafael Correa and the indigenous movements*, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

kendi ihtiyaçlarına yanıt vermediğinin farkına vardığında, konsensüsü sağlamak üzere kendi usullerini içtenlikle yansıtacak çalışma yöntemleri arayışına girmiştir. Taban örgütleri karar verirler ve CONAIE ise bu kararlar ve eylemler arasında bir aracı kurum olarak hareket eder”⁴.

CONAIE, yerel toplulukların karar alma süreçlerine doğrudan katıldığı merkezless bir federasyon biçiminde örgütlenmiştir. Örgütün yerel inisiyatiflere öncelik veren yapısı, hızla karar almaya ve harekete geçmeye imkân vermektedir. Örgüt merkezden özerk hareket eden taban örgütlerinin sürekli iletişimine ve işbirliğine dayalı olarak kampanyalar örgütlemekte ve bu kampanyalar dâhilinde doğrudan hak talebine dayanan eylemlerle fiilen sonuç almak yönünde hareket etmektedir⁵.

1986 yılında bir şemsiye örgüt olarak kurulan CONAIE, bu tarihten sonra hızla ülkenin siyaset sahnesinde dikkat çekici bir yer edinmeye başlayacaktı. 1990 yılı Temmuz ayında, yüz binlerce yerli köylü, And Dağları arasındaki yolları kapattı ve toprakların yeniden dağıtılmasına, sulama politikasına, tarımsal madde fiyatları ve kredi politikasına ve de Ekvador devletinin “çökuluslu niteliğini resmen tanınmasına ilişkin taleplerini kabul ettirmek için başkent Quito’ya kadar yürüdüler”⁶.

Ekvador’da 1980li yılların ortalarından itibaren işçi sendikalarının toplumsal ve siyasal olarak aşırı güçsüzleşmesiyle siyasal muhalefet kabiliyetlerini ve kanallarını büyük ölçüde yitiren halk kesimlerinden yerli olmayanların hak taleplerini de kendi programatik çerçevesine dâhil eden CONAIE, 1990 yılındaki “uzun yürüyüşünün” ardından, ülkede yürütülmekte olan neo-liberal uyum politikalarına karşı ulusal çapta ayaklanmalar örgütlemeyi başaracaktı. 1990’dan 200 yılına kadar geçen on yıllık süre dâhilinde CONAIE, biri 1992 Nisanında, biri

⁴ Bkz. CONAIE, *CONAIE: A Brief History*, Native Web, Aralık 1992, Erişim tarihi: 18 Nisan 2011, <http://conaie.nativeweb.org/conaie1.html>

⁵ Bkz, Benjamin Dangel, *Ecuador’s challenge: Rafael Correa and the indigenous movements*, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

⁶ Bkz. Marc Saint-Upéry, *Meydan Okuyan Sol: Bolivar’ın Rüyası ve Güney Amerika*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 221.

1994 Haziranında ve biri de 1997 Şubatında olmak üzere üç büyük barışçıl ayaklanma örgütledi⁷.

2000 yılına gelindiğinde ise CONAIE'yi Ekvador siyasetinde yepyeni bir aşamaya taşıyan bir toplumsal olay gerçekleşti. Neo-liberal politikalar uygulayan ve IMF'nin dayattığı yapısal uyum programı dâhilinde petroldeki sübvansiyonu kaldıran devlet başkanı Jamil Mahuad'a karşı CONAIE'nin başını çektiği toplumsal muhalefet sokağa çıktı. "Ayaklanmanın ardından silahlı kuvvetlerin devreye girmesiyle Mahuad başkanlıktan ayrılmak zorunda kalacaktı. CONAIE başkanı Antonio Vargas, Albay Lucio Guitérrez ve Anayasa Mahkemesi başkanı Carlos Solórzoro'dan oluşan yeni üçlü yönetim ancak 24 saat görevde kalabildi ve ABD'nin baskılarıyla yerini Mahuad'ın yardımcısına bırakmak zorunda kaldı"⁸.

Böylece CONAIE sadece başarılı ayaklanmalar örgütleyen bir örgüt iken artık, iktidarı devirebilen ve hatta geçici de olsa alabilen bir örgüt durumuna gelmişti. 2002 seçimlerinde ise CONAIE, Lucio Guitérrez'in Yurtsever Parti'sini destekleyecek ve Yurtsever Parti'nin seçimleri kazanmasıyla CONAIE liderleri Macas ve Pacari hükümette önemli pozisyonlara geleceklerdi⁹. Ancak Guitérrez'in devlet başkanlığına geldikten sonra CONAIE'nin taleplerine sırtını dönmesi ve neo-liberal politikaları sürdürmeye devam etmesi ile CONAIE hem ağır bir prestij kaybına uğrayacak hem de kendi içinde bölünecekti¹⁰.

2006 Seçimleri: Dönüm Noktası

2006 yılına gelindiğinde, 1996 yılından sonraki on yıl içinde sekiz devlet başkanı göreve gelmiş ve bu başkanların hepsi olağan olmayan yollardan görevi bırakmak zorunda kalmışlardı. 2006 seçimleri öncesinde Rafael Correa ile CONAIE'nin siyasal partisi Pachakutik arasında ittifak görüşmeleri olduysa da, Pachakutik'in Luis Macas'ın başkan ve Correa'nın başkan yardımcısı olarak seçimlere girmesi teklifini Correa

⁷ Age. s. 222.

⁸ Bkz. Sibel Özbudun, *Yerli hareketlerinde yeni yönelişler: Neoliberalizm karşıtlığı ve halkçı sol iktidarlar*, Ders Notları, s. 8.

⁹ Age. s. 8.

¹⁰ Bkz. Marc Becker, "Ecuador, popular and indigenous uprisings under the Correa government", *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, ed. Immanuel Ness, Blackwell Publishing, 2009, s. 1058–1060, Erişim tarihi 17 Nisan 2011, http://www.yachana.org/research/ierp_popular.pdf, s.1059.

reddetti¹¹. Seçimlerde sağcı Alvaro Noboa'ya karşı yarışan Correa'ya, ikinci turda CONAIE de destek verecek ve Rafael Correa CONAIE'nin de desteğiyle Ekvador'un yeni devlet başkanı olacaktı. Bu seçimlerdeki en dikkate değer gelişmelerden biri ise Pachakutik'in adayının yüzde 2 gibi bir oy oranında kalması ve CONAIE'nin tabanının Correa'ya oy vermesiydi. Bu anlamda CONAIE Correa'ya taban baskısıyla mecburi bir destek vermişti¹².

2007 yılında göreve fiilen başlayan Correa'nın işi, meclisin çoğunluğunun halen muhafazakâr kanatta olması nedeniyle oldukça zordu. "Correa'nın seçilmesine giden yolu açan toplumsal hareketler ve radikal muhalefet, Meclis'in açıldığı hafta bu kez "kurucu meclis" talebiyle sokağa çıktı ve Ekvador Meclisi'ni kuşattı. On binlerce kişinin polis barikatını aşması üzerine milletvekilleri ve bakanlar kaçtı. Bu kuşatma, Correa'nın Meclis aritmetiğindeki dengesizliği sokakta telafi etmesi bakımından önemli bir dönemeç olacaktı"¹³ Bunun ardından Correa kurucu meclis ve yeni anayasa için bir referandum çağrısında bulundu ve referandumda büyük bir çoğunluk yeni anayasayı yazacak bir kurucu meclisin faaliyete geçmesine "evet" dedi.

Ancak CONAIE ile Rafael Correa arasındaki ilk gerginlik de bu sebeple patlak verecekti. CONAIE, kurucu mecliste yerlilerin ve toplumsal muhalefetin sesinin duyulmasının mümkün olmadığını çünkü kurucu meclisin oluşturulma biçiminin kendisinin anti-demokratik olduğunu açıklayacaktı. CONAIE başkanı Luis Macas, Correa'nın kurucu meclisi oluştururken sadece siyasi partileri sürece kattığını, toplumsal hareketleri ise yok saydığını iddia ediyor ve yeni anayasayı yazan komisyonlara hiçbir toplumsal hareket temsilcisinin davet dahi edilmediğini ileri sürüyordu¹⁴.

¹¹ Age. s.1059.

¹² Bkz. Sibel Özbudun, Yerli hareketlerinde yeni yönelişler: Neoliberalizm karşıtlığı ve halkçı sol iktidarlar, Ders Notları, s. 9.

¹³ Bkz. Deniz Yıldırım & Soner Torlak, *Ekvador'da polis darbesi girişimi: Nasıl okunmalı?*, Latinbilgi, 11 Ekim 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=3638

¹⁴ Bkz, Benjamin Dangl, *Ecuador's challenge: Rafael Correa and the indigenous movements*, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

Nihayet yeni anayasa metni yazıldıktan sonra referandumda halkın yüzde 64'ünün oyuyla onaylandı ve yürürlüğe girdi. Yeni Ekvador Anayasası oldukça ilerici bir içeriğe sahip olmakla ve oldukça radikal bir toplumsal değişim vaadini içermekle birlikte anayasada madencilik ve petrol arama faaliyetlerini düzenleyen maddeler CONAIE ile Correa arasındaki ikinci gerilim başlığı olarak ortaya çıkacaktı. Anayasa metninde çok uluslu şirketlerin ülkede faaliyet göstermelerinin engellenmesine dönük maddelerin yanı sıra petrol ve madencilik faaliyetlerinin yerli halkların çıkarları yerine ulusal kalkınma hedefi gözetilerek devlet eliyle işletilebileceğine ilişkin maddeler de bulunuyordu¹⁵.

Böylece CONAIE'nin yerlilerin yaşadığı topraklardaki her türlü madencilik faaliyetinin yasaklanmasına ilişkin talepleri, Correa hükümetinin "ulusal kalkınma" stratejisini ön plana koyan politikalarıyla karşı karşıya geliyordu. Bu gerilimin yarattığı ilk çatışma ise 2007 yılı Kasım ayında gerçekleşecekti: Yerlilerin yaşadığı topraklardaki bir çok uluslu petrol şirketinin faaliyetlerini engellemek üzere yollara barikat kuran solcu ve yerli aktivistlerin hükümetten "petrol şirketleri yerine bu topraklarda yaşayan halka dönük yatırımların yapılması" talebine Correa olağanüstü hâl ilan ederek yanıt verecekti. Correa'nın emriyle operasyon düzenleyen polis onlarca aktivisti yaralayacak ve 23 kişiyi tutuklayacaktı¹⁶. Buna benzer bir diğer çatışma 8 Temmuz 2008 tarihinde yaşanacaktı ve bir yerli topluluğunun yaşam alanına kurulmakta olan hidroelektrik santralinin faaliyetini engellemek üzere altı ay boyunca toprak işgali yapan aktivistler saldıran polis on kişiyi tutuklayacaktı¹⁷.

Birinci Kopuş: 12 Mayıs 2008

Ancak bu iki fiili çatışma arasında CONAIE ile Correa'nın arasındaki gerilime ilişkin çok kritik bir olay yaşanacaktı. 12 Mayıs 2008 tarihinde CONAIE, Correa hükümetiyle ilişkisinin fiilen kopardığını resmen dek-

¹⁵ Age.

¹⁶ Bkz. Daniel Denvir, *Wayward Allies: President Rafael Correa and the Ecuatorian Left*, UpsideDown World, 25 Temmuz 2008, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/1396-way-ward-allies-president-rafael-correa-and-the-ecuadorian-left>

¹⁷ Age.

lare edecekti. "CONAIE, alınan kararın, Correa hükümetinin Ekvador'un çok uluslu olan yapısına dönük anayasal düzenlemeler yapmamasına ve büyük ölçekli maden işletmelerinin işletilmesinde yerli topluluklarının rızasının önemsenmemesine bağlı olduğu bildiriyor ve yeni anayasayı oluşturmak için çalışan Ekvador Kurucu Meclisi'nin yerlilerin temel taleplerini gerektiği kadar önemsemediğini belirtiyordu".¹⁸

CONAIE, Correa'nın kendilerine dönük ithamlarına karşılık olarak, açıklamasında "devlet başkanı Rafael Correa'nın uluslararası antlaşmalarca tanınan yerli halklar ve insan haklarını açıkça ihlal eden ırkçı, otoriter ve anti-demokratik açıklamalarını reddediyoruz. Correa, Ekvador'da çok-uluslu ve kültürlerarası bir demokrasinin inşa edilmesine karşı saldırıda bulunuyor. Correa, sağcı oligarşinin geleneksel neo-liberal hattını takip ediyor" şeklinde oldukça sert ifadelere yer veriyordu.¹⁹

Bu kopuşun nedenlerinden biri de 15 Nisan 2008 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Maden Kararnamesi idi. "15 Nisan tarihinde çıkan yeni 95-1 sayılı Maden kanun hükmünde kararnamesi, Ekvador topraklarındaki madenlerin üzerindeki imtiyazların %88'ini iptal etti. Bu iptal edilen imtiyazların içinde Kanadalı maden şirketlerinin imtiyazlarının tamamı da bulunuyordu ve yasa, toplam 4.474 maden işletme ruhsatını iptal etti. İptal edilmeyen 600 ruhsatın büyük çoğunluğu küçük boy madenlere aitti ve çimento ve inşaat malzemeleri gibi madeni olmayan projelere aitti".²⁰ Kararnamenin imtiyazların iptaline yönelik hükümleri şu şekildedir:

1- İmtiyaz sahipleri toplamda en fazla 15bin hektar alana sahip olan en fazla üç imtiyaz alabilirler.

¹⁸ Bkz. Ekin Bilginoğlu, *Ekvador CONAIE'yi kaybetti*, Latinbilgi, 21 Mayıs 2008, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1877

¹⁹ Bkz, Benjamin Dangl, *Ecuador's challenge: Rafael Correa and the indigenous movements*, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

²⁰ Bkz. Soner Torlak, *Ekvador'da maden savaşları*, Latinbilgi, 10 Mayıs 2008, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1845

2- Hükümet tarafından çeşitli gerekçelerle (yerlilerin yaşam alanı, milli park, havya faunası vs.) korumaya alınmış topraklar üzerinde, bu toprakların tampon bölgelerinde ve su kaynaklarının bulunduğu bölgelerde madencilik yasaktır.

3-Hükümet mensupları ya da onların yakınlarına verilecek her türlü imtiyaz iptal edilecektir.

4- Kararnamenin kapsamadığı 600 küçük ölçekli proje dışında bütün madencilik faaliyetleri durdurulmuştur. Yeni imtiyaz verilmesi yasaklanmıştır.

5- Şimdiye kadar işletme patenti ücretlerini ödememiş bütün imtiyaz sahiplerinin imtiyazları iptal edilmiştir.

6-Kararname, devlete ait bir kamu maden şirketinin kurulması çağrısını yapar.

7-Kararname, sadece madenin keşif çalışmalarına ve bununla ilişkili faaliyetlere yatırım yapmış olduğu takdirde madeni işletmeyi sürdürebilecektir.

8- Bu hükümler, altı ay içinde çıkarılacak yeni Maden Yasası'nın yürürlüğe girmesine kadar geçerlidir. Eğer yasa altı ay içinde çıkmazsa, şirketler işletme imtiyazları alabilmek için hükümetle müzakere etmek zorundadırlar. Yeni yasa, temel hükümlerini işbu kararnameden alacaktır.²¹

Kararnamenin genel ruhu, madencilik faaliyetlerinin çok uluslu şirketlerin elinden alınarak, altıncı maddede de belirtildiği üzere kurulacak olan bir devlet tekeline verilmesini işaret ediyordu. CONAIE'nin temel talebi ise her türlü madencilik faaliyetinin sona erdirilmesi ve yerlilerin yaşam alanlarına dönük her türlü müdahalenin son bulmasıydı (buna yerli topraklarında askeri birimlerin bulundurulmasının yasaklanması talebi de dâhildi). Bu geçici kararnamenin ardından 29 Ocak 2009'da bu sefer kararnamede de adı geçen Yeni Maden Yasası meclisten geçecek ve Kanadalı maden şirketlerine imtiyazlar sağlayan bu yeni yasa, CONAIE ile Correa arasındaki çatışmaları yeniden körükleyecekti.

Yeni Maden Yasası, Correa hükümetinin "ulusal çıkar" ve "kamusal yarar" adına madencilik faaliyetlerini istediği gibi yürütebilmesini ve

²¹ Age.

imtiyazlar verebilmesini açıkça düzenliyordu²². Yasanın geçmesinin ardından başını CONAIE'nin çektiği muhalefet, yasanın açıkça Ekvador Anayasası'nda içme suyuna erişim, sağlıklı bir çevrede yaşamak ve doğanın kendi haklarını düzenleyen maddelere aykırı olduğunu belirliyor ve yasanın iptal edilmesini talep ediyorlardı²³. Yasanın çıkmasından birkaç ay öncesinde CONAIE, Kanada Büyükelçiliği'ne bir protesto yürüyüşü düzenlemiş ve "hoş gelmediniz" demişti. Yine birkaç hafta sonra mecliste görüşülmekte olan yeni maden yasasını protesto etmek üzere CONAIE, Azaury Birleşik Topluluk Su Sistemleri (UNAGUAS) ve Köylü Örgütleri Federasyonu ile birlikte binlerce kişiyi bir araya getirmişti. Yeni yasanın çıktığı günü ise CONAIE "Yaşam İçin Seferberlik Günü" ilan ettiğini açıkladı. 4bin yerli ülkenin güneyindeki Latacunga-Ambato ana yolunu işgal etti, başkent Quito başta olmak üzere Cuenca, Amazonlar ve sahil kentlerinde onbinlerce yerli sokağa çıktı. Çıkan çatışmalarda hareketi liderleri "teröristlikle" suçlanarak tutuklandı, bir yerli lideri de polis tarafından başından vurularak katledildi²⁴.

Correa ise CONAIE'nin başını çektiği protestocuları "çocukça davranmak", "çapulcular" ve "sağın müttetikleri" olmakla suçluyordu. "Ulusal radyoda konuşan Correa, madencilik girişimlerine başlanacağını ancak bu projelere dönük en büyük tehdidi, madencilığe karşı çıkan solcu ve yerli gruplarının oluşturduğunu söyleyerek şaşkınlık yaratıyordu. 'Milyarlarca dolarlık kaynakların üzerinde romantik nedenlerle sadece oturmak ve bunları işletmemek saçmadır' diyen Correa, 'zararlı madencilığe tabi ki hayır, ancak toplumsal ve ekonomik olarak sorumlu madencilığe evet' sözlerini sarf ediyordu"²⁵.

CONAIE ile Correa hükümeti arasındaki bu şiddetli çatışma hali devam ederken, Rafael Correa 26 Nisan 2009 tarihinde yapılan seçim-

²² Bkz. Raúl Zibechi, *Ecuador: The Logic of Development Clashes With Movements*, Americas Program Report, 17 Mart 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://americas.irc-online.org/am/5965>.

²³ Bkz. Paul Dosh ve Nicole Kligerman, *Correa vs. Social Movements: Showdown in Ecuador*, Nacla Magazine, Vol. 42, Issue 5, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <https://nacla.org/node/6094>

²⁴ Age.

²⁵ Bkz. *Ekvador'da yükselen muhalefete karşı "maden yasaı" onaylandı* haberi, Latinbilgi, 22 Ocak 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2395

lerde oyların yüzde 52'sini alarak bir kez daha devlet başkanı seçilecekti. CONAIE, Correa'ya resmen destek vermemekle birlikte fiilen sağcı adaylar karşısında tek "sol" alternatif olan Correa'nın yanında yer almak durumunda kalıyordu. Burada bir parantez açarak CONAIE'nin Correa hükümeti karşısında yaşadığı açmazın kıtadaki pek çok sol popülist iktidar ile toplumsal hareket arasında yaşandığını belirtmek gerekiyor.

2009 yılına gelirken "Latin Amerika'daki toplumsal hareketlerin çoğu, aynen CONAIE gibi, daha önce karşılaşmadıkları ve bir anlamda ezberlerini bozan bir manzarayla yüz yüze geldiler. Kıtadaki on büyük ülkeden sekizinde doğrudan ya da dolaylı biçimde toplumsal mücadeleler sonucunda iktidara gelmiş ve kendilerine "solcu, ilerici, devrimci" diyen hükümetler bulunuyordu. Dolayısıyla kendilerini bir muhalefet odağı olarak kurmuş bulunan toplumsal hareketler ve sol partiler, hükümetin yedeğine düşmek gibi bir ihtimalle de karşı karşıya bulunuyorlardı. Eski günlere dönmemesi ve iktidarın sağa kaptırılmaması üzerinden siyaset yaptıklarında, kendilerini ilerici olarak tarif eden mevcut hükümetlerin eksiklerini ve zaafalarını da görmezden gelmek durumunda kalıyorlardı"²⁶

Bu hükümetlere daha ileri talepler yönünde baskı yapmak adına harekete geçtiklerinde ise hükümetle cepheden savaşamamaları nedeniyle ciddi iç bölünmeler yaşıyorlardı. Kaldı ki bu hükümetlerin bu laştıkları yolsuzluklar ya da neden oldukları hak ihlalleri de doğrudan onu iktidara taşımış olan toplumsal hareketlerin meşruiyetine darbe vuruyordu.

Bu dönem itibariyle CONAIE de dâhil olmak üzere toplumsal hareketlerin en büyük handikabı, mevcut "solcu" adaylara destek vermemeleri halinde, bu adayların karşısında bulunan açıkça ABD işbirlikçisi, faşist, neo-liberal ve kirli sağ adayların seçimleri kazanma ihtimali bulunmasıydı. Bütün bu nedenlerden ötürü, James Petras'ın da vurguladığı üzere "2008–2009 krizi baş gösterdiğinde, ilerici hareketler cevap vermekte yavaş ve merkez-sol hükümetlerin 'çatısı altında' kaldılar. Bu hükümetler üretimdeki çöküşün olumsuz sonuçlarından

²⁶ Bkz. Soner Torlak, 2009: *Latin Amerika'nın kritik yılı*, Latinbilgi, 1 Eylül 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2938

sorumlu olarak tutuldukları için solcu toplumsal hareketler zayıf bir pozisyonda kaldılar ve radikal alternatifler sunmayı başaramadılar”²⁷

İkinci Kopuş: 2009 Su Kaynakları Yasası

CONAIE ile Correa hükümetinin artık açıktan çatışmalı hale gelen ilişkisinde Maden Yasası’nın ardından ikinci büyük kopuş ise 30 Eylül 2009 tarihinde meclise sunulan Su Kaynakları Yasası olacaktı. Su Yasası’na karşı gerçekleşen ilk protesto gösterisinde çıkan çatışmada iki yerli aktivist katledildi, onlarcası da yaralandı. Yerli liderlerinden Tito Puenchir çatışmaların ardından “diktatör Rafael Correa Ekvador Amazonundaki yerli halklara bir iç savaş ilan etmiştir” açıklamasında bulundu²⁸. CONAIE ile Correa hükümeti, maden ve su yasalarını müzakeret etmek üzere masaya oturdularsa da hiçbir sonuç alınamayacaktı²⁹. Görüşmelere hükümet tarafından, Doğa Kaynaklardan Sorumlu Bakan Germanico Pinto, Ulusal Su Kaynakları Sekreteri Jorge Jurado, Eğitim Bakanı Raul Vallejo ve Sağlık Bakanı Caroline Chang’ın dışında Çevre Bakanı Marcela Aguiñaga, Sosyal Gelişimden Sorumlu Bakan Jeanette Sanchez ve Tarım Bakanı Ramon Espinel katılmıştı.³⁰

CONAIE, Su Kaynakları Yasası’na ilişkin yaptığı resmi açıklamada “Correa sağcı politikaları sürdürüyor, ülkenin doğal kaynaklarının özelleştirilmesinin yolunu açıyor ve ülkenin ihtiyacı olan siyasi basiretten nasibini almamış olduğunu göstermeye devam ediyor” sözlerine yer

²⁷ Bkz. James Petras, *Latin Amerika: Ekonomik kriz zamanında sosyal hareketler*, Latinbilgi, 17 Ağustos 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2898

²⁸ Bkz. Benjamin Dangel, *Ecuador’s challenge: Rafael Correa and the indigenous movements*, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

²⁹ Bkz. Roger Burbach, *Ecuador’s president Correa faces off with indigenous and social movements*, Mart 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://www.zcommunications.org/movements-face-off-with-ecuadors-president-correa-by-roger-burbach>

³⁰ Bkz. *Ekvador’da hükümet ile yerliler arasındaki diyalog süreci başladı* haberi, Latinbilgi, 14 Ekim 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=3107

veriyordu³¹. Correa ise bir yandan çatışmalarda yaşanan ölümlerin ardından üzgün olduğunu belirtip CONAIE'ye görüşme talebinde bulunurken, diğer yandan ise CONAIE'yi ülkenin ihtiyaçlarını anlamadan çocukça muhalefetçilik oynamakla eleştiriyordu.³²

CONAIE'nin Su Kaynakları Yasası'na dönük temel muhalefeti, ülkenin su kaynaklarının büyük çoğunluğunun yerlilerin yaşadıkları topraklar üzerinde bulunmasından kaynaklanıyordu. Ancak CONAIE'nin muhalefeti, su kaynaklarının yerlilerin denetiminde kalmasıyla sınırlı değildi. Bu talebin yanı sıra suyun özel ya da devlet işletmesiyle de olsa sürdürülebilir biçimde kullanılacağı konusunda kuşkulu olan CONAIE, kendi yerli taleplerini neo-liberalizme karşı doğal kaynakların yağmalanmasının önüne geçilmesi talebiyle bir arada ortaya koyuyordu. Bu anlamda CONAIE'nin talepleri ekolojik-kültürel-ekonomik-politik taleplerdi. Rafael Correa'nın izlediği ulusal kalkınmaya öncelik veren ve bu kalkınmayı gerçekleştirmek için de Ekvador'un tek sahip olduğu doğal kaynaklara yönelen birikim stratejisine dönük muhalefet CONAIE ile de sınırlı değildi. Bu tür eko-politik eleştirilere ileride kısaca yer vereceğiz.

Üçüncü Kopuş: 2010 Polis İsyanı

30 Eylül 2010 günü, Correa (ve elbette ordu) ile polisler arasında bir iç savaş yaşanacak ve Correa bunu bir "darbe girişimi" olarak adlandıracaktı. "Polisler, hükümetin kemer sıkma politikası sonucunda, kazanımlarını kaybedecekleri gerekçesiyle iş bıraktılar; bu iş bırakma daha sonra yollara barikat kurulması ve hava kuvvetleri kanadı tarafından havaalanının işgal edilmesi yoluyla bir ileri aşamaya geçti. Correa kaçırılarak başkent Quito'daki polis hastanesine götürüldü ve orada gö-

³¹ Bkz. Roger Burbach, *Ecuador's president Correa faces off with indigenous and social movements*, Mart 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://www.zcommunications.org/movements-face-off-with-ecuadors-president-correa-by-roger-burbach>

³² Bkz. *Correa yerlilerle su yarasını tartışacak* haberi, Latinbilgi, 3 Ekim 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2009, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=3072

zaltına alındı. İlerleyen saatlerde ordu, polise karşı bir operasyon gerçekleştirerek Correa'yı kurtardı ve isyan bastırıldı.³³

CONAIE'nin darbe karşısındaki tavrı, örgüt ile Correa arasındaki ilişkilerin durumunu anlamak açısından da karakteristikti. CONAIE yaptığı resmi açıklamada "bunun bir darbe girişimi olduğunu ve bu girişimi kınadıklarını" söyledi. Öte yandan CONAIE Rafael Correa'ya ise şöyle sesleniyordu: "hükümet yerli topluluklarının çok uluslu şirketlere ve madencilik faaliyetlerine karşı eleştirileri ve seferberliklerine şiddet ve baskıyla karşılık veriyor. Bu türden bir politik hattın ortaya çıkarcığı tek şey, Sağ'a alan açmak ve istikrarsızlığı davet etmektir."³⁴ CONAIE, "Correa'nın kendisini iktidara getiren toplumsal muhalefete ve yerli hareketine sırtını döndüğünü" belirterek "Hükümet yerli hareketleri ve sendikalar gibi örgütlü kesimlere saldırarak ve onları gayri meşrulaştırarak kendisini tecrit ediyor, devlet aygıtı ya da meclis içindeki sağcı güçleri ise zayıflatmak bir yana güçlendiriyor" sözlerini sarf ediyordu.³⁵

Öte yandan polislerin bir tür darbe girişimine dönüşmüş görünen isyanı, CONAIE ile meclisteki siyasi partisi Pachakutik arasında da bir çatlak yaratacak. CONAIE'nin Correa'yı yüzünü sola dönmeye çağırarak bu eleştirel tavrına karşı Pachakutik, polislerin haklarını aramak üzere meşru bir isyan örgütlediklerini iddia ediyordu. Pachakutik daha da ileri giderek kitlelere Correa'ya karşı "birleşik cephe" kurmaları ve Correa'ya da istifa etmesi için çağrıda bulunuyordu³⁶

³³ Bkz. Deniz Yıldırım & Soner Torlak, *Ekuador'da polis darbesi girişimi: Nasıl okumalı?*, Latinbilgi, 11 Ekim 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=3638

³⁴ Bkz. Benjamin Dangl, *Ecuador's challenge: Rafael Correa and the indigenous movements*, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

³⁵ Age.

³⁶ Bkz. James Petras, *The Ecuadorian Coup: Its Larger Meaning*, LaHaine, 10 Eylül 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011 (Bu arada Petras'ın değerlendirmelerinin CONAIE'yi Correa hükümetinin istikrarsızlaştırılmasına zımnî destek vermekle ve Pachakutik'i ise ABD'den fon almakla birlikte açıkça Corera'yı düşürmek üzere alengirli ilişkiler dâhilinde hareket etmekle itham ettiğini de belirtelim)

Eko-politik Eleştiriler

CONAIE ile Correa arasındaki gerilimin temelinde, görüldüğü üzere Correa hükümetinin izlediği politikaların, önceki hükümetlerden pek de farklı olmadığı iddiaları yer almaktadır. Burada bu eleştirilerden üçüne, Carmelo Ruiz Marrero, Gloria Chicaiza ve Alberto Costa'nın Correa hükümetinin birikim rejimine dönük eleştirilerine kısaca göz atılacaktır.

Çevreci bir gazeteci olan Carmelo Ruiz Marrero, Correa hükümetinin politik hattını "post-neoliberal bir kalkınmacılık" olarak adlandırıyor³⁷. Marrero'nun eleştirilerinin temel noktası, Ekvador'un Correa hükümetleri öncesi dönemdeki gibi "hammadde ihracatına dayalı bağımlı kalkınmacılığa devam etmekte olduğu ve yeni-madencililiğe³⁸ dayalı bir post-neoliberal zihniyete sahip olduğu" noktasından hareket ediyor. Marrero, öte yandan Correa'nın "demokratik bir planlamayı" hayata geçirmesi gerektiğini ve bunu yaparken de doğal kaynaklar üzerinde söz hakkı olan bütün toplumsal kesimleri katılımcı bir karar alma sürecine dâhil etmesi gerektiği belirtiyor³⁹.

Bir diğer eko-politik eleştiri ise CONAIE ile aynı yılda, 1986'da kurulmuş olan eko-politik toplumsal hareket ağı Acción Ecológica'nın Maden Kampanyası Koordinatörü Gloria Chicaiza'dan geliyor⁴⁰. Chicaiza özet olarak Ekvador'a yeni bir kalkınma modeli gerektiğini ve Ekvador'un yerli halklarının pek çok alternatif kalkınma modeli üretmiş

³⁷ Bkz. Carmelo Ruiz Marrero, *The new Latin American "progresismo" and the extractivism of the 21st century*, Americas Program, 12 Şubat 2011, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://www.cipamericas.org/archives/4025>

³⁸ Bir uyarı: Burada "new-extractivism" kavramı kullanılıyor. Extractivism, yer altı kaynaklarını sondaj ve madencilik faaliyetleriyle kullanma faaliyetini anlatıyor. Neoliberalizmin Latin Amerika'nın Ekvador gibi ülkelerinde "extractivism"e dayandığı, Correa'nın bu durumu pek az değişiklikle devam ettirmesi nedeniyle "post-neoliberal" olduğu söyleniyor.

³⁹ Age.

⁴⁰ Bkz. Jeffrey R. Webber, *Ecological resistance, indigenous struggle and Rafael Correa's neo-extractivism in Ecuador: An interview with Gloria Chicaiza*, New Socialist, 14 Temmuz 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.newsocialist.org/index.php?option=com_content&view=article&id=234:ecological-resistance-indigenous-struggle-and-rafael-correas-neo-extractivism-in-ecuador-an-interview-with-gloria-chicaiza-&catid=51:analysis&Itemid=98

olduklarını, bunlardan faydalanabileceğini söylüyor. Chicaza ayrıca Correa hükümetinin yerli halkların meşru mücadelesini kriminalize ettiğini belirterek, bunu kınıyor. Toplumsal hareketlerin Correa'ya olan desteklerini kademeli biçimde kestiklerini ancak Correa'nın halen durumun ciddiyetinin farkında olmadığını iddia eden Chicaza, nihayet, "doğanın sömürüsüne dayanan kalkınma modeline son verilmelidir" diyor⁴¹.

Son ele alacağımız eleştiri ise Correa tarafından istifaya zorlanmış olan Ekvador eski Enerji ve Maden Bakanı Alberto Costa'dan geliyor⁴². Costa, yeni bir birikim rejimine geçmek ve ekonominin örgütlenmesini kökten değiştirmek gerektiğini belirtiyor. İç pazarı genişleten, ürü çeşitliliği sağlayan ve doğal kaynakların sömürüsüne bağımlı olmayan bir ekonominin de ancak Latin Amerika ülkeleriyle entegre olarak başarılabileceğini not ediyor. Costa öte yandan "21.Yüzyıl Sosyalizmi" söyleminin saf retorikten ibaret olduğunu ve bu koşullar altında hiçbir anlamı olmadığını söylüyor. Ekvador'un temel melesinin katılımcı bir demokrasiyi inşa edememesi olduğunu iddia eden Costa, "yurttaşların katılımının olmadığı bir yurttaşlar devrimi olamaz" sözlerini sarf ediyor⁴³.

Sonuç: CONAIE ve Correa: İmkânsız Aşk

Nihayet kurucu meclisin oluşturulması sürecinden başlamakla birlikte sırasıyla 12 Mayıs 2008, 30 Eylül 2009 ve 30 Eylül 2010 tarihlerinde Maden Yasası, Su Kaynakları Yasası ve Polis İsyanı ile karakterize olan üç büyük kopuş, CONAIE ile Correa hükümeti arasındaki tarihsel gerilimin kilometre taşları olarak anlaşılmalıdır.

CONAIE gibi toplumsal hareketlerin sol popülist iktidarlara kurduğu ilişkideki temel paradoksa daha önce değinmiştik. Bu tür bir

⁴¹ Age.

⁴² Bkz. Jeffrey R. Webber, *Ecuador's economy under Rafael Correa: Twenty-first century socialism or the new-extractivism: An interview with Alberto Costa*, Upside-Down World, 12 Temmuz 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2586-ecuadors-economy-under-rafael-correa-twenty-first-century-socialism-or-the-new-extractivism-an-interview-with-alberto-acosta>

⁴³ Age.

ilişki dâhilinde CONAIE gibi toplumsal hareketler (1) hem mevcut kazanımları savunmak hem de daha radikal politikaların hayata geçirilmesine dönük sürekli bir baskı oluşturmak durumunda kalıyorlardı. Bunu yaparken de (2) hem mevcut hükümete muhalefet etmek ama hem de bu hükümetin sağcı bir odak tarafından düşürülmesinin önüne geçmek gibi çetrefilli bir görevle karşı karşıya kalıyorlardı. Bunları kesen bir başka paradoksal durum ise, (3) hem ait oldukları ülkenin ABD'nin yörüngesinden çıkarak bir tür ulusal bağımsızlığına kavuşmasını sağlamak yönünde hareket etmek hem de bu ulusal bağımsızlaşma sürecinde devletin merkezileşmesini engellemek zorundaydılar.

Öte yandan CONAIE ile Correa'nın ilişkisindeki çatışma başlıkları da kısaca şöyle sıralanabilir: (1) CONAIE çok-uluslu ve merkeziz bir devlet örgütlenmesi talep ederken Correa merkezi bir ulus devlet yaratma perspektifine sahiptir. (2) CONAIE neo-liberalizm karşıtı bir siyasal hat üzerinden sosyal adaletçi ve eşitlikçi bir talepler listesine sahipken, Correa, James Petras ve birkaç düşünürün post-neo-liberalizm olarak adlandırdıkları bir birikim rejimini hayata geçirmektedir. (3) CONAIE yaşam alanlarının korunması ve sürdürülebilir doğal enerji kaynaklarına yönelmek ekseninde taleplerde bulunurken Correa ise kalkınmacılık perspektifine yaslanarak doğal kaynakların madencilik ve sondaj faaliyetleriyle kullanılmasını savunmaktadır ve (4) CONAIE yerlilerin yaşadığı topraklarda askeri bölgelerin tamamen kaldırılmasını talep ederken, Correa, ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla bu bölgelerde asker bulundurmak yönünde hareket etmektedir. Nihayet CONAIE ve Correa arasındaki gerilim bu nedenlerle bir "imkânsız aşk" görüntüsü vermektedir.

Kaynakça

- Becker, Marc, Ecuador, popular and indigenous uprisings under the Correa government, *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, ed. Immanuel Ness, Blackwell Publishing, 2009, s. 1058–1060, Erişim tarihi 17 Nisan 2011, http://www.yachana.org/research/ierp_popular.pdf
- Bilginoğlu, Ekin, Ekvador CONAIE'yi kaybetti, *Latinbilgi*, 21 Mayıs 2008, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1877
- Burbach, Roger, Ecuador's president Correa faces off with indigenous and social movements, *Mart* 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011,

<http://www.zcommunications.org/movements-face-off-with-ecuadors-president-correa-by-roger-burbach>

CONAIE, CONAIE: A Brief History, Native Web, Aralık 1992, Erişim tarihi: 18 Nisan 2011, <http://conaie.nativeweb.org/conaie1.html>

Dangl, Benjamin, Ecuador's challenge: Rafael Correa and the indigenous movements, UpsideDown World, 26 Ekim 2006, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/2743-ecuadors-challenge-rafael-correa-and-the-indigenous-movements->

Denvir, Daniel, Wayward Allies: President Rafael Coreea and the Ecuadorian left, UpsideDown World, 25 Temmuz 2008, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://upside-downworld.org/main/ecuador-archives-49/1396-wayward-allies-president-rafael-correa-and-the-ecuadorian-left>

Dosh, Paul ve Nicole Kligerman, Correa vs. Social Movements: Showdown in Ecuador, Nacla Magazine, Vol.42, Issue 5, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <https://nacla.org/node/6094>

Marrero, Carmelo Ruiz, The new Latin American "progresismo" and the extractivism of the 21st century, Americas Program, 12 Şubat 2011, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://www.cipamericas.org/archives/4025>

Özbudun, Sibel, Yerli hareketlerinde yeni yönelişler: Neoliberalizm karşıtlığı ve halkçı sol iktidarlar, Ders Notları.

Petras, James, Latin Amerika: Ekonomik kriz zamanında sosyal hareketler, Latinbilgi, 17 Ağustos 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2898

Petras, James, The Ecuadorian Coup: Its Larger Meaning, LaHaine, 10 Eylül 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011.

Saint-Upéry, Marc, *Meydan Okuyan Sol: Bolivar'ın Rüyası ve Güney Amerika*, İletişim Yayınları, İstanbul

Yıldırım, Deniz ve Soner Torlak, Ekvador'da polis darbesi girişimi: Nasıl okumalı?, Latinbilgi, 11 Ekim 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=3638

Torlak, Soner, Ekvador'da maden savaşları, Latinbilgi, 10 Mayıs 2008, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1845

Torlak, Soner, 2009: Latin Amerika'nın kritik yılı, Latinbilgi, 1 Eylül 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=2938

Jeffrey R. Webber, Ecological resistance, indigenous struggle and Rafael Correa's neo-extractivism in Ecuador: An interview with Gloria Chicaiza, New Socialist, 14 Temmuz 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, http://www.newsocialist.org/index.php?option=com_content&view=article&id=234:ecological-resistance-indigenous-struggle-and-rafael-correas-neo-extractivism-in-ecuador-an-interview-with-gloria-chicaiza-&catid=51:analysis&Itemid=98

- Jeffrey R. Webber, Ecuador's economy under Rafael Correa: Twenty-first century socialism or the new-extractivism: An interview with Alberto Costa, Upside-Down World, 12 Temmuz 2010, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://upsidedownworld.org/main/ecuador-archives-49/2586-ecuadors-economy-under-rafael-correa-twenty-first-century-socialism-or-the-new-extractivism--an-interview-with-alberto-acosta>
- Zibechi, Raúl, Ecuador: The Logic of Development Clashes With Movements, Americas Program Report, 17 Mart 2009, Erişim tarihi: 17 Nisan 2011, <http://americas.irc-online.org/am/5965>

Bu kitap, kendi küllerinden doğmasını başaran Latin Amerika'nın yerli halklarının öyküsünü anlatmaktadır. Latin Amerika'nın aslı bir sosyal dinamiğini oluşturan yerlilerinin bu çok-düzlemli, çok-mekânlı ve çok-veçheli mücadelelerini daha yakından tanımamıza imkan sunmaktadır.

Tarihin tanık olduğu belki de en acımasız sömürgecilik girişimlerine karşın, olanca aşağılanmışlığı, dışlanmışlığı içinde kimliklerini, kültürel dağarcıklarını koruyup çocuklarına aktarma yetisini gösteren; XX. yüzyılın ikinci yarısında, tam filmlerde, çizgi romanlarda, erken seyyahların egzotik anılarında yitip gittiklerini sandığımız bir anda "küresel dünya"nın karşısına dikilip topraklarını ve onurlarını geri isteyen insanlardır bunlar. Üstelik de Teks'lerin, Zagor'ların, Çelik Blek'lerin şekillendirdiği kısır tahayyüllerimizi zorlayacak tarzda, teknolojinin tüm imkânlarını maharetle kullanarak...

Bu çalışma oldukça tikel tarihsel koşullarda biçimlenen toprak, emek ve kimlik mücadelelerini, "otokton/yerli" kavramını ve kültüre ilişkin pek çok soruyu gündemimize taşımaktadır. Aslına bakılırsa anlatılan, hepimizin öyküsüdür.

*dipnot
yayınları

Selânik Caddesi 82/24 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 • Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitavebi@yahoo.com • www.dipnotkitap.com

